

Varga István

*Adalékok
a zsidóság fonyódi történetéhez*

Varga István

**Adalékok a zsidóság
fonyódi történetéhez**

Veszprém
Agenda Natura
2005

Varga István

**Adalékok a zsidóság
fonyódi történetéhez**

Veszprém
Agenda Natura
2005

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány

Fonyód Város Önkormányzata

Kollmann Gergely

**Minden jog fenntartva.
Bármilyen másolás, sokszorosítás
illetve adatszolgáltató rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.**

ISBN 963 86813 14

Nyomda:

Faa Produkt Kft., Veszprém

Kiadó:

Agenda Natura Bt., Veszprém

© Varga István

Tartalom

Bevezetés	9
1. Bekk Salamon és fia téli halászata — 1843-1846	11
A fonyódi halászat kezdetei a 18. század végén	11
Szerződés	14
Az uradalom tanúinak kihallgatása — 1846	18
Bekk Salamon és fia halászati haszonbérlők tanúinak kihallgatása — 1846	21
Kollár Pálnak és Dobosy Ignácznak a haszonbérlők javára tett írásos nyilatkozata - 1846	24
2. Wodianer Rudolf földbirtokos	27
3. Basch család	31
4. Rosenberger-család	33
Rosenberger Mihály halászbérelő	33
A két Rosenberger ingatlanszerzeményei	40
5. Tószegi-Freund család	47
Freund Ferenc és a Badacsonyi Bazaltbánya Rt.;	
Pusztaberényi, fonyódi birtok	47
6. A „fehérterror” fonyódi eseményei	51
Sajtóper	59
Melléklet:	62
1. Jelentés dr. Tószeghy Albert és társai erőszakos halálának megvizsgálása tárgyában kiküldött vegyes bizottság által kihallgatottak vallomásáról.	63
A kaposvári népügyészségtől 1946.NÜ.166/15.szám. Jegyzőkönyv	115
2. Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918-1921. tótrónai és blatniczai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei az 1918-1921. évi forradalom-kommün és ellenforradalom idejéből.	126

3. Sükösd: A kívülálló. Fonyód.	129
4. Huszka Jenőné Arányi Mária: <i>Szellő szárnyán...</i> <i>Huszka Jenő életének regénye című könyvében</i> Tószeghyék	130
5. Fehérterror : Cikkek az eseményekről	132
6. A Bogyay testvérek kontra özv. Sulyok Ignácné peres ügye ...	175
7. A Sonnenschein család	179
A család	179
„Valahol túl, meseországban...” : A Sonnenschein család tagjainak Amerikába vándorlása	182
Sonnenschein Lipót az első világháborúban	189
8. Sonnenschein Lipót és a község peres ügye	191
A Sonnenschein Lipót által aláírt kötelezvény	193
Barkóczy Klopsch Béla levele, amelynek mellékleteként csatolta nyilatkozatát:	194
Barkóczy-Klopsch Béla nyilatkozata	194
Felső Vass Lajos jegyzőkönyvbe vett nyilatkozata	197
Sonnenschein Lipót nyilatkozata	199
A lefolyt per ítélete	201
9. Sonnenschein Gizella visszaemlékezése	205
10. Amiről az izraelita anyakönyvek mesélnek	209
11. Hoffmann Henrik fonyódi képeslapjai	229
12. Wolf Ferenc fonyódi tragédiája	231
13. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd, fonyódi nyaralótulajdonos	249
14. A Vészkorszak fonyódi eseményei	259
A háború elején	259
Mezőgazdasági ingatlanok	260
Virilisták Fonyódon	261
Dukesz Zoltánné és a női szabóság	261
Sonnenschein Lipót és a sertésvételi jegyek	263

Gárdonyék és a lovak	266
dr. Virányi Egon földbirtokos adománya a községnek	267
Zsidóknak fürödni tilos!	268
Dukesz Zoltán, az árdrágító	270
Bleier Pál és Kerekes Aurél, a „fajgyalázók”	271
Zsidó tulajdonú ingatlanok sorsa	271
Winkler Ignác	272
Weiler Dezső szidalmazása	274
Wéber Bertalanné	275
Horovitz család	275
Rádiók, kerékpárok, lemezjátszók	275
Löbl Leóné csomagjai	277
Zsidó holmik rejtegetése	278
Sonnenschein Tibor és családja	280
Kelendő ingatlanok - Leventék	281
Üzletek, zsidók	283
Horovitz szikvízgyár	284
Üzletek, ingatlanok igénylése	285
A tabi gettó felé	287
Akik itt maradtak	288
Az élet (és az igénylés) megy tovább	290
Vége a háborúnak	294
15. Sonnenschein Magdolna visszaemlékezése	299
6. sz. fejezet 7. sz. melléklete	323
Jegyzetek	327
Irodalom	359

Bevezetés

Fonyódról, a Balaton déli partján található településről szól ez a könyv.

A kettős hegy szigetként emelkedik ki a környező Nagyberek vízenyős rétvilágából. A település fekvése adja a csodálatos fonyódi panorámát, a kilátók-ból és a sétányokról nyílik a legteljesebb látvány a tóra és a Balaton-felvidékre.

Fonyód az őskortól kezdve lakott terület. Jelentős nyomot a rómaiak hagytak, később is a Várhegy a déli part egyik figyelő- és településhelye volt a népvándorlás kori népeknek egészen a IX-X. századig, amíg a honfoglaló magyarság meg nem jelent. Fonyód településről az első forrásadatot 1082-ből ismerjük, amikor Szent László király összeíró levele Funoldi néven említi.

A zombékos, nádas, sásos mocsár közepén épült vár a XVI században Pálnai Magyar Bálint védelme alatt egyike volt a fontos Balaton környéki végváraknak, mely 1575-ben került török kézre. A hódoltság idején a környék teljesen elnéptelenedett, az újranepesedés a XVIII. század közepére tehető. Megkezdődött a falu fejlődése, a szőlőhegyet megművelték és halászzattal is foglalkoztak. Elkészült a déli vasútvonal 1861-ben, 1896-ban ide csatlakozott a kaposvári szárnyvonal, így a falu vasúti csomópont lett, majd 1898-ban megépült a kikötő is. Fonyód könnyen megközelíthetővé vált, egymás után alakultak a nyaralótelepek. A Várhegyen látható az 1894 után kiépült híres bélatelepi villasor, hangulatos, századfordulós épületekkel, amely kedvelt üdülőhellyé, nyári otthonná vált. Hírét miniszterek, fővárosi tisztségviselők, a magyar irodalom, a zene és a festészet számos nagyságának kötődése tette híressé. Fonyód az úri középosztály kedvelt nyaralóhelye lett.

Fonyód fejlődése folyamatos és gyors volt, 1905-ben önálló kis-, majd 1928-ban nagyközség lett, 1989-ben városi rangot kapott.

Ellentétben a szomszédos Balatonboglárral, ahol jobbára kereskedő, iparos réteg, Fonyódon inkább földműves népesség települt meg. Így, míg Bog-

láron jelentős számú zsidó lakosság élt¹, addig Fonyódon csak néhány családot tartunk számon, azonban a település jellegéből fakadóan a második világháború előtt a falu életében szervesen résztvevő néhány zsidó vagy zsidó származású embert, családot tudunk bemutatni, s bár nem mindegyikük lakta állandó jelleggel a községet, de jelenlétük, tevékenységük meghatározta és gazdagította a fürdőtelepet. Időrendi sorrendben szó esik az 1840-es években a Balatont télen halászó, a fonyódi vizeket kibérló keszthelyi Bekk Salamonról; a földbirtokos és gyapjúkereskedő Wodianer Rudolfról; a szintén birtokos Basch családról; az előbb halászzattal, később már ingatlankereskedéssel is foglalkozó, az 1800-as évek közepén a faluba betelepült Rosenberger Mihályról és fiáról, a szállodatulajdonos Simonról; a szintén jelentős földbirtokkal rendelkező, tószegi névvel nemességet kapott Freund családról; az 1919-ben a „fehérterror” áldozatául esett Tószegi-Freund Albertről és társairól. Az 1870-es években betelepült Sonnenschein család történetéről, amelynek a birkenauai haláltáborban megjárta tagja idézi fel szomorú emlékeit. Végül, de nem utolsósorban a faluban lakó izraelitákról teszünk említést, megidézve életüket és a holokausztot megelőző időszak történéseit.

A tanulmány kiemelten foglalkozik elsődleges forráskutatáson, levéltári iratok módszeres átnézésén és feldolgozásán alapuló munka után a Vészkorszak fonyódi történéseivel. A Somogy Megyei Levéltárban eltöltött kutatóórák eredményeképpen az 1940-es évek időszakának jellemző mozzanatai mindegyik jelen vannak a dolgozatban. Így olvashatunk az izraelita lakosság fokozatos kiszorításáról a mindennapok közéletéből (pl. képviselőtestületi tagság, kitiltás a strandról), a vagyontárgyak elkobzásáról (pl. kerékpár, rádió beszedése), a gettósítás után a lakó- és egyéb jellegű ingatlanok kiigényléséről (pl. szikvízüzem), és a szokásos megaláztatásokról. A tanulmány számtalan konkrét eset kapcsán mutatja be a fonyódi zsidóság Vészkorszakbeli történetét.

A fonyódi zsidóság története csak nagyon kis szelete a magyar izraeliták históriájának, de a könyv megjelenése hozzájárulhat ahhoz, hogy egyre kevesebb fehér folt, feltáratlan és feldolgozatlan részlet maradjon a Vészkorszakra vonatkozó és az azt megelőző eseményeket illetően.

1. Bekk Salamon és fia

Mint később látni fogjuk, az 1850-es évek második felétől a fonyódi Balaton-résznek Rosenberger Mihály volt a bérlője. A köztudatban ő él az első fonyódi halászbérlőként, azonban el kell oszlatnunk ezt a téves adatot, hiszen a lentebb közölt szerződés értelmében biztos állíthatjuk, hogy 1843-46 között a Keszthelyről ideszármazott Bekk Salamon² és fia már pontosan lefektetett feltételek mellett halászták télen a Fonyód-menti Balatont.³ Hogy miért éppen télen? Azért, mert a tél volt a balatoni halászat igazi évadja: a tó belsejét is halászhatták anélkül, hogy halászhajót kellett volna igénybe venniük.⁴ Ahogy a múlt században Herman Ottó írta: *„A magyarság tengerén, a Balaton sík jegén dőlvő, természetesen leginkább ki van fejlődve [a jeges halászat]; sőt bátran el lehet mondani róla, hogy ez a balatoni halásznak fő-foglalkozása; - sőt, hogy halász indulatának is a leginkább megfelelő mód; mert azt nemcsak űzni, hanem ezer veszedelem közt merni is kell; a hol pedig a merészségről van szó, ott a tibanyi, kenessei, foki, keszthelyi s a többi bokrok mindenba helytállanak.”*⁵ Bár abban az időben Fonyód még alig lakott kies pusztá volt, s bár a katolikus anyakönyvek tanúsága szerint halászokban nem volt hiány, azonban a nagyobb gyakorlattal rendelkező halászok más-honnan érkeztek. Keszthely ilyen település volt, ahol a törvényes halászatot a halász-céh tagjai bonyolították le a földesúrral kötött szerződés alapján.⁶

A fonyódi halászat kezdetei a 18. század végén

A fonyódi hegy Balaton felé eső meredek partja alatt a XVIII. században még nem vezetett út. A hegy omladékai a vizet érték, amely mind többet és többet mosott ki a homokos parthól. Csupán a keleti és nyugati végeken tapostak ki pár száz méter hosszú utat, minden bizonnyal a vízre járó halászok.

A mai bélatelepi vasútállomás környékén, a Szigliget felé lévő átkelőhelyen

az uraság uszályos vontatmánnyal tartotta fenn a közlekedést. Itt voltak a rév területén a majorhoz tartozó épületek is. Első sorban egy a parton álló, szalmával fedett tágasabb kőépület, amelyben a korcsmáltatást is lebonyolították. Csárda féle volt ez, amelyben 6 szoba, két konyha és egy kisebb kamra volt, s amelynek egyik szobája a halászok és béresek lakhelyéül szolgált.

Fonyód első halászei között tartjuk számon a lengyeltóti anyakönyvi bejegyzések alapján Menyhárt Pált, akit 1787-ben uradalmi halászként („piscator dominialis”) jegyeztek be, és Boldizsár Antalt, aki 1799-ben uradalmi halászként halt meg Fonyódon. Feleségével 1788-ban Fonyódon kötöttek házasságot. Takács Imre szintén halász volt egy 1799-es bejegyzés alapján.

Az ezt követő időszakban a zsellérek közt nyilvántartott Szentpáli János 1808-ban béresként és halászként is be volt jegyezve.

Ezután csak felsorolásszerűen tekintsük át a fonyódi halászokat:

1801. Takács Imre.

1803. Csonták Ferenc.

1806. Bantsák József

1807-1810. Csonták János. Hajósként is bejegyezve.

1808. 1812. Zsiborács József.

1809-1822. Horváth Ádám.

1824. 1826. Dobosi József.

1834. 1841. 1849. Dobos (máshol Dobosi) János.

1835-1847. Dobos (máshol Dobosi) Ignác.

1839. Szabó György.

1840. nemes Göndöcz János.

1843. Kaszner Péter.

1844-48. Keresztes Mihály.

1861. Szintén István.

A halászat ősi mesterség volt a Balaton mellett s a halászoknak némely népesebb helyen - mint azt a keszthelyi halászoknak 1713-1736 közt vezetett jegyzőkönyve bizonyítja -, céhszervezetük is volt. A halászati jog elvileg az uraságot illette birtoka területén. Így Fonyód és Szigliget között a tóti Lengyel családot. A XVIII. századi földesúr azonban a gyéren lakott területek és nehézkes szállítási lehetőségek folytán a jogát gazdaságilag nem igen tudta kamatoztatni, így az a rendszer alakult ki, hogy némi haljárandság ellenében szabad volt a halászat általában a szegénység számára is. Fonyódon a XIX. század elején nagyobb szabású, szervezettebb halászatról, még az uraság

részéről sem tudunk. Egyes halászzal foglalkozó zsellérek azonban már felbukkantak, különösen a szőlőtelepítések óta, mint önálló halászok, vagy pedig mint halászzal is foglalkozó hajósok.

A fonyódi halászok aránylag nagy száma mutatja, hogy a halász foglalkozás jövedelmező volt és a zsellérség megtalálta vele számítását. Erre mutat az is, hogy nem egyikőjük mezőgazdasági uradalmi munkásból, cselédből, béresből tért át erre a mesterségre, amire fordítva nem találunk példát. Magasabb megélhetési színvonalat jelentett tehát ennél és osztályhelyzetét illetően is feltétlenül magasabban állt, már csak azért is, mert szabadabb foglalkozás volt. Művelői azonban nincstelen szegény emberek voltak szintén, köztük egyetlen egy akadt csak, akinek a fonyódi hegyben szőlője volt - Keresztes Mihály -, annak is csak valószínűleg beházasodás révén.

Fonyódi balsütés

A 19. század közepén halászként csak Keresztes Mihályt, Bugovics Mihályt említi az anyakönyv ez időszakban, noha kétségkívül laktak többen is Fonyódon. Mindkettőjük szőlőbirtokos is volt egyben s így valószínű, hogy zsellérek, szőlészek, polgárok neve alatt rejlenek a többiek is, mint Szintén István esetében.

A balatoni halászat joga, mint már szó volt róla, földesúri jog volt s azt a parti birtokosok tartották kezükben. Az 1850-es évekig a parti birtokosság a kezdetleges közlekedési és kereskedelmi viszonyok folyamán nem sok hasznot bírt szerezni e jogából.⁷ Így némi haljárandóság fejében⁸ jóformán szabad volt

a halászat a szegénység számára az egész Balatonon. A XIX. század közepén nálunk is kifejlődött kapitalisztikus gondolkodás azonban e téren is rést tört. A jobbágyfelszabadítás után a partbirtokos földesurak nem elégedtek már meg a haljárandóságból származó haszonvétellel, hanem bérlőket kerestek vizeikre, úgyhogy 1850-60 körül már csaknem az egész Balatonon ilyen bérleti halászati rendszer uralkodott. Az akkor „árendás halászoknak”⁹ nevezett bérlők, a kapitalizmus hűséges kiszolgálói és haszonvevői, a falusi szatócsok és korcsmárosok voltak, akik megszerezvén falvaik területére a halászás jogát, azt részben félhaszonra albérletbe adták ki, részben maguk szerveztek havi fix fizetésre felvett „halászbándákat”. Ez utóbbi esetben a hajók, hálók, és minden egyéb halászathoz szükséges eszköz beszerzése az ő feladatuk volt, míg a halászbándák megalakítása a felfogadott halászgazdáké.

Az 1856-57. évi halászatról írva a száz év előtti krónikás feljegyezte, hogy a Balaton körül élő, mintegy 37 ezernyi lakosság fele halászáttal foglalkozik télen.

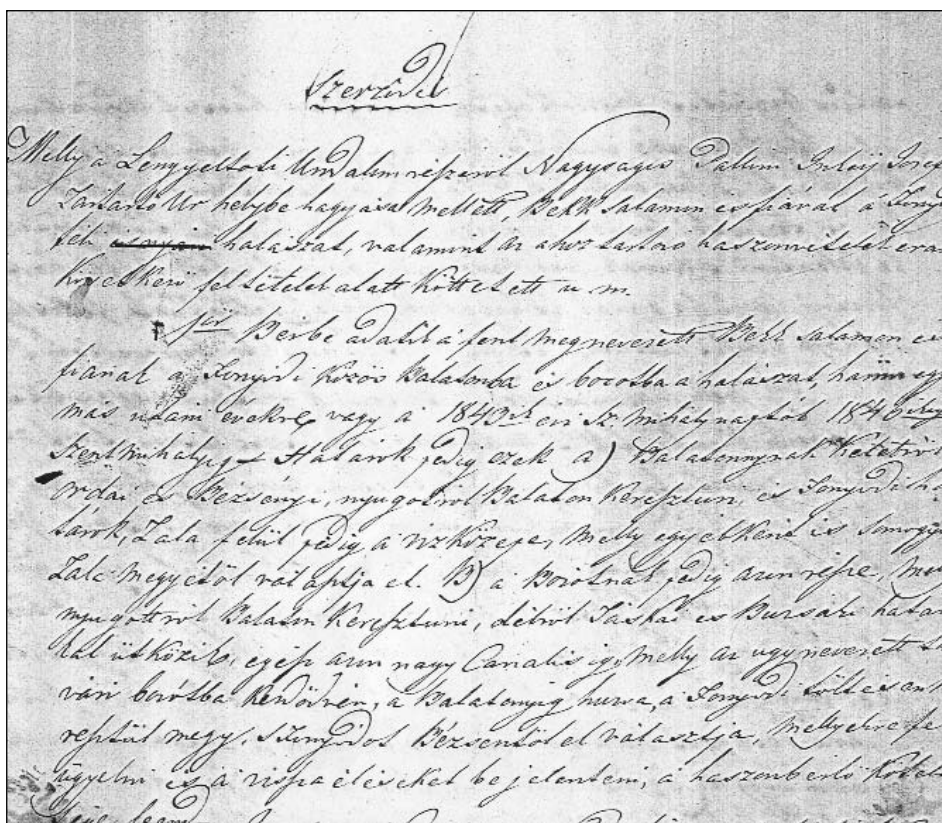
„... a halászat minden nevesebb batárban haszonbérbe lévén kiadva...” — írta „... a balatoni halászatnak fénypontjai Balatonkeresztúr a fogasok házája, ezután Keszthely, Tihany, Alsóörs, Szigliget, Fonyód és Szemes. Halásznak több más pontokon is, de e nevezetes helyeken különösen nagyban űzetik.”¹⁰

A fonyódi halászat történetét feldolgozni nem tiszte ennek a dolgozatnak, azonban mégis szükségesnek tartottuk megvilágítani kicsit azt a kort, amelyben Bekk Salamon és fia végezte a halászatot.

A fonyódi vizeket halászó keszthelyi Bekk Salamon és fia, Kálmán a terület tulajdonosával, báró Inkey Józseffal kötött szerződést a fonyódi víz téli halászatáról. A szerződésben foglaltakat Inkey szerint nem tartották be maradéktalanul, ezért per lett a vége, amely ügyben keletkezett iratokat, a két fél tanúinak meghallgatását az eredeti szerződés után az alábbiakban betűhíven közöljük: (15. oldal)

1. Szerződés¹¹

Mely a Lengyeltóti uradalom részéről Nagyságos Pallini Inkey Josef Zártartó Ur helybe hagyása mellett, Bekk Salamon és fiával a' Fonyódi téli halászat, valamint az ahoz tartozó haszonvételek eránt következő feltételek alatt kötöttet u. m.

A szerződés részlete

1^{or} Bérbe adatik a fent megnevezett Bekk Salamon és fiának a Fonyódi közös Balatonba és bozótba a halászat, három egymás utáni évekre vagy a 1843^{ik} évi Sz: Mihály naptól 1846^{ik} Szent Mihályig - Határok pedig ezek a) Balatonnynak Keletről ordai és Bézsényi, nyugotról Balaton Kereszturi és Fonyódi határok, Zala felül pedig a víz közepe, mely egyébként is Somogyot Zala megyétől választja el. B) a Bozótnak pedig azon része, mely nyugotról Balaton Keresztúri, délről Táscai és Buzsáki határokkal ütközik, egész azon nagy Canalisig, mely az ugy nevezett tatárvári bozótba kezdődván, a' Balatonyig huzva, a' Fonyódi töltésen keresztül megy s Fonyódot Bézsentől el választja, melyekre felügyelni és a visszaéléseket bejelenteni, a haszonbérle kötelessége leend.

2^{or} Hozzá adatik a Fonyódi három szobából, Konyhából és Kamarából álló most is halász lakás, hozzá tartozó pincével jégveremmel, és a halász által

most is birt istállóval úgy szinte az ottani egész esztendőn által szabad bor és pálinka méréssel.¹²

3^{or} Kapni fog a haszonbérló az uradalomtól esztendőnként a Fonyódi bozót mentibe Két hold rétet, a Szentgyörgyi vagy Tóti, vagy akár a' Fonyódi határban 2 hold tavaszi, és 3 hold őszi földet, Fonyódba fél holdnyi kertet, fairtása pedig lészen a Fonyódi erdőbe lévő dült fákból. Tuskókból és Tüskékből, egyébbeként ha fára szüksége leszen, az uradalmi tisztség által meghatározott áron a Hácsi vagy más Ki mutatott erdőbe is kapni fog - Fonyódba vagy erdőbe fát levágni neki szabad nem leszen, mert ha ennek áthágásába tapasztaltatnék mint erdei tolvaj meg fog büntettetni.

Ugye leem. Az Arany János a Fonyódi határban 2 hold tavaszi földet és 3 hold őszi földet, Fonyódba fél holdnyi kertet, fairtása pedig lészen a Fonyódi erdőbe lévő dült fákból. Tuskókból és Tüskékből, egyébbeként ha fára szüksége leszen, az uradalmi tisztség által meghatározott áron a Hácsi vagy más Ki mutatott erdőbe is kapni fog - Fonyódba vagy erdőbe fát levágni neki szabad nem leszen, mert ha

A szerződés részlete

4 Engedtetik a haszon bérlónek a Fonyódi pusztán a Fonyódi Bozót mentében nyol[c] darab marha és nyolc darab sertés. Sertés legeltetés, makkoltatása nem leszen hacsak Uradalomnak valamelyik erdejébe eladandó makk nem leszen, mely esetbe az oda bérlés neki is megengedtetik, ha pedig a kitett számon felül marhái és sertései lennének, tartozik azt az Uradalmi tisztségnek be jelenteni, s annak meg határozása szerint érték legelő bért fizetni, mert ha ennek át hágásába tapasztaltatnék, felesleges marhája Confiscaltatik és az Uraságnak be billegeltetik.

5^{or} Melly haszonvételekért tartozik a többször meg említett haszonbérló évenként 1125 az az egy ezer egy száz huszon öt vf [váltóforint] az uradalmi

pénztárba olly formán be fizetni, hogy az egész összeg négy részletre osztatván, mindenkor a feertály elején nevezetesen 1ő Octoberbe 1ő Januárba 1ő aprilisba és 1 Juliusba egy negyed részt; vagy is 281 vf 15 kr az az Kétszáz nyolcvan egy forint 15 krajcár vf [váltóforint] tüstént lefizessen - Melly Kötelességét tellyesíteni el mulasztaná, és az Uradalom kényszerülve lenne a' fertáli járandóságért küldeni, erre nézve Ki Köti magának az Uradalom hogy az ügyvédi hivatal által szóbeli per utján is elégséget szerezhessen, és a lett uti költségeket is megtéríttethesse s az illy hanyag fizetöt haszonbérletéből ki zárván, Keresetét rajta mind addig fen tartva, mig vagy maga a bérlő az Uradalom valami alkalmas egyént nem szerzend. - Azon felül tartozik még az Uraságnak esztendőnként, valahányszor kívántatik részenként, ha Fonyódba nem lenne is akár hol szerzend nyolcszáz font fogas halat ingyen adni - Melly mennyiséget az Uraságnak ha be nem adná, minden fontot egy váltó forintjával meg téríteni köteles, - S erre nézve az Uradalom magának szóbeli per utján is elégséget szerzend, hogy pedig az Uradalom a bérlővel mindenkor rendbe lehessen meg kívánja, hogy: minden fertály végével tökéletes Campatus tetessen.

6^{or} Tartozik a már sokszor meg nevezett haszonbérő ezen szerződés által vételével egy fertály esztendei haszonbért vagy is Két száz nyolcvan egy forint tizenöt krajcár bánatpénz fejébe az Uradalmi pénztárba előre be fizetni. mely neki csak az utolsó esztendő utolsó fertálába leszen beszámítandó.

7er Ha az uradalomból Szigligetbe valamely levél küldendő lenne tartozik azt a bérlő évenként tizenkétszer meg tenni minden beszámítás nélkül. - és ő sem fogja meg téríteni, ha éppen az Uradalomnak tizenkétszer Kevesebszer lenne szüksége levél vitelre.

8^{or} Ha az Uradalmi tisztségnek Fogasra szüksége lenne tartozik a haszonbérő őket tizenöt krajcárjával fontját számítván azzal el látni.

9er Tartozik a többször meg említett haszonbérő esztendőnként az Uradalmi pincéből ugyan Uradalmi hordókba meg mért 25 az az huszon öt akó Mohácsi vagy Turi hegyi dézsma ujj bort, a Kelendő áron a Fonyódi hegyen tüstént kész fizetés mellett, Két részbe vagy is mingyárt a dézsmálás után és maius hónapba által venni és azt az ezen halászathoz foglalt fonyódi Kocsmába Ki mérni.

10er Minthogy az Uradalom a házon kívül, még a' ház előtt lévő mulató házat is által adja, tartozik a haszonbérő valamint ezt meg a ház belsejét és Környékét is tisztán tartani mert ellenkező esetben, ha azt a tisztség meg tisztogattatja, a' reá fordított napszámbért valahányszor annyiszor meg téríteni tartozik.

11er Tartozik a haszonbérlő a néki át adott házat azon állapotba a melybe azt által vette a szerződési idő el teltével ismét vissza adni az apróbb hibákat nevezetesen, kályhákat, ablakokat, ajtókat és Zárokat, ön Költségein Ki javíttatni a' Kéményeket nyáron minden hónapba egyszer, télen pedig kétszer ön Költségén meg tisztogattatni. - Mellyet ha el mulasztana és ez által vagy más-képp maga vagy cselédjei gondatlanságából tűz támadna, az ebből eredő, s többi urasági házakba leendő Károkat akár hol lévő ingó vagy ingatlan javaiból meg téríteni köteles. - Az Uradalom részéről a haszonbéri esztendők utolsó fertályában egy Szét Küldendő árverési hirdetmény ígértetik mellybe az árverési nap meg fog határozatni. - Mellynek erejére ezen szerződés Két egyenlő példányba mint Két résznek neve aláírásával meg erősítve Ki adatott. L. Tothi Marius 10^{en} 1843. helybe hagyom Inkey Josefnek. Zárnok. Beck Salamon és fia.

Az eredetivel megegyezőnek találtatott. Keszthelyen April 17^{én} 1846.

Mesterházy János
urad. ügyvéd

2. Az uradalom tanúinak kihallgatása - 1846¹³

Alul írott hitelesen bizonyítottom hogy Tek. Pallini Inkey József Úr részére az ide alább írásba foglalt kérdő pontokra következő Tanú vallatást vittem véghez

Arrul hogy:

1^{ör} Esmérié a' Tanú Bek Salamon és Kálmán Keszthelyi kereskedőket, mint Fonyódi halászat haszonbérlőit?

2^{or} Emlékezik é arra, hogy mult 1845^{ik} eszt[en]d[ő]ben Tek. Inkey Uraság Tisztsége több izben halat kereset az

Uraság számára Fonyódban, s' kapott é mindenkor, és ha nem kapott mi volt annak oka?

3^{or} A' Tanú mint az említett haszonbérlőknek ismét haszonbérlője mondja meg ha vallyon igaz é az, hogy azok ugyan a' mult 845^{ik} eszt[en]d[ő]ben egyszerre 400 font fogas halat tettek le Inkey Uraság részére a' Fonyódi korcsmánál, a' Lengyel Tóthi Tisztség rendelkezéséből, és a' halat a' Tisztség nem hozatta volna el?

4er Tudja é azt, hogy azon alkalommal midőn az említett 400 font fogashal

Fonyódba le tétetett volna, a' haszonbérloktül micsoda felvigyázók rendeltettek oda, meg tudná é név szerint ezeket nevezni?

5^{ör} Tudja é azt, hogy Inkey Uraság számára ugyan 1845^{ik} évbe miután a Fonyódi haszonbérloktül nem kaphatott a' Tisztség halat, kénytelen volt más kereskedöktül is azt venni, hol és hogy vették akkor a' halat?

Első Tanú Dobos Ignázt 41 éves Rcath. Vallásu Fonyodon Bek Salamon haszonbérloje meg hiteztetvén 's kérdeztetvén vallotta az

1re Bek Salamon és Kálmán Kereskedöket jól isméri mivel azoknak haszonbérloje.

2ra Hit alatt vallya a' Tanú hogy nagyon jól emlékezik arra midőn mult 845^{ik} évben Inkey Ur L:Tóthi Tisztsége számtalanszor kerestetett Fonyódba az Uraság részére halat, de mivel az illy módon kerestetett Fogas hal Berénybe vagy Polgárdiba kívántatott küldetni minthogy ezen helyekre több mennyiség kellett, a' nevezett haszonbérlok nem adhattak, annyival inkább sem, mivel ritkábban foghattak - volt ugyan néha kevesse, de míg ahöz többet fogtak, addig többnyire elomlott

3ra Jó lélekkel vallya a' Tanu hogy mint a' nevezett Kereskedöknek haszonbérloje jól emlékezik arra hogy mult 845^{ik} évbe a' nevezett Kereskedöknek Fonyódi Kortsmánál tudomása szerint 10. mázsza fogas haluk is volt le téve, de azt, hogy ezen halak Inkey Uraság Tiszttyeinek rendeléséből lett volna letéve nem mondhattya, mivel a' rendelés felül semmit sem tud, - hogy ezen 10. mázsza hal miért volt Fonyódon le rakva azt is jól tudja a' Tanu, mivel Bek Salamontul értette azt, hogy ezen halakkal szándékozott az Uraságot meg kínálni, de akkor nem volt többre szüksége az Uraságnak mint csak 1. mázsára, melyet tudja a' Tanu hogy akkoron elis vitetett, és még ezen fellyül a' Tisztség is maga részére mint egy 60 vagy 70. fontot elvitetett ugyanezen sok fogas halbul.

4re A' Tanu 400. font halat nem tud hogy lerakattak volna a' nevezett kereskedők Fonyódon, hanem mint már fentebb is mondá 10. mázsát, 's akkoron a' Tanu és még a' kereskedőknek egy rokonnyuk valami Salamon nevü izraelita voltak mint felvigyázóknak rendelve, más senki - ezen sok hal majd egy hétig volt lerakva Fonyodba, 's azután a' nevezett kereskedők onnét elvitték Kereszturba.

5re Semmit

Második Tanu Rodigero Dominik 63 éves Rcath vallásu Sz:Györgyön Inkey Ur haszonbérloje meghiteztetvén kérdeztetvén vallotta az

[1. kérdésre: csak Bekk Kálmánt ismeri]

2ra Hit alatt vallya hogy mult 845^{ik} évben Inkey Ur Tisztjei több izben keresztettek Fonyódba halat, a' Tanu is majd öt izben felküldetett halért de soha sem kapott mi volt az oka, nem tudja.

[3–4. kérdésre semmit]

5re Vallya hogy miután Fonyódba Inkey Ur Tisztjei halat nem Kaphattak, vettek ugyan, sött mint hallá a' Tanu maga az Uraság is vett más vidéki Zsidóktul fogas halat LengyelTóthiba, de hogy mennyien vették azt nem tudja.

Harmadik Tanu Gazdag Ferentz 60 éves Rcath. vallásu Vodiáner Rudolf Fonyódi Vinczellérje meghiteztetvén kérdeztetvén vallotta az

[1. kérdésre: mindkét kereskedőt ismeri, mert az uraság sokszor küldte halért]

[2. kérdésre: emlékszik, hogy 1845-ben sokszor keresztetett halat Inkey] a' Tanu is számtalanszor ott érte a' LengyelTóthi embert ki halat keresett 's a' Tizstség nevében kérdezett, de soha sem kapott, mivel a' nevezett haszonbérlo fia Kálmán mindenkor azzal utasította el őket hogy nints hal, 's e' szerint hal nélkül kéntelenítették haza menni.

[3. kérdésre: soha sem hallotta vagy tapasztalta, hogy Inkey részére 400 font fogast raktak volna le.]

[4. kérdésre semmit - az 5. kérdésre: csak hallotta egy Ismeretlen zsidótól] ki halat árult hogy Inkey Uraság töle a' mult 845^{ik} évbe vett halat, de hol és mennyiért, nem hallotta.

Negyedik Tanu Frist Herman 29 éves izraelita Gamási haszonbérlo meg kérdeztetvén vallotta az

[1. kérdésre: ismeri a bérloket, mert többször vett tőlük halat.]

[2., 3., 4. kérdésre semmit]

[5. kérdésre: hallal szokott kereskedni, s 1845-ben többször vettek töle halat] a' Lengyel Tóthi Kastélynál - fontját többnyire 12. Garason vették, - és a Tanu fel is volt szállitva az Uraság Szakácsa által, hogy Inkey Úr számára minden héten vigyen fogas halat, mellyet a' Tanu tellyesített is mind addig, mig az Asszonyság meg nem halt¹⁴, melly után már többször nem volt szükség a' halra - azt pedig hogy még más kereskedőktul is vettek volna Inkey Ur Tisztjei halat a' Tanu nem tudja, mivel nem hallotta.

Melly eképpen tellyesített Tanu vallatásrul ki adtam bizonyítványomat.

Költ PKovátsiba Junius 28^{án} 1846.

Berzsenyi Móríczt N. Somogy Megyei Esküdt

1846. e[sztendő] Julius 24^{kén} Keszthelyen T[ekintetes] Nemes Zala V[árme]gyei M[ező] városban t[ekintetes] Keszthelyi Uradalom részéről tör[vény] üléskor a' törvénybe meg jelent Dobos Ignác 41 esztendő R[ómai] k[atholikus] Bek Salamon haszonbérője, - Rodigero Dominik 63 e[sztendő] R[ómai] k[atholikus] Inkey Uraság haszonbérője, - meg hiteleztetvén, kérdez tetvén, vallásukat átaljában helybe hagyták, - de az 1^{ső} tanú a' 2^{dik} pontra úgy nyilatkozott, hogy a' Tisztség ő tőle mint Bek haszonbérőjétől de csak nyáron kéretett halat, nem pedig Bekéktől, - mert ezektől csak télen kívántatott a' fogas hal. - mégis a' 3^{dik} pontra nézve úgy nyilatkozott, hogy az Inkey Uraság Tisztsége éppen ő általa a' tanú által kénáltatott meg Bekék részéről - tiz Mázsa fogással, de csak egy mászat vett által a' Tisztség az Uraság számára, maga részére pedig 60 - vagy 70 fontot vett által. - Dominik Rodigero pedig az 1^{ső} pontra állitya, hogy hallomásból tudja csak, hogy a' Tisztség sokszor kerestetett halat Bekeknél, de a' tanú maga csak ötször.

A' negyedik Tanu nem jelent meg

Mesterházy János Urad[almi] Ügyvéd

Desseoffy Lajos al ügyvéd

3. Bekk Salamon és fia halászati haszonbérőik tanúinak kihallgatása —1846¹⁵

Alul irtt hitelesen bizonyitom, hogy az alább megjegyzett helyen, napon, és esztendőben Bek Salamon, és fia Kálmán Keszthely Mező Városi kereskedők törvényes megkérésökre a' következő tanukat halgattam ki.

Első tanú. Tóth Szabó János Keszthely Mezővárosához tartozó Gyenesi Szőlőhegyi lakos 36 éves, R[ómai] Cat[holikus] meghiteztetvén, kérdez tetvén, vallotta: hogy ő e' folyó 1846^{ik} évet megelőző több években Keszthelyi Bekk Salamon, és fia Kálmán Balatoni halászat haszonbérőnek felfogadott rendes halásza lévén, a mult 1844^{ik} téli évszakban valahányszor a' nevezett haszonbérő a M[é]l[tóság]os Inkey József uraságtul kibérelt Fonyódi vízen halásztattak, ottan a' tanú mindenkor jelen volt, és e' szerint jól tudja, hogy több ízben olly alkalommal, ha az irtt vízen fogas halakat fogtak, a' halászaton

jelen volt egyik haszonbérlo által az Uraság tisztjei felszólítottak, hogy ha az uraságnak fogas halra szüksége vagyon vitessenek, - és ilyenkor a' fogas halakat a' haszonbérlo mindenkor az ottani korcsma mellett lévő kamarájába vitette azon okbul, hogy ha az uraság részéről akár mikor fogas halért küldenének, ottan készen találják. - Továbbá arra is emlékezik a' tanu, hogy azon évben az említett haszonbérlok a M[é]l[tósá]gos Inkey József Uraság részére fogas halat is szolgáltatottak, - de mennyit azt a' tanu meg határozni nem tudja.

Második tanú. Gyócsi István, Keszthely Mezővárosához tartozó Diási Szőlőhegybeli lakos, 39 éves R[ómai] Cat[holikus] [azt vallotta, hogy Bekkék rendes halásza volt, amikor a fonyódi vizet bírták, 1844-1845 telén minden halászatukon jelen volt], és e' szerint igen jól tudja hogy több ízben olly alkalommal, ha a nevezett vízen fogas halakat fogtak, - a halászaton rendesen jelen volt egyik haszonbérlo által, a tisztelt Uraság tisztjei felszólítottak, hogy ha az Uraságnak fogas halra szüksége vagyon, vitessenek, - hogy utóbb, - ha fogas halat nem tudnának fogni, és az uraságnak adni, őket ne okozzák, - és illy esetben a' haszonbérlo mindenkor a' fogas halakat, az ottani korcsma melletti kamarájába tétette el, az okbul, - ha ne talán az Uraság részéről akár mikor fogas halért küldenének, ottan készen, és friss álopotban megtalálhassák, - hogy ha pedig a' haszonbérlo onnét innep napokra haza ment, - ne hogy ekkor is, a' hal kiszolgáltatásában legkissebb hátramaradás történjen, - a' tanut felügyelőképpen oda rendelvén, - a' kamara kulcsot az ottani korcsmárosnál hagyta, - azon kéréssel, hogy ha az Uraság részéről fogas halért küldenének, - azt azonnal szolgáltatassuk ki, - de a' halért az Uraság részéről soha se küldettek. Továbbá arra is frissen emlékezik a' tanú, - hogy az ottan tartott halászaton a' Tisztség rendeléséből az urasági hajdu gyakor ízben jelen volt, azon célból, - hogy ha fogas halat fognak, azt az Uraság számára tartóztassa le, - a' melly kötelességét a hajdu mindenkor ha fogas halat fogtak, telyesítette is, és a' halat felmérte, - de mind e' mellett a' halat ottan hagyták, és el nem vitették. Végre azt is igen jól tudja a' tanú, - hogy 1845^{ik} évben egy alkalommal a' többször érintett haszonbérlok a' Tisztség rendelése következtében mintegy Négy mázsára való fogas halat az ottani kamarába az Uraság számára készen tartottak, és minthogy a' rendelt hálnak elvitelére annak idejében senki az uraság részéről meg nem jelent, - mindennap a' haszonbérlok által a' Tisztség a' hálnak átvitelére felszólítatott, - de a Tisztség ezen felszólításra mindenkor azt válaszolta, hogy majd holnap, - majd holnap el fogja a' halat vitetni, - és e' szerint a' hálnak elvitele napról napra elhalasztódván, - a' megrendelt 4.

Mázsányi fogas (noha ez a' kamarába rendessen a' jég közé el volt csinálva) a' hosszabb idői várakozás, és állás által annyira megromlott, és megbüdösödött, hogy egészen haszonvehetlen lett. - Míg hozzá teszi a' vallásához a' tanú, hogy gyakorta a' Tisztség által az Uraság részére halat rendeltek, és a' haszonbérlok készen is tartották, de míg is mind a' mellett, hogy a haszonbérlok által a' Tisztség az átvitelre többször felszólítatott, soha a' halat el nem vitették.

Harmadik tanú. Vastag Antal, jelenleg T. Ujj Károly Keszthelyi fő számvevőnek tehenesse 25 éves R[ómai] Cat[holikus] [vallotta, hogy amint a 2. tanú, a haszonbérlok halásza volt, az említett években részt vett a halászatokon, innen tudja, hogy a jelen lévő tisztséget felszólították több ízben: vigyen az éppen fogott fogasból. Arra is emlékszik, hogy a kamarában készenléthben tartották a haszonbérlok a fogast, s ha ünnepre elmentek, a kocsmárosnál hagyták a kulcsot, a halért azonban senkit sem küldtek.] Továbbá arra is igen frissen emlékezik a' tanú, hogy több ízben a' Tisztség által az Uraság részére fogas hal is rendeltetett, a' mellyet a' haszonbérlok mind annyiszor készen is tartottak, - de a' halat többszöri felszólítás után is soha a' Tisztség el nem vitette. [Emlékszik a hajdú jelenlétére, a fogas lefoglalására és el nem vitelére. A 2. tanúval majdnem szó szerint egyezően mondja el az 1845-ben egy ízben fogott, s a kamrában megbüdösödött 4 mázsányi hal sorsát is.]

Negyedik tanú. Salamon Daniel 48. éves Keszthelyi lakos izraelita meghitettétvén, és kérdeztetvén, vallotta, - hogy ő a nevezett Bekk Salamon, és fia Kálmán haszonbérloknél, a 2^{ik} tanúnál körül irrt időben, mint felügyelő szolgálván, - a' fonyodi vízen tartott halászatokon mindenkor az 1844^{ik} és 845^{ik} téli évszakokban jelen volt, - és e' szerint igen jól tudja, hogy több ízben ha fogas halat fogtak, - a' halászaton jelen volt egyik haszonbérlo által a' Tisztség felszólítatott, hogy az Uraságnak fogas halra szüksége vagyon, - vitessen, hogy utóbb, - ha fogas halat nem tudnának fogni, és az Uraságnak adni őket ne okozták, - és ilyenkor a' haszonbérlo a fogas halakat, hogy mindenkor az Uraság számára, ha bár mikor is érte küldene, hogy friss állapotban készen tarthassák, az ottani korcsma melletti kamarájába tétette be, [ha ünnepre elment a bérlo, a kocsmárosnál hagyta a kulcsot, s megkérte: adja ki a halat, ha érte küldenek, de nem küldött a tisztség halért. Azt is állítja, hogy többször rendelt halat az uraság, de nem vitte el, ahogy a jelen lévő hajdú által visszatartott halért sem jött senki. A 2-3. tanúval egybehangzóan adta elő a 4 mázsányi fogas megromlását is.]

Kelt Keszthelyen Április hó 6^{án} 1846

Rákóczy József Zala Megyei esküdt

1846^{ik} e[sztendő] Aprilis 18^{án} Keszthelyi Uradalom részéről tartatott szóbeli biráskodás alkalmával a' törvényben megjelent második tanú Gyótsi István meghiteztetvén és kérdeztetvén előtte felolvastatott vallását úgy módosította, hogy ő Bekk Salamon és fiának, nem felfogadott rendes halássza volt az említett évek alatt, hanem felfogadott ötödölő legénye; - hozzá adta továbbá vallásához, hogy 1845^{ik} évben, a' Méltóságos Uraság számára lefoglalt, de el nem vitt, 's e' miatt megromlott fogas halat azután Bekk Salamon Fonyodról Keresztura vitette, a' hol azzal mi történt nem tudja.

Harmadik tanú Vastag Antal meghiteztetése 's kérdeztetése után, az előtte felolvasott vallását szinte úgy módosította, hogy ő is ötödölő legénye volt Bekk Salamon és fiának, az említett években; - hozzá adta pedig vallásához, hogy 1845^{ik} évben, a' M[é]lt[ósá]gos Uraság számára lefoglalt, 's megromlott négy mázsa fogas halat, a' nevezett haszonbérlők Fonyódról Kereszturra vitették, onnét pedig eladás végett egy Zsidó által Kanizsára küldötték eladás végett, de mivel a' hal bűdös és haszonvehetetlen volt, a' városi hatóság, a' mint ezt a' tanú hallomásból tudja, annak eladását meg nem engedte, hanem a' városon kívül elásatta, sőt az árulót Zsidót be is záratta. Többire vallásokat mind ketten helyben hagyták 's hitelesítették. K. a' t.

Mesterházy János
Urad[almi] Ügyvéd

1846^{ik} e[sztendő] Aprilis 19^{én} a' Keszthelyi Uradalom részéről Keszthelyen tartatott szóbeli biráskodás alkalmával

Negyedik Tanú Salamon Dániel a' törvényben megjelenvén és Zsidó mód szerint meg hiteztetvén és kérdeztetvén, vallását átoljában helyben hagyta s hitelesítette [az aláírás Ugyanaz; az 1. tanu vallomása mellett a lapszélen: nem jelent meg].

4. Kollár Pálnak és Dobosy Ignácznak a haszonbérlők javára tett írásos nyilatkozata - 1846¹⁶

Alul írott bizonyítom 's hitem letételével is készen leszek erősíteni, hogy multt 1844 és 845^{ik} évben Bekk Salamon és fia Balatoni halászat haszon bér-lőjénél, mint halászat felügyelő lévén, jól tudom, hogy mult 1845^{ik} évben egy alkalommal a M[é]lt[ósá]gos Inkey Uraság Tisztsége hozzánk jővén az haszonbér-lőktől halat kérendő - melyre az nevezettek fogas halat felmásálva, 4. má-

sát kaptak is — 's azt részére a' Fonyodi Kortsmához be is tetették - jéggel az elromlás ellen biztosítván - ezen eltevés után az illető Tisztség a' halat el nem vivén, a' haszon bérlők felszollították az elvitelre, 's ugyan akkor azon választ adá - holnap elviteti, később ismét el nem vivén a' halat, ujjolag felszollíttatott - de ekkor is csak azon választ nyerék majd holnap, és így ment ezen hallogatás egy ideig - míg nem az Uraság részére felméretett és megrendelt 4 mása fogas hal elromlott és elveszett. - Jól tudom továbbra, hogy valahányszor az t. Uradalom által hal kivántatott - mindenkor kötelességeknek tarták az haszonbérlők annak kiszolgáltatását és iparkodtak azt beadni.

Melyeknek is így létéről adom ezen bizonyítmányomat nevem alá írásával megerősítve. Keszthely April[is] 18^{án} 846

Kollár Pál

Bizonyítvány

Mái alul irt napon és esztendőben adom ezen bizonyítvány leveletem, és a szükség esetében hitem le tételével is bizonyíttom, hogy a N[agysá]gos lnkey József Uraság a Tisztség által kivántatott három darabbul álló eleven Fogast az Sz: Györgyi Ispán Úr jelen létében L[engyel]Tothiban küldöttem és ugyan ezen Fogasokat büdösen vissza küldötték. Költ Keszthelyen Martius 13^{án} 846.

Dobosy Ignácz
Fonyódi Nyári Halász

[Az 1846. július 24-én tartott uradalmi törvényes ülésen a 41 éves, római katolikus, fonyódi lakos Dobosi Ignácz helyben hagyta nyilatkozatát, de hozzátette: azért küldte vissza a tisztség a 3. fogast, mert büdösnek találta; ez azonban a maga hibája volt, mert sokáig tarrogatta.]

2. Wodianer Rudolf földbirtokos (1788-1856)

A Wodianer-család az egyik legtekintélyesebb kereskedő- és bankárfamília volt. A Széchenyi-Lánchíd építését a Rothschild család mellett nagy részben finanszírozó Wodianer Sámuel a magyar zsidók közül elsőként, 1844-ben kapott nemességet. Legfőképpen az agrártermelés szempontjából fontos gyapjúkereskedelem terén hódítottak tért, melynek hazai kifejlesztésében a Harkányi-Koppel, Kohner és Herczogh családokkal együtt oroszlánrészük volt. Ez a gyapjúkereskedelmi tevékenység volt az oka, amiért Wodianer Rudolf a birkatartásra elsőrendűen alkalmas Fonyód körüli pusztákat kölcsön-pénze fejében szívesen átvállalta.

Wodianer Rudolf testvére volt Sámuelnek, mind a ketten Szegeden¹⁷ születtek.¹⁸

Fonyód a 19. század első felében több kézen volt. Az 1830-as évek elején öröklés után Puttheany Józsefre és Sándorra szállt a vagyon egy része, akik — mivel rezidenciájukat a Zala megyei birtokukon tartották — somogyi birtokaiktól igyekeztek megszabadulni. A tékozló életmódot folytató Puttheany Sándor a maga részét átadta fivérének, Józsefnek, aki azt 1843-ban elzálogosította 32 esztendőre Wodianer Rudolf nagykereskedőnek 6 ezer forintért.

Fonyód egy másik része a Pászthory családnak jutott, de az ottani gazdálkodás és a fényűző életmód sem tett jót a birtoknak, s a környező pusztákon már bírói foglalás volt s azokat hasznosításra a hitelezők „Wodianer Rudolf pesti kereskedő”-nek adták át. Pászthoryné kezén csak birtokai sovány maradványa maradt a lengyeltóti kis kastéllyal. De a perek tovább folytak ezt követően is s ezekben a főszerepet a tőkepénzes Wodianer Rudolf játszotta, aki az 1840-es évek derekán mind Pászthoryék, mind Kovách Mihály, de Festeticsné Volkensberger Viktória ellen is hatalmas követelésekkel lépett fel, annál is inkább, mert a Festeticsné által megvett birtokon Kovách Mihály csődtömegének 30 000 forintos keresete feküdt. A pereket lényegében Wodianer nyerte meg, aki 1848-ig a Pászthory vagyon tekintélyes részét, mintegy öt és félezer holdat szerzett meg s vele a fonyódi pusztarészt is.

Itteni szerzett birtokát azonban nem élvezhette sokáig, mert 1856-ban meghalt.¹⁹ Kívánsága szerint fonyódi erdejében temették el fáklás, díszes, vízen érkező gyászmenettel magányos, szinte hozzáférhetetlen helyen. Sírját fekete ráccsal vették körül és műmárványból készült síremlékére a következő feliratot vésték: *Vodianer Rudolf, pesti nagykereskedő, pusztaberényi föld-birtokos, meghalt élete 68. évében augusztus 6-án, 1856. Gyermekeitől siratva.* A síremlék a mai sportpálya nyugati oldalában volt, az alsó-fonyódi Basch-féle erdőben, ahol is 1945-ig érintetlenül fennállt, majd akkor lerombolták. A pálya építésekor hamvait a család elszállította.

Birtokán - amelynek központját Pusztaberénybe helyezte, mint ahol már őt megelőzően is fejlettebb gazdálkodás folyt - kilenc örököse osztozott, egyenlő arányban, akik azt azonban továbbra is osztatlanul kezeltették, és közösen hasznosították. A hagyatékátírást követő 1862-63. évben azután az örökösök, Wodianer Adolf, Katalin (Pol-lákné), Borbála (Wodianer Arnoldné), Fülöp, Károly, Lipót, Albert, Móric és Jozefa (Basch Fülöpné), egymás közt adták-vették a porciókat úgy, hogy végül is a birtok zöme Wodianer Arnold és Fülöp kezére került. Pár év múlva a rokonság újra vagyonátcsoportosítást csinált, amelynek

Wodianer Rudolf fonyódi sírja (a fotó az 1890-es években készült)

során két változás történt a birtok sorsában. A Wodianer Arnold és Fülöp birtokát képező ingatlanok 4/10-es részét 1863-ban egy dr. Oesterreicher Ede nevű pesti lakos vette meg tőlük 164.800 forintért, a Wodianer Fülöp féle többi birtokrészt — mely a berényi pusztá 1/6-ából, valamint a bézsényi-fonyódi pusztá 1/6-ából állt - pedig 1866-ban az ugyancsak pesti lakos, Basch Fülöp 75.000 forintért.

A Basch család ettől kezdve, egészen az 1945. évi földosztásokig birtokos volt Fonyódon és Fehérbézsény pusztán. Az Oesterreicher család - amely szintén Wodianer rokonság volt - szintén megmaradt az ekkor szerzett föld tulajdonában, de csak leányágon. Az elhalt Oesterreicher Ede után maradt négy örökös ugyanis 1888-ban a következőképpen osztozott. Oesterreicher Géza kapta az örökség 17 század részét, dr. Keleti Gyula budapesti lakos és Oesterreicher Paulina férjezett Tószegi-Freund Ferencné egyenként 26 és fél századrészt, Rechnitz-Oesterreicher Adél pedig az örökség 30 százalékát. Ez utóbbi 30 százalék azonban, miután az örökösnőnek utódai nem voltak, később a másik három közt oszlott meg egyenlő arányban.

1894-ben a tovább is osztatlanul kezelt birtok tulajdonjogában újabb változás történt. Wodianer Arnold birtokrészét ugyanis - amely az eredeti Wodianer Rudolf féle hagyaték 4/10-ét képezte - Tószegi-Freund Ferencné örökölte meg, aki miután a következő évben az Oesterreicher Ede féle egész hagyatékot is megszerezte Keleti Gyulától és Oesterreicher Gézától, most már az eredeti Wodianer féle birtok 8/10-ének volt tulajdonosa. A századfordulókort tehát, amidőn Fonyód fejlődésének következő nagy fordulójához, a nyaralóhellyé alakuláshoz érkezett, az volt a helyzet, hogy a Pászthory féle eladott vagyon nagy részében, az egyébként is dúsgazdag Freund Ferenc ült, míg másik kisebb hányadát a Basch család bírta.

Maga a Lengyeltóti községhez tartozó egykori domínium, benne Fonyóddal, úgy oszlott meg a XIX. század végén, hogy Zichy kézen 8 055, a Wodianer örökösök birtokában pedig 5 097 katasztrális hold volt, míg a Inkeyek egy 3 069 katasztrális holdat kitevő Balaton víztükröt bírtak, némi partsávval a mai Fenyves és Alsóbélatelep területén. Balatoni terület volt a Zichy és Wodianer örökösök birtokának egy része is Fonyód területén. Előbbi birtokából ugyanis 1 155, utóbbiból kerekén 2 820 katasztrális hold esett a Balatonra.

Érdeemes szemügyre venni, hogy miként oszlott meg művelési ágak szerint ez a terület Wodianer viszonylatban, akik mezőgazdaságilag művelhető területeket is bírtak. Az 1893. évi statisztikai adatok szerint, a Wodianer örökösök

Lengyeltóti községhez tartozó birtokából 1 247 katasztrális hold volt szántó, 754 a legelő, 188 a rét, 58 az erdő (a fonyódi hegyen) 19 a szőlő (Fonyódon) a Bézsényben levő lakóépület körüli kert pedig 11 hold.

A Wodianer emlék felirat az 1900-as fonyódi térképen

A Zichy uradalom a fonyódi hegyet nyugaton és délen határolta közvetlenül. Keleten és északon általában a Pászthory birtokból lett Wodianer féle birtoksáv ölelte körül. A választóvonalat a kettő közt a szőlőhegyen át, az Alsó-és Felső-Fonyód határát képező vonal alkotta. A Felső Fonyódi pusztai része a majorról a Zichyéké volt, az Alsó Fonyódi a Wodianer családé, illetve leszármazottaké.

A Zichy-Inkey birtokok, valamint a polgárok tulajdonába került 361 hold kivételével, a fonyódi terület többi részét, az 1844-45-ben felosztott bézsényi-fonyódi bozót egy hányadát is beleértve, 1848-ban Wodianer Rudolf birtokolta. A Pászthory vagyonból származó birtoka ekkor összesen 5 470 holdat tett ki, amelyből azonban az úrbéri földek leadása folytán 383 holdat elvesztett. Az 1848. évi decemberi összeírások szerint Pusztaberényben, Bézsényben, Gárdonyban és Fonyódon terjeszkedtek birtokai.

Az 1850-es évek utóján felvett telekkönyvek adatai szerint, az 1856-ban elhunyt Wodianer Rudolf Lengyeltóti közigazgatási határában két birtokrészt bírt. Az 1.298 kat. holdat kitevő berényi pusztát (1207 hrsz.) valamint az 1274 katasztrális holdat kitevő bézsény-fonyódi pusztarészt (1209 hrsz.) A berényi pusztán szántó, rét, legelő, erdő volt egy része pedig berkes-bozótos. Ekkor már gazdasági épületek is álltak rajta s 1866-ból származó adat szerint lakóház is, ami valószínűleg az ottani nagyszabású kastélynak nevezett épület lehetett.²⁰

3. Basch-család

A Pászthoryak rátájában volt Fonyód pusztai rész zöme a birtok elkülönítéskor a Basch családnak jutott. Ennek a Basch féle birtoknak a központja Fehérbézsényben volt, ahol a család kilenc szobás, oszlopos kocsifeljáróval díszített, földszintes úrilakot is épített. Ide azonban a Budapesten élő család tagjai csak nyaralni jártak, egyébként a birtokot - mely az 1900-as évek elején kb. 600 hold szántóból, 400 hold legelőből, az Alsó fonyódi hegyen volt erdőrészből és némi szőlőből állt, bérbe adták. Egyik hosszú időn át volt bérelőjüket Spiegelnek hívták, ki a múlt század utolsó évtizedeiben a bézsényi úrilakot lakta és intenzíven felkarolta a fonyódi urasági szőlő művelését is, úgy hogy azt a dombot, amelyen a szőlő volt, s amelynek lankáján ma is áll az öreg uradalmi prэшáz, azóta „Spiegel-dombnak” is hívják a helybeliek.

A fonyódi, ma is meglevő Halásztelep, a „Keleti Bozót” csatorna mellett egy 3000 négyszögöles telken épült, amelyet a Balatoni Halászati Rt. 1900-ban vett Basch Fülöptől a fonyódi pusztta e részének akkori birtokosától.

*Az 1902-es fonyódi térképen a Basch birtok jelölése,
az erdő feliratnál a Wodianer emlék ábrájával.*

4. Rosenberger-család

Rosenberger Mihály (1811 k.-1899)

A fonyódi part halászbérlője az 1850-es évek második fele után a Miskolcon született, de Lengyeltótiból (más, nem eléggé hiteles források szerint Keszthelyről) ideszármazó Rosenberger Mihály kocsmáros volt. Előbbi lakóhelyét látszik megerősíteni az a dokumentum, amely szerint „*Rózenberger Mihály Lengyeltóti régi kocsm. [áros].*”²¹ Ugyanezt bizonyítja egy 1869-es lengyeltóti közgyűlési jegyzőkönyv, amelyben az évre megállapított fogyasztási adóról volt szó, arról, hogy „*minő arányban fizetendő kivetése és megállapítása*”. Rosenberger Mihálynak 1869-ben 15 forintot kellett fizetnie.²²

Még 1866-ban keletkezett az a jegyzőkönyv, amelyben Rosenberger Mihály, mint alperes tett panaszt egy lengyeltóti molnár ellen, aki megkárosította őt. Az alábbiakban közöljük a jegyzőkönyvet, megjegyezvén, hogy nagyon rosszul olvasható kézírással készült:

Jegyzőkönyv²³

Felvéve Lengyeltóti község tanács ülésében

Junius hó 29-én 1866. évben

Tárgy

Rozenberger Mihály panaszképpen előad-

ja, hogy Gyebnár Sámuel Ltóti. ki a

régi molnár mestertől 1 pesti mérő²⁴ ku-

koricát megvett 1 ft 80 krért²⁵, s erre akkor

néki 1 ft 60 krárt. ki..., hogy

megdarálni tartozik — midön elment

érette személyesen ez előtt 14 napok

előtt: annak kiadását illetlen szová-

tás közben Gyebnár Sámuel megtagad-

ta.

Gyebnár Sámuel elismeri személyes megjelenésével, hogy Rosenberger Mihálynak eladott 1 80 krt. 1 pmérő kukorica darát — s miután azért későn jött s elromlott felhasználta saját szükségére más darával vegyítve miután elromlott. — Így ki nem adhatta. - Nem adván: azért nem adta ki, mivel későn jött érette — Önként beismervén — hogy az elvitelre határ idő kikötve nem volt. - pénz 1 ft 60 krt kiadására késznek nyilatkozott. - felperes a pénzhez hozzá nem adván kér.. bírói végzést.

Itéltetett

Alperes önként beismervén, hogy egy pmérő kukorica darát 1 ft 80 krt eladván Rozenberger Mihálynak, s ennek fejében 1 ft 60 krt fel is vett ...

./.

Már véd okul nem szolgáltatván azon állítást hogy késő elvitel miatt elromlott — annak elvitelére alperes beismerése szerint határidő kikötve nem lévén - tartozik Gyebnár Sámuel Rozenberger Mihálynak egy pmérő kukorica darát 8 napok alatt 4 napok alatt különben végre hajtás terhe alatt kiszolgáltatni: - tartozván Rozenberger Mihály a még megjáró részt azonnal az átvételnél lefizetni.

Mely végzés felolvasás után miután mindkét fél elfogadta aláíratott. kmf.

felperes + M. R. Rozenberger Mihály

Horváth György bíró
Gulyás István
Horváth István esküdtek

Gyebnár Sámuel

58. *Legyen Könyv.*
Felvén Lengyel Miklós Könyv tartás ülésében
Június 29^{én} 1866 ében.
Tárgy
Rosenberger Mihály gazdasági ügyes elnök
ja, hogy Gyebnár Sámuel László Kőr
ség. melletti meztelen föld mérték
Könyv megvétel 1/2 80 szét, 1/2 anna adta
még 1/2 60 szét. - 1/2 Kőről, hogy
megdőltem tartottam - minden elment
aratta 1/2 anna 1/2 szét és 1/2 14 napot
előtt anna Kőről 1/2 szét 1/2 szét
Tárgy Kőről Gyebnár Sámuel meztelen
Kőr.

A szerződés részlete

Rosenberger Mihály lakása és az uraságtól bérelt kocsmája az alsó várhelytől közvetlen délre volt, a bézsényi töltésút torkolata körül, ahol a Wodianer-Basch rokonság szőlőterülete is volt. Egész majort tartott 20-25 marhából álló gulyával, külön gulyással, istállókkal.

Rosenberger - Fonyód első megtelepült kereskedője - maga is szőlőtulajdonos volt, de ekkor még csak egy holdat kitevő területet bírt azon a falusori részen, ahol a község régi iskolája ill. a mai Bölcsőde áll. Az 1950-es években még élő fonyódi öregek elmondása szerint két krajcárért bérelte a halászerület holdját annak idején. Három halászbandát tartott, amelyek egyenként kilenc emberből álltak. A kifogott halakat részben vermelték, részben kibelevé szózott halként szállították az akkor már megépült déli vasúton Pestre, sőt Bécsbe is.²⁶ Ezen kívül eladták a falukat járó fischer-eknek, halkereskedőknek, akik kocsikon jöttek Fonyódra Rosenbergerhez.

A halászok a zsákmányt elvileg Rosenbergerrel felezték, a gyakorlat azonban az volt, hogy Rosenberger vette meg a feles halászok részét is és az egész zsákmány az ő tulajdonában lévő vermekbe került. Az egyik verme a kocsmája mellett volt, a másik - amely még a '20-as években is állt - a mai Kollégiummal szemben, a 7-es út mentén. Rosenberger évtizedeken keresztül fenntartotta a kocsmát illetve a halászati bérletet. Kereskedői haszna is igen tekintélyes lehetett, hiszen 1866 és 1895 között nem kevesebb, mint 20 fonyódshegyi szőlőparcellának volt ő, vagy Simon nevű fia hosszabb-rövidebb ideig tulajdonosa.

A vármegye Somogy című lapja 1873. május közepén²⁷ arról tudósította az olvasókat, hogy a fonyódi Balatonpart halászbérlője Rosenberger Mihály két darab fogast küldött élve, két, nagy költséggel kiállított üvegszekrényben a bécsi világiállításra. Az egyik 17,5, a másik 12 fontos volt. A tudósító még csak reméli, hogy kellő figyelemben és elismerésben részesül majd a Magyar Tenger e ritka példánya. Reménye beigazolódott, hiszen a súlyosabb fogas kitüntetésben részesült.²⁸

A későbbi időkben Rosenberger (a cikkekben legtöbbször csak Rosenberg) maga tudósította a Somogyot, általában a következő fordulattal kezdték a cikket: „*Fonyódról írja levelezőnk...*” Beszámolt minden fontosabb történésről, legyen az szélsőséges időjárási esemény vagy a halászattal kapcsolatos helyzetjelentés.

1888. augusztusának elején²⁹ akkora viharról számolt be, amekkorára még idős halászberek sem emlékeztek. A hajók elmerültek, a Balaton hullámai 15-20 ölre birtokba vették a száraz partot, a hegyen lévő gyümölcsösök fái pedig derékba törtek, ott pusztult az egész termés. Egy érdekes momentumról is hírt kapunk: a halászbérlő szőlőjében lévő keresztfáról a Krisztusképet is leszakította a vihar, amelyet aztán a hegybíróhoz vittek. Az ösfürdőzők pedig némi téli ruházatban történő didergés után otthagyták Fonyódot.

Ez év novemberének végén³⁰ már a téli halászatról kapunk némi információt. A hirtelen jött nagy hideg egy hétig tartotta a jeget, azonban halászni csak később lehetett rajta.

Ugyanakkor számoltak be arról, hogy „*Hajózási összeköttetés lesz hihetőleg a jövő év tavasszal már Fonyód és Badacsony közt... így B.-Pest — Sz.-Febérvár s a Balatonvidékekről legrövidebb összeköttetés lenne nem csak Badacsony de Tapolcza, Tomaj, stb. felé is.*”³¹ A következő évben ha nem is tavasszal, de nyár elején már beindult a hajójárat, erről a tényről egy hirdetésből szereztünk tudomást, amelyet Rosenberger Mihály adott fel.³² Tehát a Fonyód Badacsony közötti hajójárat megindítása is az ő nevéhez fűződik.

A hirdetés

A Fonyód és Badacsony közti hajóközlekedés 2004-ben ünnepelte 115. évfordulóját, hiszen 1889-ben került sor először a két település között rendszeres átkelésre. Azt megelőzően a Kisfaludy gőzös csak akkor állt meg Fonyódon - tudjuk meg a Balatoni Társaság 1847-es hirdetményéből - ha az utas azt külön kérte.

A Balatontavi Gőzhajózási Részvénytársaság 1888. október 21-én alakult meg és 1889 júniusra megépítette első hajóját a 'Kelén'-t és júliustól rendszeres járatokat indított. A társaság a 'Kisfaludy' helyett 1890-ben megvette a 'Rohan' nevű csavargőzöst, a fonyódi térség hajózására, érintve Boglárt, Révfülöpöt, Badacsonyt, később Somogy néven vontatóhajóként üzemelt. Ez a hajó Fonyód történetében fontos helyet foglal el, hiszen az 1880-as évek végén, még a kaposvári vicinális vasútvonal megépítése előtt megkezdődött a rendszeresnek mondható átkelő hajózás Fonyód és Badacsony között. Rosenberger Mihály magánvállalkozása volt ez.

Minden bizonnyal a kéthelyi uradalom urától, Hunyady gróftól vette bérbe saját céljára azt a kis gőzhajót, amit a gróf az 1880-as években vásárolt. A balatonbe-

A Rohan hajó

rényi partoknál saját kikötővel rendelkező Rohan nevű kis csavargózós a gróf családját és fürdővendégeit szállította környékbeli kirándulásokra.

A fonyódi tudósító 1889. június közepén adta hírül, hogy *„Fonyód és Badacsony közt megnyílt már a hajóközlekedés s már is több utazó és üdülő kereste fel a Balaton e kies vidékét...”* A kis Rohan azonban - ahogy korábban említettük - csak ezen a nyáron szolgálta a két település közti közlekedést. A fonyódi kikötő és a hozzá vezető út 1898 nyarára készült el és néhány év múlva a személyhajók menetrend szerint is kikötöttek városunkban.

A Somogy kedvesen emlékezett meg állandó szerzőjének családi ünnepéről: *„... A fonyódi öreg árendás zsidó, a régi és tapasztalt halász Rosenberger Mihály, kinek a halászat terén szerzett érdemeiért kétrendbeli kitiüntetése is van, e hó első felében fogja megülni 50 éves arany lakodalmát, amelyre sokakat szándékozik meghívni rokonai, barátai, ismerősei és jóakarói közül. 50 év bizony nagy idő, hát még a házasséletről. Az öreg halásznak mi kívánunk még 50 évet, amelyet hogy a legjobb erőben és egészségben megünnepelhessen, adja Isten! Szép az élet a magyar tenger mellett.”*³³

A rákövetkező év tavaszán³⁴ nem mindennapi élményben volt Rosenberger halászmesteréknek részük. A nehezen kihúzott háló mesés zsákmányt ígért, mázsányi harcsáról illetve temérdek fogasról képzelődtek, amikor a hálóban egy valódi lovat fogtak. A szerencsétlenül járt jószág minden valószínűség szerint a télen fulladt a tóba, miután a jég beszakadt alatta. De mi történhetett a gazdájával?

A század végéhez közeledve, 1898 nyarán³⁵ a Balaton méltán híres haláról, a fogasról szolt egy cikk. Ebben a szerző - nem Rosenberger - azon ámuldozik, hogy bármerre is jár a Balaton parton - Kenesétől Keszthelyig - mindenütt azt az információt kapja, hogy a jóféle balatoni hal a Rosenberger és fia halászatából származik. Érdemes közölni a cikket, mert jól tükrözi a kort:

„A fogas. Kérjük ássan nem azt a fogast tessék érteni, a melyikről a nyári idényben minden téli ruhát leszedtünk, hogy a fürdőkben magunkra szedjük; hanem azt a speciálitását a Balatonnak, azt a nagy ritkaságot, melyet királyok asztalán is örömmel látnak; melyet ha ritkán látunk itt a saját kisebb hazánkban, a Balatonparton, s nem szolgálhatunk velük a püspökök s káptalanok asztalára, hát még Oroszországból meg hozatják az ingyenczek számára, csak fogas formája legyen! Hát ebből a patyolat-fehér szép halból ritkán láttunk olyan hatalmas példányokat, mint most pár fürdőhelyen. Úgy 14. 15 régi fontig elnyomott egy-egy. Kérdezzük a fogadóst, honnét valók ezek a ritkaságok:

Hát kérem Rozenberger és fia halászbérlőktől Fonyódról...

Egy másik előkelő fürdőhelyen hozzák le a vasútról a jeges ferslagot s kiemelnek belőle két nagy anyási példányt. Megint fogas s mondja aztán valaki, hogy nem lehet fogast enni?

Honnét hozzák ezeket a múzeumba valókat, kérdezzük ismét.

Keneséről kaptuk, a Rozenbergerék halászatából, - volt ismét a felelet.

Ejnye azt a mindenét, hát mindenütt csak Rozenberger? Az a sok hajó, az a sok halászbárka; azok a száz és száz méteres bálók, kötelek az mind Rozenbergeréké? ! Aztán ez a nagy vízi urodalom, akarám mondani: birodalom, kevés megszakitással, mind az öreg Rozenberger és fia bálóinak kincses bányája.

Igen! a méltóságos, nagyságos és tekintetes földes urak engedelmével ezen a mérhetetlen nagy területen mindenütt Rozenbergerék aratnak; aztán az a jó, hogy ezek aratását sem a zápor, sem a jégeső el nem veri, csak a nagy lyukú bálók, nomeg a — szabályrendelet! Rozenbergernek mindig van fogása, vagy a hálóban, vagy a ketreczben, mert a sok megrendelésnek így tehet eleget, amint a bálóból kiviszik a nemes rabot, azonnal elítéli vízi áris-tomra; vagy pedig jégbőröndbe s innét kerülnek elő a szebbnél szebb meg-lepetések fürdőknek úgy, mint uralkodóknak asztalára... Mert hát az öreg Rozenberger halászmester nagy úr a Balaton felett!! Csak már jó időt is csinálna felette!"

Bizony, öregúr volt a javából. Sőt, lehetett volna még öregebb is, ha nem szenved oly súlyos sérüléseket egy balesetben, amelyek végül is halálához vezettek 88 éves korában. A vármegyei újság³⁶ tudósítása szerint hazafelé tartván a fonyódi szőlőhegyről látta, amint egy megvadult bika egy szegény asszony ellen fordult. Segítségére sietett a védtelen nőnek, azonban oly súlyos sérüléseket szenvedett - miközben megmentette a másik életét -, hogy néhány nap múlva belehalt a megdühödött állat okozta sebekbe.³⁷ Elhunytával nagy veszteség érte nem csak Fonyódot, hanem az egész Balatonpartot. E helyütt állítson neki emléket az alább közölt újságcikk is: „Az öreg Rozenberg halászmester meghalt. Régi ember volt; sok vibart, hullámot kiállt, és tengernyi fogast eladott, mióta a Balatonparton megtelepedett. Ő volt a halászatbélők atyamestere s úgy ismerte a Balaton természetét, hogy már 24 órával előtte megmondta, milyen idő lesz? kis szél-e vagy orkán! Sokan és sokszor megsüvegezték a pénzen kívül, mert hát a fogasnak az a tulajdonsága van, hogy mindig kapós; mindenki szereti, a királyok asztalától a napszámosig (ha ugyan hozzáfér). Névnapok, ünnepélyek, bankettek, lakodalom, mindig

csak fogas, és Rozenbergnek akkor is teremteni kellett, mikor nem volt; mert hát mindig fogva tartott egy néhány anyási példányt, hogy legyen. A fürdő-idény alatt pedig valóságos hajszá volt a fogasra, mert a messze vidékekről jött vendégek vágytak a Balaton e specialitása után. Sokat dobálta, bányta csolnak, hajó, sokat verték a bullámok; legyen neki ott lant nyugalom...! Rosenberg Mihály szerencsétlen haláláról szóló gyászjelentést a múlt számunkban közöltük. A 88 éves aggastyán emberbaráti szeretetének lett áldozata. Ugyanis a fonyódi szőlőhegyekről hazatértében látta, hogy egy nekivadult tehén egy szegény gyámoltalan asszonyt akar felöklelni. Ennek segítségére ment, a felbőszült állatot elkergetendő. A tehén akkor ellene fordult és úgy összeöklelte, törte, hogy ennek következtében pár nap alatt meghalt. Saját élete árán mentette meg a szegény asszonyt. Nyugodjanak hamvai békében.”³⁸

A két Rosenberger ingatlanszerzeményei

A falusor legnagyobb felvásárlója, az uradalmi korcsmát is bérelt Rosenberger család volt. Rosenberger Mihály, mint ügyes kereskedő, a hegy déli lábánál bérelt italmérése mellett a balatoni halászatnak is ő volt a bérlője s a korcsma területén, az alsó várhelytől délre, egész majort tartott, 20-25 marhából álló gulyával, külön gulyással, istállókkal.

Amikor azután a szőlők megváltásával és váltságtőke lefizetésével, valamint a filoxéra fellépése következtében a szőlőt bírt kis emberek egy része eladta telkeit, Rosenberger, feleségével Unger Rozáliával, majd fiával, Simonnal egymás után vásárolta fel a potom pénzen elkótyavetyélt szőlőket, sokszor rátáblázott súlyos terhekkel. Telekvásárlásainál úgy látszik két szempont vezette. Egyrészt az, hogy lehetőleg a régi korcsma körüli telkeket vegye meg, másrészt az, hogy a falusoron levő nemes urak szőlői közelébe kerüljön. Az első cél érdekében vásárolta meg feleségével és fiával közösen 1881-ben, majd 1889-ben Zsiborács Ferenc, illetve Lakos Jánosné Zsiborács Julianna ordai földművesek négy darab szőlőjét és szántóját a Réti fogás sorának végén (894.-896 és 884 hrsz.) 1884-ben a Lakos féle 893/b. hrsz. szőlőt, amelyet 1907-ben adtak el Fejes Antalnak. Végül 1889-ben a falusor alsó vége közelében levő 809. és 813. hrsz. ingatlanokat, melyeket azonban már az 1890-es években eladtak Kardos Ferenc és Takács Ignác fonyódi lakosoknak.

A falu kialakuló szíve felé való feljebbnyomulás érdekében vette meg 1866-

ban a 776. hrsz. négy holdas telket, amelyhez 1889-ben illetve 1895-ben még két szomszédos telket vásárolt. Az első (778. hrsz.) közel két holdnyi nagyságban, a másodikat (777. hrsz.) melyet Váli József boglári lakostól vett ugyancsak két hold terjedelemben. Ezeken a telkeken épült fel később Rosenberger Simon „Szarvas” szállodája. 1889-ben e területét még négy holddal növelte, úgy hogy most már 12 holdnyi szőlője volt egy tagban. Ezt az újabb parcellát Kolbenschlag intéző örököseitől vette meg azon a helyen, ahol az Inkler pékség állt. (779. hrsz.).

A falusoron máshol szerzett szőlői voltak még: az 1866-ban vásárolt 797. hrsz. melyet Rosenberger Simon 1904-ben adott el özvegy Köcski Jánosné Varga Annának. Azután az 1874-ben vett egy holdas Gárvány féle telek (780 hrsz.), amely a Kolbenschlagtól később szerzett 4 holdas szőlőhöz csatlakozott 13. holdként azon a tagon. Az 1886-ban vett 852. hrsz. szőlő, amelyet azonban 1891-ben Bévárdi Józsefnének adott el.

SZARVAS SZÁLLODA ÉS VENDÉGLŐ

(ROSENBERGER SIMON FONYÓD)

== A BÉLA- ÉS SÁNDOR-TELEP KOZEPÉN, ==
AZ ERDŐ MELLETT, KOZEL A BALATONHOZ.

20 SZOBA, FINOM ÉTELEK ÉS SAJÁT
TERMESÜ BOROK, PONTOS KISZOLGÁ-
LÁS, TENNIS- ÉS TEKEPÁLYA, TÁRSALGÓ-
TEREM KÖNYVTÁRRAL.

Az 1891-ben vásárolt 840. hrsz. szőlő, melyet előzőleg Sonnenschein Ignác bírt 1885-ben, s amelyet 1898-ban ugyancsak ennek és feleségének, Müller Máriának adott el. Ez az az épület, amelyben a régi Sonnenschein féle üzlet, majd egy ideig a csendőrőrs laktanyája volt. 1893-ban újabb két szőlőt szerzett. A 847. hrsz. telket és a 833. hrsz. alattit. Ez utóbbit a Zsiborács családtól. 1895-ben vette meg a 829/a. hrsz. szőlőt, közel egy holdat, amelyet 1902-ben adott el Szalay Ödön nyugalmazott őrnagynak, s amelyet ennek örökösétől, Szalay Adorjántól 1939-ben Ádám János vett meg. E falusoron levő telkei mellé a Sándor utcában is szerzett átmenetileg néhány telket. Mégpedig 1893-ban azt a 866. hrsz. telket, melyet 1900-ban adott el Szauneréknek, ahol azok a Szauner-Andrássy féle villákat is felépítették. Ugyanez évben a 870. hrsz. másfél holdas ingatlant, amelyet 1894-ben adott el Béres József fehérbézsényi lakosnak. 1895-ben pedig a mai Sándor utca erdőfelőli sarkán levő Sipos hegy oldali telket (859. hrsz.), amelyet 1915-ben vett meg tőle Dobosi István akkori fonyódi vasúti hordár és felesége Kiss Róza s amely később Czakó István kéményseprő mesteré lett.

A Szarvas szálló 1912-es képeslapon

Nem hagyta ki üzleti vállalkozásaiból a felső fonyódi részt sem. 1867-ben az Illés féle 766. hrsz. szőlőt vette meg s ezt kilenc év után adta tovább Takács Sándornak. 1868-ban a 720. hrsz. alatt levőt, amelyet 1878-ban adott el Inkler Pál és felesége Gecse Zsófia fonyódi lakosoknak. 1888-ban a 745. hrsz. 1208. négyzetöles Skerletz féle telket szerezte meg, amelyet azután 1893-ban Milkovits József és neje Visnyey Anna vettek meg, végül 1895-ben a Mónika féle telket, melyet 1912-ben vett meg tőle dr. Szaplanczay Manó.

Rosenbergerék e nagy vásárlásai kétségen kívül üzleti, ingatlanforgalmi célokat szolgáltak, de egyben borkiméréssel is kapcsolatban voltak. Vagyonuk alapját ekkor már a falusor felső részén vett és azt a század végéig 13 katasztális holdra kiegészített szőlős ingatlan képezte, amelyre a bélételepi villasor kialakulása s így a nyaralóélet megindulása után, 1899-ben Rosenberger Simon³⁹ a „Szarvas” nevű nagy beszálló vendéglőt is építette, 12 szállodai szobával, gazdasági épületekkel. Az ingatlanon 8 hold szőlőt műveltetett, a szántók mellett, külön vincellért is tartva Zsinkai István személyében. (szül. 1856. Szekszárdon).

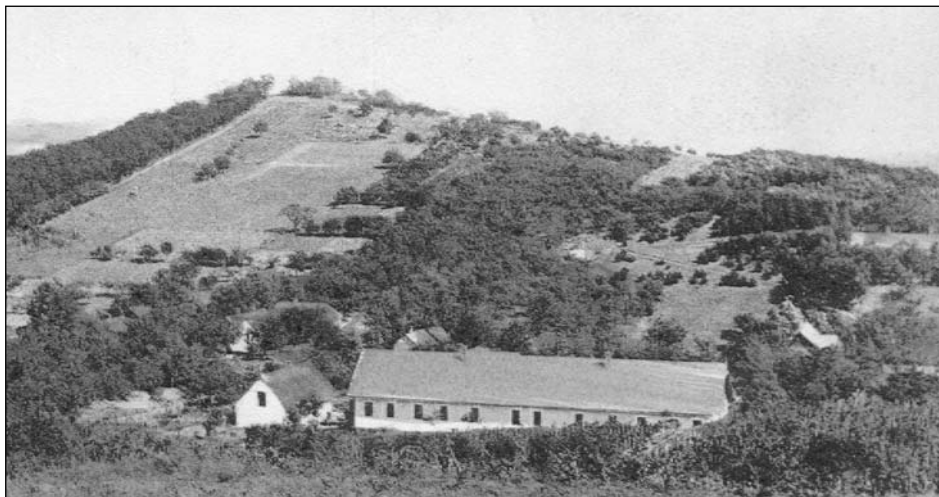
A szálloda felépülte után pár évvel kb. 1905-ben Rosenberger Simon felszámolta a régi uradalmi korcsma bérletet, és végleg áttette működése terét a saját portájára. A nagy építkezések azonban az ő anyagi erejét is próbára tet-

ték, annál is inkább mert a szállodát, az egymás után épülő nyaralók folytán nem kamatoztathatta úgy, mint először remélte s az üzleti életben is akadtak már más vállalkozó versenytársak, akik Fonyódon telepedtek le. Ingatlanainak telek-
könyvi teherlapjai tehát folyton tele voltak s az 1900-as évek elején egy ízben árverésre is került egyik telke. Végül is radikális megoldáshoz kellett folyamodni. Halálát követően

örökösei 1918-ban több mint 6 holdas területet eladtak Schaller Alajos vendéglősnek, és feleségének Ferka Katalinnak, akik 1901 óta a falusor felső Sipos-hegy felé eső saroktelekének egy 509 négyszögöles ekkor parcellázott részét is bírták már.

„SZARVAS” - SZÁLLODA BALATONFONYÓD FALUBAN

Pormentes, magas fekvés. Árnyas sétány. Kilátás a Balatonra. 20 szoba, társalgószalon zongorával. Étterem, kávéház, tekepálya. Kitűnő konyha. Szőlőkúra. Penzió. Saját termésű borok. — Parcellázandó telkek gyönyörű kilátással. Ivóvíz helyben. — A fürdőútvonalon egy egyágyas szoba kiszolgálással és fürdővel együtt egy óra 74 K, egy kétágyas szoba kiszolgálással és fürdővel 106 K, külön divánhasználat havi 10 K. Az utóútvad szeptember 15-től (szőlőkúra) 50% árengedménnyel. Az étkezés étlap szerint történik. Kitűnő magyar konyha s a szállodalajdonos saját termésű hegyi boraival szolgál. Reggeli, ebéd és vacsora abbonement személyenként egy óra 100 korona. Egész éven át nyitva.

A Szarvas szálló a Várhegyről nézve egy 1906-os képeslaprészleten

A szálloda és a telek többi része Rosenberger Simon fiának az 1916-ban meghalt Gyulának (szül. 1876) halála után, a többi örökösökre, özvegy Rosenberger Gyuláné Kohn Mariskára, gyermekeire, valamint Rosenberger (Rózsa) Ödön szekszárdi szabómesterre szállt. Kohn Mariska⁴⁰ - egy badacsonyi fűszeres leánya - az 1920-as évek közepén Inkler László (szül. 1893)

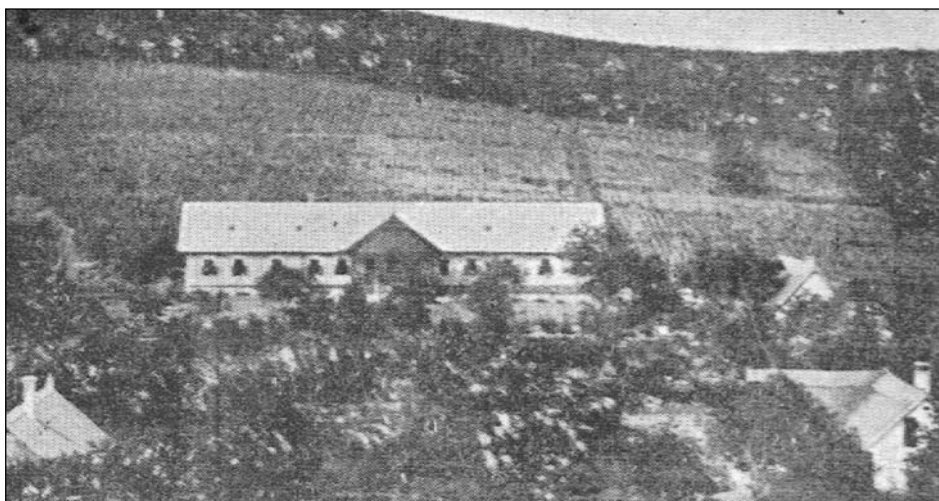
pékmester felesége lett, aki a felesége haszonélvezetében volt másfélholdas szállodatelken 1936-ban, pékműhelyt épített. A család kezén maradt másik másfélholdas telekrész a „Rózsa örökösökre”, valamint Rosenberger Gyula gyermekeire, Miklósr (1914-1943) és Terézre, Cs. M. feleségére szállt. Utóbbi anyósa halála után, 1937-ben a szállodát is megszerezte.

Ez a szálloda, amely a kibontakozó fonyódi nyaralóélet egyik első szórakozó helye volt, ma már nem áll. Aránylag rövid fennállása után a második világháborút követően lebontották s épületeiből csak kisebb részek maradtak meg.⁴¹

Rosenberger Simon — apjához hasonlóan — rendszeresen tudósította a Somogy című hetente megjelenő megyei lapot. Többek között a balatoni halászat nehézségeiről küldött tudósítást.⁴² A fonyódi képviselőtestületnek is tagja volt, de az 1890-es évek végén mint a lengyeltóti képviselő-testület tagja szerepelt, hiszen akkor Fonyód még

A Szarvas szálló egy 1902-es képeslaprészleten

A Szarvas szálló egy 1902-es képeslaprészleten

nem volt önálló kisközség. Egy 1899-es készült jegyzőkönyvből tudjuk, hogy Somogy megye alispánja Fonyód községben is elrendelte 1899. június 1-től a fürdődíj beszedését. A testület arról tárgyalt, hogy „[...] *a fürdődíjak szedése a legcélszerűbben miként volna eszközlendő, minthogy az előjárásának Fonyódra történő gyakori kiszállása a községnek tetemesebb költséget okozna. — Leghelyesebbnek tartaná, ha a fürdődíjak szedésével Rozenberger Simon fonyódi lakos községi képviselő bíztnék meg.*” Rosenberger az ülésen jelen volt, és elfogadta a megbízást.⁴³

A Szarvas szálló

A Rosenberger család fellelhető anyakönyvi adatait lásd a vonatkozó fejezetben.

5. Tószegi-Freund család

Freund Ferenc és a Badacsonyi Bazaltbánya Rt.; Pusztaberényi, fonyódi birtok

A Wodianer-örökség évek alatt szép lassan gazdát cserélt, a tulajdonosok eladogatták részüket. Nagyobb változás 1863-ban történt, amikor a Wodianer Arnold és Fülöp 4/10-es részét egy Öesterreicher Ede nevű pesti lakos vette meg majd 165 ezer forintért. A fennmaradó rész Basch Fülöp birtokába került 1866-ban. Az Öesterreicher család - amely rokonságban állt a Wodianer-családdal - egyik tagja, Paulina, férjezett nevén Tószegi-Freund Ferencné végül az eredeti Wodianer-birtok nagy részét, 8/10-ét megszerezte, miután megvásárolta a hagyatékot. Az 1890-es évek végén — mint már említettük -, az eredetileg Pászthory-féle⁴⁴ birtok legnagyobb részét a dúsgazdag Freund Ferenc tulajdonolta, míg a kisebb hányadot a Basch-család bírta.

Freund Ferenc 1843-ban született. A magyar nemességet tószegi előnévvel 1884-ben apja, Freund Henrik budapesti nagykereskedő szerezte meg.⁴⁵ Ő alapította a Freund Henrik és Fiai nevet viselő céget is. Ferenc testvére Vilmos volt az, aki megalapította a Kőbányai Polgári Serfőző Rt.-t, aminek fia, Tószegi Emil lett később a vezérigazgatója. A cég neve a Szent István Tápszerművek kiegészítéssel szerepelt ekkortól. Tószeghy Emil a pesti pénzülgarchák között, ha nem is az első helyen, de mindenesetre az elsők között állt.⁴⁶

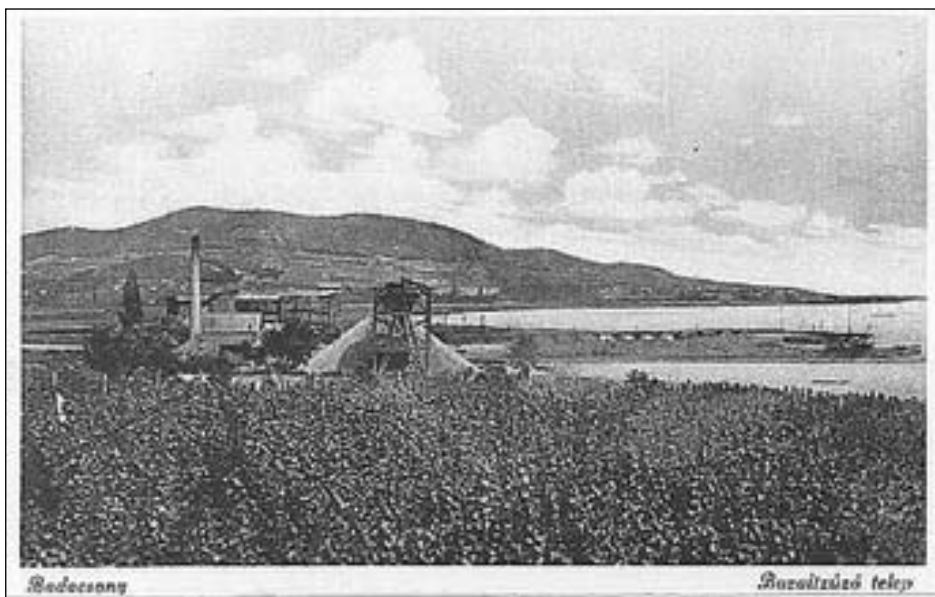
Freund Ferenc építési vállalkozó birtoka Lengyeltóiban⁴⁷

Vármegye	Község neve	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Földadó alá nem eső terület	Összesen	Hány községben fekszik.
Kataszteri hold											
Somogy	Lengyeltóti	881	8	152	8	769	17	-	869	2.704	1

Község neve	A gazdaságban foglalkoztatott cselédek száma	A gazdaságban használt fontosabb gépek és eszközök											Háziállatok			
		lokomobil	járgány	Cséplő-szekrény	vetőgép	rosta	eke	trieur	szecskavágó	borona	henger	Igás szekér	Szarvasmarha	Ló	sertés	juh
		darab														
Lengyel-tóti	46	2	1	1	4	2	41	2	3	20	11	20	434	58	10	1.077

Freund Ferenc nagy ipari vállalatokkal rendelkező pénzember volt, aki az 1867-es kiegyezés után kifejlődött magyarországi kapitalizmus egyik számottevő alakjává s kereskedelmi érdemei elismeréséül királyi udvari tanácsossá is vált. Övé volt többek között a Badacsonyi Bazaltbánya Rt.⁴⁸ is, amelynek kitermelését - a természetimádók nagy bánatára - ő kezdte meg. Ez a kitermelés Fonyódot közvetlenül is érintette, hiszen a kő nagy része uszályokon a fonyódi kikötőbe futott be, ahonnan később vágánydarun átemelve vasúton továbbították.

A múlt század elején, 1906-ban pécsi mérnökök kirándultak Fonyódra, ott megtekintették a kikötőt, majd különhajóval átmentek Badacsonyra, hogy a bazaltbánya környékét tanulmányozzák. A vármegye újságja így számolt be az eseményről: „Már reggel 6 órakor a balatoni halásztársulat által rendelkezésre bocsátott Veszprém nevű csavargőzösre szállottak, mely fél óra alatt az igazán hullámozó Balatonon vitte a kirándulókat Badacsonyra. Egész a Balaton partján épült fel Badacsonyan a Freund Henrik és fiai, Dénes Zsigmond, Rupsich György és Szűcs Béla consorcium által közel hatszázezer korona befektetéssel létesített basalt zúzó és szortírozó mű, mely a nyersanyagot a badacsonyi hegytetőn bányászott kőbányából 1700 méteres sodronykötél pályán nyeri és itt amerikai zúzó műveken ötféle minőségű kavicsra zúzza össze. A kőbánya a Balaton vízszínehez 92 méter niveau differenciában létesült és így az összes anyag magától szalad is a sodronykötél pályán a zúzóművekhez, közvetlen Tomaj község házai felett, mint egy amerikai légvasút. A falut a pálya alatt elhelyezett sodronybáló védi a kövek lehullása ellenében. Egy jó félórás sétaút maga a kőbánya. Fáradságos séta a törmelékkővel behintett hegyre, de annál szebb a kilátás az egész Balatonra. A bánya évente 10.000 vasúti kocsirakomány zúzott kavicsot produkál, melyet Fonyódon vasúti kocsiba rakva, 7,5 koronáért adnak el. Gyönyörű kocka kövek gyártatnak szintén basaltból és a telep már most közel 90 munkást foglalkoztat...”⁴⁹

A badacsonyi bazaltzúzó telep

Az 1910-es években a Balaton környékéért aggódókat is foglalkoztatta a bazaltbánya olyannyira, hogy lépéseket tettek annak érdekében, hogy a földművelésügyi minisztérium a „*badacsonyi szép bazaltokat természeti szépségnek nyilvánítsa és ezzel ezen részek ipari kihasználása megakadályoztassék.*” Ugyanis a Badacsonyi Bazaltbánya Rt. „*szerződést kötött a herczeg Esterházy-bitbizománnyal a badacsonytomaji bánya továbbfejlesztése tárgyában. Aggodalom merült fel, hogy történt-e gondoskodás arról, hogy a déli hegykorona, a szép bazalttornyok és a Kőkapu meglegyenek védelmezve? [...] az uradalom vezetőférfiai gondoltak a szép sziklákra és szerződésileg biztosítani kívánták, hogy a szép bazaltokban kár ne essék.*” Mindennek érdekében helyszíni szemlét is tartottak, amelyen a bánya részéről Freund Salamon jelent meg. Ezután szerződésbe foglalták a megállapodást a Badacsony védelme érdekében.⁵⁰

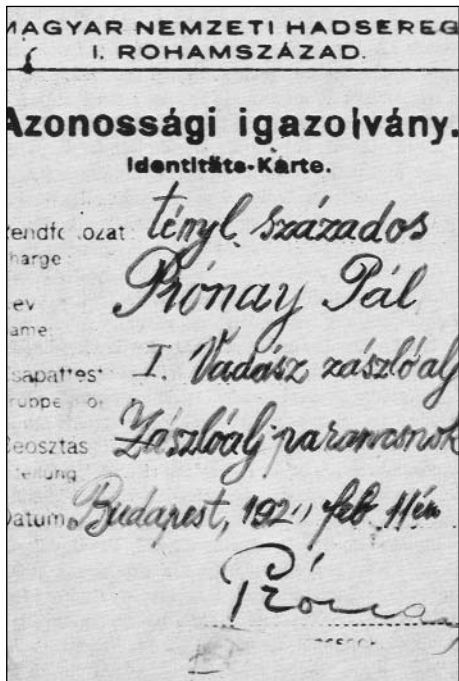
A részvénytársaság Fonyódon irodát is fenntartott.⁵¹ Az iroda alkalmazottját - később még fontos szerep jut neki - Goldberger Jakabnak hívták.

Freund Ferenc⁵² a kor társadalmi nagypúri szokásainak megfelelően híres amerikai üggető ménest tartott fenn pusztaberényi birtokán⁵³, amely nyári lakhelyéül szolgált. Fonyód területén csak kisebb birtokrésze volt azon a területen, ahol Fonyódliget nyugati telkei vannak, valamint Albert fiának egy később szerzett villája.⁵⁴

Halála után a pusztaberényi birtokot fia, Imre⁵⁵ (született 1875-ben) örökölte. A birtokot gazdatisztekkel vezették, a méneshez pedig képzett lovasembereket, nyugdíjas lovastiszteket szerződtettek. Évtizedeken keresztül volt például a jószágigazgató Gráner Albert. Az előzmények után ezekkel a nevekkel elérkeztünk tulajdonképpeni történetünk főszereplőjéhez.

6. A „fehérterror” fonyódi eseményei

A történet röviden: A Tanácsköztársaság „dicsőséges” 133 napjának bukása után, az ellenforradalmi időkben 1919. augusztus 27-én Prónay Pál⁵⁶ egyik tiszti különítményét Fonyódra küldte, ahol elfogták Tószegi-Freund Albertet, rokonát és jószágigazgatóját Gráner Albertet valamint az éppen ott tartózkodó Hamburger Ede kereskedőt, majd a faluból három parasztleányt másnap az összehívott fonyódiak előtt felakasztotta őket. Az esetet a faluban tartózkodó tisztek úgy állították be, mintha az a fonyódi nép akarata lett volna.

Prónay Pál igazolványa

Most nézzük meg részletesebben, mi is történt, milyen előzmények, és összefüggések után történt mindez?⁵⁷

Forrásként rendelkezésünkre állnak a korabeli sajtóban megjelent cikkek, amelyek közül legrészletesebben a Bécsi Magyar Újság⁵⁸ foglalkozott az eseményekkel, de a Népszavában, a Pesti Életben, a Budapesti Hírlapban, a Somogyi Hírlapban, a Somogyvármegyében, az Új-Somogyban illetve az Új Nemzedékben is találunk utalásokat a „fonyódi vérengzés”-ként elhíresült esettel kapcsolatban. Ezen kívül a Somogy Megyei Levéltár iratanyagában is igen sok dokumentum tanúskodik az eseményekről, többek között az Andrássy-féle gyűjteményben találtunk rá a különböző időkben felvett jegyzőkönyvekre.

Dr. Tószegi-Freund Albert 1873. március 7-én született (más források szerint 1879-ben), felesége Sonnenberg⁵⁹ Ilona (sz. 1887. március 20.) volt⁶⁰ aki a történetek következtében olyan súlyos idegi sérüléseket szenvedett, hogy 1920 tavaszán belehalt azokba, két árvát hagyva maga után. Esküvőjük 1908-ban volt, gyermekük, Erzsébet 1909-ben született. Tószegi Budapesten a VI. kerületi adókiivető bizottság elnökeként dolgozott, valamint a Freund Henrik és Fiai cég belfelügyelője volt. A legrészletesebben Tószegi feleségének elmondása alapján ismerjük az eseményeket, hiszen a Bécsi Magyar Újság⁶¹ folytatásokban közölte az általa ismeretlen tettesek ellen tett feljelentést.

A sajnálatos események kezdetének tekinthető a fonyódi postán történt incidens, amelynek akkor Tószegi felesége még nem tulajdonított különösebb jelentőséget. A postamesternő, Dvihal Aladárné - miközben átadta az asszony leveleit és újságját - megjegyezte, hogy egy házban lakik Goldberger Jakabbal, a Badacsonyi Bazaltbánya Rt.⁶² alkalmazottjával, akivel összeveszett, ezért kéri, hogy helyezték el onnan. Miután ez természetesen nem történhetett meg, elmondta, hogy antiszemita áramlat van kialakulóban, amelynek ő lelkes híve és tudja, hogy Tószegiék a kommunistákkal rokonszenveznek, emiatt Tószegi-Freund Albertet már fel is jelentette. Tószeginé ezt azért sem értette, mert már évekkel korábban kikeresztelkedtek, gyermekeik születésekor katolikus pap keresztelte meg őket, férje például 1902-ben változtatta családnévét Freund-ről Tószegire, ugyanakkor nem adtak semmiféle okot arra, hogy irántuk gyűlölettel viseltessenek. Dvihaliné köztudomásúlag idegbajos, nótorius hazudozó és bosszúszomjas nő volt.

Tószegiék július közepétől szokásos nyaralásukat töltötték Fonyódon a már korábban említett villájukban. Teljes visszavonultságban éltek, védekezve

így a váltakozó közhangulat, a terror, a bosszú és a bántalmazások ellen. Augusztus 27-ig nem is volt semmi baj, akkor azonban 3 tiszt - régi, jól bevált trükköt alkalmazva - fegyverek után érdeklődött házukban, természetesen mindenféle engedély és felhatalmazás nélkül. Miután a nő átadta használaton kívüli önvédelmi revolverét, a férjét magukkal vitték. Később tudta meg Tószeginé, hogy a fonyódi csendőrlaktanyába hurcolták férjét, ugyanakkor pusztaberényi birtokukról Gráner Albertet is.⁶³ Prónay Pál⁶⁴ huszárszázados különítményének vezetője gróf Salm Hermann⁶⁵ főhadnagy volt, akit a már említett postamesternő és a különítménybe akkor belépett kaposvári fogtechnikus, Varga Péter (1877-1940) értesített, valamint Prónay⁶⁶ informálta. Varga korábban a kaposvári elmeosztály ápolója volt mértéktelen szeszfogyasztása miatt.⁶⁷ Az I. világháború előtt elkövetett gyilkossági kísérlete miatt a börtönt is megjárta. A szerb frontra önkéntesként került, ahol kiélhette szadista hajlamait.⁶⁸

Tószeginé ekkor azonnal táviratozott Svastics Nándor vármegyei kormánybiztosnak illetve Siófokra indult, hogy magától Horthy Miklóstól kérjen segítséget.⁶⁹ A késői időpont ellenére - este 9-re ért oda - szavai meghallgatásra találtak és Horthy főparancsnok megígérte, intézkedni fog, hogy Tószegiéknek ne történjen baja. Így is volt, Sibrik György főhadnagyot küldte a Fonyódon lévő különítményhez azzal az utasítással, hogy a letartóztatottakat nem szabad bántani, ügyüket a főparancsnokság fogja megvizsgálni. A tiszt másnap hajnalban személyesen Salmhoz vitte a parancsot, amelyben a fővezér a tiszt írójart parancsnokát személyesen teszi felelőssé a letartóztatottak testi épségéért. Az intézkedésektől akár meg is nyugodhatott volna Tószeginé, azonban mikor másnap reggel 9-re visszaérkezett Fonyódra, szörnyű látvány fogadta. Miután otthonukban nem találta férjét, azonnal a csendőrlaktanyába ment. Útközben arról értesült, hogy Svastics kormánybiztos még aznap este támogatja kérését táviratilag, személyesen felelősséget vállalva a két férfiért és kérte azonnali szabadlábra helyezésüket. Az iskola udvarán azonban már tartott az a propagandagyűlés, amelyet Salm és társai reggel hét órára hirdettek meg a „nemzeti hadsereg érdekében.”⁷⁰ A fonyódiak közül 50-60 nő és gyermek ill. néhány férfi vett részt a gyűlésen, amelyen két tiszt beszélt hozzájuk valamint egy fonyódi lakos.

A Bécsi Magyar Újságban megjelent egy vallomás is, amely a kívülálló szemzőgéből tárja fel az eseményeket.⁷¹ Pintér Pál taszári állomásfőnök elmondása szerint a bélatelepi strandon megismerkedett Szalay Elemérrel, a község orvosával. A doktor elmesélte, hogy napokkal azelőtt Tószegiék megvárakoztatták, s ezért nem voltak számára szimpatikusak, de ennyiben is

maradtak. Miután Pintér hazament - egy cipésznél lakott, egy házban a fonyódi csendőrőrmesterrel - megtudta, hogy másnap gyűlést tartanak. Este hét órakor Fonyód község bírása - Prónay parancsára - másnap reggel hétre dobszóval népgyűlést hívott össze. Akkor úgy gondolták, hogy az éjjeli kimaradás és a záróra lesz a téma, bár már azt is tudták, hogy Gránert elfogták és a csendőr is helytelenítette az eljárást. Mindez 1919. augusztus 27-én történt.

Másnap reggel, csütörtökön az iskola udvarára⁷² siettek, ahol fél nyolckor megismerkedtek a jelenlévő jegyzővel, bíróval illetve a Sirály-szálló bérlőjével, Schaller Alajossal, valamint itt volt Szalay doktor is. Egymással folytatott beszélgetéseikből kiderült, egyikük sem tudta, mi készül, miért hívták össze a gyűlést. Közben katonatisztek érkeztek, Salm Hermann, Bibó Dénes és még öten-hatan. Általánosságban beszélgettek a zsidókról, a tisztek megjegyezték, hogy a Rosenberger-féle szállodában⁷³ lévő zsidókat megverték és kirendelték őket ide a gyűlésre. Némi várakozás után - Barkóczy ezredest várták - elkezdődött Fonyód történelmének egyik legdicstelenebb eseménye. Salm főhadnagy hangzatos frázisokkal teli beszédében a zsidók ellen agitált, majd a fonyódi szónok — V. Lajos nyugalmazott vasúti kalauz, képviselőtestületi tag - ugyanezt ismételte meg egyszerű szavakkal, miszerint a zsidók „nem dolgoznak, csak csalással és rablással gyűjtik a vagyont”⁷⁴. Az intelligensebb jelenlévők számára nyilvánvalóvá vált ekkor, hogy itt pogromot készítenek elő, amelyet ellensúlyozni látszott a következő szónok, aki mérsékeltebb hangon Horthy Miklóst⁷⁵ idézte. Úgy látszott, nem fog történni semmi rendkívüli, amikor is Bibó Dénes⁷⁶ huszárfőhadnagy - akiről tudni kell, hogy néhány nappal

korábban Tabon akasztott, immár sokadszorra - emelkedett szólásra a következő szavakkal: „Nem vagyok

Tab, 1919. augusztus 23. Bibó Dénes főhadnagy Somogyi Ferencet akasztja — 16 óra⁷⁷

szónok, ne várjanak hosszú beszédet, ezért a tárgyra térek és kijelentem, hogy kezünkben van három gazember, akarják-e, hogy felakasszuk őket?”

A harmadik áldozattal kezdte a névsorolvasást, akiről eddig még nem esett szó. Hamburger Ede 64 éves zsidó kereskedőnek az volt a bűne, hogy augusztus 10-én összetalálkozott Barkóczy-Klopsch Béla (1873-) alezreddessel. Nevezettek Schaller Alajos vendéglőjében⁷⁸ múltatták az időt, mikor Barkóczy-Klopsch jól hallhatóan megkérdezte Schallert, hogy „pusztulnak-e már a zsidók Fonyódról?” Ezt Hamburger kikérte magának, mondván ő neki is ugyanolyan joga van Fonyódon tartózkodni, mint bárkinek és viselkedjen az alezredes tisztességesen⁷⁹. Ezután - mivel Hamburger tisztí becsületébe gázolt - Barkóczy rásújtott a botjával, amit aztán a megérkező községi bíró vett el tőle. Hamburger a feljelentést fontolgatta, azonban elállt tőle s letartóztatása napjáig - vesztére - Fonyódon maradt. Ugyanakkor ismerjük Barkóczy vallo-mását is, amelyben természetesen az ő szerepe más színben tűnik fel, amint olvassuk „*En be is mentem a csendőrlaktanyába Hamburgerhez, ő összetett kézzel könyörgött, hogy mentsem meg, ezt én meg is ígértem neki és mivel azt hittem, hogy talán még Tószegin is lehet segíteni, elhatároztam, hogy érde-
kükben közbelépek.*”⁸⁰ Barkóczy tehát - elmondása szerint - próbálkozott a segítségükre sietni, azonban, - mint vallja - „*a kivégzés az én távollétemben megtörtént*”⁸¹ A főhadnagy eléggé manipulatív módon tette föl a kérdést: „*Aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét*”⁸² Erre természetesen síri csend következett, mint ahogy akkor is hasonló fogadtatásban lett volna része a kérdésnek, ha azt kérdezi, ki akarja, hogy felakasszák? A főleg parasztasszonyokból, gyerekekből álló tömeg megrémülve, mozdulatlanul állt. Második-nak az 1700 hold birtokkal rendelkező Tószegi Albert „bűne” következett, aki - a vádlók szerint - egymaga megvette a német Mackensen-hadsereg fegyvereit harminc millióért és ajándékba adta a kommunistáknak, hogy a budapesti munkásságot felfegyverezhessék, valamint velük állandó jó barátságot tartott fenn, különösen Kun Bélával.⁸³ Ezen kívül azt is bűneként rótták fel, hogy birtokát, házát, bútorait meg tudta védeni az elvételtől. 1919 októberében az Uj-Somogy⁸⁴ is foglalkozott érintőlegesen a témával. Híradásuk szerint a budapesti munkástanács elnökének, Biermann Istvánnak⁸⁵ (1891-1937) az iratai között találtak egy levelet, amelyet Tószegi írt neki és arra kéri, találkozzanak, hogy a Bécsben, Schürtz Mayer bécsi elvtárstól szerzett információit átadhas-sa. A cikk egyértelműen Tószegi ellen íródott és igaznak fogadja el, hogy „*fegy-
veres parasztok elfogták és kivégezték a vidék egyik leggazdagabb föld-
birtokosát*”. Az ezerhétszáz holdas pusztaberényi birtok kommunizálása után

Tószegiéknek azonnal távozniuk kellett kastélyukból. Ezzel szemben az Új-Somogy cikke az állítja, hogy Tószegi, aki jó barátja volt Hamburger Jenő (1883-1936) népbiztosnak somogyi birtokáról élelmezte a Tanácsköztársaság híveit cserében azért, hogy birtokát megtarthatta. Az ő „ítélet hirdetése” előtt a kérdés ugyanaz volt, mint Hamburgernél, természetesen a reakció is. Harmadiknak Gráner Albert következett, akiről megtudhatták, hogy *„Tószegiék kutyája és népnyúzó kommunista is”*. Mivel ellene semmiféle vádat nem tudtak kreálni, Barkóczy ráfogta, hogy kommunista. Ez ellen természetesen Gráner tiltakozott, mire az alezredes ráordított: *„Még szemtelenkedel is, na megállj zsidó, ezért meglakolsz!”*⁸⁶

Miután az újra elhangzó kérdésre - *„Aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét.”* - a

fonyódiak a rémülettől megdermedve most sem nyújtották föl a kezüket, a főhadnagy körülnézve fölöttük azt mondta: *„A nép ítél, a nép elmegy és fel fogja őket akasztani!”* Ekkor felszólította a jelenlévőket, hogy a csendőrlaktanyához menjenek át. Erre az 50-60 fő átvonult az utca⁸⁷ másik oldalán nem messze lévő csendőrlaktanyába. Pintér és a vele lévő intelligensebb elemek számára ekkor bizonyosodott be, hogy itt mi készül. Miután látták, hogy semmit nem tehettek, Szalay doktor és a többiek eltávoztak.

Itt kell megemlítenünk azt is, hogy a Bécsi Magyar Újság ugyancsak egy szemtanú eléggé terjedelmes írását adta le⁸⁸ amelynek lényege, hogy szó sem volt a fonyódi nép akaratáról akkor, amikor felakasztották a három szerencsétlenül jártat. A csendőrök járták a falut, hogy kötelet szerezzenek az akasztáshoz, azonban a falubelek nem kívántak még csak úgy sem részt venni a gyilkosságban, hogy kötelet adnak. A szemtanú által írt levelet *„a Bécsi Magyar*

Tab, 1919. augusztus 23. Bibó Dénes a meggyilkolt Somogyi Ferenc mögött, még az asztalon áll. — 16 óra 20 perc (SML)

Újság [...] a maga lázító póreségében közölte, úgy, ahogy azt az izgalmban remegő kéz leírta. A lélek, amely a szörnyű témát augusztus óta bordozta, még ott lüktet forrón a sorokban, a szem még látja a rettenetes látomást, a fül még hallja a szerencsétlen áldozatok sikoltását...”⁸⁹

A nyolc katonatiszt bevonult a csendőrlaktanya udvarára, ahol a tömlöcből ütlegetések közepette hurcolták ki elsőnek Gránert, aztán Tószegit majd Hamburgert. Előbbi kettőt egy körtefára, utóbbit egy szilvafára akasztották föl, amely műveletet Zsiborács József, Németh József valamint Gulyás-Horváth István fonyódi lakosok követtek el. Később a kaposvári törvényszéken Révy ügyész előtt jegyzőkönyvbe vallották, hogy „ők kötötték fel a fára a kötelet, ők vetették a hurkot az áldozatok nyakába, de mindezt a tiszturak parancsára, kényszerítésére tették.”⁹⁰ Tószegit az ütlegetéseken kívül azzal is kínozták, hogy a már felakasztott Gránernek lökdösték „Nesze zsidó, egyétek meg egymást!” - felszólítással. Tószegit először egy kötélén akasztották fel, ami elszakadt. Ekkor érkezett meg Tószegi felesége, aki férjét még élve, de már eltorzult arccal látta. Később az ág tört le, végül harmadszor drótot vettek elő, amellyel már elvégezték a gyilkosságot. Mindezt már a feleség a csendőrlaktanyából volt kénytelen végignézni, ui. oda hurcolták be. Hiába könyörgött férje életéért, nem használt semmi féle indok, se Horthy parancsa, se a kormánybiztos távirata. A tiszt azt felelte: „Horthy csak azt üzenete, ballgasam meg mind a két felet, nobát meghallgattam, most pedig elmebet.”⁹¹

Az akasztás után a tömeg teljes csendben elvonult. Még aznap este kidobolták a faluban, hogy a Vámosféle villából⁹² a zsidók elmenekültek, a nép menjen oda és vigyen el mindent. Itt aztán a tisztek maguk osztogatták szét a nép között a villa

*Somogyi Ferencet 5 gyilkosa
körülveszi (SML)*

bútorait, berendezését. A zongorát, egész élelmiszerkészletét és edényeit például a Lajos lak szálloda⁹³ tulajdonosa vitte el.⁹⁴ A csendőrőrmester elmondása szerint és Tószeginé tapasztalatai szerint is az áldozatokat előző este nagyon megverték és kínozták. Rögtön ezután azt beszélték a faluban, hogy az egészben a postamesternőnek és Fürjes intézőnek van a keze.

Fürjes Józsefről szólni tudni kell azt, hogy ő a pusztaberényi birtokon volt alkalmazva mint gazdatiszt. A Károlyi-kormány idején, mikor minden somogyi birtokot szocializáltak, Pusztaberény sem maradhatott ki. Ennek termelőbiztosa Fürjes József lett, az addigi jószágigazgatónak, Gráner Albertnek csak az ott lakást engedélyezték. Természetesnek nevezhetjük, hogy amikor a kommunizmus megbukott, Gráner Fürjest el akarta onnan távolíttatni. Miután megegyeztek abban, hogy Fürjes szeptember közepén 28 ezer koronás végkielégítéssel békében eltávozik a birtokról, úgy tűnt, rendeződik a helyzet. Azonban mikor Gránert augusztus 27-én elvitték, Fürjes a cselédség előtt az órájára tekintve azt mondta: „*Most viszik Tószegi Albertet is. Megjött a bosszú. Sógorom hadbiztos Siófon, az majd elintézi a dolgot.*” Az tény, hogy Fürjes sógora, egy Widder nevű a kivégzésnél is jelen volt. Fürjes egyébként a kivégzés előtti estét a tisztekkel a Sirály szállóban töltötte pezsgős vacsora keretében, ahonnan késő este hajtatott vissza Berénybe.

S hogy kerek legyen a történet, miután a két holttestet megkapta Tószeginé, s azokat szekéren hazafelé vitte, elrobogott mellettük az uradalom, tehát a Tószegi család tulajdonában lévő két autó, amelyekről a kivégzést előkészítő tisztek gúnyos kacaja hallatszott. Fürjes meghívására az áldozatok pusztaberényi kastélyához hajtottak, ahol estig dőzsöltek, kivétközve minden emberi érzésből. Talán mondani

*Bibó Dénes és áldozata — 16 óra
20 perc (SML)*

sem kell, hogy fegyverkutató ürügye alatt a ház összes szekrényét és fiókját felfeszítették és az azokban talált értékes holmit magukkal vitték. Ugyanez történt Gráner lakásában is.

Az akasztásban közreműködő fonyódi lakosok ellen megindult a bírósági eljárás és a kaposvári ügyészség 1920. május 3-án kelt vádiratában szándékos emberölés miatt emelt vádat Németh József (1873), Zsiborács József (1898), Horváth István (1874), valamint Varga Péter és Fürjes József ellen. Az ügy azonban nem került főtárgyalásra, mert közben a gyilkosságokban szerepet vállalók amnesztiát kaptak. A Somogy Megyei Levéltárban őrzött fogolytörzskönyv⁹⁵ alapján tudjuk, hogy Némethet és Gulyás Horváthot 1919. szeptember 26-án tartóztatta le a csendőrség, aznap délelőtt 9 órakor vették őrizetbe őket. Zsiborácsot 26-án délután 1 órakor tartóztatták le. Kovács alezredes rendeletére a kaposvári Baross laktanyába szállították át mindhármukat 1919. október 8-án, ahonnan valamennyiüket 1920. június 25-én szabadon engedték. Egy 1946-os tudósítás⁹⁶ szerint Gulyás-Horváth az eset után tettének súlya alatt hamarosan megőrült, Németh József egy téglahordás alkalmával leesett a kocsiról s több tízezer téglát vivő kocsisor ment keresztül rajta⁹⁷.

Sajtóper

A történethez kapcsolódó sajtóperről⁹⁸ is szólnunk kell, hiszen a már említett Új Somogy-cikk tulajdonképpen újraközlés, az Új Nemzedékben⁹⁹ ugyanezzel a címmel és szöveggel már megjelent az írás több mint egy héttel korábban. Ugyanezen a napon a Budapesti Hírlap¹⁰⁰ is közölt cikket e témában, amelyben idézik a már említett levelet, vagyis Tószeginek a kommunistákkal kapcsolatos hírvivői tevékenységét lebegtetik meg. Serényi ezen kívül — az októberi cikk után már elindított sajtóper hatására — még egyszer foglalkozott az Új Nemzedékben a témával: *„A népítélet baragja balálra ítélte Tószegi Freund Albert nagybirtokost, akit Fonyódon több száz főnyi paraszt kívánságára kivégeztek a kommün idején tanúsított magatartása és Hamburger népbiztossal való együttműködése miatt. Kétségtelenül igen fontos tanúságokkal szolgálhat mindazoknak, akik pillanatnyi előnyökért hazájukkal és a társadalmi renddel szemben árulást, vagy akárcsak gyöngeséget tanúsítottak. [...] Ha azt remélik a sajtóper megindítói, hogy Tószegi Freund tragédiáját nem, mint politikai és társadalmi magatartása büntetését, hanem mint közönséges felekezeti gyilkosságot sikerül majd a közvélemény elé állítani: ez azt gondoljuk nem fog sikerülni...”*¹⁰¹

A cikkek következménye per lett, amelyben mindkettejüket — Serényi Gusztávot és Rákosi Endrét is — elmarasztalták. Eszerint mindkét vádlott *„bűnös, a sajtó útján elkövetett meghalt ember emléke meggyalázásának vétségében.”* Előbbit összesen 5000, utóbbit 1400 korona megfizetésére kötelezték.

A perben több tanú meghallgattatott, úgy a falubeliek, mint villatulajdonosok köréből. A kérdés arra irányult, hogy tudtak-e Tószegi Freund Albert kommunista összeköttetéseiről, kapcsolatairól. Kivétel nélkül minden tanú azt mondta, hogy bár a faluban beszéltek, hogy Tószegi kommunista, de konkrét bizonyítékot egyikük sem tudott előadni, sőt, állítólag mindezen negatív véleménynek oka az volt, hogy apja, Freund Ferenc nem ereszkedett le a néphez, nem volt jószívű, azokat nem segítette semmiben, így nem volt túlságosan népszerű a falusiak körében. A megkérdezett villatulajdonosok, köztük dr. Ripka Ferenc, Huszka Jenő is azt vallotta, hogy bár többször beszélgettek Tószegivel, semmiféle jelét nem tapasztalták annak, hogy ápolta volna a kapcsolatokat az említett kommunista vezetővel. A fonyódiak - köztük Felső Vass Lajos, Sonnenschein Lipót, Ify Lajos plébános, Herberth József — nem tudtak semmi terhelőt vallani Tószegi Freund ellen. Barkóczy-Klopsch vallomása szerint *„Fonyódon azt beszéltek, hogy a Tószegi villában kommunista összejöveteleket tartottak és hogy Tószegi Freund Albert, Hamburger népbiztossal jó barátságban volt. Neki azonban erről közvetlen tapasztalata nincs, de a hallott hírek miatt a Tószegi név benne mindig kellemetlen érzéseket ébresztett. A községben egyébként is az a hír volt elterjedve, hogy Tószegi lett volna a kommunisták lelke.”*¹⁰²

A vádló cikk azon része, mely szerint Tószegi villáját és birtokát a vörös szovjet azért mentesítette, mert velük barátságban volt és a szovjetet birtokáról élelmezte, nem bizonyult valóságosnak. Hivatalos iratok szerint *„Tószegi orvosi bizonyítványok alapján betegségére hivatkozással kérte, hogy ő és családja nyolc hetet a fonyódi villájában tölthessen el, mire a népjóléti népbiztosság a villát mentesítette és a fonyódi telepfelügyelőséget erről táviratilag értesítette. Több vallomás alapján azt is megállapították, hogy a fonyódi villákat a tanácsköztársaság gyermeknyaraltatási akcióra rekvirálta.”*¹⁰³ Ehhez kapcsolódik az a Népszavában megjelent cikk is, amely az Internacionálét éneklő proletárgyerekek korabeli balatoni, fonyódi nyaraltatásról számol be, ebből érzékeltetésképpen hosszabban idézünk, miután témánkhoz kapcsolódó vonatkozásai megvilágítják a kort: *„Szombaton reggel 9 órakor indultunk el a Keleti pályaudvarról különvonattal a második*

szállítmánnyal: 700 proletárgyerekkel a Balaton mentén elterülő üdülőhelyekre. [...] Mi Fonyód-Bélatelepen szálltunk ki a különvonatból. Ez a hely a Balatonmenti üdülőtelepek legszebbike. Százhusz gyereket vittek a telepre, akiket a Sirály-szállóban¹⁰⁴, Lajos-lakban¹⁰⁵ és a különböző villákban helyeztek el. [...] Több gyerek jutott Jankovich-Bésán¹⁰⁶ és Törley¹⁰⁷ volt pezsgőgyáros három villájába. Baj csak Ripka volt gázgyári vezérigazgató villájával¹⁰⁸ volt, amelyet az ottani munkástanács¹⁰⁹ mentesített a rekvirálás alól. Másnap, vasárnap kora reggel Szamuely Tibor elvtárs jelent meg Fonyód-Bélatelepen és a munkástanácsot vonta felelősségre, mert 700 gyermek részére is van ezen a telepen hely és csak 350 gyermek részére tettek jelentést és igen sok »nagyúri« villát mentesítettek. Szamuely elvtárs különben Ripka villáját rögtön rekquiráltatta.»¹¹⁰

Sonnenschein Lipótnak - akit Salmék szintén fel akartak akasztani¹¹¹, de a fonyódiak nem engedték¹¹² - és Rosenberger Simonnak felajánlották, ha adnak 10 ezer koronát és megkeresztelkednek, akkor nem lesz bántódásuk.¹¹³ Sonnenschein bírósági meghallgatásából kiderült a sajtóper tárgyalásán az is, hogy a pénz mellett felajánlotta a községnek a csendőrlaktanya épületét¹¹⁴ is, amely az ő tulajdonában volt. Ebből később - miután visszavonta ajándékozási szándékát - bonyodalom származott. Az ügy érdekességére, fontosságára és iratbőségére való tekintettel alább külön fejezetben tárgyaljuk ezt az eseményt.

Visszatérve a sajtóperhez Bárány Ferenc tanúvallomása szerint Tószegi Freund Albert annyira exkluzív életet élt, hogy róla semmit sem tudhattak. Különösen apja Ferenc és testvére Imre tűnt fel negatív színben, ezért gondolták az egész családról, hogy kommunista. Ugyanakkor a szintén felakasztott Gráner intéző olyan kedvezményeket és előnyöket járt ki a kommunista vezetőknél, amelyeket más családokkal szemben csak a Tószegi család élvezett - ez is negatív benyomást kelthetett a falusiakban.

A sajtóper alatt az is kiderült, hogy az említett Biermann-féle levelet¹¹⁵ sem Tószegi Freund Albert írta, hanem dr. Freund Antal¹¹⁶, tehát a gyanú alaptalannak bizonyult. Egy másik újságcikk ugyanakkor más formában és az eredeti aláíróval közli a levelet.¹¹⁷

Az ítélet ellen a hírlapírók föllebbeztek, miután a törvényszék a bizonyítás kiegészítését rendelte el. Az ügy a táblához került, ahol a vád alól az újságírókat fölmentették, mondván, elévült. A fölmentő ítéletet később a Kúria is helybenhagyta - számolt be róla a Népszava 1923-ban.¹¹⁸

Itt kell még megemlítenünk azt is, hogy augusztus 28-án a Fonyódon

nyaraló Monat Dávid és Léderer Samu budapesti lakosokat éjjel az ágyukból felverték és arra kényszerítették őket, hogy azonnal hagyják el a községet. Ezen események után a pesti izraelita hitközség november 14-én emelt panaszt a lengyeltóti főszolgabírónál.¹¹⁹

Mindezen események után egy héttel újabb tiszti-csapat érkezett a faluba s a Sirályban illetve a Zichy-uradalomban szálltak meg. Nem jöttek egyedül: magukkal vonszoltak a ló nyeregkapájához kötözve egy öreg zsidót és kocsin két eszméletlenre vert fiatalabb férfit, akiket nagy valószínűséggel Lengyeltótiból hoztak. Vérszemet kapva a korábban történetektől tervük hasonló volt az augusztus végéhez, azonban a fonyódiak nem voltak hajlandók újra asszisztálni borzalmas tettükhöz, így a „népítélet” elmaradt. Az idős férfit — szemtanúk állítása szerint — éjszaka a Balatonba lőtték, a két fiatalabbat pedig Balatonmária felé haladva a mocsárba ölték. Annyi bizonyos, hogy soha többé élve őket senki nem látta, ugyanakkor később azon a környéken ismeretlen holtesteket találtak.¹²⁰

A következő szombaton újra a Sirály szállóba jöttek s négy napig tartó mulatozással töltötték az időt. Elkergették - fővesztés terhe mellett - a még ott lakó két zsidó származású bélatelepi villatulajdonost, azok persze okulva az előzményekből minden vagyonukat hátrahagyva menekültek.¹²¹ A villákban hagyott értékeket - csendőri és tiszti felügyelet mellett - a rászabadított nép széthordta. Később a bélatelepi villatulajdonosok összehívott gyűlése úgy határozott, hogy a harmadik zsidó származású villatulajdonosnak is mennie kell, villáját elkobozzák, mondván, úgy sincs ott egész nyáron...¹²²

Elmondható, hogy az áldozatokkal szemben felhozott vádak nem nyertek kellő bizonyítást. Elsősorban a kommunista diktatúra elleni fellépés vezetett a különítményesek kreálta gyilkosságokhoz.¹²³

Melléklet a fejezethez

1. sz. melléklet: Kihallgatási jegyzőkönyv — 1919.

A Somogy Megyei Levéltárban¹²⁴ megtalálható az eset után készült kihallgatás teljes jegyzőkönyve.¹²⁵ A 61 oldal terjedelmű gépelt anyag tartalmazza elsőként az özvegy 3 és fél oldalas vallomását, majd sorban szinte minden érintett megszólal. Olvashatjuk úgy az akasztást ténylegesen végző három fonyódi lakos, mint a felbujtóként elkönyvelt különítményesek,

valamint Tószegi hozzátartozói, a népgyűlésen, és az ítélet végrehajtáson részt vett ill. arról csak hallomásból tudomást szerzett fonyódiak, környékbeliek és villatulajdonosok, katonatisztek vallomásait. Ezek a vallomások megerősítik az eddig leírtakat, azokat pontosítják, részletezik. A vádlottak természetesen igyekeztek a maguk tettét kisebbíteni, de az összes tanú szinte egyöntetűen vallotta, hogyan s miként működtek közre az akasztásnál.

A vallomások az akasztás után nem egészen 3 héttel készültek, így különösen alkalmasak arra, hogy még friss emlékezettel írják le az eseményeket. Megszólalnak olyanok is, akik vallomását, tettét csak másodkézből ismertük, így a jegyzőkönyv fontosságára és helytörténeti értékére való tekintettel közöljük azt teljes terjedelmében.

Az esetleges helyesírási hibákat és az egyértelmű tárgyi tévedéseket javítva, ugyanakkor az eredetivel mindenben megegyezően közöljük az anyagot.

A szövegben előforduló fonyódi családneveket — az újságcikkekben és más, nyomtatásban korábban már nyilvánosságra került szereplők kivételével — rövidítve közöljük, figyelembe véve a személyiségi jogokat illetve azt, hogy a városban még ma is élnek az akkori tanúk leszármazottai. Változtatás nélkül közöljük az ügy kulcsszereplőinek (pl. a tiszteknek, ill. újságcikkekben, könyvben már nyilvánosságra hozott személyeknek) a nevét.

Jelentés dr. Tószeghy Albert és társai erőszakos halálának megvizsgálása tárgyában kiküldött vegyes bizottság által kihallgatottak vallomásáról.

Tószeghy Albertné sz. Sonnenberg Ilona. 32 éves, róm. kat. vallású vallomása:

1919. aug. 27-én du. ½ 4 óra tájban kocsin két tiszt, egy főhadnagy és egy őrmester jöttek lakásunkra, és fegyver után érdeklődtek: revolveremet nekik átadtam, említették azt is, hogy férjemért jöttek és férjemet tényleg el is vitték és minden közelebbi felvilágosítást megtagadtak. Kevés idő múlva értesültem arról, hogy Gráner Albertet is letartóztatták. Gráner letartóztatásáról nővérétől értesültem, ki azt mondta, hogy a letartóztatás után az intéző (Fürjes) ott a helyszínen kiabálta, hogy „Ez az én bosszúm, majd ellátják a dolgukat, ott az én sógorom és avval találkozunk!”

Ezután én Huszka miniszteri tanácsoshoz siettem¹²⁶, akinek társaságában a csendőrlaktanyához mentem. Itt kérdeztem Nemes őrmestertől, hogy kik

azok a tisztek, akik itt vannak, mire ő egy papírdarabot mutatott nekem, melyre több tisztnek a neve fel volt írva. Határozottan emlékszem gróf Salmnak a nevére és talán rajta volt Prónay neve is. Ez után én Huszka társaságában a Szarvas vendéglőhöz siettem és ott Salm gróf után érdeklődtem, a szállodából három tiszt jött ki, akiknek egyike, mint megtudtam Bibó Dénes hadnagy volt, - megemlítettem nekik, hogy férjemet és unokabátyámat ok nélkül letartóztatták és elbocsátásukat kérem, miután ő sohasem volt kommunista, sőt a kommunizmus ideje alatt rokonaink közül sokat letartóztattak. Arra ő ezt felelte, hogy nincs jogom kételkedni abban, mi igazságosak leszünk, amire azt feleltem, hogy én nem kételkedem abban, de itt tévedésről, privát bosszúról van szó, sőt azt is említettem, hogy az intéző mit kiáltott és hogy ő jelentette fel őt. Mire ő azt felelte, hogy elég volt, elmehetek és ő elment a másik két tiszttel együtt. Megemlítem, hogy mikor Bibó kijött, említette, hogy ő nem Salm, de neki is elmondhatom a dolgot. Innen kocsin Siófokra mentem, ahol a késő esti órákban Horthy fővezért felkerestem, és neki a helyzetet előadtam itt csak tévedésről, magánbosszúról van szó, az ő segítségét és támogatását kértem ki. Horthy ezt meg is ígérte és engem azzal a határozott ígérettel bocsátott el, hogy az ügyben mindent el fog követni. Reggel 8 órakor értem körülbelül haza a fonyódi villához, s ott értesültem nővéremtől, hogy az esti órákban Svastics kormánybiztostól jött távirat, amelyben intézkedik a letartóztatottak szabadlábra helyezéséről és ezt a táviratot Kuthy főhadnagy át is vette. Miután a lovak teljesen ki voltak merülve, gyalog futottam az erdőn keresztül fel a csendőrlaktanyához, ottan nagyobb néptömeget láttam, amelyben megismertem a postamesternét, aki ott állt és az akasztást nézte.

Én néhány lépést előbbre futottam, akkor láttam meg, hogy Gráner már fel volt akasztva és láttam, hogy akkor szakadt le a kötél a férjem alatt és ő talpra esett. Akkor én Bibó előtt térdre estem, akit már előző nap megismertem, „kegyelem, Horthytól jövök, ő parancsot adott, hogy ne bántsák, hiszen Svaticstól is jött sürgöny.” Esdekeltem, erre ő azt mondotta, hogy neki nem parancsol senki és 2 csendőrnek intett, akik engem a csendőrlaktanyába vittek. A csendőrlaktanya ablakából láttam azután az elhalt férjem kivégzését. Ezalatt az idő alatt a tisztek állandóan ott járkáltak a csendőrlaktanya tornácán és udvarán, a fáknál azonban, ahol a kivégzés történt, nem láttam tisztet. Megismertem a tisztek közül Barkóczy alezredest és Papp századost, akik ott nyaraltak. Emlékszem arra is, hogy férjem arca nagyon össze volt verve és fel volt dagadva. Engem nem engedtek ki a csendőrlaktanyából, csak akkor, amikor a halál már beállott és azt az orvos konstataálta. Odasiettem, láttam, hogy a férjem és uno-

kabátyámnak a lábáról a cipő is le volt húzva és valakinek a kezében volt és valamelyik paraszt kiáltotta, hogy ruhát az árváknak és özvegyeknek kell adni.

Arról nem tudok, hogy ki húzta a cipőket le és az értéktárgyakat ki vette el. A csendőr kérésemre elkergette onnan az embereket, a férjem és unokabátyám hulláját kocsira tettem. Ekkor jöttek a tisztek két kocsin, a tisztek közül csak Bibót ismertem fel. Ők nevettek.

Valótlan, hogy férjem bármiféle fegyvereket beszerzett és a vörös hadseregnek átadott volna. Valótlan, hogy bármilyen összeget a vörös hadsereg céljaira adott volna.

Valótlan az is, hogy birtokunkról élelmiszereket szállítottak volna bármiféle cím alatt a szovjetháznak, csak a család részére szállítottak élelmiszereket az öreg Freund Ferenc és nejének. Ezek a küldemények fizetés ellenében számlázva lettek küldve, mert a birtok már a Károlyi kormány utolsó hetében szocializálva lett.

Fonyódi villánkat 1917-ben bútor berendezésekkel együtt 42.000 koronáért özv. Németh Istvánnétől vettük és itten nyaraltunk: magán a birtokon azonban ebben az esztendőben nem is voltunk, illetve egyszer, augusztus 20-a után, valamelyik nap, amikor ottan Bacsinszky Vladimírral¹²⁷ ebédeltünk. Ezt a villát is szocializálták, azonban a gyermeknyaraltatási akcióval kapcsolatosan férjem, mint tisztviselő kérte annak megengedését, hogy ottan 6-8 hetet tölthessünk, amit meg is engedtek.

Budapesti lakásunk 6 szobából áll, abból 3-at vettek el a kommunizmus alatt, s így nekem, férjemnek, 2 gyermekem és a személyzet részére 3 szoba maradt. Sőt a kommunizmus idején nagyon sokat szenvedtünk, többször tartottak itt házkutatást és rekvirálásokkal állandóan zaklattak.

Teljesen valótlan az, hogy az én férjem bármikor is Goldberger Jakabbal, aki egy teljesen alárendelt állást betöltött egyén, összejöveteelt tartott volna, vagy itt Budapesten az öreg Freund Ferenc lakásán összejövetelekben vett volna részt. Teljesen valótlan az is, hogy Gráner Goldbergerhez járt volna éjjeli összejövetelekre, mert nem is köszöntötte őt, legfeljebb akkor ment be Goldbergerhez, amikor az újságját elvitte onnan.

Az való, hogy Schrey Edének írt a férjem élelmiszereért, amelyért cserében cukrot és ócska ruhát ajánlott fel, azért írt neki, mert az élelmiszerekre rá voltunk szorulva és Gráner nem küldhette, mert ami neki volt, azt az öreg Freundéknak küldötte.

Augusztus első napjaiban, amikor a kommunizmus megbukott, egy alkalommal ezt én nagy örömmel újságoltam a postamesterné előtt, aki ezt meglehetősen hidegen fogadta. Én csodálkozva kérdeztem, hogy nem örül ő en-

nek az eseménynek, mire ő azt felelte, hogy csodálkozik azon, hogy én örülök, hiszen a férjem és Gráner a kommunizmus alatt őt feljelentette. Ezt én természetesen tagadásba vettem, erre felelte ő, hogy most már ő jelentette fel az én férjemet és Gránert, amely dolgot én akkor tréfának vettem, miután semmiféle alappal ezek a beszédek nem bírtak. Tény az, hogy az utolsó napokban a vidéken elhidegülést tapasztaltunk a magunk irányában, és most azt hiszem, hogy ennek oka a postamesterné magatartásában keresendő, aki valószínűleg azért neheztelt miránk, mert nem vittük keresztül azt a kérését, hogy Goldberger Jakabot apósom elhelyezze, hogy a lakás felszabaduljon.

Tovább azért, mert a férjemet és Gránert azzal gyanúsította, hogy ők feljelentették a kommunizmus alatt. Én Salmot nem ismertem, az ő neve csak úgy került szóba, hogy ő volt a tisztí különítmény parancsnoka és ezért kérdezősködtem én ő utána.

Tagadom azt, hogy én a kivégzés után bármikor is fenyegettem volna boszszúval, vagy bárkinek is valamit ígértem volna vallomástételért, arról sincs tudomásom, hogy valaki tett volna ilyen fenyegetést.

Mansfeld Ottóné sz. Sonnenberg Margit 25 éves, ág. ev. vallású, orvos neje, Tószeghy Albert sógornője vallomása:

1919. augusztus 27-én az esti órákban egy cselédlánnyal én küldtem be a csendőrlaktanyába Tószeghy Albert részére ennivalót és szivart, ebbe egy levelet is tettem, amit én írtam és aminek a tartalma lényegileg a következő volt: „Kedves Albert! Mellékelve küldöm ezeket a sorokat. Ilona Siófokra ment kocsin, legyetek egész nyugodtak, mindent el fog intézni. Goldbergernél most tartanak házkutatást.” másra nem emlékszem.

Valótlan, hogy a levélben azt írtam, hogy súlyos bizonyítékok merültek fel. A levelet egyszerűen betettem a cekkerbe, amelyben az ételek és szivarok voltak, el nem dugtam és semmi különös utasítást a leánynak, hogy juttassa azt Tószeghyhez, nem adtam. Este 8 óra tájban felkerestem Tószeghyt és Gránert a csendőrlaktanyában, akik külön szobában ketten voltak, és megnyugtattam Tószeghyt, hogy a felesége Siófokra ment és nem lesz semmi baja. Akkor az ő kezük már össze volt kötözve.

Én 11 éve ismerem Tószeghyt és Gráner Albertet így vallhatom, hogy soha a kommunizmus eszméivel nem barátkoztak.

Augusztus 25-én Bacsinszky Vladimir, dr. Hegyi Árpád, dr. Tószeghy és dr. Vas Frigyes orvos voltak Gráner Albertnél, teljesen valótlan tehát az, hogy a társaságban Szamuely is ott volt.

A Goldberger féle házkutatást csak azért említettem meg a levélben, mert az éppen akkor történt és én ennek semmi fontosságot nem tulajdonítottam. Semmi tudomásom nincs arról, hogy Tószeghy vagy Gráner Goldbergerrel bármiféle viszonyban lett volna, sőt olyan alárendelt viszonyban volt Goldberger Tószeghyvel és Gránerrel, hogy bizalmas kérdésekről vele soha nem tárgyaltak.

Sibrik György főhadnagy 27 éves, bábacsécséni születésű, budapesti lakos (Nádor u. 11.) vallomása:

1919. augusztus 27-én este 9 óra tájban Kozma Miklós százados útján Horthy Miklós fővezértől azt a parancsot kaptam, hogy menjek át sínautón Fonyódra és adjam át a karhatalmi parancsnoknak a fővezér ama parancsát, hogy a letartóztatásban lévő két földbirtokosnak semmi baja ne essen, ő személyesen felel épségükért, hallgassa ki esetleg az ügyben a lengyeltóti fősztolgabíró is, döntés addig ne történjen, míg az ügy kivizsgálva nincsen.

Éjjel 3 óra tájban érkeztem Fonyódra, a Szarvas szállóban felkerestem Salm Hermann főhadnagyot, aki Bibó Dénessel és egy előttem ismeretlen tiszttel volt egy szobában és Salmnak átadtam a fővezér parancsát, szóval előadván előtte azt, és a parancs átvételét Salm aláírásával elismerte. Salm azt felelte, hogy ő akár át is adja az embereket, hogy vigyem Siófokra, de erre azt feleltem, hogy arra nincs utasításom. Salm megígérte, hogy kivizsgálja az ügyet és nem csinál nekik semmit. Ugyanakkor írta Salm a hadügyminiszteri iratoknál lévő németnyelvű jelentést, és azt Fürjes intéző által írt levéllel nekem átadta. Mindkét okiratot én hazaérkezésem után átadtam Kozma Miklós századosnak. Bibó Dénes hallgatta ezt a beszédünket, hogy a harmadik tiszt hallotta-e, azt nem tudom, mert az ágyban feküdt. Augusztus 29-én parancs következtében Blatinszki főfelügyelő, Landauer Béla lapszerkesztő és Poput Viktor társaságában Fonyódra a Tószeghy villába mentem: Poput hevesen kifakadt Bibó Dénes személye ellen, miért is őt rendre kellett utasítanom. A Tószeghy villába érkezve Tószeghyné azon szavaira: „Csak a nevüket mossátok tisztára.” Landauer azt felelte, hogy ő a hadügyminiszterhez megy, ő ismeri ezt a Salm-Szamuely urat, azt ő fogja felakasztani és kijelentette azt is, hogy ezek nem tiszték, hanem csirkefogók, rablók, s így őt is csillapítanom kellett. Tószeghyné mondotta azt is, hogy minden eredménytelen lesz, mi mindent el fogunk simítani, mert mi összetartunk és ők zsidók. Azonban kijelentettem, hogy nincs mit elsimítani. Landauer azt hangoztatta, hogy ha őt itt az országban nem fogják meghallgatni, úgy ki fog menni Bécsbe és ott fog kiabálni, de a dolgot nem hagyja annyiban.

Sz. Ferenc községi jegyző 36 éves, rk. hetesi sz. fonyódi lakos vallomása:

Augusztus 27-én de. értesültem, hogy a községbe egy tisztí különítmény érkezett s a tisztek az állomáson mindenkit igazoltatnak, hogy nem kommunista-e? Délután 4 óra tájban Salm gróf magához hivatott a csendőrlaktanyába és kérdezte, hogy mikor volna alkalmas népgyűlést tartani? A velem volt bírót azt mondotta, hogy reggel, a munka megkezdése előtt. Salm említette, hogy a népgyűlés célja a fásult kedélyű magyarokat felrázni, hogy lépjenek be a nemzeti hadseregbe. Ennek következtében a bírót kidoboltatta, hogy reggel népgyűlés lesz az iskola udvarán. Ekkor már hallottam, hogy Tószeghy és Gráner le vannak fogva. Az esti órákban Fürjes intéző jött Berényből és kérdezte, hogy hol találhatja a fehér tiszteket. Én útbaigazítottam őt, s Fürjes a tiszteket fel is kereste a Szarvas szállodában. Reggel egy negyed 8 óra tájban érkeztem az iskola udvarára, de még csak Papp Lajos századost találtam, a nép lassan gyülekezett. A tisztek $\frac{3}{4}$ 8 óra tájban jöttek, többen, de én csak Salmot, Bibót és Szentmiklósit ismertem meg. A gyűlés 8 óra tájban kezdődött, először egy főhadnagy beszélt, említette, hogy az izraelita nép az egész világon szét lett szórva, de nálunk hatalomra jutott és a magyar faj elnyomására igyekezett, a mi belső ellenségünk. De külső ellenségünk is van, tehát hogy összetartsunk, a hadsereget visszaállítjuk és a nemzeti hadseregbe minél több embernek kell jelentkezni. Utána V. Lajos polgár beszélt. Beszéde antiszemita hangulatú volt, említette, hogy a zsidók lakatot vertek ránk, de most már felszabadultunk, ki kell őket verni. Azután Papp Lajos tüzérszázados szólt a néphez, beszélt az októberi forradalomról, a vörös hadsereg elzüllesztéséről, és beszédének lényege az volt, hogy nemzeti hadsereget kell létesítenünk. Ezután lépett elő Bibó Dénes hadnagy és egy noteszlapot tartva kezében azt mondotta, hogy ő ugyan nem szónok, de bejelenti a népnek, hogy három főbűnös van itt: Az egyik dr. Tószeghy Albert, aki megvette a Mackensen hadsereg fegyvereit és azzal szerelte fel a munkásokat, majd a kommunistáknak 10.000.000 koronát adott és ezzel hazaárulást követett el. Mit tegyünk vele? Felakasszuk-e? Erre a nép kiabálni kezdett, hogy igen, fel kell akasztani. Azután említette Bibó a másik fő bűnöst: Gráner Albertet, ki Tószeghy intézője volt, és ti tudjátok mit tett a munkásokkal és cselédekkel, kidobta intézőjét, a ki tíz évig szolgált és a népbiztosok részére élelmiszert szállított. Mit érdemel, felakasszuk? Mire a nép kiabálni kezdett, igen, fel kell akasztani. Bibó végül is azt mondotta, hogy a harmadik főbűnös Hamburger Ede, aki augusztus 10. táján egy helybéli alezredest azzal fenyegetett meg, hogy feljelenti a vörös hadseregnél, mint ellenforradalmárt. Mit tegyünk ezzel? A népnek itten akadozó volt a hangulata,

mire Bibó újra feltette a kérdést Hamburgerre nézve és csak akkor kiabálták az emberek, hogy igen, őt is fel kell akasztani. Mindegyik kérdés után azt is kérdezte Bibó, hogy aki nem akarja, hogy az embereket felakasszák, tartsa fel a kezét. De a kezét senki se tartotta fenn. Ezek után Bibó kijelentette, hogy a nép meghozta az ítéletet, menjünk a bűnösökért és a nép hajtsa végre rajtuk az ítéletet. A tömeg a csendőrlaktanya felé indult. Az iskola udvarán 2-300 ember lehetett és ennek nagyobb része ment a csendőrlaktanya felé és hátul én mentem. Mikor a csendőrlaktanyához értem, Gránert és Tószeghyt még kint láttam és Bibó mondta, hogy itt vannak a bűnösök! A nép ítél, hajtsa végre az ítéletet! Salmot nem láttam a közelben. Ekkor én távoztam, és többet nem láttam. Fonyód község népe cselédnek és napszámosnak járt a pusztabeli birtokra és panaszkodtak Gráner bánásmódja és a kevés bér miatt.

H. Mihály bíró 56 éves, rk., fonyódi lakos vallomása:

Este kb. 6 óra tájban az egyik tiszt úr parancsára kidoboltattam a községben, hogy reggel népgyűlés lesz. Népgyűlésre én is elmentem, de mivel nagyot hallok, nem tudom megmondani, hogy a tiszt urak mit beszéltek. A gyűlésen 100-200 ember lehetett. A gyűlésről én is elmentem a csendőrlaktanya felé éppen akkor hozták Gránert, hogy ki hozta ki azt nem tudom, a gyűlésen azt hallottam kiabálni, hogy fel kell akasztani, ha arra szolgált. A kivégzést én nem néztem végig. Tószeghy és Gráner is tirannus emberek voltak. A szegény embernek nem volt szabad a pusztán járni. Gráner kevés munkabért adott. A tömegben voltak olyan indulatos emberek, akik maguk is kiragadhatták volna az embereket és elbánhattak volna velük.

N. Mátyásné, sz. K. Anna 22 éves rk. fonyódi lakos:

A gyűlés kidobolását este én is hallottam, azért én is elmentem a gyűlésre. Tudom, hogy ottan több tiszt beszélt és V. Lajos is beszéltek arról, hogy a kormányt támogatni kell, ki kell tartanunk és a zsidók ellen is beszéltek. Utoljára egy piros sapkás tiszt felolvasta egy papírról 3 zsidó nevét, elmondotta, hogy Tószeghy bűne, hogy egy millió koronát adott a vörösöknek, Gráneré az, hogy fegyvert adott a vörösöknek, Hamburgeré az, hogy Barkóczy alezredest feljelentéssel fenyegette meg, mint ellenforradalmárt. Ítéelkezzen a nép felettük. Mit akar a nép? Mindegyikre külön kérdezte, hogy milyen büntetést érdemel, mire a nép kiabálta, hogy fel kell akasztani. Azután pedig azt mondotta, hogy aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét, de ezt senki se tette meg. Ezután a tisztek valamelyike mondotta, hogy menjünk a csendőrlaktanyához,

mire a tömeg a csendőrlaktanyához indult. Hogy a kivégzetteket ki hozta ki nem tudom, de úgy emlékszem, hogy tisztek is voltak köztük.

Először Gránert akasztották fel, hogy kicsoda nem tudom. Tószeghy következett ezután, aki alatt a kötél elszakadt és ő leesett. Ekkor ért oda Tószeghyné és kiabálni kezdett, hogy kegyelmet kapott, menjenek a telefonhoz, mire a férjem megfogta és a laktanya konyhájába vitte. Nem láttam, hogy valamelyik tiszthez odament volna, egyebet nem láttam.

dr. Huszka Jenő miniszteri tanácsos 44 éves rk. budapesti lakos (Fehérvári u. 11.) vallomása:

Augusztus 27-én du. 5 óra tájban jött hozzám Tószeghyné azzal, hogy menjek el vele a parancsnokságra, mert az urát elfogták. El is mentem a csendőrségre vele és N. őrmesterrel beszéltem, ki csak annyit tudott mondani, hogy a tiszturak parancsára tartóztatták le őket. Kérdeztem, kik azok a tisztek akik itt vannak, mire ő egy listát mutatott nekem, melyre a tisztek neve fel voltak írva, de én egyik tisztet sem ismertem. Ekkor Tószeghyné bement a tisztekhez 5 percig lehetett ott, ezután kijött és Siófokra ment.

Én hazamentem azután, nem hittem, hogy komoly baj lesz a dologból.

A. Pál kisbirtokos 46 éves rk. fonyódi lakos vallomása:

A népgyűlésre én 8 óra tájban mentem, melyen 200-nál többen is voltak. Mikor odaértem egy piros sapkás tiszt olvasta egy céduláról, hogy Tószeghy és Gráner fegyvereket vettek a németektől és átadták a vörösöknek. Kérdezte milyen ítéletet hoz a község? Mire a népek kiabálni kezdtek, hogy fel kell őket akasztani. Hamburgerre pedig azt mondotta, hogy Barkóczy megsértéséért milyen büntetését érdemel, mire a nép ugyanazt kiabálta, hogy fel kell akasztani! Azt is mondotta a piros sapkás, hogy aki nem akarja a felakasztásukat tartsa fel a kezét, de senki se tartotta fel. Ekkor én hazamentem, a továbbiakról nem tudok.

A fonyódi lakosságnak fele a berényi birtokon kereste kenyerét, hogy rosszul bánt a Gráner a néppel, nem tudom, nem hallottam. Hazamenetelem után D. Istvánné jött hozzám kötélért azt mondták, hogy a tiszturak küldötték, s hogy a kötél kétszer szakadt le Tószeghy alatt.

A. Pál pótcsendőrr 24 éves rk. fonyódi lakos vallomása:

27-én délelőtt Hamburgert, délután pedig Tószeghyt és Gránert hozták az őrre a tisztek és őket este megkötöztették. A foglyokat én csak reggel láttam,

akkor láttam azt is, hogy Tószeghy arca fel van dagadva és összeverve. A népgyűlésen nem voltam jelen.

A népgyűlés után a foglyokat a laktanyából tisztek vitték, akik közül én csak Bibót ismertem meg. Mikor Gráner az udvaron volt, többen ütötték, hogy kik, nem tudom. Nem tudom közvetlen tapasztalatból, hogy ki akasztotta fel őket, de úgy hallottam, hogy Zsiborács József, Gulyás Horváth István és Németh József, sőt Gulyás mondta is egy helyen, mikor odament, hogy „megjött az első hóhér.” Mikor a tömeg a laktanyához ért, az emberek húzódottak az akasztástól, de Bibó azt mondotta, hogy magyar ember megtartja a szavát, mit ígértek fél óra előtt. Ezután mentem én el, s így a továbbiakról nem tudok. Én dolgoztam a birtokon és nekem panasom ellenük nem volt.

T. László földműves és pótcsendőr 21 éves rk. fonyódi lakos vallomása:

A három foglyot 27-én délután hozták be a laktanyába Salm parancsára. Az éj folyamán láttam, hogy kettőnek az arca dagadt volt. A népgyűlésen 100-nál több ember volt jelen, először egy főhadnagy beszélt, és arról szólt, hogy a zsidók uralkodni akarnak és a magyart kiirtani. Papp százados a szegedi eseményekről és arról, hogy a magyarok mit szenvedtek a kommunizmus alatt. Aztán pedig V. Lajos beszélt a zsidók ellen. Ezután szólt a piros sapkás és felhozta, hogy itt van három zsidó, ezek közül kettő megvette a németek fegyvereit és átadta a vörösöknek és a birtokukat nem kommunizálták. Hamburgerre pedig azt mondotta, hogy kommunista volt. Kérdezte, hogy mit csináljunk velük, felakasszák-e? Mire a nép kiabálni kezdett, hogy fel kell akasztani és mondotta azt is, hogy kötözve kiadjuk a népnek, bánjanak el velük. Ezután én is a tömeggel a laktanya felé mentem és akkor értem oda, mikor a tisztek onnan Gránert kihozták. Ekkor engem egy főhadnagy kötélért küldött, én kötélért A. Pálhoz mentem, de ő nem adott. Mikor Tószeghy alatt a kötél leszakadt, Tószeghyné ott volt, de ő mit tett, mit kiabált nem tudom, őt onnan elvitték. Csak arra emlékezem, hogy valami igazolványról kiabált. Én azt hiszem, hogy a kivégzés alatt Salm az őrs irodájában lehetett, mert a kivégzés után 5-10 perc múlva kijönni láttam. Egyebet nem tudok, azt sem, hogy a kivégzést ki hajtotta végre. Mintegy 8 tiszt lehetett jelen a helyszínen. Az őrmester hozta ki a kötelet.

27-én du. Somogyi állomásfőnök egy táviratot küldött nekem a tiszti lakozhoz, a táviratot egy alacsony főhadnagy vette át és elismervényt adott róla, amit én átadtam az állomásfőnöknek.

B. József vasúti alkalmazott 21 éves rk. fonyódi lakos vallomása:

A Tószeghy villában én vettem le a hullákat a kocsiról. Úgy a Tószeghy, mint Gráner arca össze volt verve. A birtokon dolgoztam, nekem a bánásmód ellen nem volt panaszom. Az eset után a csendőrőrmester felhívott arra, hogy valami írást írjak alá a népítéletről, de én nem írtam alá.

D. István máv. távirász 29 éves rk. fonyódi lakos:

A népgyűlésen nem voltam jelen. M.-nétől hallottam, hogy a gyűlésen jelen volt Dvihali Aladárné postamesterné és annak kezelője. A postásné is kiáltott, hogy fel kell akasztani őket, és a postamesterné megsimogatta Bibót, és azt mondotta, hogy „Jól van ez így, Goldberget is fel kell akasztani.” M.-nének ezt a kijelentését hallotta D. István, D. Gizella és D. Béláné is. Tudomásom van arról, hogy a kivégzés előtt Salm és Bibó gyakran traccsoltak a postamesternével, ezt láthatta a kezelőkisasszony is. Tudok arról is, hogy 27-én az esti órákban Svastics kormánybiztostól távirat jött, hogy a foglyokat bocsássák szabadon, a táviratot Somogyi állomásfőnök küldte el a tisztekhez, azt Kuthy főhadnagy vette át és azt felelte, hogy ő nem intézkedhetik. A parancsnok nincs itthon. Tegnap hallottam beszélni egy katonától, hogy a népgyűlés alatt is érkezett valahonnan egy távirat a foglyok kiszabadítása tárgyában, de akkor a postásné nem volt a hivatalában.

Somogyi József állomásfőnök 28 éves fonyódi lakos vallomása:

27-én 6 óra tájban bejött az irodámba Tószeghyné és Mansfeldné, elmondották, hogy Tószeghyt és Gránert letartóztatták, segítségemet kérték. Én leadtam egy táviratot Svastics kormánybiztoshoz Kaposvárra, tovább Budapestre Gordon vasúti igazgatóhoz, hogy a letartóztatottak ügyében intézkedjenek. Kaposváron előbb táviratilag kérdezték, hogy miért tartóztatták le őket, és erre azt feleltem, hogy állítólag kommunisták voltak. $\frac{1}{4}$ 7-kor megjött Svastics következő tartalmú távirata: *„Féhér különítmény parancsnokának Fonyód. Értesülesem szerint Gráner és Tószeghy urakat ott letartóztatták. Miután ok nem forog fenn, kérem ezen urakat személyes felelősségemre szabadon bocsátani azonnal. Fővezériséget erről értesítettem. Svastics kormánybiztos.”* A táviratot elküldtem a tiszti különítményhez, és $\frac{1}{4}$ 8-kor a következő írásbeli választ kaptam: *„Svastics kormánybiztos úr táviratát 6 óra 35 perckor átvettem, miután parancsnok ismeretlen helyen van, magam nem intézkedhetem. Kuthy főhadnagy.”* Másnap reggel $\frac{1}{2}$ 8 óra tájban a gyűlésről tudomást szereztem, én is odamentem. A gyűlésen 200 ember lehetett jelen. Először Kuthy főhadnagy mondott izgató tartalmú antiszemita beszédet,

azután Papp százados beszélt mérsékeltebben a vörös uralom és a mostani között vont párhuzamot, mondotta, hogy kik csinálták ezt a felfordulást. Azután V. Lajos a legizgatóbb antiszemita beszédet mondotta, említette, hogy a zsidókat ki kell üldözni és a hivatalokból kizárni. Végül Bibó hadnagy beszélt, mondotta, hogy három gazember van itt, akiknek a nép meg fogja mondani az igazat, 10 millió koronát adtak a kommunizmus céljaira, úgymond, megvették a Mackensen féle hadsereg munícióját és ezeket szintén a vörösöknek adták. Az egyik Tószeghy Freund. Rábízom a népre mi történjék vele. Három-négy hang kiáltotta, kötelet a nyakára, agyon kell bunkózni. A másik gazember Gráner, akinek a nevére többen kiáltották, hogy fel kell akasztani. Ekkor én nem akartam tovább hallgatni az ottani eseményeket és eljöttem. De azt még tudom, hogy mindegyik név után Bibó feltette a kérdést, hogy aki nem akarja a felakasztást, tartsa fel a kezét, de azt senki sem tette. Másnap hallottam, hogy a tisztek egy írást íratnak alá a néppel, hogy mind a hármat a népítélet alapján a nép akasztotta fel.

Hallomásból értesültem arról, hogy Goldberger Jakabnál éjjelente összejöveteleket tartanak, hogy kik vesznek azon részt, nem tudom, de hallottam, hogy Kleinburg és Lux nevű vörösörség parancsnokok részt vettek. Hallomásom szerint ellenforradalmi ügyekről volt itt szó. Az illetőket akkor csendőrség leste is, de eredményt nem ért el. Hogy Gráner járt-e az összejövetelekre arról nem tudok. Tény az, hogy Gráner, mikor az állomáson átutazott, bejött hozzám, és akkor kommunizmusról volt szó közöttünk, ami miatt ő panaszkodott.

V. Lajos földműves, 44 éves, fonyódi lakos vallomása:

A gyűlésen én is jelen voltam, ott 30 ember lehetett. Előbb egy főhadnagy beszélt a kommunizmus romboló hatásáról, ezután én beszéltem a kommunizmusról, majd egy tiszt, akit nem ismerek. Végül egy hadnagy beszélt, akinek cédula volt a kezébe és azt kérdezte, hogy mit érdemel az, aki a vörösöknek egymillió koronát és fegyvereket adott és a Tószeghy valamint Gráner nevét említette és mondta, hogy aki nem akarja, hogy felakasszák tartsa fel a kezét. Ekkor kiabálták: „Anyja istenit fel kell akasztani.” Ezután én is oda mentem a laktanyához, ekkor vezették ki Gránert onnan, nem tudom ki vezette ki, és én onnan rögtön elmentem. A hadnagy Hamburgerre is feltette a kérdést és őt azzal vádolja, hogy egy alezredest megsértett. Megjegyzem, hogy mindenkinek a lakásából rekviráltak a szegény villatulajdonosoktól is, csak a Tószeghyéktől nem, amiről minden fonyódi lakos tudott és emiatt a nép el volt keseredve.

Különösen Gránert nem szerették, aki bűdösnek hívta szegény munkásokat és durva volt a cselédekkel szemben. Arról hallottam, hogy élelmiszereket szállított.

Sz. István máv. alkalmazott 32 éves, fonyódi alkos vallomása:

Én a népgyűlésen nem voltam jelen, a csendőrlaktanyához mentem, mikor a nép odaért. Akkor értem oda, amikor a tiszt urak előtt ment át a kertbe Gráner, ott megállt egy fa alatt, rálépett egy kisznire. Zsiborács József rátette a nyakára kötelet, segített neki Németh József és V. István, aki le is húzta a cipőjét míg a fán volt és Németh kirúgta a kisznit. Ugyanazok a tisztek hozták ki Tószeghyt is, akit ugyancsak Zsiborács és társai a nagy körtefára felakasztottak. Ugyanazok hozták ki és akasztották fel Hamburgert is. Mikor Tószeghyt felakasztották, leesett és megállt, akkor odajött Tószeghyné és sírva könyörgött, esdekelt és az ott lévő piros sapkás hadnagynak, hogy ne bántsák az urát, most jött Siófokról és Horthy fővezértől hozza a kegyelmet. A hadnagy odaszólt N. csendőrőrmesternek, hogy vigye be az asszonyt, többet nem is láttam. Azután megint felhúzták Tószeghyt és megint leesett, végre a harmadik felhúzásnál meghalt. Hamburgert ugyanarra a fára akasztották fel, melyre Tószeghyt.. ekkor én hazamentem. Tószeghy és Gráner arca meg volt dagadva, látszott, hogy megverték. Míg hozták őket nem láttam, hogy ütötték volna, mert én hátul álltam. Tószeghyre nem igen haragudtak az emberek, de Gránerre haragudtak.

T. Pál 55 éves rk. fonyódi lakos vallomása:

A népgyűlésen jelen voltam, 7-8 fehér tiszt jött oda a gyűlésre. Először egy tiszt úr beszélt a haza állapotáról és a zsidóság viselkedéséről, azután egy százados hasonló szellemben és beszélt V. Lajos is. Ezután egy hadnagy cédulával a kezében beszélni kezdett, mondta, itt három egyénről van szó, kettőt közülük Gránert és Tószeghyt azzal vádolva, hogy megvették a németek fegyvereit és átengedték a vörösöknek. A harmadik pedig Hamburger ellenforradalmár. Felhívták a népet, hogy ítéljenek felettük. Ekkor több hang kiáltotta, hogy fel kell akasztani őket, mire a hadnagy azt mondta, hogy aki nem akarja, tartsa fel a kezét, de ezt senki nem tette. Ekkor a hadnagy azt mondotta, hogy tegyék. A nép elvonult a csendőrlaktanya felé, ahová én nem mentem. Előzőleg Tószeghy ellen nem igen volt panasz, de a Gránerre igen, hogy rossz bánásmódot tanúsított. A zsidók ellen már korábban is izgatott volt a hangulat és azt követelték, hogy a zsidóság távozzon a községből. Azt hallomásból tudom, hogy Németh József, Zsiborács József és Gulyás Horváth István akasztották fel a kivégzetteket, de szó volt V. Istvánról is.

M. Gyula pótcsendőr 27 éves, rk. fonyódi lakos vallomása:

A kivégzéshez akkor értem, mikor Tószeghyné odaért és kegyelemért esdekelt. N. őrmester parancsára Tószeghynét a laktanya konyhájába vittem, ott maradtam vele. Ő nem tudott kijönni, mert a piros sapkás hadnagy az ajtóban állt és nem engedte ki. Láttam azt is, hogy ugyanaz a piros sapkás hadnagy kísérté ki a laktanyából Tószeghyt az udvarra. Ugyanakkor a kaposvári mozis¹²⁸ és annak fia is le volt a laktanyába tartóztatva, akiket ugyanazon tisztek hoztak oda.

Zs. Márta háztartásbeli 24 éves rk. fonyódi lakos vallomása:

Mikor a gyűlés helyére értem a piros sapkás felolvasott valamit és azt mondta, hogy ezek a gazemberek nem érdemelnek mást mint akasztást, mire a nép is kiabálni kezdett, hogy fel kell akasztani őket. Én is odamentem a laktanyához és a laktanya udvarán voltam. Úgy láttam, hogy három, előttem ismeretlen tiszt vezette a kivégzetteket a laktanyából a kivégzés színhelyére és az egyik sóvány tiszt mondta az egyik kivégzettnek, hogy itt állj meg a körtefa alatt. Ugyanaz küldött a kötélért is. Én eljöttem onnan és többet mondani nem tudok. Velem voltak Imre és József testvéreim, akik ott maradtak, amikor én eljöttem.

O. Imre pótcsendőr 39 éves rk. fonyódi lakos vallomása:

Éjjel 12 óra tájban mintegy 10 percig voltam bent a laktanyába és láttam, hogy Tószeghy arca fel volt dagadva, hogy ki bántotta, nem tudom. Reggel gyűlésen nem voltam, de a laktanyából láttam, hogy odajön az iskola felől vagy 150 ember, és vagy 6 tiszt. A piros sapkás hívta ki Gránert és hárman kísérték a fáig. Hogy ki akasztotta fel nem láttam. Azután Tószeghyt, végül Hamburgert kísérték a fához a tisztek és civilek. De hogy kik voltak azok és hogy kik végezték az akasztást azt nem tudom. Láttam azt is, hogy Tószeghyné odajött és jajgatni kezdett és valamelyik tiszt úr parancsára bevitték a laktanyába.

Sz. Gyula pótcsendőr rk. fonyódi lakos vallomása:

Az éj folyamán kb. 2 óra hosszát voltam a laktanyában, ezalatt bejött oda a pirossapkás hadnagy és valamelyik letartóztatottat megpofozta. Az illető azonban nem Tószeghy, Gránér vagy Hamburger volt, hanem egy negyedik, mivel ezeken kívül még négy ember volt letartóztatva. Azt láttam, hogy Tószeghy arca dagadt volt, de hogy ki bántotta, nem tudom.

H. István pótcsendőr 28 éves, fonyódi lakos vallomása:

28-án reggel 9 óra tájban akkor értem a csendőrlaktanyához, amikor

Gráner és Tószeghy már fel voltak akasztva. Akkor akasztotta Hamburgert Zsiborács Jóska, segített neki Gulyás Horváth István és úgy láttam, hogy ifjabb Sz. János is mellettük állott, De hogy mit tett, nem tudtam kivenni.

E. István földműves 32 éves, rk. fonyódi lakos vallomása:

Akkor értem a csendőrlaktanyához, mikor a tömeg odaérkezett, Gránert a tisztek elővezették, fához állították, akkor én elmentem és többet nem láttam. Hallomásom szerint Zsiborács József, Németh József és Gulyás Horváth István végezték az akasztást.

V. István földműves 67 éves, fonyódi lakos vallomása:

A gyűlésen egy pár percig voltam jelen. Akkor egy tiszt úr a kommunizmus ellen beszélt, de én nem értettem meg, hogy mit mondott, azután eltávoztam, egyebet nem tudok.

Sonnenschein Lipót kereskedő 35 éves, izr. fonyódi lakos vallomása:

A gyűlésen jelen voltam. Előbb két tiszt és egy civil beszélt a kommunisták és a zsidók ellen, azután Bibó hadnagy piros sapkával a fején, cédulával a kezében emlékezetem szerint először Hamburgerről beszélt és elmondotta róla, hogy mit érdemel Hamburger, aki egy alezredest megsértett. Erre néhány ember kiabálni kezdett, hogy fel kell akasztani. Azután Tószeghyre és Gránerre azt mondotta, hogy 10 millió koronát adtak a vörösöknek, ezekről is azt kérdezte, hogy mit érdemelnek és a nép kiabálta, hogy fel kell akasztani. Azután mondta a tiszt, hogy végre kell hajtani az ítéletet. Azután a tömeg a laktanyához ment, Gránert a piros sapkás hadnagy hívta ki és a fáig kísérte, hogy ki akasztotta fel, azt nem tudom. Azután Tószeghyt hívta ki a piros sapkás hadnagy, nem tudom, ki akasztotta fel, de közben jött Tószeghyné, odakiabálta, hogy itt a felmentés Horthytól, de a piros sapkás utasítására N. Örmester őt a csendőrlaktanyába bevezette. Ekkor én onnan elmentem. Ezután engem is odahívtak és a piros sapkás kérdezte a néptől, hogy mit ítélnél én rólam, a nép azonban nem akarta sem az én felakasztásomat, sem azt, hogy 25-öt verjenek rám. Én a községnek felajánlottam a tulajdonomat képező csendőrlaktanyát és 10.000 koronát az egyháznak, hogy a községben maradhassak.

Dr. Szalai Elemér orvos 44 éves, róm. kat. fonyódi lakos:

Jelen voltam a gyűlésen. Azon egy fehér tiszt, Papp százados, V. Lajos beszéltek. Említették Magyarország szenvedéseit, a zsidók szereplését, amit a nem-

zet tönkretételében játszottak, végül Bibó emelt szót. Elmondta, hogy három gazember van itt fogva, akik a kommunizmus hívei voltak és felsorolta bűneiket. Tószeghyről elmondotta, hogy a Mackensen fegyvereket megvette, a vörösöknek sok pénzt adott, birtoka mentesítve volt és a kommunista vezéreket megvendégelte. Eme ténykedésben segítőtársa volt Gráner, Hamburgerrel szemben pedig azt hozta fel, hogy augusztus 10-én egy alezredest feljelentéssel fenyegetett. Mindegyik után megkérdezte, miként lakoljanak, a tömeg zúgta, hogy fel kell őket húzni. Azután azt mondta, hogy aki nem akarja, tartsa fel a kezét: akkor én hazamentem. Délelőtt ½ 10 óra tájban hívtak a laktanyához, hogy Tószeghynét gondozzam. Ekkor találkoztam ottan Salmal, aki azt mondta: Fene egye meg ezeket a kommunistákat, ezek miatt még bajom lesz! A hullákat megnéztem, a pulzusukat vizsgáltam és a halál beálltát megállapítottam. Külerőszak (ütés) nyomát csak Tószeghynél láttam. Arról volt szó a községben, hogy Goldberger Jakabnál a zsidók össze szoktak jönni és az összejöveteleken Gráner is részt vett, de hogy mi célból tartották az összejöveteleket, nem tudom. Tószeghy és Gráner nem voltak népszerűek. A nép panaszkodott, hogy kevés bért fizettek, hogy Tószeghyék villáját nem kommunizálták és a kommunizmust pártolták.

özv. Dvihalik Aladárné sz. V. Valéria postamesterné 39 éves, róm. kat. fonyódi lakos vallomása:

Én 8 óra tájban érkeztem a népgyűléshez. Akkor éppen Bibó beszélt és felsorolta, hogy Tószeghyt, Gránert és Hamburgert milyen bűnök terhelik és kérdezte a népet, hogy mit érdemelnek. A nép kiabálta, hogy fel kell őket akasztani, én azonban nem kiáltottam. Valótlan az, hogy Bibót megsimogattam volna, nem igaz, hogy én Tószeghynének augusztus elején mondtam volna, hogy az ő ura engem feljelentett, és most már én jelentem fel őt. Nem is ismertem Tószeghyt és Gránert. Goldbergerrel sok kellemetlenségem volt, mert egy épületben lakott velem és nem akart a lakásból kimenni, bár arra a lakásrésze, amelyben ő lakott, nekem, illetve a postakincstárnak szüksége lett volna. Azonban augusztus elején az öreg Freund közbelépésére Goldberger elhagyta a lakást, ezt az igazgatóság meg is köszönte Tószeghynek, tehát nem volt okom arra, hogy a családra haragudjam. A kommunizmus alatt éjjel, mintegy két héten át 10 óra után többen jártak Goldbergernél, így az állomásfőnök, Lux Ferenc és Klein hadnagyok és mivel ebben az időben a zsidókról nagyon sok hang hallatszott, mi ezeket az összejöveteleket erre vezettük vissza. Mivel a hivatalban sok pénz volt, amit én féltettem, emiatt hatásá-

gomhoz feljelentést is tettem. Gránert csak nappal láttam az állomási épületben Somogyi állomásfőnökkel tanácskozni. Előzőleg én fehér tisztekkel nem értekeztem, nekik információt nem adtam és utóbb hallottam, hogy ők már kész anyaggal jöttek Fonyódra. Gráner nem volt kedvelt ember, mert goromba volt. Somogyi állomásfőnökkel volt a legjobb viszonyban.

S. Ede halászati felügyelő 53 éves, róm. kat. fonyódi lakos vallomása:

A kivégzésnél nem voltam jelen, annak megtörténte után hallottam, hogy az azért történt, mert Tószeghy és Gráner 10 milliót adtak volna a vörös hadseregnek, és fegyvereket vásároltak a részére. Augusztus közepe táján hallottam a fegyverekről vendégektől beszélni, de nem tudom megmondani, hogy kitől és hogy Tószeghy apjának lakásán kommunista összejöveleteket tartanak. Ezt megelőző időben, amikor egyszer Gránerrel beszéltem és említettem, hogy a kommunista rendszer sokáig nem tarthatja magát, ő azt felelte, hogy attól fél, hogy a kommunizmus állandó lesz és engem figyelmeztetett, hogy így ne beszéljek, mert kellemetlenségem lehet. Augusztus 10-e táján pedig azt mondotta, hogy Fürjes őt már két ízben akarta akasztófára juttatni, mint ellenforradalmárt, de most Fürjes fog odakerülni, mert ő az igazi kommunista és augusztus 12-e lesz az a nap, amikor Fürjest a pusztáról kidobja. Gráner a kommunizmus alatt többször megfordult a vasútállomáson és ilyenkor bezárt ajtók mögött beszélt Somogyi állomásfőnökkel. A kommunizmus alatt, amikor a zsidóüldözésekről volt szó, a postán értesültem, hogy a helybéli zsidók Goldbergernél éjjelenként összejönnek, ahol állítólag Lux és Klein vörös parancsnokok is megjelennek. Nekem az volt a nézetem, hogy a zsidók itt is az esetleges zsidóüldözés ellen szervezkednek. Hinni lehetett, hogy Lux és Klein a zsidókhoz húznak és veszély esetén az őrsön lévő 8 csendőrt is magukkal ragadják. A nézet az volt, hogy az összejöveletekről Gráner is tud. ezekről a gyűlésekről a postamesternő felettesének jelentést tett. Ez alapon vizsgálat is lett tartva és annak befejezte után Lux és Klein el is lettek a községből helyezve. A kommunizmus alatt sok zsidó érkezett Fonyódra és a Szarvas vendéglőben szállottak meg. Abban az időben ellenem is aknamunka indult meg, hogy állásomból kitegyenek és, hogy zsidónak legyen helye. Ezt különösen Goldberger és R. Ödön tette, kik a halászati munkásokat ellenem bujtogatták annyira, hogy a munkások egyik napon 20 év óta fizetésem kiegészítéséül szolgáló kertemet maguk felosztották. Egy ízben Somogyi állomásfőnök meg is kérdezte tőlem, mit szólnék hozzá, ha R. Ödön és Goldberger Jakab az állásomat elfoglalnák, amire azt feleltem, hogy ide jöhetnek, de hogy

hogy mennek el, azt nem tudom. Hogy abban az aknamunkában Gránernek volt-e része, nem tudom. Tószeghy Albert július elején írt nekem levelet, hogy küldjek neki élelmiszereket, ő majd ellenértékül gyarmatárult fog adni. Én nem is válaszoltam a levelére, mert féltem, hogy csapdába akarnak csalni, hiszen volt a pusztán nekik élelmiszerük. A kivégzésről csak azt hallottam, hogy az egyik hóhér Zsiborács volt.

H. József ács- és kőművesmester, mecsekjánosi, Baranya megyei születésű, 40 éves, róm. kat., érdektelen, fonyódi lakos vallomása:

A népgyűlés folyamán egy főhadnagy beszéde végén, aki zsidóellenes szellemenben beszélt, érkeztem meg, azután Papp százados kevésbé élesen, utána pedig V. polgári egyén erősen antiszemita beszédet mondott. Az után egy hadnagy beszélt. Röviden azt mondotta, hogy három gazember van itt, akit a nép ítéletére bízok. Elsőnek Hamburgert említette, akinek az a bűne, hogy azt mondta, hogy egy alezredest fel fog ellenforradalmárként jelenteni. Mi történjen vele? Egyesek kiabálták, hogy fel kell akasztani. A hadnagy, még egyszer megkérdezte, hogy mi történjen vele, az után pedig azt mondotta, hogy aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét, de a kezét nem tartotta fel akkor sem senki. Ekkor a hadnagy azt mondta, a nép ítéletet hozott, mindenki jöjjön velem. Ekkor az egész tömeg átment a csendőrlaktanyához, ahol Gránert a fogdából kivezették. A hadnagy 2-3-szor felszólította a tömeget, hogy vegyék át és hajtsák végre az ítéletet. Egy Gulyás Horváth István nevezetű polgári egyén azt mondotta, hogy jól ki kellene pofozni, mire a hadnagy azt mondotta, szabad pofozni; mire Gulyás Horváth István Gránert a kertbe belökte és ketten-hárman pofozták. Én akkor elmentem.

Tószeghyt a nép nem is ismerte. Gránerre a parasztok azért haragudtak, mert goromba ember volt. A népgyűlésen mintegy kettőszáz ember, a kivégzésnél pedig, mikor én elmentem 100-110 ember lehetett. Mint a fonyódi munkástanácsnak volt elnöke tudomásom van arról, hogy kérvényeket az összes villatulajdonosok villájuknak magántulajdonba való visszabocsájtása végett beadták. Feloldva azonban a népjóléti népbizottság által és soron kívül csak a Tószeghyké lett. Az egyes tulajdonosoknak azonban, akiknek kérvényük be volt adva és véleményezve volt, a bentlakás meg volt engedve.

N. Imre kőműves segéd, 34 éves, róm. kat. fonyódi lakos vallomása:

A népgyűlésről a kivégzés színhelyére 6 tiszt és mintegy 150 ember ment át. Gránert az ott lévő huszárhadnagy kihívta, alig jött ki Gulyás Horváth István,

Zsiborács József és Németh József elkapták, egy fához vezették, Gulyás Horváth István és Németh József kötelet tettek a nyakára és ugyanezek a lába alatt lévő lábát kirúgták alóla. Ekképpen akasztották fel egy almafára. Legrövidebb idő alatt meghalt. Tószeghyt Zsiborács József és még többen vezették, kikre azonban már nem emlékszem, egy körtefára akasztották fel, ki azonban néhány másodperc múlva leszakadt. Tószeghy talpra esett, eszméleténél volt, mire újra felakasztották, de megint leszakadt, erre elesett, ismét saját erejéből felkelt és eszén látszott lenni. Ekkor jött a felesége és kiáltotta „Jaj ne bántsák, hoztam igazolványt Siófokról s Pestről van távirat.” Eközben bejött az udvarra és férjéhez akart menni, de a polgári egyének nem engedték. Tiszthez nem fordult, előtte le se borult. Hogy a kivégzést ne lássa, M. Gyula és N. Lajos pótcsendőrök bevitték a konyhába. Az asszony itt félig kinyitotta az ajtót, urának kezével intett, aki összekötözött kezével intett neki vissza, erre ugyancsak az egyének, kik az előbb is, Tószeghyt felakasztották újra. Erre Hamburgert hívta ki Zsiborács, ez nagyon jajgatott, őt is elkapták és ugyanarra a körtefára, amelyen még Tószeghy lógott, felakasztották. Az akasztásnál sokan segédkeztek. A kivégzésnél csak a huszárhadnagyot lehetett látni, más tisztet nem. Ezek elmentek. A csendőrségi iroda akkor üres volt, ajtaja nyitva volt, N. őrmester az udvaron nézte a kivégzést. A kivégzés után a csendőr a népet elküldte, mire Horváth és Németh és Zsiborács a hullákat egy negyed óra múlva a kivégzés után a fáról leszedték. Ekkor már ott volt dr. Szalay orvos is, az asszony is kijött a laktanyából, kocsit hozott és a két hullát elvitték. A harmadikat, Hamburgerét Rosenberg vitte el. V. József lehúzta Gráner cipőjét, de egy szegény asszony elvette tőle és meg is tartotta. Gráner és Tószeghy óráját és láncát Zsiborács József és Imre vették el és ezen tárgyak most is náluk vannak. Pénzről nem tudok, a gyűrűt én adtam vissza az asszonynak. Gulyás Horváth István szeretett volna Gránernél aratni, de nem alkalmazta, ezért haragudott rá, a többi parasztok talán ugyancsak aratási munkák miatt haragudtak Gránerre. Előző éjjel a fogházban megdagadt arccal láttam Gránert és Tószeghyt, de hogy ki ütötte őket, azt nem tudom. Ugyancsak akik az akasztást végezték ütlegettek is az akasztás színhelyén az elítélteket.

Zs. Imre 32 éves földműves, rk., fonyódi lakos vallomása:

A kivégzés előtti napon én őriztem a foglyokat. Három tiszt hozta őket, bántalmazásukról nem tudok. A népgyűlésen ott voltam, az egész tömeg kiabálta, hogy fel kell őket akasztani. ekkor egy piros sapkás tiszt előhívta mind a hármat, majd visszaküldte őket azon célból, hogy egyenként legyenek majd

felakasztva. Erre a hadnagy Gránert hívta ki. A nép elvette és elbánt vele. Egyáltalán nem tudom, hogy ki nyúlt hozzá, annyi nép volt ott, hogy nem tudhatom ezt. Épp így történt Tószeghyvel, hogy leszakadt-e alatta a kötél nem tudom, csak utóbb hallottam ezt emlegetni. Tószeghyné odajött, valamit kiabált, de hogy mit, azt nem tudom, mivel elájult. Két szolgálatban lévő csendőr M. és N. L. a konyhába vitték és ott őrizték. Tószeghy ekkor már a fán lógott. Hamburger azután jött sorra, épp úgy mint a másik kettő. Akkor a nép elszéledt. Tószeghyné a hullákat elvitte, Gráner és Tószeghy cipőjét valaki elvette, de nem tudom kicsoda, sem a zsebórájukról, sem a láncukról nem tudok. Tószeghyre és Gránerre a fonyódiak bánásmódjuk miatt és a kicsi bérek miatt haragudtak. Nekem velük soha érintkezésem nem volt. Öcsémnél órát nem láttam. Mariska néném ott volt ugyan, de hogy mit csinált és mit látott, nem tudom.

Gy. Ferenc földműves és pótcsendőr, 28 éves, rk., fonyódi lakos vallomása:

Éjjel óta őriztem a foglyokat, ezalatt őket senki sem bántotta. Tószeghy képe dagadt volt, de nem tudom ki bántalmazta. Gráner az éj folyamán azt monddta, hogy az intézője miatt került ide. Csak a Gráner akasztását néztem végig, ezt Gulyás Horváth István akasztotta fel, Németh Józseffel, ekkor be mentem az őrszobára és többet nem láttam. Óráról és cipőről nem tudok.

P. László földműves és pótcsendőr, 20 éves, rk. fonyódi lakos vallomása:

A népgyűlésről az első szónok beszédének elhangzása után eltávoztam, egyebet nem tudok.

Sz. János földműves, 24 éves, fonyódi sz. és lakos vallomása:

A foglyok bántalmazásáról nem tudok. Gráner kivégzését messziről, a tömegből láttam, de nem tudom ki kötötte fel, utóbb mások mondták, hogy Gulyás Horváth István és Németh József, Gráner felakasztása után elmentem. Óráról, cipőről nem tudok.

D. Béláné tótszentpáli születésű, fonyódi lakos, 37 éves, rk., cipész neje, érdektelen vallomása:

M.-né izgatottan jött a gyűlésről és mesélte, hogy a postamesterné is azt kiabálta, hogy a foglyokat fel kell akasztani. Hogy a postamesterné mit mondott a piros sapkás hadnagynak, nem tudom.

D. Gizella fonyódi sz. és lakos 38 éves varrónő vallomása:

M.-né a gyűlésről hazafelé jövet újságolta, hogy a postamesterné is azt kiabálta, hogy fel kell húzni a foglyokat. A vörös sapkás hadnagyhoz intézett szavairól nem tudok.

M. Mártonné nagykanizsai sz. fonyódi lakos 33 éves rk. nyugdíjas, vasutas neje, érdektelen vallomása:

A gyűlésen ott voltam, de az akasztáskor elmentem, mihelyt a feldagadt arcú Tószeghyt megláttam. A postamesterné a gyűlésen mikor a nép azt kiabálta, hogy a foglyokat fel kell akasztani, nevetett és helyeselt. A gyűlésen ott láttam a két E. lányt Budapestről és B.-nét, Mikor a nép a csendőrlaktanya felé ment a postamesterné megsimogatta a huszárt és így szólt: „Jaj de aranyos gyerek maga, hát a kis Goldberget mikor hozzák.” A postamesterné gyűlöli a zsidókat, Goldbergerékkal állandóan veszekedett, hogy milyen viszonyban [volt] Gránerrel és Tószeghyvel, nem tudom. Véleményem az, hogy a tiszteknek Gráner és Tószeghyről a postamesterné szolgáltatott adatokat. Erre azonban bizonyítékom nincsen, de azt beszélik a faluban, hogy a postamesterné elolvassa a postára érkező leveleket. Gránernek Fürjeshez való viszonyáról nem tudok. Fürjesről azt beszélik, hogy mindenkit feljelent, aki kommunista. A postamesterné a kivégzésről sokkal későbbben ért haza mint én, így lehet, hogy azt végignézte. A postakiadó kisasszony előbb ment el, mint a postamesterné. Tószeghyt állítólag valamelyik Zsiborács akasztotta fel, ezt ismeretlen halásztól hallottam. S. halászati felügyelő a postamesternővel jó viszonyban van, Goldbergerék lakását az egész község kifosztotta, de a holmit utóbb vissza kellett adni.

D. Béla fonyódi sz. és lakos, 37 éves, rk., cipész mester érdektelen vallomása:

Annyit tudok, hogy M.-né újságolta, hogy a postamesterné is azt kiabálta, hogy fel kell akasztani a foglyokat. A faluban azt beszélik, hogy Gránert Gulyás Horváth István, Tószeghyt pedig a fiatalabbik Zsiborács akasztotta fel egy V. nevű egyén segítségével. Ez a V. apósa Németh Józsefnek.

H. Sándor fonyódi lakos, 34 éves, rk., kereskedő érdektelen vallomása:

A kivégzéshez jöttem éppen, mikor Gránert akasztották, láttam, hogy a hurkot a Zsiborács gyerek tette a nyakába, hogy Tószeghyt ki akasztotta fel azt ki nem vehettem, mert távolabb állt tőlem és rosszul láttam. Tószeghy össze volt pofozva, fekete volt az arca, láthatólag eltompulva nézte a már felakasztott

Gránert. Tószeghyné az udvarra érve kiáltotta „most jövök Horthytól, ez lehetetlen.”

K. Irén lengyeltóti sz. fonyódi lakos, 17 éves, rk., postai kiadó érdektelen vallomása:

Dvihalinével véletlenül mentünk a gyűlésre, ugyanis a mészároshoz mentünk húsért és a népgyűlésnek éppen a végéhez értünk. Arról beszélt akkor egy tiszt, hogy Tószeghy fegyvereket adott el a vörösöknek. Kérdezte, hogy mit csináljanak vele, mire felelte a tömeg, fel kell akasztani. Mi a tömegben hátul álltunk. Onnan azonnal elmentünk vissza a hivatalba. Én előre mentem, Dvihaliné pedig az E. lányokkal utánam jött. Többet az esetről mondani nem tudok. Sem én, sem Dvihaliné nem kiáltottuk, hogy fel kell akasztani a foglyokat. Ugyancsak nem láttam, hogy Dvihaliné akkor nevetett, vagy egy tiszttel beszélt és azt simogatta volna. Felvilágosítást adhatnak erről az E. lányok, továbbá B. mérnök neje, akik szintén ott voltak. A tiszteket ezelőtt nem ismertem, a postahivatalban nem fordultak meg. Dvihalinével sem láttam őket. Folyó évi április hó óta egész nap együtt vagyok Dvihalinével, együtt étkezőnk is, ő a lakásában, én a postahivatalban alszom. Dvihaliné a hivatalban később nagyon csodálkozott, mikor az akasztás híre megjött. Hogy Dvihaliné Tószeghyékkel rossz viszonyban lett volna arról nem tudok, ugyancsak arról sem, ki jelentette fel Tószeghyt és Gránert és miért akasztották fel őket. Talán a halászlé felügyelő S. tudhat az ügyben valamit, mert a közelben lakik. S. itt-ott bejár a hivatalba. Tószeghyvel tudtommal jó viszonyban volt. Dvihalinével Tószeghyről nem beszélgettünk, velem szemben Dvihaliné Tószeghyt nem emlegette kommunista gyanánt. Hogy Tószeghy fel akarta Dvihalinét jelenteni a kommunizmus alatt arról nem tudok. Dvihalinét a kommunizmus alatt még én Lengyeltótiban beteg voltam, talán július havában, ellenforradalmárként le akarták tartóztatni, hogy ki volt a feljelentő, nem tudom. Dvihaliné Tószeghy iránti gyanújáról a feljelentés miatt nekem nem szólt. Inkább azt hiszem, hogy Rosenbergéket, meg Goldbergeréket gyanúsíthatta, mert állítólag ezek az ittlévő fehérékre haragudtak. Ezt egy előttem ismeretlen úr mondotta Dvihalinénak.

Hallottam, hogy Goldbergerék Dvihalinét gyümölcs és tyúklopás miatt több ízben feljelentették, hogy Goldberget elhelyezték, eziránt Dvihaliné megkérte Tószeghyéket, kik azt Landauer közbenjárásával meg is ígérték, és azt hiszem tényleg el is helyezték. Jelenleg Goldbergerék nincsenek itthon. Dvihalinével közelebbi barátságban nem vagyok, atyám végrehajtó. Fürjest

nem ismerem, tudom, hogy intéző volt Gránernél. A postán tudtommal nem szokott megfordulni. Dvihaliné Fürjest nem szokta emlegetni, és így azt hiszem, nem ismeri.

H. István zalaszentgyörgyi sz. fonyódi lakos, 43 éves, rk., vegyeskereskedő, érdektelen vallomása:

Gránert Gulyás Horváth István akasztotta fel, Németh József és Zsiborács József segítettek neki. Tószeghyt Zsiborács József akasztotta fel, ezt saját magam láttam, és pedig abban a pillanatban, amint a kötelet a nyakára húzta. Gulyás Horváth István és Németh József segített neki. Tószeghyt mindhárom esetben az akasztotta fel, ugyancsak Hamburgert is. Nézetem szerint az oktalan nép azt kiabálta, hogy fel kell akasztani a foglyokat. Mikor aztán a dolog komolyabb lett és a hadnagy mondta, hogy a három gazembert kiadjuk a népnek, hajtsák végre rajtuk az ítéletet, akkor a nép már húzódozott a dologtól, úgy, hogy a tiszt a népet a kivégzéshez valóságban tuszkolta. A zsidógyűlölet abban az időben is nagy volt, de a zsidóüldözésről, felakasztásról nem volt szó. Ki jelentette fel az elítélteket, nem tudom. G. Imre mesélte nekem, hogy történt Gráner letartóztatása Berényben, Gulyás Horváth István Gránert amint kivették, lökdöste és rugdalta. T. Ignác és V. István fejbe ütötték. Tószeghyt a kivégzésnél senki sem bántotta, hogy előzőleg ki bántotta, nem tudom. Képe nagyon dagadt és kék volt. Állítólag a községi bíró is ott volt előző nap az őrön. Hamburgert tudtommal senki nem bántotta. Tószeghyne a kis ajtón bejött a csendőrlaktanya udvarára és jajveszékelt. Kb. ezeket mondotta: „Az Istenért ne csinálják ezt, most jövök Horthytól, telefonáljanak Siófokra.”, de nem hallgattak rá, a tiszteknek ezeket a szavakat hallaniuk kellett. Az asszony ekkor összeesett, mikor is a tisztek parancsára az őrre bevitték. Ekkor mondta Németh József Bibó hadnagynak, meg egy másik tisztnak, hogy Sonnenscheinnek utóbb 10.000 korona fizetéssel, a csendőrlaktanya épületének a község részére való adományozása ellenében megengedték, hogy a községben maradjon.

Fürjes József kövecsesi sz. pusztaberényi lakos, 43 éves, ref., okl. gazdatiszt, 7 év óta a pusztaberényi uradalom alkalmazottja, érdektelen vallomása:

Augusztus 27-én du. 2 órakor két fegyérgárdista tiszt Gránert Pusztaberényből elvitte. Előtte ismeretlen tisztek azután hozzám jöttek, ma sem tudom, hogy hívják őket. Fehér tiszt eddig sohasem fordult meg a birtokon. Ezen fehér tisztek nekem akkor azt mondták, hogy Gránert elviszik Fonyódra, okot

nem mondtak, sőt a választ erre vonatkozóan megtagadták. Tószeghy Albert-ről egy szót sem szóltak, én magam kb. 2 esztendeje nem is láttam. A tisztek 2 kocsin, melyek közül az egyik Gráneré volt, elmentek, én pedig ott maradtam, 5 óra felé kocsin én is felmentem Fonyódra, hogy megtudjam, mi van Gránerrel. A Szarvas vendéglőben találtam meg a tiszteket, akik közül valamelyik, de nem tudom melyik, azt mondta, hogy Gránert el fogják szállítani Siófokra. egy fél óráig ott időztem, onnan kocsin ismét visszamentem Berénybe. Ekkor kértek meg a tisztek, hogy másnap délelőtt küldjek két kocsit, mely őket Buzsákra viszi és egyszersmind gondoskodjam másnap ebédéről. Másnap délelőtt egy fonyódi halász ember, T. Nándor újságolta Berényben, hogy Gránert, Tószeghyt és Hamburgert felakasztották. Tőle tudtam ezt meg.

Még korábban a kommün idején március elején lehetett 3 zsidó ember: Farkas Adolf, Marai Arthur és Czabi Péter jöttek a birtokra, hogy azt szocializálják. Én azután harmadmagammal Szabó, akkori kisgazda miniszterhez utaztam és ott a szocializálás ellen panaszt tettem. Erről Szabó miniszter jegyzőkönyvet vett fel, mely birtokomban van és melyet csatolok. Így a birtokon az előbbi állapotok a kommunizmusig fennmaradtak, ámde március hó 29-én Kaposvárról jöttek s kényszerítettek a termelőszövetkezetbe való belépésre és a központi gazdálkodásra való áttérésre. Ekkor tényleg a pusztaberényi birtokot is szocializálták, Somogyban az utolsót. A ménest illetően Gráner gyakorolta a felügyeletet a cselédség felett, a régi rendszer értelmében parancsolt. Igazolom ezt Soóky Endre intézővel (Zichy uradalom Pusztaszentgyörgy) én intéző voltam továbbra is. Gráner felettem a kommunizmus ideje alatt éppúgy zsarnokoskodott, mint azelőtt. Járási gazdasági felügyelő Lengyeltóti-ról egy Kálmán András nevű zsidó volt. Gráner Albert testi-lelki jóbarátja. Ez a Kálmán jelenleg szökésben van. A kommunizmus ideje alatt Gráner engem állandóan ellenforradalmárként igyekezett feltüntetni és közte és köztem lévő viszony mind jobban elmérgesedett. Különösen az ellenforradalom napjai, június 24-e óta, mióta Gráner azt mondotta, hogy Kun Béla volt olyan nagy, mint Tisza István, mi ellen én élesen tiltakoztam. Engem azóta a kommunizmus bukásáig állandóan életveszély fenyegetett, mert ellenforradalmárnak tekintettek. Május végén lehetett, hogy a lengyeltóti főszolgabíró és Szekér Béla vityai intéző figyelmeztettek, hogy vigyázzak a szavamra. Mindig az uradalom érdekében működtem, így én voltam az, aki megakadályoztam a fonyódiakat, akik a birtokból f. évi április elején 150 kat. holdat el akartak venni és a nép között kiosztani. Ezt saját veszélyeztetésemmel akadályoztam meg. A berényi cselédek ellenem meg vannak fizetve. Már egy hete hallom, hogy egy házmester,

aki Budapestről Tószeghyéktől lett leküldve a birtokra azt mondta: úgy is van itt 40.000 korona a kasszában, ezt a pénzt a cselédek közül azoknak, akik a családnak jó barátai, szét fogják osztani. Erről G. József tanító is tud. A birtokon 7 év óta vagyok. Budapestről bánásmódját családomra és megélhetésemre való tekintettel tűröm, az öreg Freund a pártomat fogta, de Budapestről állandóan üldözött. B. Elemér bélatelepi intéző, továbbá Sváby Ferenc és Bárány Ferenc lengyeltóti intézők a köztünk volt jó viszonyt ismerik. A kommunizmus bukása után augusztus 11-én Gráner előttem felolvasott egy iratot, melyben az állt, hogy intézői állásomtól megfoszt és a birtokról mielőbb távozzam. Intézkedésének indokát velem szemben nem mondta. Augusztus 15-én 3 embertől, és pedig D. György, Z. Mihály és V. Jánostól tudtam meg, hogy Gráner oda nyilatkozott, hogy ha ki nem megyek a lakásból, betöri a fejemet. Augusztus 20-án este Gráner kb. 15 uradalmi cselédet hívott lakásomra, szószólójuk V. János azt mondotta, hogy ha ki nem megyek a lakásból kidobhatja a bútoromat, kiirtatja családomat, hiszen már 8 napja felmondtak és még mindig itt vagyok. Miután kívánságuknak, hogy azonnal távozzam, ellenszegültem, eltávoztak. G. József tanítótól tudom, hogy Gráner ezen cselédeket velem szemben tanúsított magatartásukért megdicsérte és meg is ajándékozta. Ugyancsak jutalomért vette rá Gráner T. Jani Pali lengyeltóti csendőrt arra, hogy engem elfogjon. Ezt T. Jani Pali maga mondta nekem. Ez az eset a következőképpen történt: augusztus 21-re virradó éjjel 2 órakor a lengyeltóti őrsről két csendőr, az említett T. Jani Pali és Gulyás István jelentek meg lakásomon és Lengyeltótira vittek, ott reggel 8 órakor kértem Viczi járásbíró, hallgasson ki, aki azonban azt mondotta, hogy az ügyről mit sem tud. Ezalatt Gráner is odajött és azt mondotta, hogy ő nem fogatott el engem, hanem azért jött Lengyeltótiba, hogy velem kiegyezzék. Ekkor itt augusztus 21-én a járásbírótság előtt, hogy véget vessek ezen köztem és Gráner között lévő viszonynak, tényleg egyességet kötöttem vele. Ezen egyességet nem elfogásom miatti erkölcsi nyomás, hanem saját akaratomból kötöttem meg.

A járásbíró maga mesélte nekem, hogy Gráner járt a járásbíró lakásán, hogy tőle tanácsot kérjen, miként lehetne engem a birtokról eltávolítani és letartóztatni. Augusztus 21-27-ig ebben az ügyben semmi nem történt. Hogy a fehér tisztek hogyan tudták meg Gráner ellen a terhelő adatokat, nem tudom, ilyeneket én nem szolgáltattam. A tisztek már mindent tudtak. Augusztus 28-án du. ½ 2 órakor a tisztek ebédre hozzám jöttek és beszélünk, mintegy fél óra múlva visszamentek Fonyódra. Nem igaz, hogy akkor pezsgős ebédet adtam nekik. Egyéb érintkezésem a tisztekkel nem volt. A népítéleten Gráner

és Tószeghy ellen felhozott vádokról, különösen a Mackensen féle fegyverekről és a 10 millió koronáról nem tudok, de ezekről a dolgokról a nép Lengyeltótiiban már a kivégzés előtt beszélt. A cselédek a K, Mihály pusztaberényi lakos, ki jelenleg az ügétóménessel Bécsbe ment, már két héttel a kivégzés előtt beszélt, hogy állítólag a vasúton azt hallotta, hogy Gránert ezen dolgok miatt fel fogják akasztani. Egy hét előtt Kaposvárra utaztamban egy úriasszony, kinek nevét Lengyeltótiiban meg fogom tudni, azt mesélte, hogy Gráner 80.000 koronát adott a vörös katonáknak. Augusztus 10. és 20. között állítólag Szamuely Tibor öccse Zoltán menekültében éjjel negyedmagával Gránernél járt. Utóbb Lellén elfogták. Arról G. tanító, Sz. Miklós gépész Berényben is tud s a vasúton a nép azt mesélte, hogy Szamuely Zoltán letartóztatásakor nála (Tószeghynél) kompromittáló iratokat találtak. A kommunizmus első idejében hetenként 5-6 koffer ment élelmiszerrel Budapestre, melyről a fonyódi állomásfőnök is tudott, minthogy a szállítás az ő révén történt. Hogy kiknek voltak ezen élelmiszerek szána, nem tudom. Május közepe után csak kisebb csomagok mentek már Budapestre, mert a vasúti ellenőrzés élénkebb volt. Ezen időben az élelmiszerek személypoggyászként adattak fel. Nem igaz azon kijelentés, szájamba ad Gráner elfogatásával kapcsolatban, akkor én csak annyit mondtam a berényi cselédeknek: „ugye ti nem sajnáltatok engem, mikor elvittek, most sajnáljátok Gránert.” Ezt az ablakon át F. Mátyásnak mondtam. Sógorom dr. V. Elemér aktív százados, hogy ő jelenleg hol van beosztva nem tudom. Feljelentést a fővezérséghez tettem, de abban az időben Gráner már le volt tartóztatva. Ezen feljelentést 27-én este írtam és pedig abból az okból, mert az egyik tiszt felhívott, adjam írásba, mit tett Gráner a kommunizmus idején az uradalomban. ezt az írást azután 28-án mikor a tisztek nálam ebédeltek, nekik átadtam. Ez már a kivégzés után volt. Hogy melyik tisztnak adtam oda és az illetőt, hogy hívják, nem tudom.

G. József pécsi sz. pusztaberényi lakos, 59 éves, rk., tanító érdektelen valómása:

A magam részéről a kommunistákat három osztályba sorolom. Először olyanok voltak, akik a proletárdiktatúrát kényszerből, másodszor olyanok, akik haszonlesésből szolgálták, a harmadik kategória nem nyíltan, hanem alattomban segítette a kommunizmust. Nézetem szerint Gráner az utóbbiak közé tartozik. Ezt a következőképpen indokolom:

Pusztaberényben a kommunizmus egész ideje alatt egy szalmaszálat sem vittek el. Gráner, Kálmán Andor gazdasági felügyelővel Lengyeltótiiban állandó

összeköttetésben volt és a legjobb egyetértésben állott. A birtokon a kommunizmus idején is ugyanazok rendelkeztek, mint azelőtt, idegenek ide a lábukat be nem tették. Z. Mihály is az uradalom egyik cselédje is hirdette, hogy ezután is Gráner fog parancsolni. Saját szemmel győződtem meg róla, hogy Fürjes a kommunizmus alatt nem parancsolhatott. Intézkedéseit Gráner többször megváltoztatta. Augusztus 20 táján négy úr járt Gránernél. Én akkor az irodában dolgoztam. Gráner utóbb háromnak a nevét előttem említette és pedig megnevezte: Bacsinszky gazdasági vezető, Hegyi Árpád volt országgyűlési képviselő és egy rokonát, a negyedikről ő nem szólt. Lehetséges, hogy ez a negyedik Szamuely Zoltán volt. Feltűnő jelenségnek tartom továbbá, hogy dacára annak, hogy augusztus 1-2-ig pénzt postán küldeni nem lehetett, Gráner halála után a letartóztatásnál mégis 20 db 500 leies bankjegyet találtak a pénztárban. Ezt az említett négy ember hozhatta a birtokra. A kommunizmus bukása után Gráner augusztus 21-én 3 emberrel: Z. Mihály, E. P. István és V. Jánossal Lengyeltóti-ba ment be azon célból, hogy nevezettek a járásbíró-ság előtt Fürjes ellen tanúskodjanak. De szándéka nem sikerült, mert a tanúk elmentek és Gráner Fürjessel a járásbíró-ság előtt kiegyezett. Augusztus 25-én 4 parádés lovat hajtott el az uradalomról Kaposvárra. Kétlem, hogy ezek a számadásba bekerültek volna és a vételár sem lett értük befizetve. A pusztaberényi cselédség meg van félemlítve, mert Tószeghy bosszújától félnek. A pusztaberényi iskola helyisége az istállónál is rosszabb, míg az urasági lakás 18 szobából áll. A kommunizmus alatt kértem, hogy az iskolát helyezték át a kastélyba, de Gráner ezt megakadályozta. Egyebet arról, hogy kommunista volt-e Gráner, nem tudok, a Mackensen féle fegyverekről is csak hallomásból tudok, sőt ezt csak a kivégzés után hallottam. Arról azonban tudok, hogy augusztus 20-a után, midőn 15 ember ment Fürjes lakására, hogy őt megfélemlítve a birtokról eltávolítsák, Gráner Z. Mihályt magához hivatta, leültette és azt mondta neki, hogy fog neki valamilyen ajándékot adni. Azt saját magam hallottam.

ifj. Sz. János fonyódi születésű és lakos, 20 éves, róm. kat. h. földműves, érdektelen vallomása:

A kivégzésnél egy vörös sapkás tiszt tuszkolt be az udvarra, hogy én is segítek az akasztásnál, én azonban az udvar kerítésén átlépve eltávoztam és nem segítettem. A kivégzés után délután a piros sapkás hadnagy kérésére aláírtam egy ívet, amelyen az állt, hogy a község kívánta a három fogolynak a kivégzését és a nép ítélte őket halálra.

ifj. T. Pál lengyeltóti születésű és lakos, 45 éves rk., építész és csendőr a lengyeltóti karhatalomnál.

Augusztus havában volt, hogy Gráner nekem járőr szolgálatom közben azt mondotta, hogy intézője kommunista, akit cselédjei, ha jószerével el nem megy, kilakoltatnak és lehet, hogy még agyon is verik. Azt is említette, hogy az intéző állandóan paktált volna a munkástanáccsal. Erre én elhatároztam, hogy Fürjest Lengyeltótiba előállítom. Nem igaz, hogy Gráner nekem ezért jutalmat ígért volna, ezt én Fürjesnek soha nem mondtam. Fürjest azelőtt tisztességes magyar embernek ismertem, letartóztatásánál M. csendőr is jelen volt.

S. Aladár nagygalábi születésű, lengyeltóti lakos 33 éves, rk., intéző a Zichy uradalomban, érdektelen vallomása:

Fürjes antiszemita ember volt, Gráner azért haragudott rá. Hogy Fürjest a kommunizmus alatt az itteni járásbírósnál feljelentette, arról tudomásom van, Fürjest jó magyarnak és megbízhatónak ismertem. Gráner a kommunistákkal paktált. A járásfelügyelőknél Kálmánnal állandóan ki-be járkált s mindig együtt voltak. A pusztaberényi birtokról semmit sem lehetett kapni, így pl. a pusztaberényieknek volt 30 q rézgálic, a mi gazdaságunknak a többivel együtt negyedrésze sem volt. Kálmán Andor ennek dacára ismételten megtagadta a birtoknak a rézgálicból egy résznek a kiutalását. A pusztaberényi uradalomból egyáltalán semmit sem vittek el, máshonnan mindenfélét elszállítottak. Velem szemben Gráner beszélgetés során kommunista ellenesen nyilatkozott, Gráner és Kálmán viszonyáról esetleg Bartucz Károly lengyeltóti kastélyfelügyelő tud felvilágosítást adni. Fürjes ellen szolgálati magatartásából kifolyóan tudtommal kifogás nem volt, ő mindig a szocializmus ellen volt, és ezen irányban nagy tevékenységet fejtett ki. Gráner most tőle antiszemita magatartása miatt akart megszabadulni és pedig lehetőleg olcsón. Fürjes letartóztatásáról tudomást szerezvén emiatt Bárány intéző felelősségre vonta, azt mondta neki, hogyha egy negyed óra múlva Fürjes nem lesz szabadlábon, ő fog a helyén ülni, mire aztán Fürjessel megegyezett. Fürjes velem szemben arról panaszkodott, hogy egyik rokonát, aki nála bujdosott, nem tűrte meg a birtokon.

Nagy Jenő gazdatiszt, geszti lakos érdektelen vallomása:

Tudtommal a kommunizmus alatt a pusztaberényi birtok állami tulajdonnak tekintetett, Gráner maradt a főintéző, Fürjes neki alá volt rendelve. Utóbbi intéző volt. Gráner Hamburger népbiztoshoz való jó viszonyával többször kérkedett.

Cs. Józsefné szül. B. Sári, fonyódi lakos érdektelen vallomása:

Az akasztást tudtommal Zsiborács József és Németh József és Gulyás Horváth István végezték. Az akasztottak gyűrűje és arany lánc a V. Pál susztermesternél van. Hogy az elhalt Tószeghy bátyja itt járt és fenyegetőzött volna, nem tudom, ezt én a postamesternének nem mondtam. De az elhalt felesége igen is mondott olyanfélét, hogy ezért a fonyódiak bűnhődni fognak, ezt Tószeghyné közvetlenül a kivégzés után mondta, és én viszont a postamesternének meséltem. Más fenyegetőzésről nem tudok.

B. Elemér intéző, fonyódi lakos vallomása:

A Somogy megyei intézők körében köztudott volt, hogy a pusztaberényi birtokon a kommunizmus ideje alatt Gráner maradt a főintéző. Tőle mit sem vettek el. Tószeghy fonyódi villáját is feloldották. Fürjest 5 éve, Gránert 15 éve ismerem. Fürjes az évek során Gráner lenéző és követelődző magatartása miatt több ízben panaszkodott. Május 1. körül, midőn a vörös hadsereg ügye rosszul állt és ők kikaptak, ezen hír Gránert szemmel láthatólag rosszul érintette. Gránerre a parasztság is panaszkodott a levonások miatt, egyáltalán csak ígérni szeretett, de ígéreteit nem váltotta be.

I. András ht. csendőr, érdektelen vallomása:

Sem a gyűlésen, sem a kivégzésen nem voltam jelen, arról csak utóbb értesültem. Én embereimmel a Lajos lak szállodában vagyok elszállásolva. A kivégzettekről csak hallomásból tudom, hogy kommunisták voltak.

D. Albert fonyódi lakos érdektelen vallomása:

I. Andráséval egybehangzó a vallomása, hozzáfűzte, hogy ketted magával Salm főhadnaggal együtt a csendőrörsön tartózkodott. Ez alatt nem látta, hogy a foglyokat bárki is bántalmazta volna. 5 óra után hazament és az esetről többet nem tud.

Gy. Mózes cső. törzsőrmester érdektelen vallomása, fonyódi lakos:

I. Andráséval egybehangzóan vall és még azt mondja ő, hogy egy főhadnagy és egy hadnaggal kocsin ment Tószeghyt letartóztatni, ő az ajtóban maradt, míg a tiszt Tószeghyért bement a villába. Ezután felvitték Tószeghyt a csendőrlaktanyába, honnét du. 5 órakor hazament. Egyebet az esetről nem tud.

dr. Hegyi Árpád 40 éves képviselő, kaposvári lakos vallomása:

A kivégzés előtti egyik napon Pusztaberényben Bacsinszky Vladimir, egy orvos, én, Tószeghy Albertnél voltunk. Szó volt arról, hogy Fürjes intéző sok bajt csinált a családnak, de januárig még ott hagyják és nagy szerencse, hogy meg lehetett menteni a lovakat. Varga Pétert tisztességes embernek tartom ugyan, de nem komoly ember, szeret mindenben részt venni, roppant szeleburdi.

Varga Péter fogtechnikus kaposvári lakos vallomása:

A népgyűlésen jelen voltam. Tudom, hogy azon Papp százados, V. Lajos, egy főhadnagy és egy hadnagy beszéltek, különösen a kommunizmusról, ami az országot tönkre tette. A Gráner élelmet küldött a népbiztosoknak, valamint gépalkatrészeket. A birtokot nem kommunizálták, hogy Tószeghy február elején 10 millióért vett fegyvert és hogy ezekben az ügyekben éjjelenként Goldbergernél gyűlések voltak. Kérdezte, mi történjék velük, a nép kiabálta, hogy fel kell akasztani, mindegyik egyénnél mondta, hogy aki nem akarja felakasztásukat, emelje fel a kezét. Hamburgerre pedig azt mondotta, hogy augusztus 10. körül Barkóczy alezredest, mint fehérgárdistát feljelentéssel fenyegette. Mikor a tömeggel a csendőrlaktanyához értem, már Gráner és Tószeghy kint voltak, a nép ütlegette őket. Gránert és Tószeghyt nem tudom ki húzta fel, Tószeghy alatt a kötél leszakadt, ettől én rosszul lettem. Odamentem a Szarvas szállodába és az ott volt tiszteknek elmondtam az eseményeket, ezután hazamentem. Én akkor mentem a Szarvasba, mikor Tószeghyné a laktanya udvarához ért, kiabált, hogy ez nem történhetik meg, hol a parancsnok és őt erre bevitték a laktanyába.

A kivégzés előtt általánosságban azt beszéltek a községben, de nem tudom, hogy kik, hogy Tószeghy tárgyalásokat folytatott Vágó népbiztossal és 10 millió koronát adott a vörösöknek és erre vonatkozólag a tárgyalásokat Goldbergernél tartották. Emlékezetem szerint ilyeneket S. Ede, a postamesterné beszéltek. Beszéltek ilyeneket Barkóczy alezredesnél, S. és J. családoknál is, de nem tudom megmondani határozottan, hogy ki mondotta, csak azt mondták, hogy a versenylovak megmaradtak és a Tószeghy villa csak 24 óráig volt requirálva. Ugyancsak élelmiszerszállításokról is azt, hogy élelmiszereket gépalkatrész címen szállítottak. Azt Barkóczitól hallottam, hogy őt Hamburger népbiztos öccsénél feljelenti. Ő végig is akart rajta verni, csak öregsége miatt nem tette, a tisztek is beszéltek, hogy Hamburger többször fenyegetőzött Hamburger népbiztossal. A tisztek kész anyaggal jöttek Fonyódra, mert meg-

érkezésük után nyomban intézkedtek a letartóztatás iránt. Tény az, hogy a letartóztatás előtt az egyik tisztet én vezettem végig a falun és mikor ő kérdezte tőlem, hogy hol érdeklődhetne a kommunisták iránt, mondtam, hogy a vendéglősnél és a szállodáknál, Papp századosnál. Hogy Barkóczyt is említettem-e, nem emlékszem. Este a Szarvas szállodában együtt vacsoráltam a tisztekkel. Ott csak általánosságban volt szó a kommunistákról és arról, hogy Fonyód kommunista fészek. A vacsorán egy ideig ott volt Fürjes is. Azt is hallottam, de nem tudom, hogy kitől, hogy Szamuely Tibor állítólag 7 napig tartózkodott Tószeghynél, vagy Gránernél. Néhány nappal a kivégzés után az elhalt testvére hangoztatta, hogy neki módjában van bosszúból az egész községet megsemmisíteni.

N. Mátyás csendőr őrmester, fonyódi lakos vallomása:

Augusztus 27-én délután hozták be a tisztek Tószeghyt és Gránert a laktanyába, velük volt Varga fogorvos is és őket Salm őrzetébe adta. $\frac{1}{2}$ 10 tájt megjelentek a tisztek Varga kíséretében és az egyik szobában Gránert kihallgatták, egy másik szobában Tószeghy magában maradt, ahová a pirossapkás hadnagy és egy alhadnagy ment be és akkor onnan ütlegetés és tülekedés hangjait hallottam. Mikor eltávoztak, látszott Tószeghy arcán az ütés nyoma. Ezalatt Varga legénységi szobában állt, és azután a tisztekkel eltávozott. Azt láttam, hogy a népgyűlésre Salm ment, de a kivégzésnél nem volt jelen, többi tisztek azonban, akiket név szerint megjelölni nem tudok, ott jelen voltak. Az akasztást Zsiborács Jóska végezte. Azt nem láttam, hogy Tószeghyné valakihez oda ment volna, csak a laktanya ajtajában maradt, ott jajgatott. A pirossapkás tiszt azonban elutasította kérését, azt mondva, hogy a nép ítéletet hoz, ő nem segíthet és bevitte a laktanyába. Valamelyik tiszt mondta a kivégzés után, hogy elvehetik a kivégzettek ruháit, de hogy ki vitte el, nem tudom. Goldberger lakásán tartott összefüvetelekről csak hallomásból tudok és úgy hallottam, hogy azon részt vett az állomásfőnök is. Ugyanakkor Tószeghyékkel együtt Hauser Manó, egy tanító és még két ember volt letartóztatva.

P. István 28 éves cseléd, pusztaberényi lakos vallomása:

Gránert 27-én a déli órákban vitték el a tisztek, de hogy és milyen körülmények között azt nem tudom.

P. Júlia 16 éves, cseléd, pusztaberényi lakos vallomása:

Mikor Gránert a tisztek elvitték Fürjes intéző azt mondotta, „most viszik a nagybátyátokat”, mást nem mondott.

K. Erzsébet 16 éves, cseléd, pusztaberényi lakos vallomása:

Fürjes intéző azt mondta, mikor Gránert elvitték, a cselédeknek, „most viszik a nagybátyákat”, egyebet nem mondott.

F. Istvánné szül. S. Mártha, pusztaberényi lakos vallomása:

Én is hallottam, mikor Fürjes intéző Gráner elvitele után mondotta a cselédeknek, hogy most viszik a nagybátyákat. Felesége viszont tapsolt és azt mondotta, hála Istennek, hogy viszik. A kivégzés után pedig azt mondta Fürjes, hogy az úr (Gráner) velem nem hirtelenkedik, nem történt volna ez. Ezt hallotta talán K. és S. Béla is. Gráner velünk mindig jól bánt.

H. Józsefné sz. G. Etel 44 éves, pusztaberényi lakos vallomása:

Fürjes intéző, mikor augusztus 21-én Lengyeltótiból hazajött, mondotta, hogy Siófokon van az ő sógora is. Dr. Vida Elemér hadbíró, aki ítélt és akaszt. Mikor a tisztek az akasztás után Berénybe jöttek, Fürjes nevetve fogott velük kezét és kérdezte, hogy megtörtént-e? Fürjesné pedig azt mondotta, hogy úgy kell a büdös zsidóknak! Ők is sokat megöltek! Gráner jó ember volt.

V. János magtáros, pusztaberényi lakos vallomása:

Az akasztás után Fürjes azt mondotta, hogy az nem őmiatta történt, hanem azért, mert Gráner munitiót szállított a vörös hadseregnek. Augusztus 10. táján Gráner utasítására elmentem Fürjeshez és megkérdeztem, hogy mikor megy el a birtokról. Szépen beszéltem vele, nem mondtam, hogy a bútorait kidobom. Fürjes azt mondotta, hogy 15-én megy el. Igaz, hogy akkor valami 15 ember volt jelen velem, de ezek nem fenyegetően viselkedtek, csak véletlenül csatlakoztak hozzám. Ebből az esetből kifolyólag én ajándékot nem kaptam. A kivégzés után az egyik tiszt felhívott, hogy kérjek bocsánatot Fürjestől, ezt én nem tettem, mert Fürjes előzőleg kijelentette, hogy nincsen bocsánat és emiatt az egyik katona fel is akart kötni.

Z. Mihály erdőőr, pusztaberényi lakos vallomása:

A kivégzés után, mikor a tisztek birtokra jöttek, egy tiszt beszállt a cselédséghez, hogy a zsidósághoz ne pártoljunk és mondták, hogy Gráner ki lett végezve. Én is V. Józseffel voltam, mikor ő megkérdezte Fürjest, hogy mikor megy ki a birtokról. Fürjes azt mondta, hogy 15-én. Őt senki sem fenyegette, szépen beszélünk vele. Ajándékot én nem kaptam. Gráner jó ember volt.

H. József kertész, pusztaberényi lakos vallomása:

Hallottam, hogy egy ízben Fürjes a cselédség előtt dicsérte a kommunizmust. A fegyverszállításokról csak a kivégzés után hallottam. A kommün alatt Gráner csak a lovak felett rendelkezett.

D. György 19 éves cseléd, pusztaberényi lakos vallomása:

Mikor Gránert elvitték, Fürjes azt mondta: „elvitték a zsidót.” Másnap újságolta, hogy felakasztották, ennek örült. Én Fürjest soha nem fenyegettem semmiféle bántalmazással.

D. László 50 éves, pusztaberényi lakos vallomása:

A kommunizmus alatt Fürjes volt a főrendelkező a birtokon, ő kötelezett bennünket a kommunista rendeletek végrehajtására, betartására. Gráner jó ember volt. A kommunizmus alatt úgy tudom, az intéző küldött élelmiszereket, ő szintén katonás, rendes ember volt.

Sz. Miklós 36 éves gépész, pusztaberényi lakos vallomása:

Augusztus 26-án Szántód állomáson láttam Szamuely Lászlót. Ezt megelőző vasárnap vagy szombaton 4 úr volt vendégségben Gránernél, akik közül az egyik ruhára és alakra hasonlított Szamuely Lászlóhoz, de arcát nem láttam. Én Gránert irigy és szívtelen embernek tartom, kitől félnek az emberek, hogy ki lesznek dobva. Engem elbocsátott az állásomból, mert azzal gyanúsított, hogy én őt feljelentettem.

J. Márton 38 éves aratógazda berényi lakos vallomása:

A kivégzés után a tiszték összehívták, az egyik beszédet tartott a cselédség előtt, mondta, hogy óvakodjunk a kommunizmustól és említette, hogy Gránert kivégezték. Gráner jó ember volt, nem volt irigy vagy szívtelen, a munkások szerették, de Fürjes ellen sem volt kifogásuk. Gráner nem volt kommunista. Németh Jóskát ismerte, hogy Gráner őt meg akarta volna rúgni, nem tudom. A kommunizmus előtt a birtokán Gráner parancsolt, a kommunizmus alatt pedig Fürjes. Gráner részére én is vettem 12 ½ kukoricát, mert az uradalomból nem kapott. Az irodában többször tárgyalt Fürjes fiatalemberekkel, kiket én kommunistának tartottam.

Z. János 49 éves tisztartó p.berényi lakos vallomása:

A birtokról 4 lovat és kocsit Gráner adott el Kaposvárra és ezen vételből kifolyóan azután 21-én a pénztárkönyvbe be van vezetve a contó 30.000 K.

S. Endre 35 éves, intéző, p.szentgyörgyi lakos vallja:

A kommunizmus alatt Pusztaberényben B. Ferenc volt a főintéző, aki a járási felügyelőség nevezett ki annak. Ő több birtoknak volt a főintézője, az maradt május 3-ig, amikor letartóztatták. A berényi birtok főintézőjéül ekkor engem nevezett ki Kálmán Andor járási felügyelő és az voltam június 10-ig, amikor B. hazajött és megint ő vetet át a főintézését. Azonban Gráner B. mellett szintén főintéző volt. Fürjes említette, hogy neki felettese a Gráner, Kálmán Andor is mondotta nekem, hogy a birtoknak szellemi vezetője és neki Fürjes alárendeltje. Egy ízben mondta nekem Gráner, hogy most jött Budapestről és olyan iratokat hozott, amelyben Kálmán Andor utasítva van, hogy Gránert nevezze ki lótenyésztési felügyelővé. Ha a gazdaságban valami elintézni való volt, azt én Fürjessel Gráner jelenlétében intéztem el. Másutt nem ilyen volt a helyzet. 4-5 gazdaság volt egybevéve egy főintéző alatt. Én emlékezetből értesültem, hogy Fonyódon gyűléseket tartanak, ezért gyanút fogtunk, hogy Gráner kommunista. Bárány intézőtől hallottam, a letartóztatni szándékolt egyének egy listán fel vannak írva s Gráner azon nem szerepelt. Tudomásom szerint Gráner a cselédséggel elég jól bánt, de mivel a birtokon sokszor volt cselédüresedés, következtettem, hogy a cselédeknek volt panaszuk. A szőlő és a ló ügyeket állandóan ő vezette, miután ő lett az említett pesti ügy után járási lófelügyelőnek kinevezve. Említettem egyszer neki, hogy még ő lesz a lótenyésztési népbiztos, és arra azt mondta, hogy lehetséges. A birtokról sok csomagot adtak, mint élelmiszert, nem tudom, kinek a részére. Kálmán Andor Berényben sokszor megfordult, barátja volt Gránernek, sokszor voltak együtt négyszemközt s diskuráltak.

D. Ferenc 25 éves, siófoki lakos vallomása:

A kommunizmus alatt sokszor érintkeztem Fürjessel, ő nem volt termelőbiztos, hanem Gráner alárendeltje és ellenforradalmár hírében állt. Fürjes vezette a mezőgazdasági részt, Gráner a szőlészetet és a lótenyésztést. Július táján Gráner alá került a mezőgazdasági rész is, de a szellemi vezető állandóan ő volt.

Tószeghy Imre 44 éves, kulai sz., budapesti (Vörösmarty út 34/a) lakos, mérnök, az elhalt Tószegi fivére vallomása:

Valótlan, hogy én akkor személyesen, akár más által a kivégzés tárgyában bárkit is akármivel fenyegettem volna. A kivégzés után én Budapestről el sem távoztam. Fonyódon nem is voltam, annál kevésbé, mert sógornóm a kivégzés

után írt ugyan Budapestre, hogy valaki menjen le az özvegy segítségére, de hangsúlyozta a levélben, hogy én semmi esetre se menjek. Ki van zárva az, hogy bárkinek is valami pénzt, vagy másvalamit ígért volna, hogy a tanúvallo-másokat befolyásolja.

A pusztaberényi 1700 kat. hold kiterjedésű birtok 1847 óta van a család birtokában, annak jelenlegi egyedüli tulajdonosa Freund Ferenc és ennek neje. A gyermekeknek, - így az elhaltak is — a birtokban semmi részük nem volt, csupán a szükséghez képest élelmiszereket kaptak a birtokról.

Már a Károlyi kormány utolsó hetében kiszállt a birtokra két szociáldemok-rata pártvezér és kijelentette, hogy a birtokot szocializálták. Fürjest kinevezték termelőbiztosnak és Gránernek felajánlották 60-80 ezer hold központi veze-tését, amibe a pusztaberényi birtok is beletartozott volna. A tulajdonosokat pedig onnan kitiltották. Gráner ezt nem fogadta el és Budapestre utazott. Két nap múlva Berényből egy háromtagú bizottság jött fel Szabó István kisgazda párti miniszterhez Fürjes intéző társaságában és kijelentették, hogy a régi álla-potok visszaállítását kívánják. Erről Szabó jegyzőkönyvet vett fel és hazaküldte azzal, hogy a dolog rendben van. Gráner is visszatért. Pár nappal később kitört a kommunizmus és ismét Fürjes lett a termelőbiztos. Pontosán nem tudom, hogy ki nevezte őt ki termelőbiztosnak.

A többiekéről én csak Gráner leveleiből értesültem, melyekben azt hangoz-tatta, hogy nekünk most már nincs közünk a birtokhoz, őt csak megtűrik ott. Én augusztus 10. körül mentem le a birtokra először a múlt év óta, betekin-tettem a pénztári könyvekbe, és megállapítottam, hogy azokat nem Gráner, hanem Fürjes vezette a kommunizmus alatt, ekképp kitűnik, hogy a kommu-nizmus alatt adtak el marhát, tejet és egyebeket, az ezekből befolyt pénzzel, tovább a kaposvári szocialista központ által küldött pénzekkel vezették a gaz-daságot. Gránertől hallottam, hogy ő többször érintkezett Kálmán gazdasági felügyelővel, aki megismételte előtte az ajánlatát, hogy nagyobb birtok komp-lexum vezetését vegye át, ezt azonban egészségi állapotára hivatkozással megtagadta és kijelentette, hogy őt csak a lovak érdeklik. Ő azt mondotta ne-kem — ő kétszer volt Budapesten a kommunizmus alatt -, hogy a kommuniz-mus alatt teljesen visszavonult a gazdaság vezetésétől, azt teljesen Fürjes vezette, ő csak a lovakkal foglalkozott. Június hónapban írta nekem, hogy ki lett nevezve a gazdaság szellemi vezetőjének, a ménes és a szőlő felügyelőjé-nek. Augusztus havában említette nekem Gráner, hogy őt Fürjes többször feljelentette Kálmán felügyelőnél, aki azonban vádjaira nem adott semmit, s hogy jó, hogy elmúlt a kommunizmus, mert megtalálták azt a listát, amelyen a

letartóztatni szándékoltak felsorolva voltak és ő is szerepelt a listán. A tanuknak ama vallomására, hogy a birtokon lényeges változás nem történt és Gráner főintéző volt, az a megjegyzésem, hogy ez csak július hónap óta lehetett, mikor tényleg ő volt a főintéző. Ugyanebben az időben Gráner említett nekem jegyzőkönyveket, amelyeket a gazdasági alkalmazottak írtak alá, és amelyben az állott, hogy Fürjes kommunista kijelentéseket tett az alkalmazottak előtt, hangoztatta, hogy a kommunizmus állandó lesz. Azonban a kommunizmus bukása után Fürjes irányt változtatott és a kommunizmus ellen és antiszemita módon beszélt és Gráner szólt nekem arról, hogy szeretné Fürjest valami módon eltávolítani a birtokról, mert fél, hogy a fiatalabb elemeket felizgatja. Erre én is megjegyeztem, hogy mindegy milyen módon teszi ezt, de a fődolog, hogy Fürjes a birtokról távozzék.

Ezekről a jegyzőkönyvekről a lengyeltóti járásbírósnak Viczlnek és a jegyzőnek is valószínűleg tudomása van. A birtokot azután augusztus 1-től megint Gráner vezette.

Valótlan az, hogy a kommunizmus alatt a szovjetháznak vagy a népbiztosok részére vagy címére a birtokról élelmiszert szállítottak volna, akár élelmiszer, akár gépalkatrész vagy más címen. Gráner hetente kétszer tej és főzelékfélét küldött Freund Ferenc és neje részére, de kifejezetten ezen a címen s a házi szükségletre és ezeket a cikkeket ő ottan bevásárolta. A központi irodából egyszer küldtünk ládákban birtokra rézkénport és ezeket a ládákat üresen küldték vissza.

Nincs semmi tudomásom sem arról, hogy Gráner gépalkatrész címén élelmiszereket szállított volna és azt felfedezték volna. A villamentesítésről azt tudom előadni, hogy Tószeghy Albert egy kérvényt adott be, melyben kérte, hogy 6-8 hétre a villát a gyermekekre való hivatkozással mentesítsék és ezt meg is kapta. Arról, hogy a többi villák visszabocsájtattak-e tulajdonul vagy használatul korábbi tulajdonosaiknak, tudomásom sincs, hogy a kérdéses tulajdonul vagy használatul bocsátottatott-e vissza és milyen körülmények között, arról dr. Fodor István ügyvéd, ki a munkaügyi és népjóléti népbiztosság fűrdőügyi csoportjában volt alkalmazva adhat felvilágosítást.

Ki van zárva, hogy akár az elhalt, akár a cég, Meckensen fegyvereket megvett volna, soha ez, vagy más fegyverekről megvétele szóba nem került. A fegyverekre vonatkozóan annyit jegyzek meg, hogy még a Károlyi rezsim alatt a badacsonyi bányarészcsoport egy nemzetőrséget alakított, amelynek a fel-fegyverzésére 30 puskát utalt ki. Ezekből mindössze kettő került Pusztaberénybe. A bányában akkoriban 300 munkás lehetett.

Valótlan, hogy a kommunizmus céljaira akár az elhalt, akár a cég bármiféle összeget adott volna. Az ki is van zárva, mert a kommunizmus kezdetén a cégnek mindössze 8-900 K. készpénz vagyona volt, amelynek túlnyomórésze a kommunizmus alatt teljesen elveszett, egyéb vagyonunk, amellyel rendelkezhattünk volna, nem volt.

Az öreg Freund 8 szobás lakásban a kommunizmus alatt 6 lakót tettek be neki és családjának csak két szobája maradt és így részben ez az oka, de másrészt az is, hogy nyelvrákban szenved és 75 éves, kizárja azt, hogy ott bármiféle kommunizmus összejöveteleket tartottak volna.

Egyszer sem voltam a kommunizmus alatt Fonyódon, sem Berényben, tehát semmi tudomásom sem lehet az ottani összejövetelekről. A kommunizmus alatt az elhaltat is, engem is, családunkat is, épp úgy zaklatták, mint a többi úriembert, semmi kíméletben nem volt részünk. Azonban mindketten bújattunk el ellenforradalmárokat, segítettünk szegedi szökéseket és tőlünk telhetően pénzzel és élelemmel támogattuk a kommunizmus áldozatait. Például Sallai főhadnagyot az elhalt bújattatta el a kritikus június 24-i napok után. A berényi birtokon van egy úri lakás, 14-15 szobával, abból 3 volt Gráneré, a többi pedig a tulajdonos rendelkezésére állt. Ebbe a lakásba mást nem költöztettek be Gráner a tulajdonosom fizetett alkalmazottja volt.

Zsiborács József éves. rk. fonyódi lakos, pótcsendőr vallomása:

Én 8 óra tájban érkeztem a csendőrlaktanyába, akkor jött az iskola felől, vagy 100 ember, előbb tisztok, akiket nem ismertem. A tisztok a kivégzetteket kihozták a laktanyából, az egyik tiszt, a pirossapkás engem kötélért küldött és én behoztam a ládát a Náci Pali (Sonnenschein Lipót) zsidótól. Azt nem tudom, hogy Gránert és Tószeghyt ki akasztotta fel, a harmadiknál Hamburgernél a pirossapkás tiszt azt mondotta nekem, hogy én gyáva vagyok, ha nem merem felakasztani, mire én azt feleltem, hogy én nem vagyok gyáva. A fogollyal a fához mentem, Hamburgert többen felemelték és a kötelet én tettem a nyakára. Azt hiszem azután Gulyás Horváth rúgta ki alóla a ládát A pirossapkás hadnagy az akasztás előtt azt mondotta, hogy az apját felakasztották¹²⁹, a nővérét¹³⁰ pedig megbecstelenítették, most ő már nem bánja, akár mi is lesz ővele, amit vele a zsidók tettek, most ő is úgy tesz velük. Tószeghy kivégzése közben érkezett oda Tószeghyné a laktanya udvarára jött, jajgatott, hogy ne bántsák az urát, megjött a kegyelem és a pirossapkás azt mondotta: semmi kegyelem, folytassák csak, amit parancsba adtam és az asszonyt vigyék be a laktanyába. Az asszonyt azután oda be is vitték. A pirossapkás kényszerítette

Tószeghy Albertet, hogy nézze végig Gráner haldoklását, felemelte vállára a puskáját és így kényszerítette Tószeghy Albertet, hogy nézze. A kivégzés után én Hamburgert vettem le a fáról, hogy a másik kettőt ki vette le azt nem tudom, azt sem tudom, hogy ki mit vitt el. Én csupán Hamburgertől vettem 10 cigaret-tát és azt a nép között szétosztottam. Hamburger cipőjét valaki elvitte, nem tudom ki, sőt én mondtam, hogy disznóság elvenni a holttestekről a ruhát, mind a három kivégzett cipőjét elvitték, mert a tisztek azt mondták, hogy azt vigyék el, és azok, akiknek az ura a harctéren elesett, hogy kik voltak ezek, nem tudom.

Gulyás Horváth István 45 éves rk. fonyódi lakos sz. és lakos vallomása:

A kivégzésnél jelen voltam és az első kivégzés alkalmával a pirossapkás tiszt parancsára feltettem a kötelet a fára, de én egyebet nem tettem, mert a lábam beszorult két gally közé és azután, minthogy elvesztettem az eszméletemet, ezért egyébről nem tudok. Én úgy tudom, a fánál csak katonák voltak, az emberek az utcán álltak, nekem soha nem volt bajom az elhaltakkal, nem dolgoztam nekik.

Németh József 45 éves, rk. fonyódi lakos vallomása:

A kivégzésnél én is jelen voltam. Az egyik tiszt parancsára, akit nem ismerek, én tettem a hurkot Tószeghy nyakára, de én azután elfordultam és egyebet nem tudok. Tószeghynét hallottam kiáltozni. Az igaz, hogy Gráner gorombán bánt az emberekkel, akik nála dolgoztak, disznó kutyáknak mondotta őket, és megrugással fenyegette, így bánt velem és másokkal is.

V. István földműves, 37 éves, rk. fonyódi lakos vallomása:

Én sem a gyűlésen, sem az akasztáson nem vettem részt. Mikor a helyszínre mentem, már mind a hárman lógtak. Gráner egy ízben tőlem 100 Koronát húzott el, egy tőzeg ügyből kifolyólag.

Barkóczy Béla 46 éves, rk. feledi sz. bpesti lakos, nős. hiv. alezredes, a had-ügyminisztérium 32. osztályának vezetője vallomása:

Augusztus 28-án reggel értesültem arról, hogy az iskola udvarán népítéletet hoztak. arra felé mentem és mikor a csendőrlaktanyához értem, akkor már Gráner fel volt akasztva, akkor igazították a kötelet Tószeghy nyakára, nem tudom hányad ízben. Hogy ki tette ezt nem tudom. A jelenlévők között láttam a tiszteket, akiket megnevezni nem tudok, mert név szerint nem ismertem őket,

s mivel mintegy körülvették kordonként a népet az volt a benyomásom, hogy ők a rend fenntartása végett vannak ott. Mikor Tószeghy kivégzése történt, a csendőrlaktanya udvarán, ahol én is állottam, bejött Tószeghy és jajgatni kezdett, hogy ez nem lehet, kegyelem jött, hol vannak a tisztek, nincs-e itt egy tiszt. Mire egy ott lévő tiszt azt mondotta, hogy ezt nem a tisztek csinálják, hanem a nép, mire az asszony összeesett, akkor az asszonyt bevitték a csendőrlaktanyába.

Én be is mentem a csendőrlaktanyába Hamburgerhez, ő összetett kézzel könyörgött nekem, hogy mentsem meg, ezt én meg is ígértem neki, és mivel azt hittem, hogy talán még Tószeghy is lehet segíteni, elhatároztam, hogy érdekükben közbelépek. Az egyik ott lévő tiszthez, talán Bibóhoz fordultam kegyelemért, mondtam, hogy ez a Tószeghy már eleget megszenvedhetett, hiszen már kétszer rátették a kötelet a nyakára. Hamburger pedig nem érdemli meg, hogy felakasszák, hacsak valami egyebet nem tett, amit velem szemben elkövetett, erre ő megjegyezte, hogy ez épp elég, máskülönben ők sem tehetnek ebben az ügyben semmit, forduljak Salmhoz. Ekkor én rögtön Salm keresésére indultam a Szarvas szállóba és különböző helyeken kerestem, ahol mondták, hogy esetleg lehető lesz megtalálni, de nem tudtam megtalálni és így a kivégzés az én távollétemben megtörtént. Salmmal csak dél felé találkoztam.

Augusztus 10-e táján a S. vendéglő előtt az utcán kérdeztem S.-tól, hogy pusztulnak-e innen már a zsidók. Erre távolabbról megszólalt valaki, egy férfi „annyi jogom, mint magának nekem is van, ne viselkedjék úgy, mint egy útonálló”, erre megfenyegetett botjával, mire én valami gorombaságot mondtam neki, erre ő visszaválaszolt szó szerint: „Fel foglak jelenteni, hogy fehérgárdista vagy!” Ez az illető, mint utólag értesültem Hamburger volt. Ekkor több ember jelent ott meg és megfogta a botot, mellyel fenyegetődztem, odajött Hamburgerné is és megfogta a botot. Ezen jelenet alatt Hamburger körülbelül 30 lépésre állt tőlem. A bíró elkérte tőlem a botot és ez által a kedélyek lecsillapodtak. Ezt a jelenetet már azután még a nap közben kiszínezve közszájon beszélték.

A faluban hallottam beszélni, de az időpontot nem tudom megmondani és azt sem, hogy kitől, hogy Hamburger apja volt hasonló nevű népbiztosnak és megrövidítette az aratókat.

Gránerről és Tószeghyről augusztus elejéig — már 5 év óta nyaralunk Fonyódon — halvány fogalmunk sem volt, hogy léteznek. Azután mind sűrűbben hallottam őket emlegetni, hogy kommunisták, hogy a fonyódi zsidókkal összeköttetést tartottak. fenn, hogy a szovjetháznak gépalkatrészek címén élelmi-

szereket szállítanak. Birtokuk és villájuk nincs kommunizálva, csak formailag. Ezeket mind Tószeghyék felől hallottam. Gránerről még eddig semmit. Augusztus 23-24-e körül hallottam, hogy Tószeghy Svastics kormánybiztost is megvesztegette, mert 4 lovat adott neki. Más verzió szerint 70.000,- koronáért adta és a könyvekben nincs elkönyvelve.

Emlékezetem szerint vagy a pályafelügyelő, vagy Schrey halászati felügyelő mondta nekem azt, hogy gépalkatrészek címe alatt küldtek élelmiszert. Azt szélteben, hosszában beszélték Gránerről, hogy kommunista és gazember, de konkrét tényeket nem soroltak fel vele szemben és igaz az is, hogy róla jót senkitől nem hallottam.

Még azt is hallottam Gránerről augusztus 20-a után, hogy ő kommunista voltát leplezendő, a nála alkalmazásban volt keresztényeket elbocsájtotta.

Prónay Pál¹³¹ romhányi születésű (Nógrád megye) 45 éves ágostai evangélikus, tényleges huszárkapitány, az első rohamezred parancsnoka, érdektelen vallomása:

Kaposvárt a marcali járás kommunistáinak összefogására felettes parancsnokságom utasításához képest propaganda járőröket szerveztem. Egy ilyen járőr Salm főhadnagy parancsnoksága alatt 10-10 emberből állva Fonyódra és a szomszédos községbe indult. Tószeghy nevét még Kaposvárt, mint veszélyes kommunistáét neveztem meg Salmnak és elfogására utasítottam. Konkrét adatokat nem tudtam és nem is mondtam neki. Az elfogottak Marcaliba voltak kísérendők. A kivégzésről 29-én értesültem, Salm és Bibó Siófokon jelentették, hogy Salm távollétében, hogy a parasztok a foglyokon a népitéletet végrehajtották. Egy vasárnap reggel a kivégzés után Fonyódon jártam és akkor a parasztok előttem ugyancsak hangoztatták, hogy ezeket a háborúban meggazdagodott zsidókat a nép haragja végezte ki. A nép az eset felett megelégedettnek lát-

Prónay Pál

szott és azt mondta, kár volna csak a szegényeken, mesterembereken elverni a port és a gazdag hadimilliomosokat kímélni. Kaposvárt Varga Pétertől kaptam információt Kovács alezredes jelenlétében Tószeghyről és még két másik emberről, akinek nevére már nem emlékszem, de Gráner nem volt közöttük. Lehet, hogy Kaposvárt még más okból is kaptam információt, de már nem emlékszem, hogy kitől. Azt azonban tudom, hogy Tószeghy neve nálam már ekkor fel volt írva, még mielőtt Varga Péterrel beszéltem volna. Információt mindig több oldalról szoktam beszerezni. Tudtommal a kivégzésnél Salm nem volt jelen, hanem másutt nyomozott. Egyáltalán tudomásom szerint a kivégzésnél tiszt nem volt jelen. Salm az eset után panaszkodott, mennyire kellemetlen neki, hogy ez a dolog előfordult.

Szentmiklóssy József hamburgi születésű, 25 éves, rom. kat. tényleges főhadnagy, a Prónay törzsszázadnál, tartózkodási helye Bárdibükk, érdektelen vallomása:

Kaposújlakon kaptam Prónay századosnak azon parancsát, hogy Salm főhadnagy parancsnoksága alatt a kommunisták elfogására Fonyódra menjek. A különítmény tagjai voltak Salm főhadnagyon kívül és rajtam kívül Kuthy és Héjjas főhadnagyk, Jakula és Bénusz főhadnagyk, Mákis hadnagy és Fogl hadapródiskolai növendék.

A parancs csak általánosságban szólt: hogy Salmnak milyen közelebbi adatai voltak, nem tudom: délelőtt 11 órakot érkeztünk Fonyódra, a Szarvas szállóba szálltunk. Én Salmmal és Tiringerral egy óra felé Pusztaberénybe mentem kocsin. Salm útközben Gránert, mint kommunistát emlegette, különösen azt mondta, hogy élelmiszereket szállítottak Budapestre a Szovjetháznak. Berényben Gránert letartóztattuk, íróasztalát átkutattuk és kocsin Fonyódra visszamentünk. Fürjessel Berényben Salm beszélt, azt Salm már mondta, hogy egy keresztény intéző van a birtokon, hogy azonban Fürjessel mit beszélt, arra nem emlékszem. Varga Péter fogtechnikussal Fonyódra való megérkezésünkkel ismerkedtünk meg, miket mondott, azt már nem tudom.

Salm utasítására Fonyódra való megérkezésünk után elsősorban a gyanús utasok utazását akadályoztuk meg. Gránert Fonyódon a csendőrségre szállítottuk be, majd Tiringerral és Nemes őrmesterrel én Tószeghyért mentem kocsin a villájába. Tószeghyt kék otthoni ruhába találtuk, mire ő átöltözött és kocsin felvittük a csendőrlaktanyába, revolverét elvettük. Felesége kérdésére nem feleltünk. Nemzeti propaganda céljából a tiszt különítmény mindenütt népgyűléseket szoktak tartani, épp így történt Fonyódon is. Este a népgyűlés

ideje ki lett dobolva. Ugyancsak este Goldberget is kerestük a lakásán, de nem találtuk. Vacsora után én lefeküdtem és az éjjeli eseményekről mit sem tudok. Csak másnap a kivégzés után hallottam valamelyik úrtól, hogy az éjjel a fővezérlettől Sibrik főhadnagy járt Salm főhadnagynál.

A népgyűlés reggel $\frac{1}{2}$ 9 óra tájban kezdődött, ott 200-300 ember jelenhetett meg. Először Kuthy főhadnagy tartott hazafias beszédet, melyet nem figyeltem, mivel a beszédet többször hallottam, utána Papp százados, majd egy civil egyén, ezután pedig Bibó hadnagy beszéltek hazafias szellemben. Hogy ki hozta szóba a foglyokat és nevezetteket, Bibó volt-e az, erre nem emlékezem, de a nép egyszerre kiabálni kezdett, hogy fel kell őket akasztani. Salm főhadnagy a népgyűlés elején ott volt, azután Kuthyval elment Vámos kommunista lakására és pedig Kuthy főhadnagy beszéde után. A népgyűlés befejeztével a nép a csendőrlaktanya elé tódult. A népgyűlésen Bibó, Fogl és Tiringer vettek közölünk részt, illetve én ezekre emlékezem. A népgyűlés után én és Foglall lassan a csendőrlaktanya felé mentem, de mire odaértem a kaszárnyához, már mind a három fogoly fel volt akasztva. A nép a zsidók ellen erősen fel volt indulva, és különösen a három foglyot szidalmazták. Hogy ki akasztotta fel őket, nem tudom, de hallottam, hogy sem katona, sem tiszt hozzájuk nem nyúlt. Tószeghyné megjelenéséről nem tudok, azt sem tudom, hogy a kivégzést a tisztek közül végignézte-e valaki, és kicsoda. A kivégzés után egy délelőtt Kuthy főhadnaggal Pusztaberénybe és Nagybuszákba mentünk, ahol egy kommunistát elfogtunk. Visszamenet Fürjes intéző ebédre meghívott, azután Gránernél házkutatást tartottunk, vadászfegyvereket találtunk és dohánykészleteket találtunk, melyeket a cselédek és a fonyódiak között szétosztottunk. Fonyódon a három foglyot mindenki szidta s védelmükre senki sem kelt. Nevezetesen azt hozták fel, hogy tízmilliót és a Meckensen féle fegyvereket adták a vörös hadsereg céljaira, élelmiszert szállított a direktóriumnak, Szamuelyt rejtegette, azonfelül megvoltak az összes javak a birtokon, míg a szomszédos birtokon az összes lovat elvitték. A kivégzés után Salm említette, mennyire kellemetlen neki, hogy ezen eset Horthy fővezér dacára megtörtént. Nézetem szerint Salm nem tudhatta, hogy a népgyűlés miként fog végződni és hogy a nép haragja a foglyok ellen fog irányulni. Hogy a tisztek közül Sibrik főhadnagy küldetéséről ki tudott, arról nincsen tudomásom. Svasticcs kormánybiztos táviratáról ugyancsak a kivégzés után értesültem. Midőn pár nap múlva ismét Fonyódon jártam a lakosság a legbarátságosabban fogadott, akkor is zsidóellenes hangulat uralkodott. Szóbeszéd gyanánt akkor arról is hallottam, hogy Tószeghyné bosszúval fenyegetőzött. A postamesterné velünk szemben előzékenyen viselkedett. Egyebet nem tudok.

Kovács Antal terehegyi születésű, kaposvári lakos, 48 éves, hivatásos alezredes, érdektelen vallomása:

Nálam a kommün után járt egy Varga Péter nevű fogorvos, akkor éppen Prónay százados is nálam volt, úgy, hogy Prónay hallotta Varga Péter előadását a fonyódi állapotokról. Szerinte Fonyódon és környékén még nagyon sok kommunista van és jó lenne, ha a fehér katonaság jönne Fonyódra, nevezetesen két erős bolsevistáról volt szó, Tószeghy és Freundről, információt nem adott, de ajánlkozott, hogy Fonyódon adatokkal fog szolgálni. Prónay ekkor propaganda járőr szervezésére kapott megbízást. E járőrök között egy Fonyód-Marcali járás részére volt szánva. Salm főhadnagyot — Fonyódra indulás előtt én nem igazítottam el. Az eset után ismét beszéltem Vargával, aki akkor említette, hogy Tószeghyék villája fel lett oldva.

Papp Lajos jászberényi születésű, siófoki katonai kerület parancsnokság tüzérségi előadója, budapesti lakos (IX., Bakács u. 8. sz.) 36 éves, ág.ev. hivatásos százados érdektelen vallomása:

Szabadságon voltam Fonyódon és ideiglenesen állomásparancsnokságot vállaltam. Siófokoról 6 csendőröm volt, akik 27-én még ott voltak és ma is Fonyódon tartózkodnak Incze csendőr ellenőr parancsnoksága alatt. Ezek közül kettő csendőrt Salm kérésére megérkezése után rendelkezésére bocsátottam. Nemes őrmestert, mint gyenge és állására meg nem felelő embert ismertem, legénység a szolgálatot nem megfelelően végezte, munkámmal engem sem támogatott. Mint állomásparancsnok a kommunisták ügyében nyomozást indítottam. Gráner és Tószeghy azért voltak gyanúsak, üzelmeikről mindenki beszélt. Gráner állítólag Bárány intézőt annak idején ellenforradalmárként feljelentette. Fürjesnek felmondottak. Nyomozásom azonban Gráner és Tószeghyvel szemben pozitív eredményre nem vezettek, az emberek féltek ellenük vallani. Ilyen stádiumban volt a dolog, mikor Salmék megérkeztek. Milyen parancssal jöttek nem tudom, megérkezésük után Tószeghyt és Gránert letartóztatták. Hogy mily okból, arról ugyancsak nincs tudomásom. Adatokat nekik én nem szolgáltattam. A helyi viszonyokról ugyan kérdezősködtem, közben mindenféléről beszéltünk, úgy ez a kérdés is szóba jöhetett. Legfeljebb annyit mondhattam Salmnak, mint most mondtam. Rosenbergek lakása Fonyódon a zsidók gyülekezeti helye lett. Hamburger vitte állítólag a korelnöki tisztet. Az összejövetelekre állítólag Goldberger, Tószeghy és Gráner is eljártak. Minthogy Salm főhadnagy nekem, mint állomásparancsnoknak, hogy reggel népgyűlés lesz én is odamentem. Mintegy 20-30 ember

lehetett együtt. Én is felszólaltam hadsereg szétszűlléséről és a Nemzeti Hadsereg szervezésének szükségességéről. A hallgatóság hangulata emelkedett volt. V. Lajos beszéde alatt, ki a keresztény irányt hangsúlyozta, a szónokot gyakran szakították félbe a nép indulatkitörései. A három fogoly letartóztatásáról a nép tudhatott, mert neveiket emlegették és követelték, hogy fel kell őket akasztani. Mint hogy a gyűlés befejeztével nem akartak szétszítani, Bibó hadnagy megkérdezte a tömegtől, hogy mit akarnak tulajdonképpen? Mire azt kiáltozták, hogy fel kell akasztani őket. Bibó még azt kérdezte, ki nem akarja, hogy felakasszák őket: mire azonban senki sem jelentkezett. Az akasztásnak közvetlen szemtanúja nem voltam, mivel nem mentem oda. Hallomásból tudom, hogy a nép a csendőrlaktanyához tódult, a foglyokat kihurcolták és felakasztották. A nép indulatának gátat vetni nem lehetett. Salm a népgyűlésen volt, de hogy végig ott volt-e, azt nem tudom, az eset után láttam az utcán a csendőrlatánya elé jönni, azt gondolom, hogy Bibó informálhatta a történetekről. Bibó tudtommal végig ott volt, mert a helyszínen láttam Salm felé menni. Horthy parancsáról csak a kivégzés után hallottam. A szovjetháznak szállított élelmiszerek szállításáról a községben lépten-nyomon szó volt. Tószeghy letartóztatása után a faluban Vámos, Goldberger és az ott népbiztos helyettes is nyomban eltűnt, amiről bizonyos összefüggésre következtettünk. Az állomásfőnökről valami bűnt meg nem állapítottam, udvarias, hízogó modorú ember, de oda húz, ahonnan valamit remél. A postamesterné magyaros, hazafias gondolkodású nő, aki a kommunizmus alatt a fejével játszott, lelkes híve volt a nemzeti eszmének, adatokat szolgáltatott-e azt nem tudom, esetleg jóhiszeműen tette: valótlanságot nála nem tapasztaltam. N. csendőr őrmester, mint már említettem, nem megfelelő csendőrőrs parancsnok. Jellemző ránézve, hogy általam letartóztatott és Kaposvárra útbaigazított kommunistagyanúba álló egyénekre a maga részéről ajánló írásokat adott. Tószeghyről beszél, hogy a fonyódiakat tönkretétellel fenyegette meg, és azt mondta, hogy ha egész vagyona rá is megy, bosszút áll a fonyódiakon. Ezt azonban csak hallomásból tudom, mióta azonban ezek a hírek elterjedtek azóta a fonyódiak nagyon meg vannak ijedve. Azon pirossapkás hadnagy, aki a kivégzésnél jelen volt, valószínű Bibó volt, de biztosan nem tudom. Bibó kérdését a tömeghez, hogy mi történik a foglyokkal akkor tette meg, midőn a tömeg a felakasztásokat állandóan követelte és követelésével alább nem hagyott. Nézetem szerint a tömeg a foglyokat akkor is felakasztotta volna, ha Bibó ezt a kérdést egyáltalán fel sem tette volna. Beavatkozásról a foglyok érdekében szó sem lehetett, aki a tömeggel ellenkezett volna, a foglyokkal együtt felakasztották volna.

B. Ferenc uradalmi intéző, lengyeltóti lakos vallomása:

Tudomásul bírok arról, hogy Gráner Albert és Fürjes József között feszült volt és Gráner foglalkozott a gondolattal, hogy Fürjes intézőt a birtokról eltávolítsa. Én azt ajánlottam, hogy mondjon fel neki. Tudomásom szerint Fürjes letartóztatását Gráner elősegítette. Én Gránert figyelmeztettem, hogy intézkedjen Fürjes szabadon bocsátása iránt, mert ellenkező esetben személyes felelősséggel fog tartozni Fürjes letartóztatásáért. Gráner politikai magatartását illetően azt mondhatom, hogy Gráner úgy a termelőségvetkezett, valamint a járási és megyei felügyelőséggel állandó összeköttetést tartott fenn, folytonosan tárgyalt azon célból, hogy magának és gazdaságának minél előnyösebb helyzetet teremtsen.

Kuthy Imre 25 éves, rom.kath. főhadnagy, a Prónay-féle rohamszázadnál, vallomása:

27-én a délelőtti órákban Salm Hermann gróf utasítására propaganda céljából érkeztem Fonyódra, előbb az állomáson zárt csináltam, az embereket átvizsgáltam, ugyanazt tettem délután is, és délután 4 óra után a Szarvas vendéglőbe mentem uzsonnázni. 6 óra után egy zárt sürgönyt hoztak, melyet felbontottam és melynek tartalma az volt, hogy Svastics kormánybiztos felelősséget vállal Tószeghy Freundért és kéri szabadságra helyezését. Én akkor még azt sem tudtam, hogy ki van letartóztatva, és a sürgönyt átadtam gróf Salmnak. Hogy a sürgönyről másnak szoltam-e nem tudom, talán Rónai hadnagynak mondtam. Ekkor közölte velem Salm, hogy másnap népgyűlés lesz. Tisztek vacsorájánál jelen volt Fürjes intéző és Varga fogorvos is, de hogy miről volt szó, nem tudom. Nekem reggel említette grf. Salm, hogy Sibrik milyen üzenetet hozott és mivel én voltam a népgyűlésen a szokásos szónok, felhívott arra, hogy óvatosan és általánosságban beszéljek. Hogy másnak tette Salm említést minderről, nem tudom. Én gróf Salmmal együtt mentem a népgyűlésre, ott elsőnek én beszéltem hazafias szellemben és beszédem oda irányult, hogy a parasztságnak össze kell fogni, szervezkednie a kommunizmus ellen, hogy az többé ne jöhessen vissza és hogy katonaságra szükség van. Beszédem után V. Lajos beszélt és körülbelül ugyanazt mondta, amit én, csak népszerűbb formában, azután beszélt Papp százados és akkor mentem én el a népgyűlésről gróf Salmmal Vámos kommunista ellen nyomozni. Mikor vissza jöttünk, már a kivégzés meg volt és gróf Salm azt mondta: Jézus Mária mi történt, én aláírással kezeskedtem ezekről! Nem tudom, hogy akkor éjjel Salm kivel hált egy szobában. A levegő tele volt azokkal a hírekkel, amelyek

szerint a kivégzettek kommunisták voltak, de hogy honnan eredtek azok, nem tudom.

A. Dezső 37 éves, rom. kath. hivatásos százados, budapesti lakos (Fő u. 17.) vallomása:

Május 21-én előttem kijelentette Gráner, hogy a Tószeghy villát nem fogják kommunizálni, s ez be is következett, jöllehet a többi villákat, köztük az enyémet is kommunizálták. A vasutasok révén hallottam, nem tudom kitől, hogy az uradalomból gépalkatrész címén a szovjetháznak élelmiszereket szállítanak. Július hónapban a parasztság élelmet kért, de Gráner nem adott és ezért a nép zúgolódott.

Augusztus eleje táján hallottam beszélni, hogy pénzbeli segílyt adtak a vörösöknek. Ezt az egész faluban beszéltek, a postamesterné és S. Ede is, mindig az uradalomról beszéltek, de neveket nem említettek. Hallomásom szerint Goldbergergnél, Goldberger, Tószeghy, Gráner és Hamburger jöttek össze. Július hónapban én ezt láttam is. Azt beszéltek, hogy kik, nem tudom, az összejövetelek az élelmiszer szállításokra vonatkoznak.

A kivégzés után állítólag Tószeghy Imre és Landauer Béla fenyegetődztek, hogy a család bosszúból az egész vagyonát is feláldozza a község elpusztítására, hogy kitől eredt ez a hír, nem tudom.

Héjjas Aurél¹³² 30 éves, ref. földbirtokos, kecskeméti lakos, jelenleg főhadnagy a Prónay rohamszázadban vallomása:

27-én mentem a Mikulával és Bibóval Fonyódra, amikor a kivégzettek már le voltak tartóztatva. Azt beszéltek a Salm féle különítmény tagjai, hogy az elfogottak kommunisták volnának, náluk kommunisták megfordultak, összejöveteleket tartottak és beszéltek a vörösöknek adott milliőrkről is. A vacsoránál erről a tárgyról Varga fogorvos is beszélt. Varga említést tett a fegyverekről is, hogy Fürjes mit beszélt, nem tudom, mert tőlem messze ült. A délután folyamán én beszéltem Tószeghynével a csendőrlaktanyánál és mondtam, hogy a férje el lesz bocsátva, ha ártatlan. Este megnéztük a foglyokat és találunk egy iratot, melyen az volt körülbelül: „Vigyázzatok ezeknél és ezeknél házkutatás volt tartva.” Pontosan nem tudom a tartalmát, és valami név volt benne említve. Ki bántotta a foglyokat, nem tudom, Horthy parancsáról csak a kivégzés után hallottam. Svastics sürgönyéről pedig a népgyűlés előtt valaki említette. A népgyűlésen én is jelen voltam, hallottam Kuthy beszédét, ki nemzeti szellemben a kommunizmusról beszélt, kiemelve, hogy a kommu-

nisták túlnyomó részt zsidók. Beszéde után Papp százados fejtegette az első forradalom okait, azután egy paraszt mondott tüzes beszédet a zsidók ellen és akkor már kiabálták, hogy fel kell akasztani a gazembereket. Végül Bibó beszélt a zsidók ellen. Felhozta, hogy itt van három kommunista bezárva, felolvasta a nevüket és bűnüket és kérdezte milyen büntetést akar a nép? Úgy Gránerre, mint Tószeghyre és Hamburgerre külön kérdezte, hogy fel kell-e akasztani őket. Ugyanezt kérdezte egy ugyanakkor letartóztatott apára és fiára nézve is, de ezen utóbbiakra a nép nem felelt. Azt is mondotta Bibó, hogy aki nem akarja a felakasztásukat, tartsa fel a kezét. Salm Bibó beszéde alatt ment el Kuthyval. A gyűlés után én Papp századossal jöttem a Szarvas vendéglő felől, akkor már az akasztás végbement és mikor odaértem, Bibó ott volt, hogy kívüle még melyik tiszt volt jelen, nem emlékszem. Ki vette el a kivégzettek ruháját, nem tudom.

grf. Salm Hermann¹³³ 31 éves, róm. kath. tényleges főhadnagy Kaposvárott az első rohamszázadnál, vallomása:

Miután Prónay százados jelentést kapott arról, hogy Fonyódon kommunisták bujkálnak, 26-án kaptam parancsot Prónaytól, hogy Fonyódra azok összefogása végett menjek és 27-én oda is mentem Kuthy, Szentmiklóssy, Bibó, Fogl, Tíringi tisztek társaságában, Jakula, Héjjas, Demus, Rónay és Makis tisztek Siófokról kerültek be hozzám, ugyanakkor Prónay mondotta, hogy Varga fogorvos volt az, aki elmondotta, hogy a főkommunista Tószeghy, Gráner és még egy harmadik, de csak általánosságban, konkrét tény megjelölése nélkül.

Fonyódra 11 óra tájban érkeztünk meg, a vonaton csatlakozott hozzánk Varga fogorvos és tőle kérdeztem, hogy kik adhatnának információt a kommunistákról, mire ő engem Barkóczy alezredeshez és Papp századoshoz utasított, ő vezetett el engem Barkóczyhoz, oda jött Papp százados is. Ők hárman: Barkóczy, Papp és Varga beszéltek a kommunistákról és valamelyikük azt mondotta, nem tudom, ki, hogy Tószeghy novemberben a németektől fegyvert vásárolt és márciusban a kommunisták kezére adta. Mondták azt is, hogy Gráner élelmiszert szállított és azt egy ízben a csendőrség lefoglalta. Én beszéltem is a csendőrmesterrel, akinek nevét nem tudom, ki elmondotta nekem, hogy a birtokról szállítottak élelmiszert Budapestre, mint gépalkatrészeket, ő kinyitotta a ládát és lisztet és zsírt talált benne és a csomag a Hungária-szállodába volt címezve. Ez az őrmester erős termetű, feketebajszú ember volt és mondta azt is, hogy később parancs jött nem tudja kitől, hogy nem szabad bántani a

küldeményeket. Ugyanakkor volt szó arról, hogy 120 turflovat nem rekviráltak és hogy Gráner Fürjest mint ellenforradalmárt, a változás után feljelentette. Hamburgerre pedig azt mondta valamelyik úr, hogy Barkóczy alezredesnek azt mondta, hogy vissza jön az az idő, amikor felakasszák, mert ellenforradalmár. Még szó volt arról is, hogy Tószeghyék lakásából csak egy szobát rekviráltak. Ezután én Szentmiklóssy és Tiringerral Gránerért mentem, a birtokon beszéltem Fürjessel is, hogy ő is mondjon valamilyen adatot. Mondta is, hogy Gráner rossz ember és kommunista is, de hogy akkor mondott-e valami komplektumot, nem emlékszem. Rajta is látszott, hogy izgatott, félt, hogy letartóztatjuk. Ekkor én Gránert beszállítottam a csendőrlaktanyába, Tószeghyt Szentmiklóssy hozta el. Hamburgert azután én tartóztattam le, őt nekem Varga említette meg és Varga mondotta, hogy Hamburger mit mondott Barkóczyról. A bírónak én adtam utasítást, hogy reggelre a népgyűlést hívja össze. Ilyen propaganda gyűléseknek az a célja, hogy a nép a kommunizmus üzelmeiről felvilágosítsák. Az esti órákban a vendéglőbe jött Fürjes és Varga is. Beszéd közben szóba került az élelmiszerellátás és hogy náluk nem kommunizáltak. Este én kötöttem meg a letartóztatottak kezét, nehogy megszökjenek. Ugyancsak az esti órákban mondták nekem, hogy Tószeghyhez levelet csempészték be, melynek körülbelül az a tartalma, hogy mit csináljunk, most házkutatást tartottak és valami név is volt a levélben. Én a levelet nem láttam, csak Bibó szavai után tudom annak tartalmát. Nem emlékszem, hogy Bibó azt mondta volna, hogy a levélben súlyos bizonyítékokról is van szó. A levélcsempészés miatt Bibó a csendőrrőrmestert felelősségre vonta és ezt a dolgot én simítottam el. Hogy ki bántotta a foglyokat, nem tudom. Hamburgernek én adtam egy pofont, mert vörös szekfű volt nála. Svastics sürgönyét 7 óra tájban kaptam meg, annak tartalma volt, hogy garantiál a foglyokért, azok ártatlanok és kéri kieresztésüket. Én nem hederítettem a sürgönyre, mert Fürjestről hallottam, hogy augusztus hónapban Gráner 4 lovat ajándékozott Svasticsnak. Hajnali 3 óra tájban hozta Sibrik a fővezér parancsát, hogy felelős vagyok a letartóztatottak életéért, nem szabad őket bántani. A parancsot élőszóval adta elő. A szobában volt Bibó hadnagy is, hogy hallotta-e, nem tudom. Ugyanakkor adtam Sibriknek egy németnyelvű jelentést, hogy ugyanakkor adta-e át Fürjes intéző levelét, nem emlékszem. Hogy a parancs a reggeli órákban szóba került volna a Bibóval való beszélgetés közben, nem emlékszem. A foglyokat én biztonságban gondoltam, mert a csendőrlaktanyában voltak őrizet alatt és az volt a szándékom, hogy őket Marcaliba vitetem el.

A gyűlésre egyedül mentem. Kuthy főhadnagy beszélt, azután Papp száza-

dos és egy civil. ekkor jöttem én el onnan, hogy Vámos kommunista után nyomoznak. A beszédek nemzeti eszmék körül forogtak. Amikor én ott voltam a 4-500 főből álló tömeg elég nyugodtan viselkedett, éljeneztek. Azt azonban kiabálták, hogy ki kell verni a zsidókat, akasztófára velük, neveket azonban még akkor sem emlegettek. Kuthyval jöttem vissza ¾ óra múlva és akkor már a kivégzés megtörtént. A tisztek azt mondták nekem, hogy ők nem voltak jelen a kivégzésnél. Jegyzőkönyvet akartam felvételni arról, hogy ki akasztotta fel az embereket, de azt nem lehetett kinyomozni. Ki vitte el a kivégzettek ingóit, azt nem tudom. Tószeghynét én nem láttam, csak a kivégzés után a csendőrlaktanyánál. Kivégzés után Berénybe Kuthy és Bibó mentek.

Bibó Dénes¹³⁴ kiskunhalasi születésű, jelenleg a Prónay századnál beosztva, budapesti lakos (I., Műegyetem épület 70. sz.) református, 23 éves, gépészmérnök, tartalékos hadnagy az 5. honvédhuszár ezredben, érdektelen vallomása:

A háború során szolgált a budapesti katonai rendőrségnél, a kommunizmus alatt Szántó hadügyi népbiztos sofőrje volt.

Én Héjjas és Jakula főhadnaggyal együtt Siófokon kaptam parancsot, hogy vonuljak be Salm különítményéhez Fonyódra. A kivégzés előtti nap délután 4 óra tájban érkeztem oda, mire a különítmény céljai iránt, valamint a fonyódi viszonyok és hangulatok iránt, ott hallottam valószínűleg polgári egyénektől, hogy egy vasútitól, azt hiszem pályamunkás, vagy hajtányvezető lehetett, hogy hogyan viselkedett Gráner Fürjessel szemben. Mellettem a szovjetház részére szánt gépalkatrész cím alatt Budapestre juttatott élelmiszerládákról és valami csendőr azt is mondta, hogy ezen gépalkatrészként feltüntetett ládákat valamiért egyszer hivatalosan le is foglalta és megállapította, hogy gépalkatrész helyett élelmiszer volt benne. Hallottam arról is, hogy a zsidók Fonyódon gyűléseket tartottak, és Gránerhez a kommunisták eljártak a villájába vagy a birtokra, nem tudom, és nála tárgyalásokat folytattak. Ugyancsak hallottam azt is, hogy Gráner Goldbergerrel összeköttetésben állott.

Minthogy megérkezésem után azt is hallottam, hogy már többen le vannak tartóztatva és a letartóztatott milliomosról is beszéltek, bementem a fogházba, hogy ezeket a milliomosokat megnézzem. Abban az időben már sötét este volt. Emlékszem, hogy a szobában a szivar vége világított. Többedmagammal mentem be, velem volt Tíringer is, és utánunk talán mások is jöttek. Sem én, sem jelenlétemben más a foglyokat nem bántalmazta. Tószeghynek ígértem ugyan egy pofont, azt mondván, hogy jó lesz, ha befogja a száját, mert baj lesz,

de őt sem bántottam. A foglyoknál a szobában élelmiszert, szivart, migrénstiftet és egy levelet találtam, mely levélben az állt: „Vigyázzatok, nagyon terhelő adatokat találtak Goldbergernél, most tartják Goldbergernél a házkutatást.” A levél női írásra vallott és gondolom Mancsi volt aláírva. Erre egy hivatásos csendőrt, aki a fogdában aznap délután ügyeletes volt, a további szolgáltatétel alól felmentettem. Az illető ősmester 30 év körül lehetett, szőke bajusza volt és ő váltotta fel az őrséget a foglyok mellett. Az által a megtalált levelet nem vettem magamhoz, hanem ott hagytam, hogy a levél hová került, nem tudom. Akkor jött be Salm és neki is elmondtam a dolgot, mire ő az illető csendőrőrmesterrel az ügyet valahogyan elsimította. Ismerve a zsidók általános szervezkedését, nem is ütköztem meg azon, hogy oly rövid idő alatt Tószeghynek a fogházba már levelet csempészték be. Tószeghy maga beismerte, hogy a levelet a rokonai küldték be. Gráner semmit sem szólt. Az őrmester azzal védekezett, hogy ő nem felelős, hanem az őrszem.

A lakosság körében ugyanakkor beszéltek a Mackensen féle fegyverszállításról, azt mondták, valami verembe lettek volna a fegyverek elásva. Már a kivégzés után értesültem arról, hogy Badacsonytomajon van egy ember, aki ezekről a fegyverszállításokról közvetlenül tud. Ugyanis néhány nap előtt, de jóval a kivégzés után Bórón Ignác svéd honpolgár villájába Dugonics Ignác veszprémi főlevéltárnokkal vacsorára voltam meghíva. Itt mesélték, a szigligeti tanító, továbbá ennek fia, aki vasúti alkalmazott Nemestördemicen és egy három rozettás vasúti altiszt, aki vasúti előljáró Nemestördemicen és még két odavaló ember, hogy Badacsonytomajban egy motorcsónakos ember van, annak nevére nem emlékszem, aki látta, hogy 6 kocsi fegyvert szállítottak. Hogy Hamburgerről mit beszéltek, nem tudom. Én aznap éjjel Tiringerral és Salmmal aludtam egy szobában. A vacsoránál a tisztek, Papp százados és Varga Péter fogtechnikus voltak jelen, azonfelül egy darabig Fürjes intéző is, aki azonban korábban elment, mivel azt mondta, hogy várják odahaza. Fürjes azt mesélte, hogy a kommunizmus alatt a birtokra kommunisták jártak Gránerhez, hogy mind igaz, amit a nép beszél, de ő részletekbe nem bocsátkozik, mert nem akarja, hogy ő legyen Gránernak a feljelentője és ezért nem mond semmit. Hogy Varga mit beszélt, arra nem emlékszem. Őt akkor még nem igen ismertem és nem figyeltem oda, hogy mit mond. Az éj folyamán Sibrik főhadnagy felvert álmunkból. Én nyitottam neki ajtót, ő átadta Horthy fővezér oly értelmű parancsát, hogy a különítmény további intézkedésig tartózkodjék minden döntéstől Tószeghy ügyében. Sibrik a parancsot Salmmal aláíratta. Ezen írást én nem olvastam, de azt tudom, hogy Tószeghy testi épségéről volt

benne szó. Hogy Tíringer hallotta-e a Sibrik féle jelentést, nem tudom, néze-tem szerint fel sem ébredt. A kidobolásról nem tudok. Délután folyamán a különítményhez a következő sürgöny érkezett: „Tószeghy és Gráner letartóztatottak azonnal szabadonbocsájtandók, mivel ártatlanok. Svastics kormánybiztos.” Svasticsról akkor már tudtuk, hogy 4 lovat kapott ajándékba Gránertől és ezért közbenjárását, mint megvesztegetésen alapulót fogadtuk el. A 4 lóért Fürjestről hallottam, de széltében beszéltek, hogy a zsidók azelőtt a szovjetház-nak szállítottak, most meg már a kormánybiztost vesztegették meg. A 4 lónak Svastics kormánybiztoshoz való juttatását állítólag Berger kaposvári lókupec közvetítette. Tegnap hallottam, nem tudom kitől, hogy Svastics kormánybiztos azt állítja, hogy 25.000 K. adott a lovakért. Reggel előbb ott voltunk a gyűlésen, mint a nép. A tisztek, emlékezetem szerint valamennyien ott voltak. A nép lassan gyülekezett, de 1 ½ óra alatt tömve volt az iskola udvara, mintegy 600 ember lehetett ott, még a verem tetején is állottak emberek. Először Kuthy be-szélt a zsidókról, Magyarország sorsáról. elmondta, hogy a zsidók kihúzták magukat a harctéri szolgálat alól, és a proletárdiktatúra is az ő művük. Beszé-dét a nép megéljenezte. Utána Papp százados beszélt a hadsereg összeomlá-sáról és Károlyiról, majd a hadsereg újjászervezéséről, ezt nem igen éljenezték meg. Utána egy civil ember mondott erősen antiszemita beszédet, melynek lényege az volt, hogy a zsidók nem dolgoznak, de összetartásuk által jutnak vagyonhoz. Ezen beszédet nagyon megéljenezték, és közbekiáltásukkal, fel kell akasztani őket, többször megszakitották. A hangulat itt már izzó volt. Ezután én mondtam egy beszédet, hogy magyar embernek magyar a szíve, de zsidó feje kell, hogy legyen. A zsidók nem becsületes úton szereztek vagyonu-kat. Mi keresztények nem tartunk össze. Mikor a nép kiabálta, fel kell akasztani őket, gyerünk a csendőrorsre, tudtak a letartóztatottakról, mert V. és én is említettem, mondván, hogy le vannak tartóztatva és meg fogják kapni a bünte-tésüket, el lesznek szállítva. Erre a nép folyton kiabálta, hol vannak, erre én azt mondtam, itt van Gráner, ismerik-e? Mire a nép kiabálni kezdte, hogy halál rá. Itt van Tószeghy, akit azelőtt Freundnak hívtak, a nép ugyancsak rákiáltotta, fel kell akasztani. Itt van Hamburger, erre a nép azt kiáltotta, ez volt a legrava-szabb, ezt is fel kell akasztani. A többi letartóztatottat nem ismerték. Erre nagy tolongás támadt, a kordonból kilépett egy állatorvos és felszólalt egy bizonyos Náci Pali nevű helybéli zsidó érdekében és azt mondtá, ezt talán meg lehetne túrni, mert tisztességes ember, ezt az állatorvost is majdnem felakasztották, emiatt, olyan izzó volt a hangulat. Ezt az állatorvost Papp százados megnevez-heti. Ezzel a népgyűlés be volt fejezve, a nép is, mi is elmentünk. Mintegy 5

perc múlva nagy ribilliót hallottam a csendőrőrs felől, mire Papp százados és én odamentünk, ekkor már Gráner kint volt a fa alatt és a nép követelte, hogy akasszák fel. Volt ott legalább 300 ember. Én itt kérdeztem, hogy aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét és erre majd rám törtek és testi épségemet fenyegetve láttam. Érdeükben ekkor már csak karhatalommal lehetett volna valamit tenni, de ez nem volt rendelkezésre, sőt, mint említettem, a néphanulat az utolsó kérdés feltétele miatt ellenem is fordult. Állandó verekedés és tolongás volt, amelyben iparkodtam rendet tartani.

Hamburger felakasztásánál nem voltam jelen, hogy kik végezték az akasztást, névszerint nem tudom. Tószeghyné az akasztás közben megjelent. Honnan, hol jött, nem tudom, jajveszékelt, mire én azt mondtam neki, a nép ítél, mi kevesen voltunk, és nem bírtuk megakadályozni a nép ítéletének végrehajtását. Salm a kivégzésnél nem volt ott. A gyűlésen láttam, de még a gyűlés megkezdése előtt — hogy mikor ment el, nem tudom.

Tószeghynével előző nap délután a Szarvas szálló folyosóján beszéltem, akkor ő arra hivatkozott, hogy a férjét egyoldalú bemondások alapján tartóztatták le, mire én arra hivatkoztam, hogy én itt nem rendelkezem, mert itt én közember vagyok. Velem Tószeghyné a kivégzésnél nem beszélt, sőt emlékezetem szerint ő akkor jött, amikor Hamburger már fel volt akasztva és mikor már ura is meghalt. Miután szemmel láthatóan rosszul volt, mondta ültessen le és hívassak orvost. A kivégzettek cipőjének és értéktárgyainak eltűnéséről utólag hallottam, de nem tudom, ki vitte el a tárgyakat. A gyűrűket illetően én is, többen is mondtuk a csendőrőrmesternek, hogy adják vissza az özvegynek. Én a kritikus napon piros sapkát hordtam. A postamesternét alig ismertem, nem emlékszem, hogy a kivégzésnél ott lett volna, Salmmal csak a kivégzés után beszéltem ismét. Ekkor 7 órakor vacsoráztunk. Horthy parancsáról beszélgetve azt mondtam, ha Bibó Dénes hadnagy repülőgéppel lezuhant volna és gyors orvosi segítség még megmenthetné, orvost sínautón Siófokról nem küldtek volna, de ezen foglyok érdekében kijött a sínautó. Hogy Salm intézkedett-e valamiképpen a foglyok érdekében, nem tudom, de annyit tudok, hogy bajuk nem eshetik, mivel az arra vonatkozót ő Salm aláírta. Midőn a kivégzésnél láttam, hogy a hanulat fordulatot vesz, Salmért nem küldtem, de akkor már késő is lett volna, mert karhatalom híján a foglyokon nem segíthetünk volna. A többi tiszt a kivégzésnél nem voltak jelen. Nyomozhattak valahol a községben, de hogy hol, azt nem tudom. Én az utcán váltam el tőlük a Szarvas vendéglő előtt, hogy ők bementek-e oda és ott maradtak-e, vagy hova mentek, nem tudom. Ismétlem, ha én a kivégzésnél a foglyok érdekében vala-

mit tenni próbáltam volna vagy diszponáltam volna magam értük, engem is felakaszthattak volna.

A kivégzés után uradalmi kocsin — ki rendelte őket, nem tudom — kimentünk Pusztaberénybe, és pedig Kuthy főhadnagy Tiringer alhadnagy és talán Szentmiklóssy hadnagy is. Útközben berényi béresekkal találkoztam. Én ugyanolyan beszédet mondtam ezen béreseknek, mint a népgyűlésen és fel- említettem Gráner és Tószeghy kivégzését. A béresek megéljeneztek. Berénybe érkezve először Fürjest kerestük fel, majd Gránernél házkutatást tartottunk, nála mintegy 50 kgr. czukrot, dohányféléket, szivart, cigarettát, pipadohányt kötegekben, ládákban találtunk és ezeket kiosztottuk. Lehetett 8 köteg pipadohány 6-700 db szivar és ugyanannyi cigaretta. Onnan Buzsákra mentünk, mert a béresek azt mondták, hogy ott vannak még kommunisták, de ilyeneket nem találtunk, mire Berénybe visszatérve Fürjesnél egyszerűen megebédeltünk. Pezsgő nem volt, csak schiller bor. A cselédek részéről a házkutatásnál 2 nő volt jelen, alkalmazottak lehettek, kik voltak, nem tudom. Fürjes nem volt ott. Az egyik szobában lévő zsidó családfát valaki összetörte, de hogy kicsoda, nem tudom. Hogy Gránert a béresek és cselédek ma dicsérik, úgy véleményem szerint meg lehetnek fizetve.

Sibrik említette, hogy egy újságíró előtt kijelentette, hogy Salm főhadnagy és Bibó hadnagy láb alól eltételére a zsidóknak még elég pénzük van.

A kommunizmus alatt édesatyámat, aki a Szúnyog pusztán földbirtokos, lakásából éjjel a vörösök kidobták, úgy, hogy lakásunkat, bútorainkat, a fehérneműket a kommunizmus alatt egyáltalán nem használhattuk. Egy Poput nevű fiatalemberrel, ki mint a Tószeghy család barátja szerepel, én még a kommunizmus előtt talán Budapesten ismerkedtem meg. Vele Siófokon az eset után találkozva mondtam neki, hogy Fonyódra ne menjen a néphangulat miatt, vele én a családnak fenyegető üzenetet nem küldtem, sőt, mint már említettem, a család fenyegetett minket, tiszteket. Poput engem állítólag egy budapesti entente missiónál, mint szadistát feljelentett.

A fonyódi állomásfőnökről csak annyit tudok mondani, hogy ki akart keresztelkedni és Salm főhadnagyt kérte meg keresztapának, aki azonban ezt a kérelmet nem teljesítette.

Budapest, 1919. szeptember 23. dr. Keresztes s.k. rendőr főtanácsos, mint a belügyminisztérium megbízottja. Olvashatatlan aláírás százados ü. tiszt, a hadügyminisztérium megbízottja. dr. Cholnok Jenő sk. kir. államügyész az igazságügyminisztérium megbízottja.

A kaposvári népügyészségtől 1946.NÜ.166/15.szám.

Jegyzőkönyv

felvétellett a háborús bűntett miatt Zsiborács József bűnügyben Fonyódon, az ottani rendőrbizottság hivatalos helységében 1946. évi július hó 16. napján alulírott tanúk kihallgatásáról.

Jelen vannak:

dr. Kertész Imre népügyész, Tóth György ir.s.tiszt, jkv. vezető

H. József 68 éves mecsekjános születésű, fonyódi lakos, építőmester, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Én az 1918-as kommün idején a munkástanács elnöke voltam Fonyódon. Pedáns rendet tartottam és semmiféle kilengések nem voltak. A kommün bukása után fehér tisztek érkeztek Fonyódra, akik összehívták a falu lakosságát az iskola udvarára. Itt többen felszólaltak, de határozottan emlékszem egy Bibó nevű fehér tisztre, aki piros sapkában szónokolt. Ez beszédje végén említette, hogy három kommunista van most a kezeik között, elsorolta mindegyiket, mely fegyver- és élelmiszerszállításból állott volna a kommunisták részére, és megkérdezte, hogy mi legyen velük, hogy milyen büntetést érdemelnek. Négy körül volt véve 7-8 fegyveres tiszttel és egypáran azt kiáltották, hogy kötelet nekik. Ekkor a tisztek azt mondták, hogy gyerünk, hajtsuk végre a népítéletet. Én bár exponált voltam, kíváncsi voltam, hogy mi fog történni, így velük mentem. Az akkori cső. lakt. előtt megálltunk, és láttam azt, hogy kihozzák a laktanyából Gráner volt intézőt hátrakötött kézzel. Én ekkor Zsiborácsot nem láttam, csak azt láttam, hogy Gulyás Horváth István, aki valamikor Gráner alatt szolgált és haragudott reá, a hátrakötött kezű embert, akire többen kiáltották, hogy akasszuk fel, meglökte, úgy, hogy az a földre esett. Én az igazságtalanságon nagyon felháborodtam és feledve veszélyes helyzetemet, elkezdtem kiabálni, hogy egy védtelen embert nem lehet így bántalmazni. Lehet, hogy még többet is kiáltottam, mert a fehér tisztek mindjárt fegyverhez kaptak és kiáltották, hogy ki az, ki mer így beszélni. Ekkor öcsém és barátaim közrefogtak és sietve elvittek onnan, nehogy bajom legyen. Én saját szememmel többet nem láttam. Előadom, hogy a kivégzésnél legalább 7-8 fehér tiszt volt jelen.

Engem a kivégzések közvetlenül érdekeltek, mert miként mondtam, a munkástanács elnöke voltam és szégyelltem, hogy éppen községünkben foly-

tak ilyen akasztások. Rettenetesen fel voltam háborodva és még aznap és másnap is a falu lakosságával az akasztásról tárgyaltunk. Ekkor tudtam meg, hogy az akasztásokat a Gulyás Horváth és a Zsiborács végezték, ők tették a kötelet az áldozat nyakára és húzták fel: ők ketten végezték a hóhérmunkát. Én nem hagytam annyiban az ügyet, hanem mikor elmentek a fehér tisztek, másnap felelősségre vontam Zsiborács Józsefet, hogy miért akasztotta ő fel az embereket. Ő nem tagadta azt, hogy ő végezte volna az akasztást, csak azzal védekezett, hogy ő nemzetőr volt és úgy érezte, mintha katona lenne, neki a tisztek parancsoltak és ő azt végrehajtotta. Én rettenetesen összeszidtam, gazembernek, gyilkosnak neveztem, mindennek, ami csak a számon kifért elmondtam, úgy fel voltam háborodva. Ő a vállát vonogatta, és azt mondta, hogy ha tudta volna, hogy nem muszáj, nem csinálta volna.

Én ezekről a dolgokról a faluban sok emberrel beszéltem, beszéltem B. Józseffel is, aki feltétlen többet tud, mert ő végig ott volt. V. István dr. Ripka Ferenc u. lakos is végignézte.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

H. József sk.

B. József 47 éves fonyódi születésű és lakos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én 1919. évben a vasútnál voltam alkalmazásban és mikor Tószeghy-Freundot, Hamburgert és Gránert a csendőrségre vitték akkor este Tószeghyné engem kért meg, hogy a szobalánnyal együtt a foglyok télikabátját és vacsorát vigyünk. Az asszony arra is megkért, hogy próbáljak beszélni az őket őrző csendőrökkel, hogy engedjék a foglyokat megszökni. Én beszéltem is, de a csendőrök ezt nem merték megtenni.

Én másnap reggel 8 óra felé szolgálatba mentem, ekkor már miként utólag tudomást szereztem róla a népgyűlés már megtörtént, melyen nem voltam jelen. Utam a cső. lak. felé vitt, itt nagy néptömeget láttam az utcán, de pontosan láttam, hogy két ember már fel volt akasztva, sőt a harmadik Tószeghy is már a fán lógott. Ott mondták is nekem az emberek, hogy Tószeghy alatt egyszer már leszakadt a kötél. Határozottan állítom, hogy ott láttam Zsiborács Józsefet, mint az akasztásnál segédkezett. Kb. 20 méterre lehettem a Zsiborácstól, de határozottan felismertem, hogy ő volt az egyik a hóhérok közül. Hogy a kötelet fogta-e, vagy az áldozat nyakába akasztotta-e a kötelet, azt nem tudom. Azt határozottan állítom, hogy ott volt, és hogy az akasztást végezte. Ezután én megláttam Tószeghynét, amint a csendőrség szinte kidobja az épületből, és

én támogattam őt haza. Én végeztem a Tószeghy-villában a halottak temetését, koporsót csináltam, Tószeghyné ígért is, hogy az áldozatok ruháiból kapok, de Somogyi József volt állomásfőnök és Szabó István volt váltókezelő, az előző ismeretlen helyen van, a másik meghalt, minden ruhaneműt magukhoz vettek és így én nem kaptam semmit. A temetés Pusztaberényben történt, utána Tószeghynét az angol misszió elvitte, majd Svájcba utazott, ahol meghalt.

Az eset után a faluban széltében hosszában beszéltek, hogy Zsiborács József, Gulyás Horváth István és Németh József végezték az akasztásokat, ez köztudomású volt akkor is és ma is. Az utóbbi két gyilkos hóhér meghalt.

P. László tudomásom szerint jelen volt az esetről és neki tudni kell róla.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

B. József sk.

Dr. Szalay Elemér 71 éves bpesti. születésű, fonyódi lakos, nő, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy 1919. évben, midőn a fehér terroristák Fonyódra érkeztek a népgyűlésükön jelen voltam, de az akasztást én nem néztem végig. Nagy tömeg volt a népgyűlésen és nem tudom, hogy azon Zsiborács részt vett-e. Utólag hallottam, mert az egész faluban beszéltek, mert köztudomású volt, hogy az akasztásokat Zsiborács végezte. Úgy beszéltek, hogy az egyik tiszt azt kérdezte a jelenlévőktől: No gyerekek ki volt közületek Szerbiában? Ekkor többek között Zsiborács is jelentkezett. Ekkor a tiszt azt mondotta, hogy no ti már tudjátok, hogy kell akasztani, mert Szerbiában sok pópát akasztottunk fel és ekkor Zsiborácsot kiválasztotta az akasztáshoz.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

dr. Szalay Elemér sk.

H. János 50 éves, fonyódi születésű ott is lakik, földműves, nő, családost, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én 1919. évben mikor a fehér tisztek népgyűlést tartottak, azon nem jelentem meg. Ugyancsak nem vettem részt az akasztásokon sem, engem nem érdekeltek ezek a dolgok és nem voltam kíváncsi természetű. Azt azonban utólag hallottam, hogy az akasztásokat Zsiborács József, Gulyás Horváth István és Németh József végezték.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

H. János sk.

T. Ferenc 49 éves fonyódi születésű és lakos, községi bíró, nő, érdektelen tanú törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én 1919. évben azon a napon mikor az akasztások lefolytak nem tartózkodtam Fonyódon. Este érkeztem csak haza, az akasztások pedig reggel voltak. És az ügyről csak utólag, tehát az akasztás utáni este és másnap szereztem tudomást és akkor hallottam, hogy az akasztásokat Gulyás Horváth István, Németh József és Zsiborács József végezték. Közelebbit nem tudok mondani, mert nem voltam jelen, de ezek köztudomásúak voltak.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

T. Ferenc sk.

J. Mihályné szül. D. Gizella 65 éves, özvegy, háztartás, férje nyugdíjából él, érdektelen tanú törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én nem voltam jelen 1919. évben sem a népgyűlésen, sem az akasztásnál, így én semmit nem tudok ez ügyről. Hallani sem hallottam semmit a dologról, mert én nagyon féltem és nem mertem érdeklődni. Annyit tudok mindössze, hogy három embert felakasztottak, de, hogy ki és miért, azt nem tudom. Én a M.-nétől hallottam, aki az akkori időben Fonyódon lakott, hogy a postamesternő Dvihaliné is kiáltozta, hogy fel kell őket kötni, ő úgy tudom már meghalt.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

J. Mihályné sk.

H. István 71 éves, szentgyörgyvári születésű, fonyódi lakos, kereskedő, anyja: Cs. Rozália, özvegy, érdektelen tanú, törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én az 1919-es akasztásoknál végig jelen voltam. Itt voltam reggel a gyűlésen is, ami 8 óra előtt volt. Hogy Zsiborács József a gyűlésen ott volt-e azt nem tudom. A gyűlés után felvonultunk a csendőrlaktanyához az utcára, az akasztás az udvarban történt az ott lévő körtefára. Én az anyósom udvarán voltam, mely szomszédos a csendőrlaktanya udvarára, mert egy sorban van vele. Kb. 5 méterre lehettem az akasztástól, így mindent jól láthattam.

Így láttam azt, hogy a Gránert hátrakötött kézzel vezették elő és Gulyás Horváth és K. Kelemen nevű bele is rúgott. A Gráner akasztásában Zsiborács József, Gulyás Horváth és Németh vett részt. A Hamburger akasztására is emlékszem: ez annyira sírt, hogy szörnyűség volt hallgatni. Mindkét ember, úgy a Gráner, mint a Hamburger nagyon meg voltak kékre zöldre verve, arcuk be volt dagadva. A Hamburger akasztását ugyancsak a fentiek végezték, tehát

köztük Zsiborács is. Az akasztást úgy végezték el, hogy az egyikük átadta a fa ágán a kötelet, a másik felállította egy székre az áldozatot, a harmadik a nyakába tette a kötelet. Hogy melyik milyen munkát végzett, azt már nem tudom, de azt határozottan állítom, hogy Zsiborács részt vett az akasztásokban. Úgy emlékszem, hogy a másodiknak a Tószeghyt akasztották fel, nem a Hamburgert és ennek az akasztását is saját szememmel láttam. Nem tudok emlékezni rá, hogy Zsiborács József tette volna a Tószeghy nyakába, csak arra emlékszem határozottan, hogy a kötél a Zsiborács kezében volt. Az azonban bizonyos, hogy Zsiborács és társai végezték az akasztásokat, a Tószeghyt is. Engem ez ügyben kihallgattak 1920. évben és az ebben az ügyben elébem tárt 16. oldalon lévő vallomásomra megjegyzem, hogy akkor közelebb voltam az eseményekhez és bizonyára jobban emlékeztem rá. Azóta 26 év eltelt és elmosódtak az események. Arra határozottan emlékszem ma is, hogy Zsiborács József egyike volt a hóhéroknak. Emlékszem, hogy Tószeghyt háromszor akasztotta fel, mert egyszer a kötél leszakadt alóla, egyszer az ág letörött és csak harmadszor maradt a fán. Éppen akkor jött a felesége, amikor őt akasztották. Az asszony el isájult és bevitték a cső. laktanyába. Emlékszem, hogy Tószeghy szájából a fogak is ki voltak verve és nagyon csúnyán nézett ki, nagyon össze volt verve. Azt is tudom, hogy Siófokról jött Tószeghyné és a kegyelmet hozta, de Bibó hadnagy nem kegyelmezett meg Tószeghynek.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

H. István sk.

M. István 61 éves fonyódi születésű és lakos, nő, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Eladom, hogy a kommün bukása után a fehér tiszték összedoboltatták a falut és egy nap reggel 7 órára népgyűlésre. Nálam akkor lakott két zsidó nyaraló, azt is mondták, hogy kenyeret osztanak és ezért is mentem el. A népgyűlésen több százan megjelentünk és ott több felszólaló után egy Bibó nevű vörös sapkás tiszt felolvasta Tószeghy, Gráner és Hamburger neveit és bűneit, hogy a kommunistákat támogatták, megkérdezte, hogy mit érdemelnek. Egy páran kiáltották, hogy kötelet. Ekkor a tiszt azt mondotta, hogy a nép ítél, és gyerünk, hajtsuk azt végre. El is indultak a csendőrlaktanya felé, én azonban rohantam haza és a két vendégemnek mondtam, hogy azonnal utazzanak el, mert akasztják a zsidókat és velük együtt engem is felakasztanak. Még aznap este meg másnap is felháborodva beszélte az egész község, hogy az akasztás megtörtént. Az akasztásban Zsiborács József, Gulyás Horváth István és

Németh József működtek közre. Ezt akkoriban mindenki így beszélt a faluban, az egész köztudomású volt itt. Nagy esemény volt és mindenki meg volt ijedve.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

M. István sk.

V. Lajos 53 éves, fonyódi születésű és lakos, nős, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy 1919. évben mikor a fehér tiszték gyűlést hívtak össze, én azon nem jelentem meg, ugyancsak nem voltam jelen az akasztásnál sem. Én ugyanis nemzetőr voltam, és ebben az időben nem voltam szolgálatban. Az akasztásnál hallomásom szerint Zsiborács József, Gulyás Horváth István és Németh József segédkeztek, akik ugyancsak nemzetőrök voltak. Mikor az eset megtörtént akkor a faluban sokan beszéltek erről, így tudom én is ezt az ügyet. Köztudomású volt, hogy Zsiborács a hóhérok között volt.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

V. Lajos sk.

Barkóczy Béla 73 éves feledi születésű, fonyódi lakos, volt ht. alez. érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én 1919. évben Fonyódon nyaraltam mikor az ismeretes akasztások folytak. Nekem akkor afférom volt egy Hamburger nevű férfivel, aki ebből kifolyólag az ideérkezett terrortisztek tudomásom szerint ezzel is foglalkoztak. Mikor az akasztás volt, Somogyi nevű állomásfőnök felköltött engem, hogy jöjjek, mert akasztás van a faluban és akadályozzam azt meg. Én sietve felöltöztem, de mikor az akasztás színhelyére értem egy ember már fel volt akasztva és csak azt láttam, hogy a másik alatt leszakadt a kötél. Kértem az akasztásnál jelen levő tisztet, hogy hagyják az akasztást abba, ő mondotta, hogy csak a pk. utasítására teheti ezt meg, azt is mondotta, hogy a nép ítélte. Én ekkor a parancsnok keresésére rohantam, de nem találtam. Én rohantam tehát keresni, vissza is mentem, hogy hagyják addig abba, újrakerestem, de nem találtam.

A Zsiborács József nevére emlékszem, de, hogy milyen szerepe volt, azt már nem tudom.

Az afférommal kapcsolatban Hamburgerrel vallomásomat helyesbítem, mert én nem tudom azt, hogy a Hamburgert mi miatt akasztották fel.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

Barkóczy Béla sk.

Az idő előrehaladott voltára való tekintettel lezárva 19h 40'-kor

népügyész jkvezető.

Folytatólag felvéve az 1. oldalon írt helyen az ott írottak jelenlétében Fonyódon, 1946. évi július hó 17. napján:

V. István 66 éves, lengyeltóti születésű, fonyódi lakos, özvegy, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én 1919. évben még nem laktam Fonyódon. Így én szemtanúja nem voltam az 1919-es akasztásoknak. Én 1919. évben Pusztaberényben szolgáltam Tószeghy-Freund birtokán és tudom, hogy a cselédek közül onnan többen benn voltak Fonyódon mikor a Tószeghy-Freundot és társait akasztották. Ezekről hallottam, hogy a hóhérok között volt Zsiborács József is. Bővebbet az ügyről K. László pusztaberényi és G. József tatárvári lakosok fognak tudni.

Egyebet előadni nem kívánok, felolvasott vallomásom jól van felvéve.

V. István sk.

Sz. János 50 éves fonyódi születésű és lakos, nős, családós, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy a kommün bukása után 1919. év augusztusában fehér-tiszti különítmény jelent meg Fonyódon. Egy reggel összehívták a falut a bíróval gyűlésre, de nem mondták meg, hogy miért. Itt a gyűlésen egy Bibó nevű vörös sapkás hadnagy volt az, aki elmondotta, hogy Tószeghy, Gránér és Hamburger a kommunistáknak fegyvert és élelmiszert szállítottak, megérdemlik-e a halált. Ekkor páran kiáltották, hogy kötelet nekik. Erre a tiszt gyorsan kimondotta, hogy a nép ítélte, ezt hajtsa is végre és így ekkor a nép elvonult a csendőrlaktanyához. Én messziről követtem őket, és mintegy 20 méterre lehettem az akasztás helyszínétől, mely a cső. lakt. udvarán lévő körtefa volt. Emlékszem, hogy Gránert mikor kihozták, meg is verték. Verés nyoma általában mindegyiken látszott. Ekkor Gulyás Horváth István, Zsiborács József és Németh József hozzáfogtak az akasztáshoz. Én saját szememmel láttam, hogy Horváth felmászott a fára, átdobta a kötelet, Zsiborács egy ládát hozott, melyre Németh Józseffel együtt felállították Gránert, nyakára tették a kötelet, aztán kirúgták a lábát a láda alól és így csüngött. Még annyit láttam, hogy a Tószeghyt is kilöki az ajtón és ekkor én a látottaktól megundorodva eltávoztam a helyszínről. Hallottam aztán később, hogy ezek az előbb említett Zsiborács, Gulyás

Horváth és Németh végezték a másik két ember felakasztását is. Én ott voltam, és határozottan állíthatom, hogy puskát nem fogtak Zsiborácsra a fehér tisztek és nem is erőszakolták, hogy az akasztást végezze, csak felszólították. A Zsiborács fiatal gyerek volt, meggondolatlan és ezért követte el a tettet.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

Sz. János sk.

P. László 56 éves, fonyódi születésű és lakos, nős, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én 1919. év augusztusában nemzetőr voltam. Mikor azonban a fehér-tisztek Fonyódon jártak én éppen csépelni voltam, mert a parancsnokunk megengedte, hogy éjjel legyek szolgálatban és nappal elmehessek csépelni, így én saját szemeimmel nem láttam az akasztásokat. Ez egy igen nagy esemény volt, és sokat beszéltek róla a faluban. Így emlékszem reá határozottan, hogy mindenki azt beszélte, mert az köztudomású volt, hogy az akasztásokat Gulyás Horváth István, Németh József és Zsiborács József végezték.

Még annyit előadok, hogy a Zsiborács fiatal ember volt, meggondolatlan, de azt nem tudom, hogy az akasztáshoz úgy kényszerítették volna, vagy hogy került hozzá. Arról nem beszéltek, hogy őt kényszerítették volna oda az akasztáshoz.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

P. László sk.

T. Nándor 68 éves, szentgáloskéri születésű, fonyódi lakos, nős, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én személyesen nem voltam jelen az akasztásoknál és az akasztások napján Pusztaberényben tartózkodtam. Egyszer csak találkoztam a Fürjes intéző kocsisával, amint hozta Bibó piros sapkás hadnagyot az intéző lakására. Én is ott álltam a Fürjes intéző háza előtt a kocsimmal. A Fürjes kijött a Bibó elé és saját füleimmel hallottam, mikor azt kérdezte Bibótól: „na mi van”. Ekkor Bibó azt mondotta neki: „Végrehajtottuk.” — ezzel bementek a Fürjes lakására. A kocsis D. György jelenlegi fonyódi lakos kérdésemre azt válaszolta, hogy felakasztották a Gránert, Hamburgert meg a Tószeghyt. Én nagyon elszörnyülködtem, mert jó embereknek ismertem ezeket.

Másnap a faluban széltében hosszában beszéltek, hogy az akasztásokat a Gulyás Horváth István, a Németh József és a Zsiborács József végezték.

Azt is hallottam, hogy Hamburgert a még ma is élő Barkóczy ezredes akasztatta fel, mert összeveszett vele. Én nem voltam jelen, mikor a tiszteknél feljelentette volna Barkóczy Hamburgert, ezt is csak úgy beszéljük.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

T. Nándor sk.

T. László 72 éves, szentgáloskéri születésű, fonyódi lakos, nő, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy 1919. évben a kommün bukása után pótcsendőr voltam. Az akasztást előző éjjelen én szolgálatban voltam és csak akkor érkeztem a csendőrlaktanyához, mikor már az akasztások folytak. Nagy néptömeg volt a laktanya körül és mikor én beérkeztem az udvarra, láttam, hogy az egyik almafán ott csüng felakasztva Gráner. Mikor odanéztem, hogy mi történik, ott akkor azt láttam, hogy a körtefa alatt áll Zsiborács József és két társa. Éppen akkor szakadt le a kötél a Tószeghy-Freund alatt, aki a talpára esett, nem dőlt el a földön, csak kissé előrebillent és egy fél lépést tett előre. Én kb. hat méterre lehettem az akasztástól és hallottam, mikor azt mondotta: „Mit csinálnak velem.” Ekkor ért oda a felesége is, egy levelet hozott a kezében és a laktanya épületének az ajtajából sikoltozott, hogy: hol van a parancsnok, Horthytól hoztam levelet. Ekkor láttam, hogy betuszkolták a konyhába, Gulyás és Németh felállították Tószeghy Freundot az ott lévő ládára A Zsiborács József pedig a nyakába akasztott egy drótot. Azért drótot, mert a kötél előbb már leszakadt. Azt határozottan állítom, hogy láttam, mikor a Zsiborács a nyakába tette a Tószeghynek a drótot.

Ekkor engem N. cső. őrs. pk. helyettes elküldött a Rosenberghez kocsióért és mire visszaértem már le voltak szedve az akasztottak és ott heverték a fa alatt. Én pakoltam fel őket a kocsira, még mérges is voltam, mert mindenki eltávozott és egyedül kellett ezt a nehéz munkát végezni.

Előadom, hogy nem tudom, miért a Zsiborács végezte az akasztást. Azt azonban elmondhatom, hogy ha akkor nekünk katonaviselt bírónk van és nem H. Mihály, aki még ma is él, bár betegen fekszik most és süket is már, akkor az nem történt volna meg.

Előadom még, hogy én előző éjjel szolgálatban voltam a Fonyód-Bélatelepi állomáson és mikor onnan éjjel 1 óra tájban visszatértem a cső. laktanyához, akkor láttam az áldozatokat, amint a zárkában voltam és csúnyán össze voltak verve.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

T. László sk.

Sz. János 47 éves, fonyódi születésű és lakos, nős, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Én tudok, arról, hogy egy népgyűlés volt a faluban, amit kidoboltak, de én azon részt nem vettem. Én az akasztáshoz értem oda a csendőrlaktanyához és mikor odaértem már két ember fel volt akasztva. Igen borzongott a hátam mikor az akasztott embereket láttam és különösen megijedtem, mert az egyik fehér tiszt megszólított, hogy menjek csak én is segíteni az akasztáshoz. Én ettől aztán annyira megrémültem, hogy körül sem néztem, hanem azonnal eljöttem onnan, baloldról jöttem ki és így azt, hogy az akasztást kik végezték nem láttam.

Az akasztás után hallottam, mert erről mindenki beszélt, hogy az akasztásokat a Gulyás Horváth István, Németh József és Zsiborács József végezték. Hogy Zsiborács miért vett részt az akasztásokban nem tudom, hiszen nekem is mondták a tiszt, hogy segítsék az akasztásokban s mégsem segítettem.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

Sz. János sk.

V. István 65 éves fonyódi születésű és lakos, nős, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én sem a gyűlésen, sem az akasztás lefolyásánál nem voltam jelen. Énnekem a faluban L. János akkor 80 éves ismerősöm mondták, hogy felakasztották a Gránert. Ekkor azt mondtam a feleségemnek, gyere, nézzük meg mi történik. Ő azonban nem akart jönni, így magam mentem fel a csendőrlaktanyához. Mikor odaértem láttam, hogy Gráner, Tószeghy és Hamburger felakasztva csüngnek a fán. Ekkor egy ott lévő piros sapkás hadnagy valakit elküldött a községi orvosért, a népet pedig nem engedték közel menni a felakasztottakhoz, csak három embert állott ott az akasztottak mellett: Gulyás Horváth István, Németh József és Zsiborács József. Ekkor megjött a Szalay doktorúr, futólag és nagyon sietve megnézte az akasztottakat, megállapította a halált és sietve eltávozott onnan. Én kb. 5 méterre állottam az akasztás helyszínétől, úgy, hogy láttam mikor a Szalay doktor a látottak felett egészen elsápadt.

Mikor a doktor eltávozott akkor láttam, hogy Zsiborács és két társa leszedték a hullákat. A nép nem jöhetett ekkor még közel, mert nem engedték. Én ekkor sietve eltávoztam, mert rémületes volt ez a látvány, és hogy azután mi történt nem tudom. Lehet, hogy a nép azután közel jöhetett és leszedhették a hullák cipőit.

Az akasztás után hallottam, mert mindenki mondotta, aki látta, hogy az akasztást Gulyás Horváth István, Németh József és Zsiborács József végezték.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

V. István sk.

B. István 54 éves, taszári születésű, fonyódi lakos, nős, családos, kőművs, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy 1919. évben a kommün bukása után pótcsendőrként szolgáltam. Azon a napon reggel mikor az akasztások voltak, én éppen szolgálatban voltam Balaton-Csehi és Orda községekben, így az esetnek közvetlen szemtanúja nem voltam. Úgy délelőtt 11 óra felé érkeztem haza és talákoztam a rézsúí úton Gulyás Horváth Istvánnal, aki aratni ment ki. Az úton jött és ki volt kelve magából, a kalapja félrecsapva és irgalmatlanul káromkodott. Én megállítottam és kérdeztem, hogy mi van Pista bácsi. Ekkor elmesélte, hogy felakasztottuk én és két társam a Tószeghyt, a Hamburgert és a Gránert. Azt, hogy a társai kik voltak, nem nevezte meg. Mikor azt mondtam neki: „Nem gondolja, hogy ebből még baj lesz?” — azt válaszolta rá: „Még te is ezt mondd?” — erre eltávozott. Én mikor beértem a faluban akkor tudtam meg, hogy a Gulyás Horváth társai a Zsiborács és a Németh József voltak.

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

B. István sk.

D. György 46 éves lengyeltóti születésű kaposvári lakos, nős, családos, földműves, érdektelen tanú a törv. figyelmeztetés után előadja:

Előadom, hogy én az 1919-es akasztásoknál nem voltam jelen, mert én Pusztaberényben tartózkodtam, mint hogy a Gránernek inasa voltam. Nem én, hanem apósom, N. József bpesti lakos az ügétőpályán lakik. Ő szemtanúja volt az akasztásoknak és én tőle hallottam, hogy Gulyás Horváth István, Németh József és Zsiborács József végezték az akasztásokat.

Fürjes József intézőről tudom közvetlenül, hogy ő juttatta hóhérkékre Gránert. Fürjes az eset után nem sokkal, Fehér vármegyébe, Székesfehérvár melletti községbe, ahol egy cukorgyár is van, költözött. De azt is hallottam róla, hogy nem sokkal elköltözése után megőrült és meghalt. Az ő sógora egy V. nevű tiszt volt, Siófokon a fehér tisztek egyik vezetője. A V. Elemér Cece községben (Fehér vm.) lakott annak idején. Ez is egyike volt a fehér terrorista gazembereknek

Egyebet előadni nem kívánok. Felolvasott vallomásom jól van felvéve.

D. György sk.

aláírás
népügysz

aláírás jkvezető

Lezárva és eljárás befejezve 1946. évi július hó 17-én 14 h 15'-kor

aláírás
népügysz

aláírás jkvezető

2. sz. melléklet: Prónay Pál naplójegyzetei

A Politikatörténeti Intézet Levéltárában találhatóak Prónay Pál naplójegyzetei¹³⁵ a kommün és az ellenforradalom idejéből. Ebből idézzük a Fonyódra és Tószegi-Freund Albertre vonatkozó részeket.

„[...] Marcaliból más járőröket is küldtem Somogy megyébe széjjel, azért hogy a községekbe, de különösen a Balaton partján lévő fürdőtelepeken tartózkodó és bujkáló, a vörösöknél kompromitált egyéneket összefogják. Ilyen kisebb tisztí csoportok lettek [...] Fonyódra egy Tószegi-Freund dús-gazdag zsidó földbirtokos lefogására elküldve. Ezen utóbbi a kommün alatt Kun Bélát és a szovjet direktóriumot látta el élelemmel és a legfrissebb primőröket küldötte állandóan Budapestre a Hungária Szállodába. De nemcsak ilyenekkel kedveskedett, hanem amint kitudódott a vörösöknek fegyvereket is adott el külföldről és velük állandóan jó barátságot tartott fenn. Ennek fejében az ő birtokát nem is kommunizálták el.”¹³⁶

Tószeghi meglíncselése

„Hunyadytól elbúcsúzva hazatértem Marcaliba, ahol egy sürgöny várt a fővezértől, aki engem azonnal Siófokra rendelt. Miután a gépkocsim javítás alatt állott, de benzin sem állott rendelkezésre, ezért váltott lovakon iparkodtam, ezen kb. 60 km-es utat legrövidebb idő alatt megtenni. Öreglakon gróf Jankovich Endre uradalmában¹³⁷ kicseréltem a fogatomat, amelyen indultam és a tisztartótól kaptam két amerikai ügetőt, amelyek ezután Siófokra röptettek és 11 órakor de. már jelentkezhettem a fővezérnél.

A fővezérségen már türelmetlenül vártak. Horthyhoz belépve mindjárt azzal fogadott: »Te, mit csináltatok Tószeghivel Fonyódon? Azonnal menj le és intézkedj, ne görbüljön meg egy hajszála sem, mert az antant érdeklődik iránta én pedig garantáltam épségét és kiszabadítását.« Ezen szavak után máris kituszkolt az ajtón, hogy siessek.

Én bizony nem nagyon siettem, mert elgondolkozva magamban: már ha az antant is beleavatkozik érdekében, biztos nagy gazember lehet, és bár ütnék agyon, mielőtt kiszabadul, vagy odaérek. Példát statuálandó kis embereket kénytelen vagyok felhúzatni, a nagy bűnösök pedig, mivel gazdagok, összeköttetések vannak és zsidók, megszabadulnak a kötélről. Nem szívesen vállalkoztam egy olyanra, a felmentő parancsot kiadni tisztjeimnek, aki súlyos gazember, akit az egész környék utál és ellene fel is van háborodva.

Először fölmentem a vasútállomás felé megtudni a vonatok indulását és várakozási álláspontra helyezkedtem, hátha valami csoda történik, vagy velem, vagy Tószeghivel?

A csoda be is következett, mert amint az utánam siető léptek zajára megfordultam, előttem állott Bibó Dénes és Liptay Antal¹³⁸, mint két ártatlan arkangyal és a következőket jelentették nekem: »Tószeghi-Freundot Fonyódon a nép, amikor ma reggel a fővezéri parancsra a börtönből kiengedtük, meggyilkolta. A legközelebbi fára felhúzták — sem ők, de senki sem volt képes ezt a népítéletet megakadályozni.«

»Ez még nem volt baj, hogy ti az egyszer olyan gyengék voltatok és nem tudátok megakadályozni«, feleltem nekik. »De menjete és jelentsétek a fővezérnek, mert ő nektek is sürgönyözött: Tószeghinek ne történjen bántódása.« Erre összenéztek mindketten — majd mosolyogva arra kértek, hogy ezt az esetet mégis jobb lenne, ha én jelenteném be a fővezérnek. Jól van mondtam, de kerítsetek ezalatt valami járművet, amellyel Fonyódra és onnét Marcaliba indulhattok mielőbb.

Prónay Pál

Miután Horthyhoz újból bejelentettem magamat, előadtam neki a Fonyódon történeteket. Eleinte a haját tépte és a kezeit tördelte, mivel az antantnak adott garanciái eképpen megghiúsultak. Én azonban megnyugtattam: »A nép dühével szemben egy-két ember tehetetlennek bizonyult, különben is nagy gazember lehetett Tószeghi, mert a nép akarata ilyenképpen nyilvánult meg. Mindjárt Fonyódra indulok és ottan kivizsgálva az esetet, arról egy részletes jelentést fogok küldeni.« De hát, hogy lehet az, jegyezte meg Horthy, miután az antant Salmra is hivatkozott, mint olyanra, aki a legvérengzőbb? — Már pedig tudom, hogy benne is zsidóvér van — hiszen az anyja egy Erlanger? — Igen, jelentettem én: Nemcsak őbenne, de vannak még néhányan ilyenek nálam — ezek nagyobb passzióval akasztják a zsidót, mint a nem zsidók. Erre azután elmosolygott ő is - na csak siess, hogy most már valamiképpen rendbe hozd az ügyet, fejezte be Horthy a szavait.¹³⁹

Fonyód

Az 1919. év szeptember havának első napjaiban lehetünk, amikor 6 órakor du. beleültem abba a motorcsónakba, amelyet Bibó kerített valahonnét (talán Palugyaiéké lehetett?), amellyel a siófoki mólót elhagytam, hogy Fonyódra menjek. Szébb időt nem is lehetett kívánni, csupán délnyugatról — Keszthely felől sötét felhők húzódtak irányunkba. A motoroson mi hárman és rajtunk kívül még két tisztet ült. Bibó kormányzott. Elég gyorsan és simán haladtunk Zamárdiig — onnét kezdve azonban az erős ellenszél támadt, mely az idáig csendes tavat mindjobban felkavarta. Ezáltal menetsebességünk alaposan csökkent, a hátralévő kb. 30 km utat így azután nagy viharban kellett megtennünk. A lökésszerűen tomboló szél óriási nagy hullámokat korbácsolt fel, melyek gyöngé csónakunkkal úgy elbántak akár egy dióhéjjal. Minden pillanatban vártuk a felborulást.

Nekem a balatoni vihart egy vitorlással kipróbálni már egyszer volt szerencsém, így tehát engemet a hullámozó Balaton nem nagyon impresszionált, de annál inkább a másik két tiszt, akiket magammal vittem, nem igen ösmerték a tónak ezen hirtelen háborgását, ezért igen kellemetlenül érezték magukat.

Sötét este lett, talán tíz óra, amikor megpillantottuk a fonyódi móló keskeny bejáratát. Azon szerencsésen át tudtunk jutni, de amikor a rakpartnál szándékunk volt kikötni, egy erős hullám ugyancsak odavágta a csónakot a kikötő falához. Kis híja, hogy ketté nem törött. Ez talán megismétlődött volna néhányszor, de a második hullámnál én már fel tudtam ugorni a mólóra és

megerősítettem a csónakot. Így azután minden nagyobb baj nélkül kiszállhattunk és egy közeli vendéglőbe vacsorára leültünk. De már itt sem volt nyugtom, mert mindenféle panaszokkal árasztottak el a zsidóság, a kommunisták és már nem is emlékszem ki minden ellen. Alig győztem az illetőket megnyugtadni, de különösen egy Dvihali nevű öreg postamesternőt, aki nem csak hisztériában is szenvedett, hanem üldözési mániában is. Nevezett ezek után még hosszú időn keresztül zaklatott panaszaival. A vasút mellett közel fekvő szállodában megszálltam és másnap korán reggel kocsin Fonyód községbe indultam, ahol megtartottam a Tószeghi-ügyben a vizsgálatot. Elsőben megnéztem a fát, amelyre Tószeghit felakasztották. Ki tette Tószeghi nyakába a kötelet, azután kik emelték őt fel a fára, megállapítani a nagy zűrzavarban nem lehetett, mert senki se látta, senki se tudta, a nép elhurcolta — a népítélet megtörtént. Ezen megállapítások után összehívtam a község népét és megdicsértem őket azon magatartásukért, amelyet a kommunizmussal és annak pártfogóival szemben tanúsítottak. A nép akarata Isten akarata, fejeztem be szavaimat és azok, akik nem ismernek se Istent, se vallást, sem erkölcsöket méltón lakoltak. K. Lajost, odaváló gazdálkodót megnyugtattam a történeteknek következményeire vonatkozóan is. Nevezett intelligenciájánál fogva egyzersmind az ottani parasztság vezetője is. Vele azután négyszemközt megbeszéltem a további teendőket. Utána elmentem a községházára és ottan azután a hivatalos közegek jelenlétében úm. a jegyzővel, a bíróval és esküdtekkel felvételtem ezen incidensre vonatkozóan a jegyzőkönyvet, melyet jelentésemmel együtt elküldtem Siófokra a fővezérségre. Befejezve itteni funkciómat, még aznap de. folyamán egy vasúti hajtányon elindultam négy tisztemmel Balatonszentgyörgyön Keszthelyen keresztül, Marcali felé.”¹⁴⁰

„Két napi alapos megpihenés után Kaposvárra utaztam, ahol sok ügyesbajos dolgot kellett elintéznem Éspedig: azon parasztgazdák érdekében kellett eljárnom, aki Tószegi felakasztásában, mint gyanúsítottak fogházban ültek. Bernáczky Kornél tábornokkal, azután Boros őrnagy vk. főnökével kellett ebben az ügyben tárgyalnom és pártfogásukat a mielőbbi szabadon bocsátásukra kikérni.”¹⁴¹

3. sz melléklet. Sükösd Mihály: A kívülálló

Sükösd Mihály (1933-2000) tényregénye *A kívülálló*¹⁴² Vancsura Mihály életét mutatja be, aki volt vörös katona, majd századbiztos, később a Prónay

különítmény besúgója volt, eszmetársai közvetett hóhéra a proletárdiktatúra bukása után. A regény a non fiction eszközeit párosítja a fiktív történetmondással. A regény a következő - természetesen kitalált, bár valóságos szereplőket és helyszínt használó - részében foglalkozik a mi témánkkal (72.p.):

„Vancsura tevékenységének nyomai ezekben a hetekben szakadozottabbak. Bizonyosan annyit tudunk, hogy mind az ifjabb Szamuelyt, Lászlót, mind Alföldi-Freundot, a likörgyárost ő juttatta a különítmény kezére. Alföldi-Freund esete a felderíthetőbb, a dúsgazdag gyáros és földbirtokos — egyebek közt a Prónay család földjeit is ő bérelte Balatonfonyódon — a diktatúra alatti bérleményi díjakat a bukás után vonakodott megfizetni. A különítmény csupán ijesztésként vette őrizetbe a likörgyárost (Vancsura leste ki, mikor szokott estelente barátnőjétől rózsadombi családi villájába hazatérni Alföldi-Freund: három különítményes zárt magomobilon feltartóztatta a gyáros hatalmas, fekete Fordját, kiragadták a hátsó ülésről és elszáguldottak vele); Görgényi százados alig ütötte meg, mindössze egyszer kísérletezett a gúzsba kötés ismert módszerével, balszerencséjére a száztíz kilós likörgyáros, ki korának legkövérebb s háján önfeledt ironiával derülő személyisége volt, nem bírta a botot, a kötelékeket, s váratlanul, szívszélhűdésben kimúlt. Tetemével a tőkegazdag és nemzetközi befolyású rokonság fellármázta az angol, francia és olasz katonai missziót, a fővezér vizsgálatot volt kénytelen elrendelni, amely homályban halt el, de először figyelmeztetett a különítmény felelőtlen önállóságának kínossá fajul következményeire.”

4. sz. melléklet¹⁴³

Arányi Mária, későbbi férje, Huszka Jenő életét feldolgozó regényében külön fejezet beszél el Huszka szemszögéből az eseményeket, a következőképpen:

Tószeghyék

„Közeledett a »Lili bárónő« reprimének napja; Jenő ismét Bélatelepen tartózkodott, de Péchy Erzsinek haza kellett utaznia Pestre. A zeneszerző gavallérosan vállalta, hogy elkíséri az állomásra primadonnáját, s útközben egy jól öltözött, disztíngvált külsejű, de szomorú szemű, halk ember köszönt rájuk.

- Ki volt ez? - kérdezte Erzsi.

- Tószeghy Freund, nagybirtokos, a híres berényi ménes tulajdonosa. Néha összejöttek; nagyon kedves emberek, két bájos kisgyerekek is van.

A peronon ismét összetalálkoztak. Ekkor már Jenő kénytelen volt pár szóra meg is állni Tószeghyvel, és természetesen azt is megkérdezte: miképp vészték át a számukra nyilván nem kellemes időket.

- Megbújtunk Pesten, egyik alkalmazottunknál - hangzott a válasz -, és csak két hete, hogy ismét leereszkedtünk ide. De mindent rendben találtunk; én is igyekeztem becsületes lenni az embereimhez, ők is hűségesek maradtak.

Aztán megjött a vonat, az ismerősök elköszöntek egymástól, a primadonna elutazott, a zeneszerző pedig hazament, megebédelt, aztán lefeküdt kicsit szunyókálni.

Éva lánya ébresztette.

- Tószeghyné van itt...

- Ilyenkor?! Hőségben és ebéd után?! Mi jutott eszébe?

- Nyilván valami sürgős. Kocsival jött, és azt mondta: életbevágóan fontos, hogy beszéljen veled.

A kétségbeesett asszony azután sírva mesélte el, hogy férjét és fivérét váratlanul letartóztatták a csendőrök, magukkal vitték mindkettőjüket.

- Az egész villasoron csak magukat ismerem, Huszka! Könyörgök: jöjjön velem a csendőrségre, hátha lehet valamit tenni!

Semmit sem lehetett. Annyit tudtak csak meg, hogy a letartóztatás fehér tisztek parancsára történt, s a legfőbb utasítást bizonyos Salm gróf adta ki.

Jenő kezében megremegett a cigaretta. A gróf hírhedt volt kegyetlenkedéseiről, és tömören »a dunántúli hóhér« névvel illették.

Az asszony döbbsen mesélte el, hogy a tisztek nemrég még náluk ebédeltek, kedélyesen el is beszélgettek velük. Nem volt mit tenni, azokat kellett a Szarvas-vendéglőben megkeresni.

De itt sem járt Jenő sok szerencsével. A tisztek azt állították, hogy mindössze holmi kihallgatásról van szó, és Tószeghyt másnapra feltétlenül hazaengedik. Nem bízott a szavukban.

- Horthy tudtommal Siófokon tartózkodik. A döntő szót csak ő mondhatja ki: azonnal el kell őt érnie.

- De hogyan?! Ma már nem indul vonat, a délutáni gyorsot egyelőre leállították.

- Akkor üljön kocsiba, úgy hajtasson át Siófokra, és hozza meg Horthy írásos parancsát: bocsássák szabadon a férjét!

A kocsis okoskodott ugyan, a lovak fáradtságára hivatkozott, végül mégis útnak eredt az asszonnyal. Jenő közben egy jóindulatú Úr segítségével bejutott a fogdába, ahol Tószeghy meg a sógora kétségbeesetten várakoztak, és

azt kérték: ha amúgy is mindössze egy napról van szó, legalább addig próbáljon szivart beküldeni nekik.

Eleget tett a kérésnek, de nyugtalanul hajtotta álomra a fejét. Hajnalban a szakácsné ébresztette.

- Most akasztották fel Tószeghyt meg a sógorát! Épp azokban a percekben, amikor a felesége meghozta Horthy Miklóstól a menlevelet! Az asszony az öklével verte az udvarra nyíló ajtót, csurgott a csuklójából a vér, de a férjén már nem tudott segíteni! S mindezt azért, mert a kocsis visszafelé is akadékoskodott, és két órával később indult Siófokról a kelleténél!

Csakhamar kiderült, hogy az akasztás előtt az egyik tiszt már amúgy is félholtra verte mindkettőjüket, s a halál szinte megváltás volt a számukra.

A nyaralóhelyen hamar elterjedt a híre, hogy Tószeghyné Huszka Jenő tanácsára fordult Horthyhoz, s a derűsen nyaraló társaság kedve zordra fordult.

Sokan nem tudták közülni: kire mikor kerül sor, mikor jut hasonló sorsra?!”

5. sz. melléklet

Újságcikkek a fonyódi „fehérterror” eseményeiről

Pesti Élet, 1919. szeptember 13. 1.p.

A fehér terror rémuralma

Vérengzések a Dunántúl - Hogyan gyilkolták meg dr. Tószeghy Albertet és dr. Graner jószágigazgatót

A vörös terrort felváltotta a fehér terror. Számuelyék, Csernyék vérengzését Prónayék, Madaryék borzadalmas gyilkossága követték. A dunántúli meggyötört magyarság még fel sem ocsúdott a rémület dermedtségéből, amelyet beléjük fagyasztott a vörös hóhérok irtózatosságot kegyetlenkedése, máris új szörnyűségek döbbségek sápadtra őket. Fehér tisztek, akik a proletárdiktatúra bukásakor ellenállás nélkül lepték el a Dunántúlt, hozzáfogtak a bosszú véres munkájához. Bolsevik üldözés címén zsidó pogromokat rendeznek.

Horthy ellentengernagy kinevezte magát József főherceg és Friedrich által a magyar hadsereg főparancsnokává és főhadiszállását Siófokon ültette fel.

Kerületi parancsnokokat nevezett ki a rend fenntartására, kik azonban megfelelő létszámú csapatok fölött nem rendelkeztek. De tőlük függetlenül a

Lenin-fiúk mintájára egyes terror-csapatok, úgynevezett különítmények alakultak, köztük a rövidesen hírhedté vált Prónay-különítmény és a Madary-különítmény. A Prónay különítmény¹⁴⁴, amelyik 80 emberből áll, tulajdonképpen a Kaposvárotti székelő Bernáczky alezredes, kerületi főparancsnok alá tartozik, azonban egészen függetlenül, sőt a főparancsnokság rendeletei ellenére működik. És működik olyan ádázssággal, hogy neve ártatlanok százainak halálát, vérengző kegyetlenkedéseket, halált és rablást jelent.

Három részre oszolva garázdálkodnak:

Egyik csapatuk Fonyódnál néhány nappal ezelőtt nyílt pályán megállította a vonatot. Felugráltak a kupékba, a hölgyek előtt kényszerítettek minden férfiutazót arra, hogy az egyetlen hiteles módon bizonyítsák keresztény voltukat. A nők sikoltoztak, a férfiak pedig a rájuk fogott revolverek előtt kénytelenek voltak az undorító követelésnek engedelmessé válni. Aki zsidó volt, azt a Prónay-fiúk leráncigálták a vonatról. A vonatot tovább indították, az összeterejt zsidókat pedig véresre verték, ketten ott nyomban belehaltak sérüléseikbe.

Marcaliba is ellátogattak a Prónay-fiúk. Este megérkezve azonnal követelték a szolgabírótól a fogda kulcsának átadását. A szolgabíró kijelentette nekik, hogy csak tizenkét egyén van a foglyok között, akiket kommunista üzelmekkel és tettekkel gyanúsítanak, a hivatalos vizsgálat lefolytatása előtt azonban ítéletet mondani fölöttük nem lehet. A fehér terroristák erre revolvert szegeztek a szolgabíró homlokának, aki így kénytelen volt a kulcsokat átadni.

Dr. Tószeghy Albert, aki a VI. kerületi adókimutató bizottság elnöke és a Freund Henrik és fiai cég beltagja volt, néhány hétig Fonyód melletti pusztaberényi birtokán tartózkodott feleségével és két kis gyermekével. Dr. Tószeghy Albert már esztendőkkor ezelőtt kikeresztelkedett, gyermekeit születésükkor

*Prónay Pál és felesége,
Pálffy-Daun Eleonóra
1921. április 21-én Budapesten
kötötték házasságot*

római katolikus pap keresztelte meg. A proletárdiktatúra alatt úgy ő, mint az egész rokonsága, néhány kivételével, akiket a kommunisták bebörtönöztek, bujdokolt.

A pusztaberényi birtokot, valamint a cég összes vállalatait épp úgy kommunizálták, mint bárki másét és azok vagyonában épp oly súlyos károkat okoztak. A Tószeghyek csakúgy szenvedtek Kun Bélának rémuralma idejében, mint mindazok, kik nagy vagyonok fölött rendelkeztek és széles körben ismeretesek voltak hazafias gondolkozásukról.

Az ezerhétszázholdas pusztaberényi birtok kommunizálása után Tószeghyéknek azonnal távoznuk kellett kastélyukból.

Dr. Graner Albert jószágigazgatónak kezéből kivettek minden intézkedési jogot a direktóriumok és csak az otllakást engedték meg neki.

A kommunisták a birtok ügyeinek a vezetésével Fürjes intézőt bízták meg, aki híven szolgálta is őket. Még csak azt említjük meg, hogy Tószeghyék régi, ötvenesztendősi építkezési vállalata semmi háborús üzlettel nem foglalkozott, szolidaritása üzleti körökben ismeretes, továbbá a pusztaberényi birtok, amelyben a híres pusztaberényi versenyistálló van - öt generáció óta a Tószeghyek kezén van és nyilvánvaló máris annak a valószínűsége, hogy az üldözött milliomos család semmiféle kommunista üzelmekben részt nem vett.

Ezeknek az előrebocsátása után elmondjuk, hogy gyilkolták meg dr. Tószeghy Albertet és jószágigazgatóját, dr. Graner Albertet, aki különben közeli rokona is, szintén esztendőkkal ezelőtt keresztény hitre tért és szeretetnek és tiszteletnek örvendő, kedves egyéniségű aggregény volt.

Augusztus huszonhetedikén, délután három órakor a Prónay-különítmény néhány tisztje letartóztatta Fonyódon dr. Tószeghy Albertet és dr. Graner Albert jószágigazgatót. A fonyódi csendőrlaktanyába zárták őket. Tószeghyné kétségbeesetten ugrott autóba és Horthy főparancsnokhoz sietett Siófokra segítségért. Közben este hét órakor Fonyód község bírása - Prónayék parancsára - másnap reggelre népgyűlést hívott össze.

Reggel a megrendelt népgyűlésen a községi iskola udvarán, mintegy ötven-hatvanan gyűltek össze, jórészt parasztasszonyok, lányok és gyermekek és öt-hat ott nyaraló úriember. A gyűlésen bizonyos Bibó nevű huszárfőhadnagy ugrott elő és körülbelül a következőket mondotta:

- Három aljas gazember van a kezünkben. Egyik Tószeghy Albert, aki a Mackensen-hadsereg fegyvereit megvásárolta a kommunistáknak, hogy a budapesti munkásságot felfegyverezhessék. Cimboráskodott Kun Bélával. A másik gazember Graner Albert, a népnéző és jószágigazgató főkommunist. A

harmadik egy Hamburger nevű hatvannégyéves zsidó kereskedő, akinek az a bűne, hogy augusztus 10-én a Fonyódon nyaraló Barkóczy ezredest - amiért az botjával rásújtott - megfenyegette, hogy visszajön még a kommunizmus.

Bibó főhadnagy azután felsorolva az áldozatok neveit, mindegyik neve után azt kérdezte a jelenlevőktől:

- Aki nem akarja, hogy felakasszák a gazembert, emelje fel a kezét.

A parasztok csendben, a rémülettől megdermedve, nem nyújtották föl a kezüket. Erre a huszárfőhadnagy kijelentette:

- A nép ítél! Ezt a három gazembert felakasztjuk!

A kis tömeg erre elszéledt, a nyolc katonatiszt pedig bevonult a közeli csendőrlaktanya udvarára, ahol egy fára egymás után akasztotta fel az elítélteket egy felfogadott paraszt.

Tószeghy Albert alatt a kötél leszakadt. Ebben a pillanatban érkezett meg autón a felesége. Sikoltozva rohant be a laktanya udvarába és zokogva vetette magát a hóhérkodó katonatisztek lábai elé:

- A férjem ártatlan! - jajveszékelt - könyörüljenek rajta. Itt van Horthy főparancsnok írásbeli parancsa, hogy azonnal szabadon kell engedniök.

A tisztek, közöttük gróf Salm huszárfőhadnagy szívtelenül ellökték az aszszonyt és intettek a hóhérnak. Tószeghynét betuszkolták a laktanya egyik szobájába, amelynek ablakából végig kellett néznie férje felakasztását. Az orvos konstátálta a három áldozat halálát, mire a tisztek Tószeghy és Graner holttestét kiadták Tószeghynénak. Másnap a Prónay-fiúk¹⁴⁵ ártatlan áldozatait a község és a birtok népének zokogása közben temették el a Pusztaberényi birtokon.

Az akasztás után Tószegiék autóján vonultak be Pusztaberénybe, ahol a kommunisták bizalmi emberénél, Fürjes intézőnél, jó étvággal megebédeltek. Ebéd után fegyverkutatás ürügye alatt a pusztaberényi kastély összes szekrényeit és fiókjait felfeszítették és az ott talált értékes holmikat magukkal vitték.

Az a gyanúsítás, hogy Tószeghy a Mackensen-hadsereg fegyvereit megvásárolta, merőben koholt, amint azt már a német konzulátus is kijelentette nekünk.

A Tószeghy-családnál érdeklődött a Pesti Élet munkatársa a borzalmas gyilkosság részletei után. A család tagjai azonban arra hivatkozva, hogy a kormány már leküldötte Fonyódra a vizsgálóbizottságot, egyelőre nem adtak bővebb felvilágosításokat.

A vizsgálat után a szörnyű garázdálkodás részleteit is meg fogjuk írni.

Rbz.

Budapesti Hírlap, 1919. október 7. 1.p.

Közlemény a sajtó részére

Folyó hó 24-én és 25-én meglátogattam Siófokot, hogy a Magyar Nemzeti Hadsereg szervezését, mint a Szövetségek közti albizottság tagja megvizsgáljam. Ottani tartózkodásom ideje alatt megvizsgáltam a zsidók bántalmazására, gyilkolására és a progromokra vonatkozó jelentéseket. Alaposan betekinttettem az ügyekbe, érintkezésbe lépve úgy a szomszédságban lévő zsidókkal, mint a Magyar Nemzeti Hadsereg tisztjeivel és azt találtam, hogy ámbár tényleg előfordult több bebizonyított eset, melyben zsidókat bántalmaztak, sőt meg is gyilkoltak, ezek az esetek legtávolabbról sem vezethetők vissza a Magyar Hadsereg Hatóságaira. Ellenkezőleg, ezek a hatóságok mindent elkövettek, hogy az alájuk rendelt területeken minden igazságtalanságot és rendzavarást megakadályozzanak. Egyéni kihágásokat rendkívül szigorúan büntetnek, ha ily kihágásról jelentés érkezik, azt alaposan megvizsgálják.

Ámbár kétségtől, sok helyen folyt zsidóellenes agitáció, meg vagyok győződve, hogy az úgynevezett „Fehér terrorra” vonatkozó hírek alaptalanok. Személyesen beszéltem a Magyar Nemzeti Hadsereg számos tisztjével és azt találtam, hogy mindnyájan a hazafiasság és legmesszebbmenő kötelességtudás és igazságosság érzelmeitől vannak áthatva.

A jóviselkedésű zsidónak vagy kereszténynek nincs oka tőlük tartani.

Aláírva: Horowitz Náthán,
az Egyesült Államok ezredese.

Budapesti Hírlap, 1919. október 7. 5.p.

- (Biermann István a rendőrségen.)

Két nappal ezelőtt jelentettük, hogy Budakeszi községben elfogták Biermann Istvánt, a budapesti katonai- és munkástanács hírhedt elnökét. Biermann István, a kinek az eddigi adatok szerint Biermann Ignác volt az igazi neve, egyike volt a legvéresebb szájú demagógoknak. Tegnap reggel Budakeszi-ről a főkapitányságra kísérték, a hol egyelőre még ki sem hallgathatták, mert bűnlajstroma oly kiadós, hogy napokig fog tartani, míg valamennyi gazságának bizonyítékait összehordják. Ügyével Szalay Ágoston detektívfelügyelő és egész csoportja foglalkozik és két nap alatt már rengeteg bizonyítékot hordtak

össze ellene. Ebből az alkalomból érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy Fonyódon, a mikor a nemzeti hadsereg bevonult, kivégezték tószegi Freund Albert közismert milliomos nagybirtokost. Akkor bizonyos oldalról úgy igyekeztek feltűntetni a dolgot, mintha Freund Albertet csak azért végezték ki, mert zsidó volt. Most Biermann István iratai között egy levélre akadtak, a melyet tószegi Freund Albert írt Biermannnak. A levél tartalma a következő:

Biermann István elvtársnak, Budapest, városháza. Schürtz Meyer bécsi elvtárstól fontos üzenetet hoztam. Kérem engem 60-12 alá értesíteni, mikor tebetem tiszteletemet. Elvtársi üdvözléssel tószegi Freund Albert.

A levélből nyilvánvaló, hogy tószegi Freund Albertnek igenis volt összeköttetése a bolsevikokkal. Fonyódról szerzett, de még eddig meg nem erősített értesülésünk szerint tószegi Freund Albert ellen több ízben tartott hadbírószági tárgyalásokon beigazolódott az a vád, hogy a milliomos nagybirtokos megvette a Mackensen-féle hadsereg fegyvereit és milliós nyereséggel továbbadta a vörös hadseregnek.

Uj-Somogy, 1919. október 16. 3-4.p.

A mártír.

Fonyódon tudvalevően a diktatúra bukása után fegyveres parasztok elfogták és kivégezték a vidék egyik leggazdagabb földbirtokosát, Tószögi Freund Albertet. Előbb híobhírek¹⁴⁶ mentek az esetről Budapestre, majd kiszínezett tudósítások, hogy vad igazságtalanság történt s Freundnak, aki távolról sem volt kommunista, a sötét felekezeti gyűlölet oltotta ki az életét. Most aztán a városházán, Biermann Istvánnak, a Budapesti katona- és munkástanács elnökének iratai közt egy levélre bukkantak, amelyet Tószögi Freund írt bizalmasan a burzsuj vérre szomjas bolsevik vezérnek. A levél tartalma ez:

Biermann István elvtársnak. Budapest, Városháza.

Schürtz Mayer bécsi elvtárstól fontos üzenetet hoztam. Kérem engem Hatvan 12. alá értesíteni, mikor tebetem tiszteletemet.

Elvtársi üdvözléssel: Tószögi Freund Albert.

Tószögi Freund Albert tehát, akiről az elvakult felekezeti lapok azt írták, hogy „még álmában sem volt kommunista”, hírhordó szolgálatot végzett Bécs és Budapest bolsevik gyújtogatói közt, a burzsua álruhájában gyanútlanul végezhetette azt, több szabadsággal, mint bárki, mert ki hitte volna, hogy az

ösztone, a vére a dúsgazdag embert, akinek az idén csak borból 2 millió értékű termett, a világfelforgatás egyik titkos ügynökévé tette. Hozzá kell még tenni, hogy Tószögi, aki benső barátságban élt Hamburger népbiztossal, a szovjetet Somogyból élelmezte s cserében ezért birtokával teljesen szabadon rendelkezhetett, a parasztok lóállományát Greiner nevű rokonával együtt a vörösek parancsára mint termelési megbízott elvette. Saját ménesüknek természetesen nem esett bántódása.

Bécsi Magyar Ujság, 1920. május 4. 5.p.

A fonyódi gyilkosságok

Kik ölték meg Tószegi Freundot és társait? - Ki a felelős a rablásokért?—

Volt-e népítélet?

(Levél a szerkesztőhöz)

Fonyód, május 1.

Tisztelt Szerkesztő Úr! A Bécsi Magyar Ujság az egyetlen magyar lap, amelynek az itthoni gyalázatos viszonyoktól függetlenített kivételes helyzete lehetővé teszi, hogy a Horthyországban tobzódó rémuralomról megírja a tiszta igazságot. Ez bátorít arra, hogy megkérjem, adjon helyet b. lapjában alábbi soraimnak, amelyekkel a tavaly augusztusban itt a *mi községünkben gazul meggyilkolt Tószegi Freund Albert szerencsétlen ügyét* újra a nyilvánosság elé viszem.

Tisztelt Szerkesztő Úr! Én nem vagyok zsidó, nekem Tószegi Freund senkim-semmim nem volt, életemben először és utoljára akkor láttam, amikor akasztották. Nekem jogom van megmondani az igazságot: mindaz, amit erről a dologról a szerencsétlen ember özvegyének elhunytá alkalmából a budapesti lapok - *főként az Új Nemzedék!* - írnak, közönséges aljas hazugság és tudatos hamis vád községünk lakossága ellen. Kötelességem megmondani mindazok nevében is, akiknek ez a kérdés éppúgy nyomja a lelkét, mint az enyémet, aki szintén jelen voltam a boldogtalan ember kivégzésénél: *nem igaz az, hogy Tószögi Freundot többszáz főnyi paraszt kívánságára a fonyódi „népítélet haragja” ítélte halálra* és végezte ki. Meg kell ezt végre mondanom: mert kijelentem, hogy ha valamikor a törvényes vizsgálat ideje elérkezik, *a pártatlan bíróság nem fog egyetlen egy embert sem találni egész Fonyódon, aki vállalná, hogy bármily csekélyke része is lett volna a „népítélet” megbozatalában. Mert nem volt az népítélet, nem volt az a nép kívánsága,*

hanem kizárólag a gróf Salm által vezetett tiszti társaság batározata és cselekedete volt.

Először is Fonyódon a diktatúra bukása után nem volt dühös a néphangulat sem politikai, sem felekezeti tekintetben. Mindössze az ott nyaraló „proletárgyerekeket” küldték haza. Fonyód a diktatúrától egyébként nem sokat szenvedett. A politikai és vallási gyűlölködés ideje csak akkor kezdődött el, amikor Ripka Ferenc őméltósága, budapesti gázgyári vezérigazgató, akinek itt villája van s aki az itteni villatulajdonosok elnöke és igazgatója, kiadta a jelszót, hogy bosszút kell állani s erre példát is mutatott: Latinka volt kormánybiztost, akit egyébként szerettek és becsültek volt a megyében, a csendőrökkel letartóztatta az itteni vasúti vendéglőben, azután borzasztóan elverette, végül pedig a tisztek agyonlőtték. Ő uszította a község lakosságát arra is, hogy *a zsidóktól szabadítsa meg magát*, de ezt sose mondta gyűléseken, mindig csak egyenként dolgozta meg az embereket. De a mi községünk békétűrő, kevés az izgága ember, nem sok foganatja volt a heccelődésnek.

Ekkor történt, augusztus derekán, hogy egy napon este bevonult Siófok felől Fonyódra gróf Salm vezetésével a nemzeti hadseregnek egy tiszti különítménye s ez három foglyot hozott magával: Tószegi Freundot, Gráner nagybérlőt és Hamburger birtokost, akinek a vezetéknév azonosságán kívül semmi köze sincsen a volt népbiztoshoz. A tisztturak este érkeztek Fonyódra és az első szavuk az volt: zsidót akarunk vacsorázni! Kommunistákról, bolsevikiekről akkor nem is beszéltek, a foglyokról kizárólag mint zsidópecsenyéről tettezt említés.

Másnap reggel 7 órakor a tisztturak népgyűlést hívtak össze a községházához, de az éjszaka folyamán nem lehetett a dolgot közhírré tenni, úgyhogy másnap reggel alig 60-80 ember jelent meg a gyűlésen, ahol nagy meglepetésünkre a szót nem a község vezetője, hanem a tisztturak vitték. Az egyik tiszt, Salm gróf felolvasott valami írást: hogy a három zsidó gaz kommunista, Tószegi Freund harminc milliót ajándékozott Kun Bélának fegyverekre, a Hamburger pedig édes testvére a volt népbiztosnak. Gránerre ellenben semmit sem tudott mondani. Ennek az elnöklő városparancsnok, Barkóczy alezredes vágta a szemébe: „kommunista voltál, bűdös zsidó!” - s amikor Gráner erre azt felelte: „Kikérem magamnak, sohasem voltam kommunista!” - ekkor Barkóczy alezredes ráordított: „Még szemtelenkedsz is, na, megállj, zsidó, ezért meglakolsz!...” Most Salm gróf elkiáltotta magát: „Bitang zsidók, kommunisták, mi vár ezekre, emberek?!” - s erre a tisztek nagy lármával reázúgták: “Kötél! köté! Felakasztani!”...

Ennyi volt a vád és ennyi volt az eljárás, Szerkesztő Úr. Akadt ott fonyódi ember - betörnék a fejét, ha megnevezném -, aki azt mondta: miért hozták ezeket ide? hiszen mi nem ismerjük őket, soha ezek Fonyódon nem éltek, nekünk nem ártottak, a fonyódi nép nem ismeri a bűneiket: ítéljenek felettük és végezzenek velük ott, ahová valók! - de a tisztek és a csendőrök lehurrogták, akasztást kiabáltak és bizony volt ott a felheccelt fiatalabb emberek között egykettő, aki a szájával helyeselt nekik, de a „több száz parasztról”, a község népének haragjáról, vagy éppen népítéletről szó sem volt: nem kívánta a szerencsétlenek halálát senkisémm közölnünk.

Salm gróf azonban elrendelte az akasztást. Az egyik csendőr kötelet hozott, fel is akasztották Tószögi Freundot, de a kötél kétszer is leszakadt alatta. Ott a felesége jelenlétében, aki automobilon írást hozott állítólag Siófokról Horthytól, hogy ne akasszák fel az urát.

Az asszony akkor érkezett a kivégzéshez, amikor Gráner már halott volt. A férje, Tószögi Freund ott lógott az akasztófán. Megismerte a feleségét s intett neki a szemével. Ebben a percben szakadt le alatta a kötél. Freundné térdre esett Salm gróf előtt, átkarolta a lábait s úgy könyörgött neki, Horthyra hivatkozva. Salm gróf azt felelte: „Igen, azt mondta Horthy, hogy hallgassam meg a másik felet is. Nos, hát most meghallgattam!” - s ezzel félretolta a szerencsétlen nőt. Az asszonyt ezután a csendőrök a szemben lévő házba hurcolták s annak ablakából nézte végig az ura akasztását. Mert harmadszorra sikerült az akasztás, de csak úgy, hogy bajonettel levágtak egy darabot a kert drótsövényéből és azzal akasztották fel őt és két társát a tisztek - nem a parasztok! szerkesztő úr -, azért volt erre szükség, mert: a tisztek által elküldött csendőrök bejárták jóformán az egész falut kötélért, de sehol sem kaptak kötelet. Érti ezt, szerkesztő úr?! Azt felelték nekik mindenütt, hogy nincs kötél! Ez volt a népítelet, szerkesztő úr!

Borzasztó dolog volt ez. Betegen, feldúltan mentünk haza valamennyien, akik végignéztük. Tudtuk, hogy rettenetes gázság történt. Mindenki nyíltan beszélte, hogy például a Gránernek pusztán azért kellett meghalnia, mert Barkóczy ezredessel feleselt - hiszen ellene még csak vád sem volt! - s az alezredes ott, a kivégzés színhelyén, amikor akasztották, az arcába nevetett. Nem volt senkinek nyugta. Kétségbe voltunk esve. Minden házban, minden udvarban izgalmas beszélgetés. Folyton azt kérdeztük egymástól: Miért kellett ennek így lennie? Ki lesz ezért felelős?! A tisztek, akik akarták és cselekedték, továbbmennek, mi itt maradunk: ki lesz ezért felelős! Pláne, estére megjött a hír a szomszéd községből, hogy sehol sem engedték őket felakasztani: a tisztek

végigházták a falukat, sorra hurcolták őket, népítéletet kívántak, hogy ők maguk kibújhassanak a felelősség alól, de sehol sem kapták meg, a szerencsétlenek saját községe nem engedte, hogy ott végezzék ki őket, sem Boglár, sem Lengyeltóti nem egyezett bele - ezért hozták őket Fonyódra! S itt sikerült, pedig itt senki sem ismerte őket. Ilyen gyalázat még nem érte a községet, ez volt estére az egyhangú közvélemény.

A tisztek még aznap délelőtt továbbutaztak és soha többet Fonyódra nem tértek vissza. Még elutazásuk előtt közhírré tették, hogy a zsidó fürdővendégek tartoznak 24 órán belül akasztás terhével elhagyni a községet. Ez meg is történt. Ellenben Sonnenschein fűszeresnek és Rosenberg vendéglősnek 10,000 - 10,000 korona lefizetése ellenében megengedték, hogy megkeresztelkedjenek. A község ugyanis nem akarta ezt a két régi lakosát koldusbotra juttatni. Sőt, az öregebbek meg is kérdezték a keresztelő paptól: „Hát most jobb így, mint egy órával ezelőtt, tisztelendő úr? Jók voltak nekünk 50-60 esztendő óta úgy, ahogy voltak, jók lettek volna ezután is...”

A következő héten újabb tisztcsapat érkezett Fonyódra nemzeti lobogóval s az „Ergerberger - Schossberger” - nótával. A Sirály-szállóban és a gróf Zichy-féle uradalomban szállottak meg, amelynek intézője, Barcza¹⁴⁷ úr volt az egyetlen véresszájú fehér Fonyódon. A bevonuláskor a menet élén egy százados lovagolt, akinek nyeregkapájához egy 60-65 éves öreg zsidó volt kötözve. A kapitány a Zichy-féle fonyód-bélatelepi uradalom előtt elkezdett vágatni. A szegény öregembert elhagyta már az ereje, elnyúlt a földön. A kapitány előbb így vonszolta maga után, aztán belerúgtatott a lovával, összetapostatta, majd a lovaglóostorával az arcába vágott: „Kelj fel, büdös zsidó! Talpra, vén disznó!” stb. - ilyeneket kiabált neki, végre pedig a fülénél fogva felrántotta és „No, disznó, vén zsidaja, majd megtanítlak én ügetni!” - ordítással, a fülénél fogva vágatva hurcolta be az uradalomba. Itt az öreg az azon véresen bekötötték a lovak közé a jászol elé, térdig a ganajban és melléje kötöttek két fiatalembert, akiket kocsin hoztak, akik számtalan sebből véreztek, félig eszméletlenek voltak már s akiket állítólag Lengyeltótiból hoztak magukkal.

A tiszt urak és a legénység ezután a közeli Sirály-szállóba ment át, borjút vágtak és ettek-ittak és danoltak éjfélig. „Zsidót, zsidót vacsorára!” - ezt ordították szakadatlan. Széchenyi gróf, egy fiatal zászlós, egy Csáky gróf és állítólag az egyik Prónay - mind fiatalember - vitték köztük a vezetős szerepet. Közben folyton a községbeliekkel tárgyaltak. Kiderült, hogy a három félholt embert Lengyeltóti község nem engedte felakasztani s a tiszt urak azért hozták őket Fonyódra, mert az elmúlt heti eseményeken vérszemet kapva, azt remélték,

hogy majd itt „népítélettel” végezhetnek velük. Azt akarták, hogy reggel 7 órakor népgyűlés tartassék és akkor történjék a kivégzés. De a községbeliek most erőlesen tiltakoztak ez ellen s azt mondták: ítéljen fölöttük a saját községük, Fonyód község soha többet meg nem engedi, hogy ott úgy végezzenek ki valakit, mintha az a fonyódi nép ítélete lett volna.

A tisztek azonban most már nem sokadoztak: éjfélig zajosan mulattak, éjfélkor eloldozták a jászol elé kötött áldozatokat és a Balaton tava felé hurcolták őket, amely az istállótól 8-10 percnnyire sincsen. Röviddel ezután lövések hallatszottak a tó felől. Ettől az időponttól fogva az áldozatoknak nyoma veszett, senki sem látta többet őket, semmi hír sincs róluk. Reggel az egész tiszti csapat, komplett létszámmal, úgy ahogy jött, továbblovagolt Balatonboglár felé - de az áldozatok nélkül. A szerencsétlenek eltűntek: Fonyódon nem maradtak, a környéken nem tudnak róluk semmit, a tisztek nem vitték magukkal őket: nyomuk veszett. Halászok és szőlősgazdák meg az uradalmi cselédek beszélik, hogy akkor éjfélkor az öreg zsidót két ló farkához kötve bevonszolták a Balaton tavába s ott pusztították el - a két fiatalembert pedig előbb elevenen berakták a Zichy-féle uradalom tejgazdasági hűtőjének a jegére és csak mikor ez ellen a gazda tiltakozott, akkor hurcolták el őket Mária-telep felé s ott fejjel lefelé beleverték őket a mocsárba. Ezt így tudja Fonyódon mindenki. Jóval később találtak is aztán azon a vidéken holttesteket.

A tisztek másnap reggel valamennyiünk rémületére azzal a hírrel mentek tovább, hogy szombatra visszajönnek. Vissza is jöttek és újra a Sirályban szállásolták el magukat. És most négy nap négy éjjel egyfolytában tartó mulatság következett. A városparancsnok ekkor már egy Papp nevű volt 21. gyalogezredbeli százados, volt vörös politikai megbízott volt. Ennek az útbaigazításai nyomán a tiszti urak megállapították, hogy a bélatelepiek között van két zsidó villatulajdonos is. Reggel 10 órakor kiadták a parancsot, hogy a 11 órás vonattal el kell utazniuk. El is utaztak, mindenüket hátrahagyva. Rögtön ezután a tiszti urak csendőröket vezényeltek ki a két villához és kidoboltatták, hogy a zsidók vagyona a nép köztulajdonává válik, vigyen mindenki, amit tud. Déli egy órára a két villa teljesen üres volt. Papp százados és a tisztek felváltva inspicáltak a helyszínén, minden szoba ajtajában csendőrök állottak és a szerencsétlenek egész vagyonát tiszti és csendőrfedezet mellett szállította el az oda szabadított nép. De nem is a tulajdonképpeni parasztság hordta el a holmikat. A Vámos-villa zongoráját és egész élelmiszerkészletét és edényit például a Lajoslak-szálloda tulajdonosa vitte el. Másnap, vasárnap délelőttre pedig Ripka Ferenc őméltósága gyűlésre hívta össze az összes villatulajdonosokat.

Nem azért, hogy tiltakozzanak a rablások ellen! Hanem elhatározták a gyűlésen: hogy el kell kobozni a harmadik zsidó villát is, amelynek tulajdonosa egész nyáron át nem is volt ott, valamint mindazok villáját és berendezését, akik a kommunizmussal bármely csekély mértékig is szimpatizáltak. Ezt határozták. Közhírré is tették. De már ekkorra a községbeli parasztok megint észbekaptak: látták, hogy a felelősséget itt megint senki sem fogja viselni: a rablást, amit nem a nép, hanem a villatulajdonos urak határoztak el, a néppel akarják elkövetetni, hogy „népítélet” színezte legyen - és nem voltak hajlandók a határozatot végrehajtani.

Ez volt, Szerkesztő úr, a fonyódi gyilkosságok és rablások hiteles története. Ami felelősség itt van, az mind a tiszteket és a villatulajdonos urakat terheli, úgy a gyilkosságokért, mint a rablásokért.

Itt soha népítéletről szó sem volt, soha a nép itt népítéletről nem tudott, nem is akar tudni, és Fonyód község lakosai közül soha senki sem fogja elismerni, hogy a gyilkosságokért és a rablásokért, a villatulajdonos urakon és a tiszt urakon kívül bárkit is a fonyódi népből felelősség terhelne. Hamis vádat emel, mégpedig tudatosan, ellenünk mindenki, aki azt állítja, hogy a szerencsétlen áldozatok nem a Horthy-tisztek vérszomjának, hanem Fonyód község parasztnépe haragkitörésének voltak az áldozatai. Fonyód parasztnépe a szerencsétleneknek sem politikai, sem társadalmi bűneiről semmit sem tudott, nekik ellenségük sose volt, őket büntetni nem akarta, népítéletet ellenükben nem hozott és nem is hajtott végre.

Ez az igazság, Szerkesztő úr és nekem nyugodtabb a lelkem, hogy ezeket végre elmondhattam. És velem együtt sokaknak a lelke nyugodtabb. Vagyok és maradok Szerkesztő úrnak tisztelő híve.

V.P.

Közreadtuk ezt a levelet egész terjedelmében, természetesen írójának és az író társadalmi állásának megjelölése nélkül. Magához a levélhez nincs hozzáfűzni valónk. Részletes, tárgyilagos, tiszta képét adja a dunántúli fehérterror működésének, amelytől a kecskeméti rémségeket tanulták Héjjasék. A Horthy tanfelügyelő úr iskolája nagyszerű nevelőintézet. Kézzelfogható világossággal van leleplezve ebben a levélben a grófi terrorfiúk aljas gyávasága: akik minden emberi képzeletet a világ legsötétebb fegyházai lakóinak bűnlajstromát felülmúló ocsmány gasztetteikért a felelősséget és a gyalázatot a magyar föld népére, erre az igazságos és emberséges népre akarják áthárítani. Bizonyos az,

hogy az orgyilkosoknak, minden cinkostársuknak és minden újnemzedékes szemforgató heccprókátoruknak nehéz órájuk lesz még valamikor. Mert lesz még egyszer becsületes, félelmet nem ismerő és törvényes bíróság Magyarországon, amely előtt majd felelni kell még a „népítéletekért”, Horthy kormányzó úr, Friedrich úr, Új Nemzedék és tiszt urak!...

Bécsi Magyar Ujság, 1920. május 5. 1.p.

Népítélet

A magyar tenger partjáról, a balatonmenti Fonyódról vérrel írott levelet hozott a mi postánk. A levelet a Bécsi Magyar Ujság mai száma a maga lázító pőreségében közölte, úgy ahogy azt az izgalmban remegő kéz leírta. A lélek, amely a szörnyű témát augusztus óta hordozta, még ott lüktet forrón a sorokban, a szem még látja a rettenetes látomást, a fül még hallja a szerencsétlen áldozatok sikoltását, talán most újra felrémlik előtte minden, hogy az egyik felakasztott boldogtalannak, Tószegi Freund Albertnek a felesége is belehalt a rémségekbe, amiket akkor végig kellett néznie.

Írás még ilyen véresen le nem leplezte a nemzeti hadsereg fehér bestiáit, senki így nem igazolta a magyar népet, mint a fonyódi levélíró. A Horthy uralomnak nem csak az a bűne, hogy Magyarországra szabadította a fehér terrort, de vérlázítóan vétkes abban, hogy minden gonosztettet és gázságot, amit a tisztí terrorfiúk elkövetnek, a magyar népre hárít. Horthyék Salm grófot, Bibót, Prónayt, Héjjast és Ostenburgot akarják igazolni a külföld előtt, igazolni akarják azt, hogy e megnevezett és mindenki által ismert gyilkosok még szabadon járnak és garázdálkodnak, és minden felelősséget a „népítélet” nyakába sóznak.

Mintha a józan, bölcs és derék magyar nép csupa Salm grófból állna. Vagy csupa állatias Ostenburgból, emberevő Freiszbergerből. Mintha a magyar nép nem a legemberségesebben gondolkodó fajtája volna a művelt Európának. Horthyék véres sajtószolgálatát ezt a dolgos és békés népet feketíti be a társadalmosított nyugat előtt, erről a becsületes fajról állítja ki a gonoszság legsötétebb bűnügyi iratait, amelyek csak a Horthy-társaság viselt dolgait feledthetnék.

Kiderül, hogy a magyar parasztság a kommün bukását követő legzűrzavarosabb napokban is megőrizte mérsékletét és nyugalma, azt a legszebb vonását, amely a nomád és a mezőn élő népek sajátossága, amely a botjára támaszkodó juhász méla méltóságával, az Isten szabad ege alatt dolgozók

higgadt, természetes eszével gondolja meg és fontolja meg a legindulatosabb dolgait is.

Salm gróf, Barkóczy alezredes és véreskezű tisztársaik végigházták a balatonmenti községeket, hogy „népítéletet” rendezhessenek. A községek népe riadtan utasította vissza a felelősséget, magyarán tiltakoztak a cinkosság ellen: senkise kért a salmi ítéletből! Csak Fonyódon sikerült a tisztek hajnali puccsa, csak ott lehetett ötven-hatvan embert összeterelni a „népítélethez”, de mikor megtudták, miről van szó, döbbsenten, kerekre nyílt szemmel, felháborodott és megfélemlített szívvel nézték végig a fegyveres terrorfiúk gyilkosságát. A falu még ekkor is szabotálta a népítéletet, Salm úr perverz akasztásaihoz hirtelenjében senkinek se volt otthon kötele. Pedig csak akad falusi háznál istráng, dohányszárító, tehénterelő zsinag, de nem akadt ember, aki az ő becstelenséget, munkában edzett kötelét így meg hagyta volna becsutelleníteni.

A magyar nép nem gyilkol, a magyar nép nem rabol, a magyar nép nem gyűlöli a zsidót, akivel együtt élt és dolgozott emberöltőkön át. A Horthy-bandának fáj a magyar népnek ez az erkölcsi fölénye, a Horthy-banda magához akarja rántani a magyar népet abba a feneketlenségbe, ahol ők tobzódhatnak vérben, szennyben, az emberi megalázás és elbecsutelenítés büzhödt poklában.

De a magyar nép, a józan paraszt elrántja a kérges kezét: „Nem megyek veletek, gonosz gyilkosok.” Egy biblikus faj ballag az ökre mellett, munkál szőlejében, hasítja a barázdát az istenadta televényben, de nem lop, nem gyilkol, mert akinek az égiek erőt és munkakedvet adtak, annak nincs szüksége rá, hogy kötéllel és gyilokkal szerezzen, az tisztán akarja tartani a lelkét, mert gyilkolással terhelt lélekkel csak továbbgyilkolni lehet, dolgozni nem.

Eljön azonban az idő, amikor ez a békés fajta megunja végre a békés munkát, megunja, hogy a nevében gyilkoljanak és raboljanak Horthy terrorfiúk, megunja, hogy az ő országa vérben tobzódó gyilkosok, részek és férfitörzsnak országa legyen. Megunja, hogy a nyakán maradjanak és szívják a vérét a vérszopók, mert végül immár a paraszt egészséges vérére szomjaznak. Ha ez a magyar paraszt egyszer azt mondja: elég! akkor reszkessenek Salm grófék, Ostenburgék és minden Horthy-fiúk, akkor jön csak az igazi, minden gonoszszal és gonoszszággal leszámoló népítélet.

Bécsi Magyar Ujság, 1920. május 7. 3.p.

Akták a fonyódi gyilkosságokról

Dr. Tószeghy Albertné feljelentése férje gyilkosai ellen

- A Bécsi Magyar Ujság munkatársától -

Özv. dr. Tószeghy Albertné, aki végignézte férje felakasztását s az akkor szerzett idegbetegségébe néhány nap előtt belehalt, röviddel a fonyódi gyilkosságok után feljelentést írt a budapesti főkapitánysághoz „ismeretlen” gyilkosok ellen. Ezt a feljelentést, Magyarország történetének egyik dokumentumát, a Bécsi Magyar Ujság mai és holnapi számában eredeti, szövszerű szövegében közli. Május 4-iki számunkban közzéadtuk egy fonyódi polgár tiltakozását a Horthy-kormány ama kísérlete ellen, hogy a fonyódi gyilkosságokat népi tételeknek minősítse. Ez a tiltakozás is fontos dokumentum; annál inkább az, mert a tiltakozó egyszersmind tanú is és a kivégzést, ennek előzményeit és utóhatását, a fonyódi nép hangulatát és állásfoglalását aprólékosan ismertette. Dr. Tószeghy Albertné feljelentése a fonyódi gyilkosságok egy másik oldalát világítja meg: fényt derít a gyilkosok személyére, motívumaira, módszereire, legfőbb parancsnokuknak, Horthy Miklós fővezérnek velük szemben elfoglalt álláspontjára. Dr. Tószeghyné írását nemcsak a budapesti főkapitány olvasta el: ismeri Horthy kormányzó is, az entente minden budapesti missziója és kormánya, Magyarország kormányának majdnem minden tagja ismeri. Mi is régen ismerjük, de a meggyilkolt dr. Tószeghy Albert megfélemlített özvegyére való tekintet visszatartott minket közlésétől. Most, hogy dr. Tószeghy Albertné utánahalt férjének és a keresztény nemzeti kurzus sajtójának ez a halál adott arra alkalmat, hogy azt a gyilkosságot mentse, már ez a tekintet sem kötelez minket. Ismerkedjék meg a nagyközönség is egy magyar úrinőnek Horthy Miklós Magyarországról írt ítéletével. Amit ez a nagyközönség dr. Tószeghyné írásának elolvasása után érez: ez az igazi népi tétel.

És most jöjjön a dokumentum!

I. A budapesti tekintetes főkapitánysághoz feljelentése özv. dr. Tószeghy Albertné vállalkozó nejének (lakik Budapest, VI., Munkácsy-utca 23) ismeretlen tettesek ellen a btkv. 278. §-ába ütköző és minősülő gyilkosság büntette miatt.

Tekintetes főkapitányság!

Férjemet dr. Tószeghy Albertet és unokafivéremet, Gráner Albertet folyó évi augusztus hó 28-án Fonyódfürdőn felakasztották.

Az eset előzményei a következők:

Unokafivérem Gráner Albert, mint az apósom tulajdonát képező s Fonyód mellett fekvő Pusztaberény jószágigazgatója a birtokon tartózkodott. Férjem dr. Tószeghy Albert, úgy mint előző években is, az idén is és pedig július közepén velem s két gyermekünkkel s a háznépkel leutazott nem a birtokra, hanem Fonyódfürdőn a Balaton mellett már évekkel ezelőtt vett kis házunkba nyaralni. Mi itt ép úgy, mint az előző években teljesen visszavonulva éltünk, s házunk területét alig hagytuk el. Nem is volt senkivel dolgunk s azt hittük, visszavonultságunk mentesít a váltakozó közhangulat, terror, bosszú és bánalmazások ellen.

Nem is zavart 1919. augusztus hó 27-ig nyaralásunkban senki. E napon azonban megjelent házunk előtt egy kocsi, benne 2 vagy 3 tiszt. Ezek közül kettő bejött a házba s fegyverek után kérdezősködött. Én az íróasztalom fiókjában volt revolvért odaadtam, mire ők férjemet magukkal vive távoztak. Mint-hogy kérdezősködéseimre elutasító feleletek kaptam, természetesen érdeklődtem, hová viszik férjemet és aggodalmam fokozódott, mikor megtudtam, hogy unokafivéremet, Gráner Albertet is elvitték ugyanaznap, ugyanolyan időtájban a pusztaberényi birtokról.

Megtudtam, hogy a két foglyot a fonyódi csendőrlaktanyába zárták el s én is odamentem és a csendőrmesternél a letartóztatás elrendelői és a fogvatartás okai iránt érdeklődtem. A csendőrmester egy papírlapot mutatott, melyen azon tisztek nevei voltak felírva, kik a letartóztatást foganatosították. A nevek közül csak a gróf Salm névre emlékszem. Kérésemre három tiszt kijött, kik azonban a letartóztatás okára nézve minden felvilágosítást megtagadtak és sem a saját, sem a velük lévő többi tisztek neveit nem akarták megmondani. Látva, hogy tehetetlen vagyok, egy táviratot adtam Svastics kormánybiztos úrnak, aztán kocsiba ülve Siófokra hajtottam, hogy Horthy főparancsnok úr támogatását is kikérjem.

Este 9 órakor érkeztem Siófokra és dacára a késői időnek kihallgatást kértem. A főparancsnok úr kegyes volt fogadni és könyörgésemre és férjem és unokatestvérem ártatlanságának hangoztatására kijelentette, hogy ügyük, személyük iránt érdeklődni fog és azonnal intézkedik, hogy bajuk ne történjék.

Amint később megtudtam, ez tényleg meg is történt s Horthy főparancsnok úr emberszeretetét és igazságérzetét dokumentáló intézkedést tett, ameny-

nyiben Sibrik főhadnagy urat nyomban a Fonyódon időző különítmény parancsnokságához küldte azzal a szóbeli paranccsal, hogy a letartóztatottakat nem szabad bántani, ügyüket a főparancsnokság fogja megvizsgálni és a parancsnok személyesen felelős a letartóztatottak életéért.

Míg Sibrik főhadnagy úr ezen paranccsal sínautón Fonyódra ment, én is kocsira ültem és visszamentem Fonyódra. Reggel 9 órakor érkeztem Fonyódra, s férjemet nem találva odahaza, a csendőrlaktanyába mentem. Útközben értesültem arról, hogy Svastics kormánybiztos úrtól is sürgöny érkezett az azonnali szabadonbocsátás érdekében, s hogy fenn a hegyen, a falu tövében gróf Salm kapitány, a különítmény parancsnoka s a többi tisztek, - köztük Bibó és Kuthy nevezetű - egy 50-60 asszony, gyerek és néhány férfiből álló csoporttal népgyűlést tartottak.

Midőn felérkeztem a hegyre, láttam a csoportot s a tiszteket, sőt rémülten láttam, hogy unokatestvérem, Gráner Albert máris fel van akasztva. Férjemet is felakasztva láttam, eltorzult arccal, de még élve. Felém tekintett, megismert, szemeivel intett s ekkor a kötél elszakadt s a földre zuhant.

Kétségbeesetten rogytam térdre a tisztek előtt s kegyelemért könyörögtem. Nem használt. A tisztek nevetgélve álltak körül, s hiába hivatkoztam Svastics sürgönyére s Horthy parancsnok parancsára, gróf Salm parancsnok azt felelte, hogy „Horthy csak azt üzenete, hallgassam meg mind a két felet, nohát meghallgattam - nevetett - most pedig elmehet.”

Egy katonaruhás, matrózsapkás alak újra felhúzta uramat, engem pedig a csendőrlaktanyába hurcoltak, honnan az ablakon keresztül láttam a borzalmas kivégzést.

Ez a száraz tényállás. Megállapítottam utólag, hogy a csendőrlaktanyában és a letartóztatás után férjemet és unokatestvéremet megkötözték, és hogy bántalmazni is kellett, mert a holttesteken, melyeket a kivégzés után átvettem, ütések és kínzások nyomait találtam. Megállapítottam azt is, hogy a kivégzés előtt összegyűlt egyénekhez a tisztek, gróf Salm, Bibó és mások azt a kérdést intézték:

Tószeghynek az a bűne, hogy a Mackensen tábornok egész munícióját, fegyvereit, stb. megvette s ezzel felfegyverezte a vörös munkás hadsereget;

továbbá, hogy birtokát, házát, bútorait meg tudta menteni minden requirálástól, holott másoknak elvették mindenét s a kommunistákat pénzzel támogatta s barátságot tartott fenn velük. Aki nem akarja, hogy felakasszák, emelje fel a kezét.

A kérdésekre a megdöbbsent tömeg síri csendben maradt és természetesen

senki sem emelte fel a kezét, mint ahogy nem emelte volna fel akkor sem, ha a kérdés úgy hangzott volna, hogy ki akarja a felakasztásokat.

Erre a tisztek kijelentették, hogy a nép ítél, s az ítéletet a nép végre fogja hajtani.

A tömegben jelen volt néhány intelligens úriember, látva tehetetlenségét, eltűnt és a nép minden közreműködés nélkül passzive nézte végig a tisztek által felfogadott hóhérlégény munkáját.

A feltett kérdésekből azt kell következtetnem, hogy ezek azok a vádak, melyek miatt férjemet s unokatestvéremet ily borzalmas módon, minden vizsgálat és illetékes hatóság ítélete nélkül kivégezték, illetve meggyilkolták.

A hangoztatott vád oly képtelen, hogy magán hordja az abszurditás bélyegét, mert, ki hiszi el, vagy ki képzei, hogy egy magános ember, mint férjem, vagy unokatestvérem, vagy maga az egész Tószeghy-család cégestől, mindenestől együtt megvehetné, vagy megvehette volna a Mackensen-hadsereg ágyúit, felszerelését, munícióját? Úgy hallottam különben, hogy ezt a Károlyi-kormány foglalta le, a kommunisták pedig hatalomra kerülván, egyszerűen átadták a vörösöknek. Megvétélről azonban szó sem volt, illetve én és családom tagjai nem tudunk ilyenről. Mi, családtagok, apósom (Tószeghy Freund Ferenc), sógorom (Tószeghy Imre), a cég (Freund Henrik és Fiai) vagy annak tagjai, ismétlem, a muníció megvétélről sohasem tárgyaltunk, azt meg nem vettük, s így azt senkinek át sem adhattuk. De azt a vizsgálat lesz hivatva kideríteni.

Ami pedig a másik vádat illeti, mi éppen annyit szenvedtünk, mint amennyit mások is szenvedtek. Vagyonunkban nagy károk értek, pesti lakásunkban idegenek is betelepédtek, s hogy fonyódi villánk megmaradt, az csak olyan véletlen, mint amiben a Balaton melletti villatulajdonosok százai részesültek.

A pusztaberényi birtok ép úgy kommunizáltatott, mint más birtok a környéken s vagyonunk megmentése érdekében - mi ki lévén tiltva - mit sem tehettünk, Gráner Albert pedig azt tette, mit mások hasonló helyzetben, de semmiféle nexusunk, barátságunk, vagy összeköttetésünk a kommunistákkal nem volt, különösem nem olyan szolgálatunk, melynek ellenértéke a mi személyünk, vagy vagyonunk kímélése lett volna.

Megdöböntő különben az az álláspont, hogy a másokénál véletlenül kevesebb veszteség már jogossá tenne valakit, hogy a kevesebbet szenvedőt egyszerűen felakassza.

Ilyen osztályozáshoz, s ilyen alapon való legyilkoláshoz senkinek joga nincsen.

Tépelődéseim közben, hogy mi indíthatott egyeseket ilyen önkényes, kép-

telen vád alapján férjem és unokatestvérem legyilkolásához, arra kell gondolnom, hogy itt tervszerű bosszú és felbujtás működött közre, mely a karhatalommal rendelkezőket a közönséges gyilkoláshoz vitte.

Augusztus hó 3-án ugyanis a fonyódi postára mentem újságom és leveleimért. A postamesternével jó viszonyban voltunk azelőtt, de a viszony később elromlott, mert a postamesterné, ki egy házban lakott apósom egy alkalmazottjával, név szerint Goldberger Jakabbal, nevezettel összeveszett. A postamesterné kérte, hogy Goldberget helyezzük el Fonyódról s mikor apósom e különös kívánságnak nem akart eleget tenni, a postamesterné haragját átszármaztatta reánk s az egész családra.

Ismétlem tehát, augusztus 3-án a postára menve, a postamesterné közölte a nagy újságot, hogy a kommunizmus megbukott. Én nagy örömömnek adtam kifejezést, csodálkoztam, hogy a postamesterné ezt csak olyan közömbösen újságolja. Megütődve nézett reám, látva örökömet és hallva, hogy hálát mondok az Istennek, s még meg is jegyezte, hogy csodálkozik, hogy ennek én így örülök, hiszen az uram a kommunistákkal rokonszenvezett, őt is feljelentette, s a forradalmi törvényszék elé akarta hurcoltatni. Tiltakoztam e feltevés ellen, midőn megjegyezte, hogy most az urak ellen van hangolva a nép, s hogy antiszemita áramlat van, mellyel ő is együtt érez. Elmondta, hogy zsidóellenes akció készül, melyben ő is benne van, sőt, hogy az uramat már fel is jelentette. Most már rajtam volt a csodálkozás sora, mert meglepett, hogy velünk szemben olyan feltevésben élt, hogy mi rokonszenvezünk a kommunistákkal, sőt hogy uram őt feljelentette volna, s hogy ő uramat fel is jelentette. Bevallom, az antiszemita hangulat kevésbé hatott reám, mert hiszen családunk már régen kikeresztelkedett, a Tószeghy család viselkedése sem a múltban, sem a jelenben nem adott sem Budapesten sem Fonyódon okot senkinek arra, hogy bármely tagja ellen gyűlölettel viseltessék.

Nagyobb fontosságot ennek a beismerésnek és nyilatkozatnak azonban akkor sem tulajdonítottam.

Bécsi Magyar Újság. 1920. május 8. 3.p.

Akták a fonyódi gyilkosságokról

2. Dr. Tószeghy Albertné feljelentése férje gyilkosai ellen.

Unokafivérem (Gráner Albert) ügyét illetőleg pedig elő kell adnom, hogy, amint már említettem, ő a pusztaberényi birtokot kezelte. E birtokon volt al-

kalmazva, mint gazdatiszt Fürjes József is. A Károlyi-kormány idején, mikor minden somogyi birtokot szocializáltak, s ennek termelőbiztosa Fürjes József lett, míg Gránernek csak az otllakást engedték meg. Természetes folyománya volt ennek, hogy mikor megbukott a kommunizmus, Gráner most már Fürjest el akarta onnan távolíttatni.

Hogy mi úton-módon történt ez, részleteiben nem tudom, de annyit tudok, hogy - bizonyára alapos okokra hivatkozva - feljelentette Fürjest, kit Lengyel-tótiban a járási bíróság letartóztatott. Úgy tudom, egy éjjel volt letartóztatásban s másnap reggel a járásbíró, vagy bírósági jegyző jelenlétében Gráner és Fürjes megállapodtak és egyezsége léptek, hogy Fürjes szeptember 15-én elhagyja a birtokot s végkielégítésül 28,000 koronát kap. Fürjes viszont kötelezte magát, hogy ezen ideig nem izgat és békésen távozik. Fürjes ezután haza került, de mikor Gránert néhány nap múlva, augusztus 27-én letartóztatták s elvitték, megnézte óráját s a pusztaberényi cselédség előtt ennyit mondott:

„Most viszik Tószeghy Albertet is. Megjött a bosszú. Sógorom hadbiztos Siófokon, az majd elintézi a dolgot.”

Tehát tudta, mi készül, s tudta, hogy Gráner letartóztatásával egyidejűleg férjemet is elhurcolják villájából. Ez annál érthetőbb, mert a sógora, Widder nevű tiszt, kire fentebb említett alkalommal hivatkozott, állítólag a kivégzésnél is jelen volt.

De más támpontom is van arra, hogy Fürjes tudott a készülő eseményekről. Augusztus 27-én, a kivégzés előtti nap estéjén, Fürjes Fonyódon a tisztekkel együtt vacsorázott és a kocsis előadása szerint pezsgős multság után későn hajtattott vissza Berénybe. Ő volt az, ki az uradalom két kocsiját a kivégzést végző tisztek rendelkezésére bocsátotta s parancsot adott, hogy odamenjenek s a tisztek rendelkezésére álljanak.

Még tovább megyek.

Mikor ugyanis augusztus 28-án reggel a szerencsétlen két kivégzett holttestét egy szekéren hazafelé vittem, mellettem robogott el az uradalom kocsija, benne a kivégzést fogantatosító tisztek, kik gúnyosan nevettek felém, a nyomorúságomon megtört asszony s az áldozatukul esett holttestek felé, és vi-gyorogva haladtak a mi kocsijainkon Pusztaberénybe az áldozatok házához, hol Fürjes várta őket, ott ebédeltek, dőzsöltek estig, minden emberi érzésből kivetkőzve.

Hír szerint Gráner lakását aznap kifosztották.

Hallottam arról is, hogy valamely írásos feljelentés adatott volna be, mely ott fekszik vagy feküdt a fonyódi szolgabírói hivatalban.

Nem is tudom másként elképzelni, hogy a különben idegen, bennünket nem ismerő tiszték így jártak volna el uram és unokafivéremmel szemben, mert hiszen arra semmi okuk nem lehetett.

A zsidógyűlölet egymagában nem lehet ok arra, hogy egy rég kikeresztelkedett s közbecsülésben álló család két tagját csak általános gyűlöletből kivégezzenek. Kellett valami mozgó rugónak, valami felbujtónak lenni, ki a zsidógyűlölettől elvakított emberek kezét reánk irányította.

Férjem esetében ott van a postamesterné nyilatkozata és nyílt beismerése, hogy őt feljelentette, hogy az urak ellen akció készül, hogy zsidógyűlölet van, s őt, a különben gyenge idegzetű nőt, a kivégzéskor ott láttam a tömegben.

Unokatestvérem esetében ott van Fürjes összeköttetése a tisztékkel Widder rokona útján, előző összekülönbözése Gránerrel, pontos meghatározása uram letartóztatása idejének, a kocsik kirendelése s végül, hogy ő várja az áldozat házában volt gazdája gyilkosait s eteti-itatja abból, mit meggyilkolt kenyéradójánál keresett.

A vizsgálat lesz hivatva az összefüggést, az irányító kezét, a közönséges felbujtatót kikutatni.

Én, tekintettel arra, hogy Somogyban az úgynevezett fehér terrorcsapat járja be a vidékeket s tartja terror alatt az embereket, a budapesti Tekintetes Főkapitánysághoz fordulok, kérve, hogy a nyomozást megindítani s lefolytatni kegyeskedjék, mert nincs semmi garanciám, hogy a megrémült egyének, kik talán a különböző érdekek szálai által is le vannak nyűgözve, nyíltan, őszintén merjék az igazságot megmondani, vagy azok, akiknek hivatása volna az igazságot kikutatni, mernék azt félelem s kedvezés nélkül megtenni.

A csendőrség tagjainak kell elmondani, mit tapasztaltak, mit láttak, mit tudnak. Ki kötöztette össze a foglyokat? Ki teljesítette ezt a parancsot? Ki és miért, kinek a rendeletére, vagy tűrése mellett bántalmazta őket? Mert hogy előbb megkínóztattak, annak igazolásául becsatolom A./ alatt a férjem hullájáról felvett látletet, mely a sérüléseket megállapítja. A szolgabírói hivatal hivatalnokai nyilatkozhatnak a feljelentésről, s a feljelentőkről, ők tehetnek valamást, mely tiszték jártak ott először, kik azok, kik kezükbe vették az ügyet, kik adták ki a parancsokat, kik foganatosították azokat, hogy történhetett, hogy „népítélet” cégére alatt, önkényesen, bírói ítélet nélkül, sok ember szemeláttára, a kormánybiztos Svastics és a főparancsnok Horthy parancsa ellenére két embert kivégeztek?

A nyomozás és vizsgálat lesz hivatva megállapítani, hogy az ürügyül felho-

zott vádak légből kapottak és semmiféle magánegyénnek nem adnak jogot arra, hogy embertársait felakassza. Mennél képtelenebb a vád, annál kevésbé lehet ürügye egy bűncselekménynek.

A bűncselekmény pedig büntetést von maga után. E büntetés kiszabására az állam hatóságokat alkotott.

Jól tudom, hogy külön hatósága van a katonai és külön hatósága a polgári egyéneknek.

Hogy a bűnös katonai egyéneknek ki lesz a hatósága, későbbi dolog, most azonban a polgári hatóság elé tartozik megállapítása a tényállásnak. A tényállás megállapítása után lehet átadni a bűnösöket az illetékes hatóságoknak. Első feladat tehát, megvizsgálni, igaz-e az a tényállás, hogy augusztus 28-án Tószeghy Albertet és Gráner Albertet felakasztották s kik és miért tették ezt?

Én vádat emelek mindazon ismeretlen tettesek ellen, kik dr. Tószeghy Albert és Gráner Albert megölésében résztvettek, akár mint felbujtók, akár mint tettesek vagy részesek. A vizsgálat lesz hivatva az egyesek szerepét megállapítani.

Reámutattam a postamesterné és Fürjes József általam ismert szerepére és tetteire, melyek arra engednek következtetni, hogy ők voltak a kezdeményezők, vagy legalább is hozzájárultak ahhoz, hogy a tisztek a rendelkezésre álló karhatalommal a bűncselekményt hatósági mezbe öltöztetve véghezvitessék.

Megnevezem a tisztek közül azokat, kiknek nevét sikerült megtudnom. Ezek: gróf Salm, Bibó, Kuthy főhadnagy és állítólag Widder, kik vallomást tehetnek, kiknek felbujtására és miért történt a két ember megölése.

Nevezettek felettes katonai hatósága bizonyára kapott jelentést, mely elénk fogja tárni, miféle ürüggyel és kiknek parancsára foganatosította az ismeretlen és kipuhatolandó egyén az akasztást. A szolgabírói és csendőrszemélyzet kihallgatása kiderítheti, miért nem léptek közbe és túrték, hogy két embert nyilvánosan megöljenek.

A hatósági eljárás formája csak súlyosbítja az esetet, mely nyilvánosan a btkv. 278. §-ába ütköző gyilkosság büntette.

Mindezeknél fogva B./ alatt igazolt ügyvédem útján esedezem a Tekintetes Főkapitányság előtt: méltóztassék a már előadott indokokból saját hatáskörében intézkedni s a nyomozást megindítani azirányban, hogy a Budapesten VI., Munkácsy utca 23. szám alatt lakó dr. Tószeghy Albert vállalkozó, ki nyaralás céljából Fonyódfürdőre utazott s ott Gráner Alberttel együtt 1919. augusztus 28-án megöletett, kik által ölettek meg, s a kinyomozandó egyének ellen a büntető törvénykönyv 278. §-ába ütköző és minősülő gyilkosság büntette

miatt a szabályszerű eljárást megindítani s a felbujtó tetteseket és bűnrészeseket a törvény szigorával büntetni.

Tisztelettel

özv. dr. Tószeghy Albertné

Bécsi Magyar Újság. 1920. május 9. 3.p.

Akták a fonyódi gyilkosságokról

3. Pintér Pál állomásfőnök tanúvallomása.

- A Bécsi Magyar Újság munkatársától -

Pintér Pál állomásfőnök és Tihanyi Péter plébános taszári lakosok Fonyódon nyaraltak. Az előbbi Milosics cipésznél lakott, egy házban Nemes fonyódi csendőrmesterrel.

Pintér Pál állomásfőnök folyó hó (szeptember A szerk.) 4-én Kaposváron kihallgattatván, a következőket adja elő:

Augusztus hó 27-én reggel 10 órakor a kaposvári vonat beérkezésekor Fonyód állomáson volt, ezzel a vonattal megérkezett egy hadnagy, aki az állomásfőnöknek azt az utasítást adta, hogy Fonyódról 24 órán belül senki sem utazhat el.

(A hadnagy alacsony, szőke, gyermekes arcú.)

Pintér az állomásról a bélatelepi fürdőbe ment és ott megismerkedett dr. Szalayval, akivel beszélgetésbe bocsátkozott, ezen beszélgetés közben áttértek a zsidókra és a zsidókérdésről általánosságban beszéltek. Dr. Szalay szóba hozta Tószeghyékat és említette, hogy őt egy pár nappal ezelőtt elhívták, hogy beteg gyerekeiket megvizsgálja, amit ő meg is tett; másnap újból orvosi látogatást tett Tószeghyéknél, azonban sem a gyermek, sem az asszony nem voltak otthon és neki egy fél óráig kellett hiába várakozni, míg az asszony előkerült. Ebből dr. Szalay azt a következtetést vonta le, hogy Tószeghyék nagyon elbizakodott, proccos emberek. Pintér Tihanyi plébánossal déli 1 óra tájban lakásukra mentek és már ott azt a hírt vették, hogy Gránert kocsin behozták és a csendőrség fogházába bezárták; találkoztak egyúttal a csendőrmesterrel, aki ezt a hírt megerősítette és nagyon kifakadt az eljárás felett.

Este az őrmester azt mondta Pintérnek, hogy most dobolták ki a faluban, hogy reggel 7 órakor gyűlés lesz, és mikor Pintér azt kérdezte, mi lesz a gyűlés tárgya?, azt mondotta, hogy valószínűleg az éjjeli záróra és kimaradás, mert

érdeklődtek nála a tisztek, hogy e részben milyen szabályok állanak fenn. Erre való tekintettel Pintér és a plébános elhatározták, hogy a gyűlésre el fognak menni.

Reggel félnyockor (csütörtökön) az iskolánál volt a gyűlés a szabadban, ott megismerkedtek a szintén jelen levő jegyzővel, bíróval, a Sirály-szálló tulajdonosával, Schaller vendéglőssel és ott találták dr. Szalayt is. Senki sem volt tisztában, hogy mi lesz és miért hívták őket össze. Később jött egy százados, több főhadnagy és 2-3 hadnagy, összesen heten-nyolcan. Ezek odajöttek ehhez a társasághoz és bemutatkoztak, a bemutatkozásnál csakis a gróf Salm névre emlékszik. A tisztekkel együtt általánosságban beszéltek a zsidókról és elmondták a tisztek, hogy a szállodákban tartózkodó és elutazni akaró zsidókat megverték és ezek közül azokat, akik a Rosenberg-féle vendéglőben voltak, ki is rendelték a gyűlésre. Ezen beszélgetés közben lejelentkezett egy pirossapkás huszárfőhadnagy a századosnál és ezzel félrevonulva pár percig beszélgetett. A százados ismét visszatért a társasághoz, kihúzta zsebóráját és kérdezte a többi tiszteket, hogy megvárják-e Barkóczy ezredet, mire elhatározták, hogy nem várják be és az ülést az iskola udvarában tartották meg. Egy főhadnagy nyitotta meg az ülést hangzatos frázisokkal telített beszéddel, melynek éle a zsidók ellen irányult. Utána Vass Lajos nyugalmazott vasúti kalauz ugyanezt a beszédet népiesen mondta el, erős kifakadásokat használván a zsidók ellen, akik nem dolgoznak, csak csalással és rablással gyűjtik a vagyon.

Ekkor vették észre Pintér és társai, hogy ezek a beszédek egy progromot előkészíteni hivatván, de még senki se tudta, hogy ki ellen irányul. Következő szónok egy százados volt, ki a zsidókról egyáltalán nem beszélt, csak a hazáról és beszéde végén Horthy Miklóst éltette. Ez a beszéd azt a benyomást keltette, hogy az előző két beszéd hatását volna hivatva ellensúlyozni, és már Pintér és társai azt hitték, hogy mi sem fog történni. Kis szünet után előlépett a vörössipkás huszárfőhadnagy, aki a századosnál a gyűlés előtt jelentkezett és beszédét azzal kezdte: Nem vagyok szónok, ne várjanak hosszú beszédet, ezért a tárgyra térek és kijelentem, hogy kezünkben van három gazember; akarják-e, hogy felakasszák őket?

Egy kis cédulát vett elő és arról először Hamburger nevét olvasta fel, akinek bűne, hogy augusztus 10-én összeveszett Barkóczy ezredessel és megfenyegette őt, hogy a kommunisták még visszajönnek. Aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét. Erre semmi hang sem hallatszott, síri csend a tömegben, mindenki megrémülve, mozdulatlanul állott s a kezek nem mozdultak meg. Másodiknak dr. Tószeghy Albertet említette, akinek bűne, hogy a

Mackensen-hadsereg fegyvereit és munícióját megvette és eladta a kommunistáknak és aki a kommunistákkal állandóan barátságot tartott. Aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét. Senki nem mozdult, ugyancsak teljes a csend a tömegben. Harmadiknak Gránert említette, aki népnúzó, Tószeghyék kuttyája és kommunista. Ugyanazt a kérdést intézte a jelenlévők-höz: Aki nem akarja, hogy felakasszák, tartsa fel a kezét. Senki sem mozdult, egy hang sem hallatszott. Erre a hadnagy, körülnézve a tömeg fölött, azt mondotta: A nép ítél, a nép elmegy és fel fogja őket akasztani és felszólította a jelenlévőket, hogy a csendőrlaktanyához menjenek át. A mintegy 50-60 főből álló tömeg, melyben túlnyomóan asszonyok, leányok és gyerekek voltak, nyugodtan, minden fenyegetőzés nélkül mozdult meg és egymást „gyerünk, gyerünk” szavakkal biztatva, vonultak a csendőrlaktanyához. A tisztek a menet végén mentek. Ekkor vette észre Pintér és a vele lévő intelligensebb elem, hogy tulajdonképpen miről van szó és dr. Szalay kétségbeesetten szaladgált és felkérte őket, hogy csináljanak valamit, ez örülség, „valamit kellene tenni” szavakkal utána ment a jegyzővel, Schallerrel a tisztekhez. Pintér és a plébános eltávoztak és így a továbbiakról közvetlen tudomásuk nincs. A többi a csendőrmester feleségétől tudja, aki ott volt a kivégzésnél. Ennek előadása szerint ütlegek között hurcolták ki a tömlőcből elsőnek Gránert, utána Tószeghyt, mindkettőjüket egy körtefára, Hamburgert pedig egy szilvafára akasztották fel. Az akasztást Zsiborács nevű fonyódi legény végezte, akinek ennél Marcsa nevezetű hűga segédkezett. Tószeghyt az ütlegeléseken kívül azzal is kínozták, hogy a már felakasztott Gránernak lökdösték. Nesze, zsidó, egyétek meg egymást. Ekkor jött meg Tószeghynek felesége, aki térdre borulva, rémes sikoltozásokkal kegyelmet kért férje részére, Horthyra és Svasticsra hivatkozva. Erre a huszárhadnagy a csendőröknek megparancsolta, hogy Tószeghyt csukják le.

Az akasztás után a tömeg teljesen csendben elvonult. Ugyanaznap este kidobolták a faluban, hogy a Vámos-villából elmenekültek a zsidók, jöjjön a nép oda és vigyen el mindent és maguk a tisztek osztogatták a nép között a villa berendezéseit és bútorait.

A csendőrmester beszélt, hogy éjszaka nagyon megverték és kínozták az áldozatokat a tisztek. Rögtön utána beszélték a faluban, hogy ebben az egész dologban Fürjes intézőnek és a postamesternének a keze van benne. Dr. Szalay a kivégzés után elment Tihanyi plébánoshoz és kérte őt, hogy a szegény Tószeghyt, akit a megőrüléstől félt, menjen és vigasztalja, mire a plébános a fonyódi káplánt kereste fel, és ez utóbbit küldte le dr. Tószeghyhez. Pintér

és a plébános pénteken este mentek el Fonyódról és aznap épp úgy, mint az akasztás napján a faluban teljes csend volt és a lakosság nyugodtan viselkedett.

Bécsi Magyar Újság, 1920. május 11. 5. p.

El akarták tüntetni a fonyódi gyilkosságok tanuit

A Bécsi Magyar Ujság munkatársától -

Azok az akták, amelyeket a Bécsi Magyar Ujság dr. Tószeghy, Gráner és Hamburger meggyilkolásáról közölt, eljutottak ide is és a szenzáció erejével hatottak mindenütt. Itt több ember él, aki nem csak a gyilkosok személyéről, hanem a gyilkosság ügyében lefolytatott vizsgálat minden egyes részletéről is pontosan informálva van. A kaposvári fogház még életben maradt foglyai ismerik a gyilkosság legkisebb mozzanatát a kivégzésben segédkező parasztemberek szájából. Ezeket gróf Salm és Prónayék később el akarták rabolni a kaposvári börtönből, mert az ügyész előtt jegyzőkönyvbe mondták, hogy kik a gyilkosok, kik a felbujtók, akik őket az akasztások végrehajtására kényszerítették.

Néhány héttel a fonyódi gyilkosságok elkövetése után a budapesti román katonai parancsnokság annyira sürgette a gyilkosok letartóztatását, hogy a kaposvári ügyészség nem térhetett többé ki a letartóztatások elől. De mert a tiszti különítmények tagjainak, gróf Salmnak és Bibó hadnagynak - aki „báró”-nak szólíttatta magát -, mentelmi jogát megsérteni nem merte, letartóztatta Zsiborács, Német és Horvát nevű fonyódi parasztokat, akik a kivégzésnél a kötelet a fákra kötötték és ezzel a kivégzéseknél segédkeztek.

A három parasztot a kaposvári törvényszék fogházába vitték. Révy ügyész elé kerültek, aki előtt pontos, részletes vallomást mondtak jegyzőkönyvbe a fonyódi kivégzésekről. Beismerték, hogy ők kötötték fel a fára a köteleket, ők vetették a hurkot az áldozatok nyakába, de mindezt a tiszturak parancsára, kényszerítésére tették. Meg is nevezték a gyilkosokat, gróf Salmot, Bibó hadnagyot, báró Prónayt és Varga Péter kaposvári fogtechnikust.

Vallomásuk alapján öt-hat nappal azután, hogy Peidl belépett a kabinetbe, szabadon bocsátották őket. Letartóztatásuk okát, vallomásuk részleteit nagyon sok kaposvári, fonyódi lakosnak és rövid fogságuk alatt összes fogolytársaiknak elmondták.

Tószeghyné közben minden követ megmozgatott, hogy az entente-

missziók erőszakolják ki a magyar kormánytól a gyilkosok letartóztatását és megbüntetését. Az angol misszió átíratot is intézett a fonyódi kivégzések ügyében a magyar kormányhoz, amely azt egy kísérléssel leküldte Kaposvárra. Az ügyész ennek következtében a három parasztot újra letartóztatta. Zsiborács, Német és Horvát a börtönben megkülönböztetett bánásmódban részesültek, a fogházon belül teljesen szabadon mozogtak, gyakran ők helyettesítették az őröket, amikor a kommunista foglyokat munkára vitték.

Ez év március 6-ikán újabb kihallgatásra hívták őket. Ekkor ugyanis egy leirat érkezett Horthy Miklós aláírásával, amelyben Horthy az ügyességgel közli, hogy a három letartóztatott paraszt szabadon bocsátását ajánlja. Erre a vádtanács Kisfaludy táblabíró elnöklésével összeült és kimondotta a következőket:

Tekintettel arra, hogy a három ember büntetése nem lesz olyan nagy, hogy szökéstől kellene félni, a vádlottak szabadlábra helyezendők.

Révy ügyész, dacára annak, hogy a vizsgálat erélyes vezetése miatt egyszer már orrot kapott Budapestről, megfellebbezte a határozatot és a három ember szabadlábra helyezését már a vizsgálat érdekében sem engedte meg. A Kúria tényleg megváltoztatta a vádtanács határozatát és éppen a várható büntetés nagyságára való tekintettel a további fogvatartást rendelte el.

A három ember így továbbra is fogva maradt, kivételes helyzetét a fogházban továbbra is megtartotta, teljesen szabadon mozgott és nap-nap után a Márffy-féle kertészetbe járt dolgozni.

Március 30-ikán ismét váratlan esemény történt. Révy ügyésznél megjelent a Kaposvárott szolgálatot teljesítő közismert Janitsich hadnagy, Latinka Sándor egyik gyilkosa, aki közölte Révy ügyésszel, hogy Prónayék Kaposvárott vannak és az a szándékuk, hogy ezeket az embereket innen eltüntessék. Vagy erőszakkal elrabolják őket, vagy pedig kikérik őket azzal az ürüggyel, hogy a vizsgálat folytatásához szükség van rájuk. Az ügyész azonnal intézkedett, hogy a három embert visszazárássák a kertészeti telepről a fogházba. Útközben a parasztok a fegyőröktől megtudták, mi készül ellenük, mire fogolytársaik tanácsára kijelentették az ügyésznek, hogy értesültek az elrablás és eltüntetés tervéről, és az ügyészt teszik felelőssé azért, ha nekik bármi bajuk lenne.

Ettől a naptól kezdve nem lépték át a fogház küszöbét, munkára nem mentek. De mert még mindig tartottak attól, hogy őket el fogják rabolni, minden fogolytársuknak elmondták a fonyódi gyilkosság történetét és az ő esetüket, hogy még ha ők maguk elpusztulnak is, legyen, aki később vádolhassa a fonyódi gyilkosokat, Salmot, Bibót, Prónayt és Vargát.

Bécsi Magyar Újság, 1921. február 21. 4.p.

A siófoki tömeggyilkosok amnesztiát kaptak.

Budapestről jelenti munkatársunk. Hogy az amnesztiarendelet elsősorban a tisztí és ébredő gyilkosokra vonatkozik, kitűnik abból is, hogy a katonai bíróság legelsősorban a dunántúli tömeggyilkosoknak „kegyelmezett meg.” A siófoki tömeggyilkosságok tervezői és elkövetői ellen megszüntették a „vizsgálatot” és ennek alapján Horthy Miklós nevében, megkegyelmeztek Tószegi Freund és társai gyilkosainak is. Freiszberger, Salm gróf és a többiek most már hivatalosan is kegyelmet kaptak, amin ők nevetnek a legjobban. Eddig ugyanis szintén hivatalosan jártak szabadon és büntetlenül. Ha ez a parádé nem volna olyan fájdalmasan szomorú, mi is nevetnénk ezen. Olyan nagyot, hogy a könnyünk is kicsordulna.

Népszava, 1922. január 31. 5.p.

A fonyódi gyilkosság a bíróság előtt.

Tószegi-Freund és társainak meggyilkolása. - Bibó hadnagy „toborzó”-gyűlése.

Hivatalos jelentések a gyilkosságról

A gyilkosok amnesztiát kaptak.

A budapesti törvényszéken hétfőn kezdte tárgyalni a Nagy Béla tanácsa azt a sajtópört, amelyet a diktatúra bukása után meggyilkolt Tószegi-Freund Albert földbirtokos özvegye indított Rákosi Endre, a “Budapesti Hírlap” és Serényi Gusztáv, az “Új Nemzedék” munkatársai ellen. A pör háttere a diktatúra bukása utáni idők, az úgynevezett rendcsinálás szörnyű napjai, amikor szerte az országban a különítmények megkezdték bestiális munkájukat, amelynek rengeteg, szörnyű kegyetlenséggel meggyilkolt emberáldozata volt. Ezeknek a tömeggyilkosságoknak egyik véres epizódja csupán az, ami Fonyódon történt, ahol Tószegi-Freund Albert földbirtokos, Gráner Albert intézőt és Hamburger Edét gyilkolták meg példátlan kegyetlenséggel.

A gyilkosság részleteiről annak idején szélteben-hosszában beszéltek, a külföldi lapok meg is írták a Fonyódon történeteket, de az itteni lapok a cenzúra miatt nem írhattak erről a gyilkosságról sem, éppúgy, mint a többi úgynevezett atrocitásokról. A gyilkossággal kapcsolatban az “Új Nemzedék”-ben, amely akkor az uszításban előljárt, valamint a “Budapesti Hírlap”-ban cikk jelent

meg, amelyekben az volt, hogy Tószegi-Freunddal azért végzett a népítélet, mert bolsevista volt és a diktatúra alatt állandó összeköttetést tartott fenn a bolsevistákkal. A cikkek miatt a meggyilkolt Tószegi-Freund özvegye sajtópört indított halottgyalázás miatt. Ebben az ügyben egyszer már volt tárgyalás, amikor a bíróság a felek kérelmére elrendelte a valódiság bebizonyítását. A meggyilkolt özvegye, akinek annak idején a szemeláttára végezték ki a férjét, az akkor kiállott szörnyű izgalmak következtében beteg lett és időközben meghalt. Így a hétfői tárgyaláson panaszosképen a meggyilkolt gyermekei, illetve ezek gyámja szerepeltek. A panaszosok ügyvédje a gyilkosság körülményeire vonatkozóan több iratot szerzett be a valódiság bizonyítása érdekében.

Hivatalos jelentés a gyilkosságról

Az iratok között van annak a vegyes bizottságnak a jelentése, amely annak idején a gyilkosság körülményeinek megvizsgálására ment ki a helyszínre. A gyilkosság, amelyben a hadügy-, belügy- és igazságügyminisztérium kiküldöttjei, a fővezérség, valamint a család képviselői vettek részt, a helyszínen folytatott nyomozásokról és tanúkihallgatásokról jegyzőkönyvet vett föl, amely többek között a következőket tartalmazza:

Prónay Pál huszárszázados 1919 augusztus 27-én kiküldött Salm Hermann gróf főhadnagy parancsnoksága alatt egy tiszti különítményt Fonyódra. A különítmény Fonyódon letartóztatta Tószegi Albertet és Gráner Albertet, akiket a csendőrségi laktanyába szállítottak be, ahol már Hamburger Ede is fogva volt.

Tószegire a tiszti különítmény vezetőjének, Salmnak a figyelmét Prónay Pál irányította rá, aki azt mondta, hogy Tószegi bolsevista. Varga Péter fogtechnikus és Dvihal Aladárné postamesternő hasonló módon informálták a különítmény tagjait és egyúttal fölhívták ezek figyelmét Tószegi tiszttartójára, Gráner Albertre is. Tószeginek a felesége a letartóztatás után azonnal Svastics akkori kormánybiztoshoz fordult védelemért, azon kívül Siófokra utazott és személyesen felkereste Horthy Miklós fővezért. Aznap este távirat érkezett a tiszti különítmény parancsnokához, amelyben a kormánybiztos személyesen felelősséget vállalt Tószegiért és Gránerért és kérte az azonnal való szabadlábrahelyezésüket. Ugyancsak másnap hajnalban egy főhadnagy személyesen vitte el Salmhoz Horthy fővezér parancsát, amelyben a fővezér a tiszti-őrjárat parancsnokát személyesen teszi felelőssé a két letartóztatott testi épségéért és figyelmeztette őt, hogy az ügyben addig ne hozzanak döntést, amíg meg nem vizsgálják.

„Népítélet” Bibó hadnagy vezetése mellett

A parancs átvételénél jelen volt Bibó Dénes hadnagy is. Másnap reggel 7 órára Salm népgyűlést hívott össze az iskola udvarára azzal, hogy a nemzeti hadsereg érdekében propagandagyűlés lesz. A község lakosai közül többen össze is gyűltek az iskola udvarán, akikhez két tiszttal beszélt, valamint egy fonyódi lakos. Mind a hárman a zsidókat szidták. A beszédek után Salm két társával eltávozott a gyűlésről, amire Bibó Dénes vette át a gyűlés vezetését. Bibó Dénes a gyűlés résztvevőikhez azzal fordult, hogy a községben három olyan ember van, akik főbűnösök voltak a diktatúrában. Tószegi Freund Albert és Gráner Albert, akik a Mackensen hadseregétől megvásárolt fegyvereket a vörös hadseregnek adták el jópénzen, azonkívül a bolsevistáknak több millió koronát adtak, valamint Hamburger Ede, aki egy alezredest megfenyegetett, hogy följelenti. Miután Bibó hadnagy felsorolta a három ember bűneit, a fölizzgatott emberektől megkérdezte, hogy mi történjék ezzel a három elfogott emberrel. A megvádított emberek közül többen azt kiáltották, hogy föl kell akasztani őket. Erre Bibó vezetésével a csendőrlaktanyához vonultak, ahonnan kihurcolták a három fogvalevő embert és folyton ütlegelve, a közelben levő fákhöz taszigálták őket. Itt aztán kezdetét vette a „népítélet” végrehajtása.

Először Gráner Albertet akasztották föl az egyik fára, majd melléje kötötték föl Tószegi Albertet és végül Hamburger Edét.

Az akasztást Gulyás Horváth István, Zsiborác Zsolt és Németh József fonyódi lakosok hajtották végre. A Tószegi Albert nyakába vetett kötél fölhúzás közben kétszer is elszakadt, amire harmadszor is fölakasztották.

Amikor Tószegi először szakadt le a kötélről, akkor érkezett oda a felsége sikkoltozva, aki térdre vetve magát, könyörgött, Horthy fővezér parancsára hivatkozva a tiszteknek.

Az asszonyt azonban a csendőrök ellökdösték a férjétől, akin végrehajtották a gyilkosságot.

A meggyilkolt „bűnei” és a „megtorlás”

A bizottság arra vonatkozóan, hogy Tószegi és Gráner bolsevisták lettek volna vagy a proletárdiktatúrával kapcsolatban állottak volna, semmiféle adatot nem tudott megállapítani. Nem igazolódott be, sőt megcáfolták azt az állítást, mintha Tószegi és Gráner a Mackensen-hadseregétől fegyvereket vásároltak volna a vörös hadsereg részére. Hamburger Edéről csak azt tudták

megállapítani, hogy a diktatúra alatt Barkóczy-Klopsch Béla alezredessel összeszólalkozása volt és ekkor az alezredest megfenyegette, hogy följelenti.

A bizottság ezután megállapítja, hogy az önkényes kivégzést intéző és annál közreműködő katonai személyekkel szemben a katonai hatóságok vannak hivatva eljárni, míg az akasztást végrehajtókkal, a gyilkosságban résztvett polgári egyénekekkel szemben a polgári bíróságnak kell eljárnia. A gyilkosság miatt meg is indult az eljárás és a kaposvári ügyészség 1920 május 3-án kelt vádiratában szándékos emberölés büntette címén vádat emelt Németh József, Horváth István, Zsiborác József, Varga Péter és Fürjes József ellen. Az ügy azonban nem került főtárgyalásra, mert közben a gyilkosok amnesztiát kaptak.

A tárgyalás

A tárgyalás megnyitása után először Rákosi Endre hírlapírót hallgatta ki a bíróság, aki kijelentette, hogy a cikket közérdekből írta. Hasonlóan vallott Serényi Gusztáv is, aki ráadásul hosszan beszélt arról, hogy a budapesti sajtó egy része a gyilkosságokkal kapcsolatban a nemzeti hadsereg tisztjeiről gyalázkodó cikkeket írt. Hangoztatta, hogy őt a cikk megírására közéleti és most is magas állásokat betöltő emberek hívták föl, hogy a „felekezeti sajtó” gyalázkodásait ellensúlyozzák.

A vádlottak kihallgatása után Ulain Ferenc védő szólalt föl, aki arról kezdett beszélni, hogy a lapok az ügyet más irányba akarják terelni és ezért kéri a bíróságot, hogy a bizonyítás során csak azt kutassa, hogy bolsevista volt-e Tószegi vagy nem. A bíróság elnöke erre kijelentette, hogy ő nem törődik azzal, hogy a lapok mit írnak. Erre Ulain méltatlankodni kezdett, amire az elnök rendreutasította őt és végül megvonta tőle a szót. Ezután a tanúk kihallgatására tértek át.

A fősorakoztatott emberek kivétel nélkül azt vallottál, hogy a meggyilkolt Tószegi és Gráner bolsevistaságáról nem tudtak semmit; ezt csak úgy általában beszélték a faluban.

Azt azonban nem tudták megállapítani, hogy a híresztelések mennyiben felelnek meg a valóságnak. Egyik tanú kihallgatásával kapcsolatban Ulaint másodszor is rendreutasította viselkedése miatt az elnök és figyelmeztette, hogy ha továbbra is így viselkedik, akkor a bíróság határozatát kéri ki vele szemben.

A tanúk kihallgatása után a bíróság zárt tárgyalást rendelt el, amelyen ismertették a kiküldött vegyes bizottság, továbbá a kaposvári törvényszék iratait. Az

iratok fölolvassása után a további nyílt tárgyaláson Ulain védő még néhány tanú kihallgatását kérte, amit azonban a bíróság elutasított. Utána Zboray¹⁴⁸ a Tószegi-család képviselőjében bejelentette, hogy amennyiben a bíróság a tárgyalást elnapolja, akkor ő kéri a bizonyítás kiegészítését. Előadta Zboray, hogy amikor 1920 novemberében betekintést nyert a gyilkosságok miatt indított vizsgálat irataiba, az ügyészségnél előterjesztést tett, ez az előterjesztése azonban elveszett az ügyészségen és a mai napig sem találták meg. Így azután a bíróságnak itt jelent be több olyan dolgot, amit nem lehet a tárgyalás során figyelmen kívül hagyni. Több adatot sorolt föl, amelyekkel bizonyítani kívánja, hogy Tószegi és Gráner semmiféle összeköttetésben nem állottak a bolsevistákkal. Végül az előterjesztések igazolására több tanú kihallgatását kéri. A bíróság a bejelentett tanúk közül néhánynak elrendelte a kihallgatását és erre való tekintettel a tárgyalás folytatását február 25-ére halasztották el.

Bécsi Magyar Ujság, 1922. január 31. 1-2.p.

Tószegi Freund Albert meggyilkolása a budapesti törvényszék előtt

A gyilkosokra és a gyilkosságra vonatkozó bizonyítékokat zárt tárgyaláson olvasták fel - Elnapolták a tárgyalást

- A Bécsi Magyar Ujság munkatársától -

Másfél évvel ezelőtt a Bécsi Magyar Ujság rendőrségi akták alapján napokon keresztül közölte dr. Tószegi-Freund Albert földbirtokos és Gráner Albert jószágigazgató meggyilkolását. Tószegit és Gránert 1919 augusztus 27-én Fonyódon végezték ki gróf Salm főhadnagy és Bibó Dénes huszárhadnagy intézkedésére. Az akasztást az ő parancsukra Zsiborác József földműves végezte, akit éppen úgy, mint a felbujtókat, az amensztia-rendelet értelmében nem vontak felelősségre.

Egy sajtóper kapcsán a fonyódi gyilkosság minden borzalmas részleteivel együtt ma a budapesti törvényszék elé került, dr. Rákosi Endre 1919 október 7-én a Budapesti Hírlapban egy cikket írt, amelyben az állott, hogy a Fonyódon kivégzett Tószegi-Freund Albert kommunista volt, aki a vörös hadsereg részére a Mackensen-féle hadsereg fegyvereit megvásárolta. Ugyanezen a napon Serényi Gusztáv hírlapíró az Uj Nemzedékben ugyanezt közölte, de még azt is hozzátette, hogy Tószegi-Freundot mint kommunistát többszáz paraszt kívánságára végezték ki, a kommün alatt tanúsított magatartása miatt. A két

újságíró ellen előbb a meggyilkolt Tószegi-Freund felesége indított sajtópöröt halott ura emlékének megrágalmazása miatt. Miután azonban Tószeginé a kiállott izgalmak folytán férje meggyilkolása után egy évre meghalt, dr. Tószegi Ferenc, Tószegi Erzsébet és ifj. Tószegi Ferenc, a kivégzett árváinak gyámja lépett fel sértettként.

A sajtópör főtárgyalása ma délelőtt kezdődött a budapesti törvényszéken. Dr. Nagy Béla, a főtárgyalás elnöke megnyitotta a tárgyalást, amelyen szokatlannul nagy közönség jelent meg. Egyik nagyon érdekes dokumentum a pörben annak a bizottságnak a jelentése, amelyet Tószegi Albert, Gráner Albert és a velük együtt meggyilkolt Hamburger Ede meggyilkolása ügyében küldetett ki. A Tószegi-család ugyanis dr. Zboray Mikós ügyvéd útján elintézte azt, hogy egy vegyes bizottságot küldjenek ki a Fonyódon kivégzettek ügyének megvizsgálására. Ebben a bizottságban résztvett: a hadügyminisztérium, a belügyminisztérium, az igazságügyminisztérium, az akkor fővezérség és az érdekelt családok megbízottjai is. Ez a vegyes bizottság a helyszínen tartott nyomozás eredményéről jelentést állított össze, amelyben többek között a következőket állapították meg:

A Prónay-különítmény munkában

A Prónay Pál huszárcapitány által gróf Salm Herman főhadnagy parancsnoksága alatt kiküldött tiszti őrzőjárat 1919 augusztus 27-én Fonyódon letartóztatta dr. Tószegi Freund Albertet és Gráner Albertet és őket a csendőrségi laktanyába szállította, ahol már Hamburger Ede magánhivatalnok is fogva volt. Tószegi Albertre mint kommunistára már Prónay Pál ráirányította gróf Salm Herman figyelmét.

A népítélet

Dr. Tószegi Freund Albertné férje érdekében egyrészt Svastics Nándor kormánybiztoshoz fordult távirati

Prónay Pál

úton, másrészt személyesen kereste fel Siófokon Horthy Miklós fővezért. Este hat óra után megérkezett a tiszti őrzőparancsnokához a kormánybiztos távirata, amelyben saját személyében vállal felelősséget Tószegiért és Gránerért és azonnal való szabadlábrahelyezésüket kéri.

Hajnali 3 órakor Sibrik György főhadnagy jelentkezett gróf Salm Hermannál, Horthy Miklós akkor fővezér parancsát hozva, amely szerint a tiszti őrzőparancsnokát személyesen teszi felelőssé a két letartóztatott testi épségeért és felhívta őt, hogy addig ne döntsön az ügyben, míg az kivizsgálva nincs.

A parancs átvételénél jelen volt Bibó Dénes tartalékos huszár hadnagy is.

Ezután leírja a jelentés, hogy ugyane napon reggel hét órakor gróf Salm népgyűlést hívott össze az iskola udvarára és a szónokok meglehetősen zsidóellenes hangon tartott beszédeket mondtak. A beszédek után gróf Salm a tisztekkel eltávozott, de ott maradt Bibó Dénes még néhány más tiszttel.

Bibó Dénes egy papírlapot tartva a kezében, a több száz főnyi tömeghez beszédet intézett, hangoztatta, hogy három főbűnös van: Tószegi Freund Albert és Gráner Albert a Mackensen-féle hadsereg fegyvereit a vörös hadseregnek adták el, a harmadik Hamburger Ede, aki az ellenforradalmárokat üldözte. Aztán Bibó feltette a kérdést a tömeghez, hogy mi történjék velük, a főbűnösökkel, mire a tömeg mindegyike azt kiáltotta, hogy fel kell őket akasztani.

Bibó Dénes minden egyes letartóztatott neve után így szólt a tömeghez:

Aki nem akarja, hogy felakasszák őket, az tartsa fel a kezét!

Kezét azonban senki nem tartotta fel.

A kivégzés

Ezután a tömeg a tisztekkel együtt a csendőrlaktanyához vonult, ahol Bibó hadnagy a három letartóztatottat egyenkint kihívta őrizetük helyéről, amire a jelenlévők a foglyokat ütlegetve, a helyszínen lévő fákhöz taszigálták, ahol előbb Gráner Albertet az egyik fára, majd dr. Tószegi Freund Albertet és utolsónak Hamburger Edét egy másik fára felakasztották. A Tószegi Albert nyakába vetett kötél, miután a fára felhúzták, kétszer is elszakadt, de harmadszor is felhúzták és az akasztást rajta végrehajtották.

Közben Tószegi Albertné sikoltozva jött a helyszínére és Horthy főparancsnok kegyelmére hivatkozott. Bibó hadnagy azonban őt a csendőrőrmesterrel elvezettette.

Megállapítja a jelentés azt is, hogy semmi adat nincs arra nézve, hogy

Tószegi vagy Gráner kommunista lett volna, arra sem merült fel semmi adat, hogy a proletárdiktatúrával valamelyest kapcsolatban állottak volna.

Bibó a hadügyi népbiztos soffőrje volt

Mint jellemző adatot fel kell említeni, - írja a vegyesbizottság jelentése, - hogy Bibó Dénes, aki az önkényes akasztás főintézője volt, polgári hivatására nézve gépészmérnök, saját beismerése szerint a kommunizmus alatt Szántó népbiztos soffőrje volt.

E gyilkosságokból kifolyólag megindult a bűnvádi eljárás és a kaposvári kir. ügyészség 1920 évi május 3-án kelt vádiratával szándékos emberölés büntette címén megvádolta Német József földmívest kétrendbeli, Horváth István (gulyás) földmívest háromrendbeli, Zsiborács József földmívest háromrendbeli, továbbá Varga Péter fogtechnikust, Fürjes József intézőt kétrendbeli szándékos emberölés büntetével.

Ezek végezték ugyanis a hóhérmunkát, de ez az ügy főtárgyalásra nem került, mert a tettesek amnesztiát kaptak. A törvényszék ennek a bizottságnak a jelentését zárt tárgyaláson olvasta fel. Az elnök a tárgyalás során makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy ez nem a Tószegi Freund gyilkosai ellen megindított bűnpör, hanem egy sajtóper, amelynek folyamán a gyilkosságot nem szabad említeni.

Az elnök több ízben jelenti ki, hogy a gyilkosság nem tartozik a bíróság elé.

A tárgyalást féltíz órákor nyitotta meg dr. Nagy Béla elnök. Az elnök közli, hogy a bíróság a két vádlott ellen emelt panaszt egyesítette. Dr. Rákosi Endre kijelentette, hogy vállalja cikkéért a felelősséget. Serényi Gusztáv azt hangsúlyozta, hogy őt nem vezette gyűlölködés cikke megírásánál, mert a Tószegi-Freund családot nem is ismerte. Ezután a tanúk kihallgatására került a sor. Ify Lajos róm. kat. lelkész kijelenti, hogy semmit sem tud arról, hogy dr. Freund kommunista lett volna, vagy hogy a bolsevistákkal összeköttetésben állott volna.

Felső-Vas Lajos, aki a kommün alatt a munkástanács elnöke volt, szintén nem tud semmit a Tószegiekkommunista érzelmeiről. Barkóczy alezredesnek sincsen erről közvetlen tudomása. Horváth János földmíves és Gyulai Dénes vasutas hasonló értelemben vallanak. Kenderesi Pál nyugalmazott csendőr, aki a kommün alatt vörösőr volt, azt vallja, hogy Freundék csomagokat küldtek Budapestre, de nem tudja, hogy mi volt a tartalmuk. A munkástanács egyszer táviratot kapott, hogy a villát nem szabad elkommunizálni. Sonnenschein

Lipót fonyódi mészáros az összes Tószegi ellen emelt vádakról csak a népgyűlésen értesült. A vádat egy tiszt olvasta fel céduláról.

Zboray Miklós: A kivégzésnél ön is jelen volt?

Tanú: Engemet is ki akartak végezni. Engem is odaállítottak a fák alá.

Zboray: Miért?

Tanú: Mert nem akartam a fehér pénzt elfogadni.

Zboray: És nem akasztották fel?

Elnök: Elbocsájtották.

Zboray: Elbocsájtották, mert adott tízezer koronát.

Elnök: Ez nem tartozik ide.

Ulain Ferenc: Tehát önt is ki akarták végezni?

Elnök: Ne tessék feleletet adni, ez nem tartozik ide.

Zboray Miklós: Elbocsátották, mert a házát, melyben csendőrlaktanya volt, felajánlotta a tízezer korona mellett a községnek és érdekes, hogy most a község pörli a saját házáért.

Elnök: Nem tartozik ide.

Serényi Gusztáv: Ez azt bizonyítja, hogy nem felekezeti gyűlölségből végezték ki a vádlottakat.

Elnök ezután felolvassa dr. Csupor József székesfehérvári tanácsnok levelét, melyet 1919 augusztus 12-én írt Váry főügyésznek.¹⁴⁹ A levélben megírja, hogy hivatalos helyiségében a diktatúra alatt Biermann István hivataloskodott. Az írásztalban hivatalának újból való elfoglalása után a következő szövegű levelet találta:

Bécsből telefonüzenetem van Hiermesiter elvtárstól, 32-67 telefonszám. Mikor tebetem tiszteletem? Freund Antal dr.

Ismerteti ezután az elnök a kaposvári törvényszék leiratát, mely szerint büntetőeljárás volt folyamatba téve több, a fonyódi kivégzésekben való részvétellel gyanúsított ellen, de a tárgyalásokat kegyelmi eljárás folytán megszüntették.

Ulain Ferenc: Kéri a felolvasás mellőzését, mert csak az a kérdés, kommunista volt-e Tószegi Freund, vagy nem?

Elnök felolvassa a fonyódi állomásfőnök jelentését, mely szerint dr. Gráner csak ruhákat vitt magával, a Tószegi család pedig két-három naponként egy kosár zöldséget Budapestre.

Ezután zárt tárgyaláson felolvassák a kiküldött vegyes bizottság jelentését, valamint a kaposvári ügyészség és törvényszék ez ügyre vonatkozó iratait. Zboray Miklós a zárt tárgyalás miatt semmiségi panaszt jelent be. Ha a bíróság

elnapolná a tárgyalást, akkor kéri a bizonyítékok kiegészítését. 1920 november 15-én nyert betekintést a vizsgálat anyagába. Ekkor előterjesztést nyújtott be az ügyészséghez, ez az előterjesztés azonban valahol elveszett és mindmáig nem került meg. Annyi fontos dologra hivatkozik az előterjesztésben, hogy azt a vizsgálat kiegészítése esetén mellőzni nem lehet. A bíróság ezután elrendeli több tanúnak megidézését és a bizonyítás kiegészítése céljából a tárgyalást február 25-ig elhalasztja.

Népszava, 1923. január 9. 6.p.

Fölmentő ítélet a Tószegi Freund-ügyben

Emlékezetes még, hogy a diktatúra bukása után Fonyódon meggyilkolták Tószegi Freund földbirtokost. A gyilkossággal kapcsolatban az „Új Nemzedék” és a „Budapesti Hírlap” cikket közöltek, amelyben azt írták a többek között, hogy Tószegivel azért végzett a „népítélet”, mert kommunista volt. A meggyilkolt családja a cikkekben foglalt kitételeke miatt *balottgyalázás* címén pört indított a cikk írói, Serényi Gusztáv és Rákosi Endre hírlapírók ellen. A törvényszék annak idején tárgyalta ezt az ügyet és a bizonyítás kiegészítését rendelte el. Föllebbezés folytán az ügy a *táblához* került, ahol most a két újságíró a vád alól fölmentették.

Népszava, 1923. május 17. 5.p.

A Tószögi Freund ügy a Kurián

A kommün bukása után a „Budapesti Hírlap” és az „Új Nemzedék” foglalkozott Tószögi Freund Albert földbirtokos, Gráner Albert jószágkormányzó és Hamburger Sándor kereskedő az ellenforradalom első napjaiban történt kivégzésével és azt írta, hogy a „népítélet” jogosan végzett velük, mert a proletárdiktatúra alatt összeköttetésben voltak a népbiztosokkal, élelmezték a szovjetházat és megvásárolták a Mackensen-hadsereg fegyvereit csak azért, hogy azokat jó pénzért a vörösöknek adják el. A cikkek szerzői, Rákosi Endre dr. és Serényi Gusztáv ellen Tószögi Freund Albert özvegye halott emlékének meggyalázása miatt sajtópört indított. A büntetőtörvényszék bűnösnek mondotta ki a két hírlapíró és Rákosit 1400 korona, Serényit pedig 10.000 korona pénzbüntetésre ítélte. A tábla megváltoztatta a törvényszék ítéletét és

mindkét vádlottat fölmentette azon a címen, hogy az ügy elévült. A Kuria szerdai tárgyalásán helybenhagyta a tábla fölmentő ítéletét.

Népszava, 1925. február 26. 7.p.

Adalék a fonyódi „rendcsináláshoz”

Hogyan gyilkolták meg Sulyok fonyódi bankigazgatót. - Az özvegy kártérítési pöre a gyilkosok ellen.

A budapesti törvényszék előtt „érdekes” ügyet tárgyaltak szerdán.¹⁵⁰ Egyszerű polgári pör, kártérítési kereset, amelyet egy özvegyasszony indított két pusztakovácsi földbirtokos ellen. Az asszonynak, özvegy Sulyok Ignác-nénak, a férjét gyilkolták meg, aki Fonyódon takarékpénztári igazgató volt. Ő is úgy járt, mint annyi sok más, „a nemzeti újjáébredés” napjaiban, a siófoki különítmény fehér terroristái kegyetlenül megkínózták és megölték. A gyilkoló különítmény parancsnokai Bogyay Pál és Bogyai Szilárd voltak, az ő kezükbe került Sulyok bankigazgató, akit a fogházból hurcoltak ki a fehér brigantik, korbáccsal hajszolták végig vagy 10 kilométeres úton, utána pedig válogatott kínzások között kivégezték. Természetesen „hazafias fölbuzdulásukban” nem feledkezvén meg az áldozat értéktárgyairól sem, amelyeket elraboltak. A szerencsétlen asszony most a különítmény parancsnokaitól kártérítést követel. A temetés árát, az elrabolt értéktárgyak ellenértékét és kárpótlást azért, hogy kenyérkeresőjét ártatlanul meggyilkolták.

Ebben az ügyben a budapesti törvényszéken már több tárgyalás volt, de mindig újabb bizonyítás végett elnapolták a tárgyalásokat. A szerdai tárgyaláson a bíró ismertette a lengyeltóti járásbíróság által fölvetett tanúvallomásokat. Eszerint Witzel Győző fonyódi járásbíró vallja, hogy 1919 augusztusában a kaposvári járásbíróság fogházából a politikai foglyokat, köztük Sulyokot is átküldték a közigazgatási hatósághoz, azaz a fősolgabírói fogdába és hogy azután ott mi történt a politikai foglyokkal, azt nem tudja. Tud arról, hogy a kaposvári járásbíróság fogházából különítménybeli katonák elhurcoltak foglyokat és a katonák között volt a két Bogyay is. Több fonyódi lakos előadja tanúvallomásában, hogy ők csak hallomásból tudják azt, hogy Fonyódon megöltek néhány zsidót, de magát a gyilkosságot nem látták. Hajós ügyvéd, a fölperes képviselője, több adatot hozott még föl annak bizonyítására, hogy a gyilkosságot Bogyayék rendeletére követték el a különítménybeli brigantik. Ezután Körmendi Ferenc székesfehérvári tisztviselő tett tanúvallomást. Elő-

adta, hogy a Bogyay testvéreket jól ismeri és 1919 szeptember 1-én szemtanúja volt annak, amikor egy katona korbáccsal maga előtt hajtott egy összevert embert, az illető Sulyok volt. Miután akkor ő is egyenruhában volt, a fogoly bántalmazását megtiltotta. Később kocsin még egy foglyot hoztak, majd megérkeztek a különítménybeli emberek is, ugyancsak több fogollyal. Hogy kik voltak ezek a foglyok, nem kutatta, mert abban az időben ez nem volt tanácsos. Aznap este Bogyay Pál beállított a szállására és kapát meg ásót kért tőle. Megkérdezte Bogyayt, mire kell az ásó és a kapa, amire ez azt válaszolta, hogy négy zsidót akarunk elásni. Ő kénytelen volt ásót és kapát adni Bogyaynak. Később a Bogyay-fiúk dicsekedve beszéltek el neki, hogy azt a négy zsidót, akit délután hoztak, kivégezték. Az egyik Bogyay elbeszélte a gyilkosság részleteit is és azt mondotta, hogy a foglyok közül kettőt kapával vertek agyon, egyet pedig, aki „nem akart megdöglenni”, Bogyay Pál szúrta keresztül a kardjával. Láttja is nála véres kardot. Tudja, hogy a meggyilkolt embereket a kukoricásban földelték el. Hogy Bogyay kit szurkált agyon a négy szerencsétlen ember közül, nem tudja, másnap hallotta a nővérétől, hogy a meggyilkoltak között volt Sulyok is. Azt, hogy a tisztek közül még kik vettek részt a gyilkosságban, nem tudja.

Ezután a gyilkosság körülményeiről intézett kérdéseket a bíró a tanúhoz, miközben Sulyokné megjegyezte csöndesen, hogy amikor a férjét exhumálták, a feje ketté volt hasítva. A tanú megesketésének mellőzését kérte Bogyayék ügyvédje, a bíróság azonban megeskette a tanút.

Ezután Sulyokné képviselője a bizonyítás kiegészítését kérte. Kérte Pogány Vilmos volt főhadnagy kihallgatását, aki jelenleg kaposvári kereskedő és a gyilkosság idején parancsnoka volt annak a különítménynek, amely Sulyokot meggyilkolta. Kérte továbbá Peterdi Péter lengyeltóti főszolgabíró kihallgatását annak bizonyítására, hogy a főszolgabírói fogdából a Bogyay-fivérek hurcolták el az áldozatokat.

A bíróság a kérésnek helyet adott, elrendelte a tanúk kihallgatását és erre való tekintettel a tárgyalást elnapolták. Ebből is láthatjuk, hogy hogyan dolgoztak az „újjáébredés” brigantiai.¹⁵¹

Népszava, 1925. július 18. 5.p.

Bibó Dénes

Az arany-sarkantyú¹⁵² és a pénzestárca

(részlet)

A fonyódi eset

Az első adat, amit Bibó Dénes a. v. és r. gy. úrról leközlünk, az 1919. évi fonyódi esetből való. Ahol három ártatlan - a m. kir. ügyészség által is hivatalosan ártatlannak deklarált - áldozat: tószegi Freund Albert, Gráner Albert és Hamburger Ede legyilkolásában tevékenykedett. Mintegy hatvan jegyzőkönyv áll rendelkezésre, de mi az ő tisztársának: Barkóczy Béla alezredesnek vallo-
mását iktatjuk ide.

Barkóczy Béla alezredes a következőket adta annak idején jegyzőkönyvbe Bibó Dénes a. v. és r. gy.-ről, ezidőszerint a “Magyar Automobil Club” tagjáról:

Barkóczy Béla 46 éves róm. kath. feledi (Gömör-m.) születésű, budapesti lakos (Átlós-út 22, I. em. 2..) nős, hivatásos alezredes, a hadügyminisztérium 32. osztályának vezetője:

Augusztus 28-án reggel értesültem arról, hogy az iskola udvarán népítéletet hoztak. Arrafelé mentem és amikor a csendőrlaktanyához értem, akkor már Gráner föl volt akasztva, akkor igazították a kötelet Tószegi nyakára, nem tudom, hányad ízben. Hogy ki tette ezt, nem tudom. A jelenlévők közt láttam tiszteket, akiket megnevezni nem tudok, mert névszerint nem ismerem őket és mivel mintegy körülvették kordonként a népet, az volt a benyomásom, hogy ők a rendfőntartás végett vannak ott. Amikor Tószegi kivégzése megtörtént, a csendőrlaktanya udvarán, ahol én is állottam, bejött Tószeginé és jajgatni kezdett, hogy ez nem lehet, kegyelem jött, (fővezértől jött kegyelem. f. l.), hol vannak a tisztek, nincs itt egy tiszt? Amire egy ott levő tiszt azt mondta, hogy ezt nem a tisztek csinálják, hanem a nép, amire az asszony összeesett, ekkor az asszonyt bevitték a csendőrlaktanyába.

Én be is mentem a csendőrlaktanyába Hamburgerhez, ő összetett kézzel könyörgött, hogy mentsem meg, ezt én meg is ígértem neki és mivel azt hittem hogy talán még Tószegin is lehet segíteni, elhatároztam, hogy érdekükben közbelépek. Az egyik ott levő tiszthez, talán Bibóhoz fordultam kegyelemért (sok más tanú bizonyítja, hogy csakugyan Bibó volt. f. l.), mondtam, hogy ez a Tószegi már eleget megszenvedett, hiszen már kétszer rátették a kötelet a nyakára. Hamburger pedig nem érdemli meg, hogy fölakasszák, hacsak valami egyebet nem tett, mint amit velem szemben elkövetett. Erre Bibó megjegyezte, hogy ez éppen elég, máskülönben ők nem tehetnek ebben az ügyben semmit, forduljak Salmhoz. Ekkor én rögtön Salm keresésére indultam a Szarvas-szállodába és különböző helyeken kerestem, ahol mondták, hogy esetleg le-

hető lesz megtalálni, de nem tudtam megtalálni és így a kivégzés az én távollétemben megtörtént, Salmmal csak dél felé találkoztam. Augusztus 10-ike táján a Schaller-vendéglő előtt az utcán megkérdeztem Schallertől, hogy pusztulnak-e már innen a zsidók. Erre távolabbról megszólalt valaki, egy férfi (ez igazán férfi volt! f. l.), „annyi jogom, mint magának, nekem is van, ne viselkedjék úgy, mint egy útonálló”, erre megfenyegetett botjával, mire én valami gorombaságot mondtam neki, erre ő visszaválaszolt szószerint: „Föl foglak jelenteni, hogy fehér gárdista vagy!” Ez az illető, amint utólag értesültem, Hamburger volt. Ekkor több ember jelent ott meg és megfogta a botot, amivel fenyegetőztem, odajött Hamburgerné is és megfogta a botot. Ezen jelent alatt Hamburger körülbelül harminc lépésre állt tőlem. A bíró elkérte tőlem a botot és ezáltal a kedélyek is lecsillapodtak. Ezt a jelenetet már azután még a nap közben kiszínezve, közszájon beszélték.

Somogyvármegye, 1946. március 23. 3.p.

Borzalmas részletek kerültek napvilágra az 1919-es fonyódi gyilkosságokról

Kétszer szakadt le a kötél, - harmadszor is felakasztották áldozatukat

A kaposvári népügyészség hosszas nyomozás után most derítette ki dr Tószeghy Freund Albert és két társa ellen 1919 augusztus hó 28-án elkövetett gyilkosság részleteit.

Gróf Salm Hermann parancsnoksága alatt 1919 augusztus 27-én Fonyódra ment egy 10 tagból álló tiszti járőr. Ezek elfogták dr Tószeghy Freund Albertet, ennek intézőjét, Gráner Albertet, és egy véletlenül Fonyódon nyaraló Hamburger Ede nevű magántisztviselőt.

A tisztek foglyaikat megkínózták. Másnap reggelre népgyűlést hívtak össze, amelyen az egyik tiszt uszító beszédet mondott és megkérdezte az összegyűlteket, hogy van-e aki nem akarja, hogy a foglyok ki legyenek végezve, az tartsa fel a kezét.

A tömegből természetesen senki sem merte feltartani a kezét és erre a tisztek megállapították, hogy a nép halálra ítélte őket.

Rögtön köteleket kerítettek és a foglyokat egymás után felakasztották. Dr Tószeghy Freund Alberttel a kötél két ízben szakadt le. Akasztás közben érkezett oda Tószeghy felesége, aki előző nap Siófokra ment a fővezérséghez. Siófokon biztatást kapott, hogy intézkedni fognak, hogy a foglyokat ne végez-

zék ki addig, amíg az igazság nincs kiderítve. Az asszony akasztás közben ért a színhelyre és amikor a férjével a kötélen leszállt, odarohant az egyik tiszthez, átölelte a lábát és őrlődve kiáltotta, hogy kegyelmet kapott, ne bántsák a férjét. A tiszt azt válaszolta, hogy neki nem parancsol senki, az asszonyt csendőrhöz kísértette el a szomszédos házba és Tószeghyt harmadszor is és most már végérvényesen felakasztotta. Egymás után kerülnek napvilágra a Horthy-tisztek fehérkesztyűs, vadállatias gyilkosságai, amelyek mögött mindeütt ott áll a háttérben a fővezér, Horthy, aki gyilkosságok sorozatával szerezte meg a hatalmat és a hatalom megtartására semmilyen eszköztől soha nem riadt vissza 25 éven keresztül.

Somogyi Hírlap, 1946. július 19. 2.p.

Kísért 1919

Harmadszorra sikerült csak az akasztás

A népgyógyász letartóztatta a fonyódi akasztás tettesét

Dr Kertész Endre Győző népgyógyász rövid nyomozás után az alábbi 1919-es akasztás történetére derített fényt:

1919. augusztus 10-én Fonyódon felakasztották Tószeghy-Freund, Grauer és Hamburger nevű fonyódi lakosokat. A fehér tisztek biztatására Gulyás-Horváth István, Németh József és Zsiborács József akasztották fel a nevezetteket. Tószeghy-Freundot először kötélre akasztották fel, a kötélen azonban elszakadt, utána az ág tört le alatta, végre is drótot hoztak az akasztáshoz. Időközben felesége Horthytól levelet hozott s sikoltózott, ne akasszák fel az urát.

Gulyás-Horváthnak az eset után nem volt nyugta. Rövid idő múlva meg is örült. Németh József egy téglahordás alkalmával leesett a kocsiról s kb. 70 ezer téglát vivő kocsisor ment keresztül rajta.

Az életben maradt Zsiborács Józsefet az ügyészség letartóztatta és vádiratot ad ki ellene.

Somogyvármegye, 1946. július 20. 4.p.

Így csinálták 1919-ben a fehérterroristák

1919-ben Fonyódra fehértisztek érkeztek, amint ők mondták népitéletet tartani. Érkezésük után hamarosan lefoglalták Tószegi Albert, Hamburger Ede

és Gráner Albert fonyódi lakosokat és a község terére vitték. Itt az összegyülekezett emberek előtt elmondották, hogy Tószegi és Gráner fegyvereket és élelmiszert *(az újságikk ezen a részen zavaros, feltehetően tördelési hiba történt...)*, Hamburger pedig megfenyegetett egy ezredet, hogy fel fogja jelenteni.

A tisztek szavai után valaki elkiáltotta a tömegből: kötelet nekik! A tisztek kijelentették, hogy ez pediglen népítélet: fel kell tehát őket akasztani. A csendőrlaktanya elé vitték őket.

Most pedig következett az akasztási szertartás. A fonyódi lakosok közül felszólították Zsiborás Józsefet, Gulyás-Horváth Istvánt és Németh Józsefet, hogy végezzék el az akasztást. A jó fonyódiak nem értettek ugyan hozzá, de azért készséggel elvállalták. Az akasztás nem sikerült valami fényesen. Először Gráner Albertet akasztották fel nagy nehezen. Tószegi alatt először az ág törött le, azután a kötél szakad el, úgy, hogy végül is dróttal kellett felakasztani.

Tószegi akasztása közben megérkezett Siófokról a felesége és messziről lobogtatta a Horthytól kapott kegyelmet. A fehér tiszt azonban így szól: nincs kegyelem, nem érdekel semmi, folytassák tovább!

A három hóhér közül most az egyik, Zsiborás József a rendőrség kezére került. Gulyás időközben megőrült, Németh pedig leesett egy téglát szállító szekérről, a szekér keresztülment rajta, és ő szörnyethalt.

A rendőrség Zsiborás Józsefet átadta a népügyészségnek így az nemsokára a népbíróság elé kerül.

Somogyvármegye, 1946. december 11. 2.p.

Sajnálták a vádlottat, hát megmásították a vallomásukat a tanúk

A népbíróság tegnap hozott ítéletet Zsiborás József fonyódi lakos ellen, aki 1919-es cselekmények miatt állt bíróság előtt. Vádlott résztvevett annakidején Fonyódon Tószegi Freund és társai törvénytelen kivégzésében. A nyomozás során a népügyészség sok tanút hallgatott ki a helyszínen, akik terhelő vallomást tettek. A tárgyaláson azonban meglepő fordulat történt, eredeti vallomásuktól eltértek és menteni igyekeztek Zsiborást. Hosszas faggatás után egyik tanú beismerte, hogy azért másították meg vallomásukat, mert nem akarták kötéltre juttatni Zsiborást, akit megsajnáltak.

A tanács Zsiborás Józsefet 5 évi börtönbüntetésre és 5 évi jogvesztésre ítélte.

6. sz. melléklet. A Bogyay testvérek kontra özv. Sulyok Ignácné peres ügye

A Népszava 1925. február 26-i számában írt arról a bírósági tárgyalásról, amely ügyben szintén fonyódi kapcsolódások vannak. A per anyaga (jegyzőkönyvek, meghallgatások, vallomások) már selejtezésre került, azonban az ítéletek megmaradtak az utókor számára, így ezeket közzé tudjuk tenni, rövidítve, kerülve a jogászai hivatkozásokat.¹⁵³

A magyar állam nevében!

A budapesti kir. törvényszék özv. Sulyok Ignácné Schlesinger Hermin magán alkalmazott, budapesti lakos felperesnek Bogyai Pál és Bogyai Iván pusztakovácsi lakosok, földbirtokosok¹⁵⁴ alperesek ellen 307,881.427.-kor. tőke és jár. iránt 9.P38819/ szám alatt 1924. évi augusztus hó 1.-én beadott keresetlevéllel folyamatba tett perében a tárgyalásnak 1927. évi június hó 3. napján történt befejezése után ezen napon meghozta a következő végítéletet:

A kir. törvényszék a felperest keresetével elutasítja [...].

Indoklás:

Felperes előadta a perben, hogy férjével, néhai Sulyok Ignác takarékpénztári vezetővel Fonyódon éltek együtt. Itt érte a felperest és néhai férjét a proletárdiktatúra kitörése, amelynek bukása után felperes férjét letartóztatták és Kaposvárra, onnan pedig Lengyeltótiába kísérték, hol a járásbírósi fogházában helyezték el. Előadta felperes, hogy 1919. szeptember hó 1-én férjét egy katonai különítmény a járásbírósi fogházból erőszakkal kivette és Fonyódra kísérték, hol egy istállóban helyezték el. Ugyan ez nap este Bogyai Pál alperes Fonyódon az egyik uradalomban egy ást és egy kapát kért kölcsön a Fonyódra kísért foglyok eltemetése céljából. A későbbi órákban felperes férjét és vele együtt már több foglyot megöltek és az uradalmi kukoricásban eltemették. Előadta felperes, hogy alperesek néhai férjének kivégzése folytán neki kártérítéssel tartoznak, mert egyfelől a kivégzés végrehajtásában alperesek is részt vettek, másfelől mert a katonai csapat eljárásáért alperesek, mint parancsnokok felelősek. [...]

Alperesek kérték a kereset elutasítását [...]. Tagadták alperesek a kereseti állításokat s különösen tagadták azt, hogy nekik bármely közük lett volna

felperes férjének kivégzésében. Kifogásolták alperesek a kártérítés összegszerűségét is.

[...]

A perben kihallgatott tanúk közül egyik sem volt közvetlen tanúja annak a bűncselekménynek, amelyre felperes kártérítési igényét alapította. H. József, K. István, P. József, H. János és H. Ferenc tanúk csak annyit vallottak a perben, hogy azt a napot követő napon, amikor egy katonai csapat Fonyódra embereket kísérték, hallották, hogy azokat az embereket eltették láb alól. Egyedül K. Ferenc tanú vallotta a perben, hogy előtte a kivégzés éjjelén alperesek elismerték, hogy a Fonyódra kísért emberek kivégzésében ők is részt vettek, de nevezett tanú sem vallotta azt, hogy alperesek a kivégzettek között a felperes férjét is megnevezték volna.

Miután pedig alperesek egybe hangzó vallomása szerint felperes néhai férjét a lengyeltóti főszolgabírói hivataltól Pogány Vilmos főhadnagy vétette ki s ez után fölötte és a kommunizmussal gyanúsított és a főszolgabírói őrizetből szintén kivetetett más egyének felett az őrizetet a katonai legénység és altisztek gyakorolták, akik felett alpereseknek parancsnoki szerepük nem volt s miután alperesek egybehangzó vallomása szerint ők Fonyódon a foglyok kivégzése céljából ást, kapát vagy bármely a kivégzésre alkalmas eszközt senkitől nem kértek, ilyen eszközök kérésére utasítást senkinek sem adtak, a kivégzésben részt nem vettek, arról nem is tudtak s végül miután Bogyai Pál alperes vallomása szerint a proletár diktatúra idején K. Ferenc tanú is a vörös hadsereg tagja volt, - a kir. törvényszék úgy találta, hogy felperes kereseti állításaira vonatkozóan alperesekkel szemben a perben támogató bizonyító adat sem merült fel s ilyen körülmények között az alperesek vallomásában foglalt s fentebb megjelölt körülményeket alpereseknek, mint a bizonyító fél ellenfeleinek megeskete után tényekként megállapította.

Mindezeknél fogva — miután felperes kereseti állításai alaptalanoknak bizonyultak — a kir. törvényszék felperest alperesekkel szemben alaptalan keresetével elutasította, és mint pervesztet [...] a perköltségek megfizetésére kötelezte.

Budapest, 1927. évi június 3.

Özv. Sulyok Ignácné fellebbezett

A budapesti kir. ítélőtábla — a nyilvánosság kizárása mellett — az elsőbíróság végítéletét helybenhagyja [...].

Indokok:

Felperes a fellebbezési eljárás során I. József, P. Pál és vitéz B. Róbert vallomásával bizonyítani kívánta, hogy szerencsétlenül kimúlt férjének tetemén szúrt sebek is voltak, álláspontja szerint K. Ferencnek az elsőbíróság előtt tett azt a vallomását, hogy Bogyay Pál I. rendű alperes maga beszélte el, miként az egyik embert ő szúrta le, mert a kapavágások után sem tudott meghalni, tárgyi adatok is megerősítik.

A kir. ítélőtábla el is rendelte a felperes által indítványozott bizonyítást, azonban az eredményre nem vezetett.

Míg vitéz B. Róbert felperes férjének holttestét nem is látta.

A többi tanú csak azt bizonyította, hogy a hullán vágások voltak, amely vágások I. József és P. Pál vallomása szerint kardtól származók voltak. Sz. Károly pedig a vágásoknak mily eszköztől való származását illetőleg nyilatkozni nem tudott.

Mindhárom tanú azonban egész határozottsággal vallotta, hogy Sulyok Ignác holttestén szúrást nem látott.

Ily körülmények között a kir. ítélőtábla elfogadta az elsőbíróság által a tárgyalás és bizonyítás anyagának helyes mérlegelése megállapított tényállást s jogi döntését is megfelelő indokainál fogva hagyta helyben [...] K. Ferencnek az elsőbíróság előtt tett vallomása sem képez oly megnyugtató bizonyítékot, amely annak megállapítására volna alkalmas, hogy alperesek felperes férjének meggyilkolásában bármilyen szerepet is vittek.

[...]

Budapest, 1928. évi április hó 12. napján kir. ítélőtáblai tanácselnök.

Özv. Sulyok Ignácné felülvizsgálati kérelmet nyújtott be.

A magyar állam nevében a magyar királyi Kúria [...] meghozta a következő végítéletet:

A m. kir. Kúria a felülvizsgálati kérelmet elutasítja [...].

Budapest, 1929. évi június hó 21-én.

7. A Sonnenschein család

Az egyik legősibb fonyódi zsidó család a Sonnenschein familia. Az anyakönyvi adatokból világosan látszik, hogy legkésőbb 1871-ben Fonyódon laktak, hiszen Ernő már itt született.

Egy 1872-ben kelt panaszos-jegyzőkönyvből érdekes történet kerekedik, érdemes teljes terjedelmében közölni, hiszen ily régi adat kevés került elő, még ha ebben az időben a jelzett Sonnenschein Salamon nem is fonyódi lakos volt, hiszen fia, Ignác költözött át a Balaton partjára.

A panasz¹⁵⁵:

Tárgy:

Szonnenseichn¹⁵⁶ Salamon Lengyeltóti lakos panaszt emel, miként múlt December hó 4-én Lengyeltóti nyugotsó részen halat árulván ez alkalommal míg kocsiját kevés időre magára hagyta ez idő alatt összes hal mennyiségét, mely körülbelül 10 fontot téven ki eloroztatott. Ennek eltolvaj-

lását gyanú képpen Novák Györgyné született Szabó Borbálára van. -

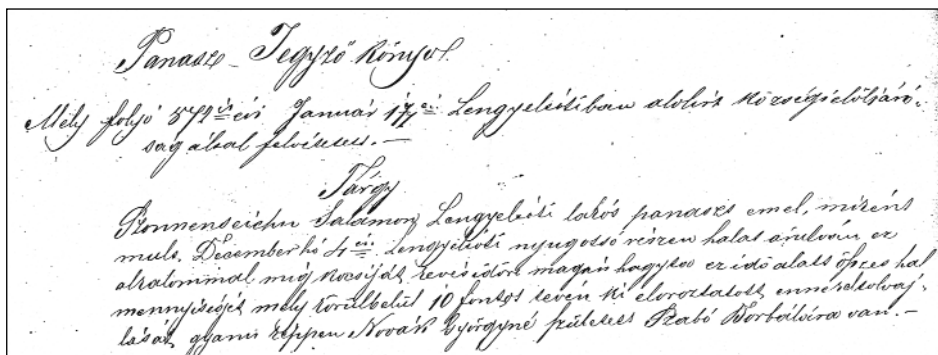
Ezen panaszra panaszolt meghívatván a kinek is az ellene támasztott panasz előadatott azt azonban kezdetben tagadta, melyre Gresz László tanú is előhívatott, a tett valóságát szemébe mondotta. -

Ezen szembesítés után Szabó Borbála tettes a tolvajlást továbbá nem tagadta, de egyszersmind bealván, hogy a hal eltólvajlásában vele egyetemben Buzsáki Anna is részes volt. — Buzsáki Anna azonban bealja, hogy

Szabó Borbálával egyszerre a káros kocsijánál voltak. — s a halas zsákban részére Szabó Borbála csak két halat hagyván ő ezt kivette — ezen fellül még

előbbi tettes Szabó Borbála saját kezűleg még egyet adott. -

Minthogy a tett valósága bebizonyult, káros és kártévő felek attyja illetőleg ipa¹⁵⁷ Buzsáki János és Novák József a barátságos egyezsége felszólítottak. -

A jegyzőkönyv részlete

Mely felszólítás folytán a barátságos egyezés a következőkben hozatott létre. —

Káros Szonenseichn Salamon káráért, minthogy a kártett helyén többszörösen is kárt szenvedett ennek meg térítése fejében kártévőktől egyetemlegesen 20 forint készpénzt s minthogy ugyan ez alkalommal fél mérő szemes kukoricája is a kocsiról elveszett, ugyan ezt is általuk megtéríteni kérte, erre a vádlott felek névszerint Novák József egyként 10 forintot és $\frac{1}{4}$ mérő szemes kukoricát, Buzsáki János pedig hasonlólag 4 forintot és $\frac{1}{4}$ mérő kukoricát megtéríteni ajánlott; - Mely ajánlatot káros Szonenseichn Salamon elfogadván a barátságos egyezés ekként létesült; Kártévő felek utasítottak a kárnak kifizetésére. — Amit ha nem teljesítenének 8 napok alatt, annak végrehajtására Horváth György esküdt ezennel kiküldetik. —

Minthogy azonban kártévők károssal a bíróságon kívül kinem egyeztek, ennél fogva kártettes Szabó Borbála 4 órai, Buzsáki Anna pedig 2 órai hideg börtöni ülésre, Novák József 5 forintra, Buzsáki János pedig 1 forintra és így összesen 6 forintra a Lengyeltelek szegény pénztár javára akként büntetettek meg, hogy ezen összegből a szokásos ... kis bíráknak 1 forint, 5 forint pedig a szegény pénztárra tétessék le, a mit ha 8 nap elforgása alatt elmarasztalt felek ki nem elégítenének fent is említett

Horváth György esküdt kiküldetik.

Kmf.

Szava...

Jegyző a fenti ítélet úgy kötött
egyezség panaszlott felek
előtt felolvastatván az ítéletbe belenyu-
godtak. — Bodor Miklós bíró
Horváth György esküdt

Tchlesn... Lajos néviro

Novák József x

Buzsáki János x

Szabó Borbála x

Buzsáki Anna x

A századvégről is találtunk néhány érdekességet. A lengyeltóti közgyűlés tárgyalta Sonnenschein Ignác feleségének, Müller Máriának a kérvényét, „melyben Fonyódra még egy italkimérés engedélyezését s felállítását ajálja, s erre őt ajálani kéri.” A felolvasott kérvényt a közgyűlés tudomásul vette, azt „azonban függőben hagyatni határozatott.”¹⁵⁸ Ezután két hónappal ismét ezt az ügyet tárgyalták, ahol bemutatták Müller Máriának, „a múlt gyűlés 19. sz. határozatával függőben hagyatott sürgetését”, kérte ugyanis annak elintézését. Ekkor sem járt sok sikerrel, ugyanis a községi bíró indítványozta, hogy „a kérvény feletti határozat ezúttal is függőben tartassék — s előzőleg Rózenberg Mihály jelenlegi kimérővel a kiegyezés megkíséreltessék...” Úgy gondolták, hogy ha ez sikerül, akkor a kérvényt semmisnek tekintik, „ellenesetben pedig a határozat megadását” indítványozzák.¹⁵⁹

Sonnenstein Ignác

kereskedése

===== FONYÓDON. =====

Fűszer-, csemege-, rőfös-, divatáru-, emléktár-
gyak, saját termésű borok, sör és szőlő kapható.

Marha-, borju- és disznó-
hus kimérés olcsó napi
árak mellett. ▽ ▽ ▽ ▽ ▽

„Valahol túl, meseországban...” : A Sonnenschein család tagjainak Amerikába vándorlása

Politikai üldöztetés miatt, vallási okokból, a munkanélküliség kilátástalan helyzetéből fakadóan, családi kötelek miatt vagy kalandvágyból özönlött az embertömeg Amerika keleti partjai felé; hajó hajót ért.¹⁶⁰ 1892-től kezdődően a modern történelem legnagyobb vándorlásának színhelye New York, az Ellis Island, ahová 12 millió, főleg európai ember érkezett, hogy amerikaiak lehessenek. A mai lakosságnak több mint harmada, 100 millió ember mondja, hogy valamelyik elődje a kis szigeten lépett először Amerika földjére.

A Manhattan déli csücske és New Jersey között található Ellis Island ma múzeum. 1892. január 1-től emigrációs állomásként működött, naponta 5000, hajókról fáradtan érkező, félelemmel, bizonytalansággal teli embert vizsgáltak itt meg.

Ellis Island korabeli képeslapon

A nyilvántartó helyiségben adatokat vettek fel; a 29 kérdés között szerepeltek az alapvető személyi adatok, megkérdezték, mennyi pénzük van, mi a foglalkozásuk, várja-e őket valaki. A beérkezők harmada maradt New Yorkban, a többiek másfelé indultak.

1897-ben az épület leégett, és 1900-ban nyitották meg újra. 1901 és 1910 között további 8,8 millió idegen érkezett Amerikába, közülük hat millió az Ellis Island-on keresztül.

A Sonnenschein család három tagja az 1900-as évek elején Amerikába vándorolt, róluk az alábbi adatokat találtuk az Ellis Island internetes adatbázisban:

Személynév: **Lujza**
Családnév: **Basch Sonnenschein áthúзва**¹⁶¹
nemzetisége: **magyar**
Utolsó tartózkodási helye: **Fonyód**
Érkezés ideje: **1901. november 4.**
Kora az érkezés idején: **28 év** Neme: **nő**
családi állapot: **férjezett**

Melyik hajóval utazott: **Rotterdam**
Honnan indult a hajó: **Rotterdam**
Hajó jegyzék szám: **0022**

Foglalkozását nem tudtuk kiolvasni, írni-olvasni tud, célállomása New York. Az átkelés költségét a bátyja fizette és hozzá fog menni: Sonnenschein Géza¹⁶² New York Aue C 265?

A Rotterdam nevű hajó

Személynév: **Aranka**
Családnév: **Sonnenschein**
nemzetisége: **magyar**

Utolsó tartózkodási helye: **Fonyód**

Érkezés ideje: 1901. november 4.

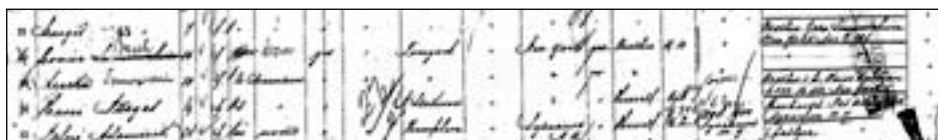
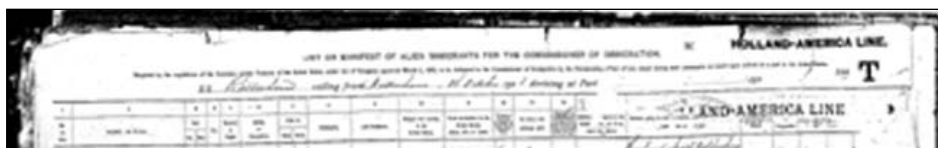
Kora az érkezés idején: 23 év Neme: nő
családi állapot: hajadon

Melyik hajóval utazott: **Rotterdam**

Honnan indult a hajó: **Rotterdam**

Hajó jegyzék szám: 0023

Foglalkozását nem ismerjük, írni-olvasni tud, célállomása New York. Az átkelés költségét a bátyja fizette és hozzá fog menni: Sonnenschein Géza New York Aue C 265?

A bevándorlási jegyzék részlete Aranka és Lujza nevével

Újabb adatok kerültek elő tíz évvel későbből, amikor Aranka és a nérasoly-mosi születésű Sonnenschein Sándor szerepel a nyilvántartásban:

Személynév: **Sándor**

Családnév: **Sonnenschein**

nemzetisége: **Magyar**

Utolsó tartózkodási helye: **New York, U.S.A. (nem idegen bevándorló)**

Érkezés ideje: 1911. október 19.

Kora az érkezés idején: 31 év Neme: férfi
családi állapot: nő

Melyik hajóval utazott: **Patricia**

Honnan indult a hajó: **Hamburg, Németország**

Hajó jegyzék szám: 0002

Foglalkozása pincér, barátja Weiss Adolf (New York, 1st Avenue 1623.) fogja segíteni. Az átkelés költségét saját maga fizette. Korábban 1907-ben jött az USA-ba, New York-ba. Magassága 5 láb 8 hüvelyk (172,72 cm), haja színe bar-

na, szeme szürke. Különleges azonosító jele nincs, születési helye Magyarország, Sokolovac¹⁶³

A Patricia nevű hajó

Személynév:	Aranka		
Családnév:	Sonnenschein		
nemzetisége:	Magyar		
Utolsó tartózkodási helye:	New York USA (nem idegen bevándorló)		
Érkezés ideje:	1911. október 19.		
Kora az érkezés idején:	33 év	Neme:	nő
		családi állapot:	férjezett
Melyik hajóval utazott:	Patricia		
Honnan indult a hajó:	Hamburg, Németország		
Hajó jegyzék szám:	0003		

Foglalkozását nem ismerjük, barátja Weiss Adolf (New York, 1st Avenue 1623.¹⁶⁴) fogja segíteni. Az átkelés költségét a férje fizette. Korábban 1901-ben jött az USA-ba, New York-ba (nem idegen bevándorló). Magassága 5 láb 3 hüvelyk (160 cm), haja és szeme színe barna, különleges azonosító jele nincs, születési helye Magyarország, Fonyód.

Form 500-A
Prescribed by U.S. Customs and Border Protection

SALOON, CATER AND STEWARDESS ALIENS MUST BE COMPLETELY MANIFESTED.

LIST OR MANIFEST OF ALIEN PASSENGERS FOR THE UNITED STATES

Required by the regulations of the Secretary of Commerce and Labor of the United States, under Act of Congress approved February 20, 1907, to be delivered

S. S. *Patricia* sailing from *Hamburg* *October 19* 1911

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
No. on List.	NAME IN FULL.	Age.	Sex.	Color.	Height.	Weight.	Build.	Complexion.	Place of Birth.	Last Permanent Residence.	Final Destination.
1	<i>Eszelgróth Karl</i>	<i>25</i>	<i>male</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>
2	<i>Domencovich Alexander</i>	<i>31</i>	<i>male</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>
3	<i>Domencovich Aranka</i>	<i>33</i>	<i>female</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>
4	<i>Honei Martin</i>	<i>25</i>	<i>male</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>
5	<i>Honei Karolina</i>	<i>25</i>	<i>female</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>
6	<i>Honei Margarete</i>	<i>25</i>	<i>female</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>
7	<i>Honei Rosa</i>	<i>25</i>	<i>female</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>
8	<i>Honei Janka</i>	<i>25</i>	<i>female</i>	<i>white</i>	<i>5' 10"</i>	<i>150</i>	<i>medium</i>	<i>fair</i>	<i>Hungary</i>	<i>Hungary</i>	<i>St. Louis</i>

John W. Allen

Az 1911-es bevándorlási jegyzék részlete Aranka és Karolina nevével

Ugyanezen az oldalon lett felvéve egy öttagú család adatsora. Náluk több nyomozást igényelt az alábbi, nem kevésbé érdekes adatok beazonosítása, hiszen első ránézésre nem tűnik úgy, hogy dolgozatunkba illik:

Személynév: **Márton**
 Családnév: **Honei**
 nemzetisége: **Magyar**
 Utolsó tartózkodási helye: **Touga, Magyarország**
 Érkezés ideje: **1911. október 19.**
 Kora az érkezés idején: **27 év** Neme: **férfi**
 családi állapot: **nős**
 Melyik hajóval utazott: **Patricia**
 Honnan indult a hajó: **Hamburg, Németország**
 Hajó jegyzék szám: **0004**

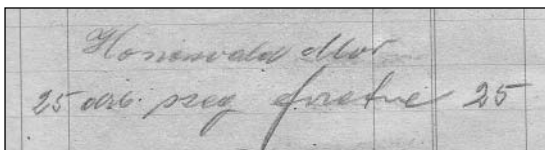
Személynév: **Karolin**
 Családnév: **Honei**
 nemzetisége: **Magyar**
 Utolsó tartózkodási helye: **Touga, Magyarország**
 Érkezés ideje: **1911. október 19.**
 Kora az érkezés idején: **25 év** Neme: **nő**
 családi állapot: **férjezett**

Személynév: **Margarith**
 Családnév: **Honei**
 nemzetisége: **Magyar**
 Utolsó tartózkodási helye: **Tougad, Magyarország**
 Érkezés ideje: **1911. október 19.**
 Kora az érkezés idején: **3 év** Neme: **nő**
 családi állapot: **hajadon**

Személynév: **Rosa**
 Családnév: **Honei**
 nemzetisége: **Magyar**
 Utolsó tartózkodási helye: **Tougad, Magyarország**
 Érkezés ideje: **1911. október 19.**
 Kora az érkezés idején: **2 év** Neme: **nő**
 családi állapot: **hajadon**

Személynév: **Gisba**
 Családnév: **Honei**
 nemzetisége: **Magyar**
 Utolsó tartózkodási helye: **Tougad, Magyarország**
 Érkezés ideje: **1911. október 19.**
 Kora az érkezés idején: **3 hónap** Neme: **férfi**
 családi állapot: **nőtlen**

Ezek az adatok, amelyek az Ellis Island nyilvántartásában szerepelnek. Ha megnézzük a kézírást, megértjük, hogy a számítógépes adatbázisba való átírás egyszerű betűtévésztesen alapul a település nevénél, ezért olvasunk itt *Tougad* nevet *Fonyód* helyett, amely pedig számunkra, akik ismerjük a nevét, egyértelműen Fonyód. Segítségünkre volt, hogy kiírták a 11. rovatnál (Neve és teljes címe annak a legközelebbi rokonnak vagy barátnak abban az országban, ahonnan a külföldi bevándorolt) a *Honemvold* nevet, amely, bár többféle változatban ismert előttünk, még is csak támpontot jelentett az adatok azonosításánál. Ha összevetjük az itt szereplő személyneveket és életkorokat az anyakönyvi résznél találhatóakkal, akkor világossá válik,

*Hubnvald Mór neve Sonnenschein Lipót
 beíró könyvében*

hogyan az 1907-ben összeházasodott Huhnvald Mórítz¹⁶⁵ és Sonnenschein Karolina, valamint gyermekeik, Margit (*1908), Jolán Róza (*1909) és István (*1911) Amerikába vándorlásának bizonyítékaival állunk szemben. Mindannyiukat Weiss Adolf segítette.

Az Amerikába vándorolt testvérekkel Fonyódról Sonnenschein Gizella tartotta a kapcsolatot, egészen az 1970-es évek közepéig levelezett Linával, aki ekkor már 88 éves volt, Long Island-ről írta sorait.¹⁶⁶ A kivándorlás után 3 évvel, 1914. május 26-i keltezéssel küldtek haza New York-ból egy fotót, amely a családot ábrázolja.*

*Emlékiül Szeretett Kedves anyáknak szerető
gyermeki Lina Mórítz és
és unokái Margrert, Rozsa és Pityi.
New York 9/14/26.*

*Köszönöm Sonnenschein Gizella leszármazottainak, hogy lehetővé tették a kép közlését.

*Emlékiül Szeretett Kedves anyáknak szerető
gyermeki Lina Mórítz
és unokái Margrert, Rozsa és Pityi.
New York 9/14 V./26.*

Sonnenschein Lipót az első világháborúban

Sonnenschein Lipót¹⁶⁷, mint azt a később tárgyalandó ingatlan-ajándékozási ügyben tett nyilatkozatában említette, több hónapot szolgált az első világháborúban. Kutatásunk során kiderítettük, hogy Sonnenschein abban a híres somogyi „rosseb”¹⁶⁸. ezredben szolgált, amelynek Kaposvárott emlékművet¹⁶⁹ is állítottak. Az ezred történetét feldolgozó munka¹⁷⁰ előszavában Bauer tábornok¹⁷¹ büszkén jegyzi meg, hogy „...*ezt a kiváló színmagyar ezredet vezéltem a háborúban és az összeomlás után - mint az ezred dandárparancsnoka a Piavetől - teljes felszereléssel vezettem vissza - harcok árán - hazájába, a gyönyörűsége Somogyországba.*” Sonnenschein Lipót társaival tagja volt azon sokezer katonának, akik „*Somogy és Tolna vitéz fiai közül [...] kimagasló példáját adták trón és baza iránti változhatatlan ragaszkodásnak.*”

A kötet fotóval együtt megemlékezik Sonnenscheinről is, az alábbiak szerint: „*Kereskedő, őrmester, Fonyód. 1885., Fonyód. Ezredünkben 1907-10-ben szolgált ténylegesen Budapesten és Bileken*¹⁷². 1914. július 27-én vonult be háborús szolgálatra, és ment az első menetzászlóaljjal az orosz hadszíntérre. Részt vett az összes ütközetekben 1914. nov. 5-ig, mikor betegen ment kórházba. 1915. okt. 12-én került újból az orosz frontra, majd 1916. jún. 15-én a román hadszíntérre 105-ös ezredünkhöz. Részt vett az összes hadműveletekben 1918. máj. 20-ig, mikor hosszú harctéri szolgálataira való tekintettel a pótzászlóaljhoz vezényelték, és itt érte a forradalom kitérőése. Kitüntetései: Br. vit. é., Vas é. k., K. cs. k. Felesége Dukesz Malvin, gyermekei Tibor, József, Piri, László és Magda.”¹⁷³

Sonnenschein Lipót fotója a
könyvben

Essék szó a hősi helytállásért Sonnenschein Lipótnak adományozott kitüntetésekről bővebben, feloldva a rövidítéseket is:

Br. vit. é.: A *Bronz Vitézségi Érmét* I. Ferenc József 1915-ben alapította. Ezt az érmet békében is adományozták, viszont sem akkor, sem háborúban nem járt mellé anyagi díjazás. A többszöri adományozást a szalagon elhelyezett fémpántokkal jelezték. Maximum négyszer lehetett adományozni. Anyaga bronz, mérete: 31mm. Az 1917 áprilisától adományozott IV. Károly féle *Bronz Vitézségi Érem* mérete: 30mm

Vas é. k.: *Vas Érdemkereszt*. A Ferenc József Rendhez tartozó négy, majd később hat fokozatú Érdemkeresztet 1849-ben alapította I. Ferenc József, majd 1850-től eredetileg vörös szalagon, 1914-től hadi érdemekért hadiszalagon adományozták (legénységi állományúaknak is). Az első világháborúban a m. kir. honvédségben 42.500 adományozás történt. Anyaga hadifém, mérete 40 x 35 mm.

K. cs. k.: *Károly csapatkereszt*. A kitüntetést IV. Károly alapította azon katonák részére, akik legalább 12 hetet töltöttek szolgálatban a fronton. Anyaga horgany, mérete 32 x 29 mm.

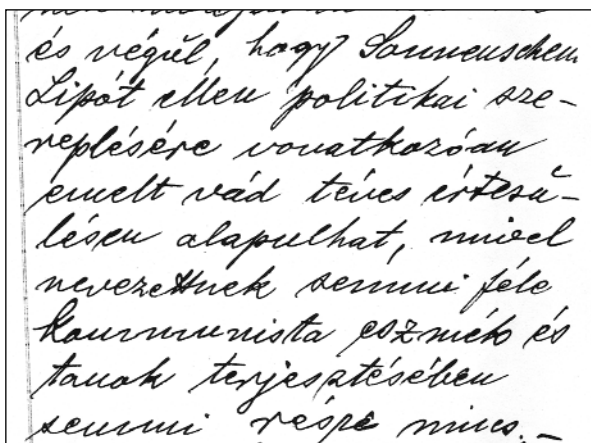

8. Sonnenschein Lipót és a község peres ügye

Mint láttuk, Sonnenschein Lipót¹⁷⁴ 1919. augusztusának végén a fonyódiak nem engedték felakasztani. Ő ezután — minden valószínűség szerint nem önszántából - aláírt egy kötelezvényt, amelyben vállalta, hogy a községnek adja az ő tulajdonát képező ún. csendőrlaktanyát, és felajánlott 10 ezer koronát a római katolikus egyházközségnek, valamint kinyilvánította azon szándékát, hogy régóta tervezett megkeresztelkedését is végrehajtja. Később visszavonta ajándékozási szándékát, amelynek per lett a vége.¹⁷⁵

Nézzük sorjában, mi is vezetett idáig.

A fonyódi képviselőtestület az események után másfél évvel, 1921-ben közgyűlésén tárgyalta az ügyet. Előtte azonban azt is tisztázták¹⁷⁶, hogy „Sonnenschein Lipót ellen politikai szereplésére vonatkozóan emelt vád téves értesülésen alapulhat, mivel nevezettnek semmi féle kommunista eszmék és tanok terjesztésében semmi része nincs.”

és végül, hogy Sonnenschein Lipót ellen politikai szereplésére vonatkozóan emelt vád téves értesülésen alapulhat, mivel nevezettnek semmi féle kommunista eszmék és tanok terjesztésében semmi része nincs.

A fonyódi közgyűlési jegyzőkönyv részlete

Az 1921. júliusában megtartott rendkívüli testületi ülésen¹⁷⁷ egy vármegyei átirat kapcsán tájékoztak arról, hogyan s miképpen szerezhetnének érvényt az eredeti ajándékozási szándéknak. A testület úgy határozott, hogy „*mielőtt a fennforgó ügyben érdemlegesen határozná, szükségesnek tartja, hogy a vármegyei tiszti ügyész jogi véleménye a tényállásnak előtte leendő részletes és bebató ismertetése mellett kikértesse. Mivel pedig mindezekre nézve felső Vass Lajos képv. testületi tag, mint az adományozó okirat megszerkesztője közvetlen tudomással bír, ezennel felkéretik, hogy a szükséges felvilágosítás megadása végett a vármegyei tiszti ügyészt keresse fel...*”

A két hónap múlva megtartott ülésen¹⁷⁸ előbb a tiszti ügyész átiratát ismertették, mely szerint „*Sonnenschein Lipót fonyódi lakos, mivel a község népe az akkori izgalmas állapotokban életét megmentette, minden kényszer és befolyás alkalmazása nélkül önként, saját akaratából tette azon ajánlatát, hogy az ugynevezett »Csendőrlaktanya« épületét a községnek ingyenesen bálából örök tulajdonba adja. Tény tehát az, hogy 1919. évi szeptember hó 1.-én, mikor ajándékozási ígéretét tette, és azt írásba foglalta, ellene sem erkölcsi, sem fizikai kényszer nem alkalmaztatott.*” Ezután a testület „*az elnöklő bírő által elrendelt névszerinti szavazás útján*” egyhangúlag úgy határozott, hogy „*Sonnenschein az általa Fonyód községnek átadott, de időközben visszavenni szándékolta*” egynevezett »Csendőrlaktanya« épület tulajdonjogának megítélése *iránt a pert megindítja.*”

*Tény tehát az, hogy 1919 évi
Szeptember hó 1.-én, mikor
ajándékozási ígéretét tette,
és azt írásba foglalta,
ellene sem erkölcsi, sem
fizikai kényszer nem alkalmaz-
tatott, tehát a község
tulajdoni jogának elismerése
végett véleménye szerint
bíróságra kötelezhető.*

A fonyódi közgyűlési jegyzőkönyv részlete

A per folyamán keletkezett akta¹⁷⁹ tartalmazza az eredeti ajándékozási kötelezvény hiteles másolatát, két tanú (felső Vass Lajos és Barkóczy Klopsch Béla) részletekbe menő nyilatkozatát, Sonnenschein vallomását és a per jogerős ítéletét.

A Sonnenschein Lipót által aláírt kötelezvény¹⁸⁰:

„Kötelezvény

Én, alulírott Sonnenschein Lipót fonyódi lakos minden reábeszélés vagy kényszerítés nélkül kijelentem, hogy országunkra és a magyar fajra reázúdult e szerencsétlen sors előidézőivel egyet nem értettem, sőt azt minden áron megakadályozni igyekeztem. Mivel csekély személyem több hasongondolkodású honfitársammal együttműködésben nem volt elegendő gát arra, hogy e szerencsétlen mozgalmat megállíthattuk volna, annak reprodukálására, hogy mindenki előtt tisztán állhassak, megtagadok minden faji közösséget azokkal, akik ezen mozgalomnak vezetői és irányítói voltak, miért is úgy magam, mint egész családom áttérek a róm. kath. vallásra, mely vallás által akarom magyarsághoz való tartozandóságomat, melyhez szívem és vérem érzésem köt, megmutatni. Hogy igaz szívből eredő ezen elhatározásom annak emlékéül és megerősítésül kötelezem magamat, hogy az itt Fonyódon tulajdonomat képező úgynevezett csendőr laktanyát a bekerített helyiséggel együtt a községnek községházává leendő átalakítás végett tulajdonába átadom. A Róm. Kath. anyaszentegyházhoz való hűségem és ragaszkodásom jeléül a fonyódi Róm. Kath. hitközség javára tízezer koronát készpénzben adományozok. Mindezeket saját elhatározásom folytán minden kényszerítés nélkül azért határoztam el, hogy itt Fonyódon, ahol születtem a néppel együtt éreztem, minden terhét bánatát viseltem, jelen szomorú időben is osztozom minden megpróbáltatásban, de bízva hazánk és nemzetünk feltámadásában, osztozni óhajtok népünk örömeiben is.

Fonyód, 1919. évi szeptember hó 1-én

Sonnenschein Lipót sk.

mint tanúk felső Vass Lajos sk., Dr. Ripka Ferenc sk.,
Barkóczi Klopsch Béla alezredes sk.”

Sonnenschein Lipót 1942-43 körül

Barkóczy Klopsch Béla levele, amelynek mellékleteként csatolta nyilatkozatát:

„Igen tisztelt Főügyész Úr!

Tudomásomra jutott, hogy Sonnenschein fonyódi lakos, aki 1919.-ben Fonyód községnek telket és házat ajándékozott, ezt az ajándékozást utólag megbánva semmisnek óhajtja nyilvánítani. Tudomásom van arról is, hogy ez irányban az eljárás már megindult.

Én ebben az ügyben, - annak idején, mint tanú szerepeltem.

Tisztelettel kérem, méltóztassék a csatolt nyilatkozatot, melyet közjegyző előtt írtam alá, hivatalos használatra, a Sonnenschein-féle ügyiratokhoz való csatolás — avagy illetékes helyre való juttatás végett átvenni.

Őszinte nagyra becsülését fejezi ki

Budapest, 1921. évi október hó 12-én

Barkóczy-Klopsch Béla alezredes. Bp., I. Horthy Miklós út 84. szám I. emelet, 2. ajtó.”

Barkóczy-Klopsch Béla nyilatkozata:

„Nyilatkozat

Az alábbi szövegben pontosan megjelölt cselekmények napjára nem emlékszem. Ez a körülmény azonban nem lényeges, mert a cselekmények csak egyszer fordultak elő és pontos napjuk, mint ez ki fog tűnni, kétséget kizárólag megállapítható. Személyes tudomásom szerint Sonnenschein Pál fonyódi lakos kereskedő 1919. augusztus végén, vagy szeptember elején (a nap pontosan megállapítható az általa tanúk előtt aláírt ajándékozási iratból) a fonyódi róm. katolikus egyházközségnek ajándékozott 10.000 kor[oná]t. Fonyód községnek pedig a tulajdonát képező fonyódi csendőrlaktanya épületét, emlékezetem szerint egy drb. földdel. Értesülésem szerint Sonnenschein Pál ezt az ajándékozást később megbánva, most úgy igyekszik feltüntetni az ügyet, mintha ő az ajándékozás idejében kényszer helyzetben lett volna s cselekedetét mintegy nem teljesen beszámítható állapotban követte volna el. Tekintettel arra, hogy én vagyok az egyik tanú, aki a Sonnenschein féle ajándékozási okiratot aláírtam, indítatva érzem magam a pusztá valóságnak megfelelően leírni azokat a körülményeket, melyek között Sonnenschein a fent megjelölt okiratát kiállította. Megjegyzem még, hogy én, aki a viszonyokat tökéletesen ismertem, hacsak részben is feltételezhettem volna, hogy Son-

nenschein kényszer helyzetben érezhette volna magát, aláírásomat, mint tanú feltétlenül megtagadtam volna. A kommunizmus megbukása után Fonyódon azonnal hozzá láttak az emberek a bűnösök, a kommunisták megbüntetéséhez. Ez a büntetés azonban nem fajult el, és aki nem volt bűnös, bántódásban nem részesült. Így 1919. augusztus 3-án letartóztatták Fonyódon a Dreschler féle szállodában a Somogy megyei directoriumot, Latinkát¹⁸¹ és társait.

A letartóztatás nem ment simán, mert Latinkákat nem lehetett megtalálni. Dreschler Nándor vendéglőst gyanúsították meg, hogy ő rejtette el Latinkákat - mégis Dreschlernek legkisebb bántódása sem történt. A Pál és fiai, akik utóbbiak vörösök voltak, nagy mértékben zsidóbarátok voltak, s egy ízben engem is megtámadtak, hogy nem a zsidók csinálták a forradalmat, hanem az urak. — „zsidó nélkül a fonyódiak éhen döglének.” A.-éknak, ámbár megérdemelték volna, mégcsak megveretésben sem volt részük. Már e két körülmény, mely ily kis helységben, mint Fonyód nem kerülhetett el Sonnenschein figyelmét, kell, hogy lelkére megnyugtatólag hasson és biztosítsa őt, hogy ő neki csakis azért, mert zsidó, bántódása nem lesz. 1919. augusztusban volt Fonyódon az a népítélet, melyen a nép 3 kommunistát halálra ítélt és ezeken az ítéletet végrehajtotta. A népítélet alatt valaki felemlítette Sonnenschein Pál nevét, hogy ő is bűnös, fel kell akasztani. Sonnenscheint erre elővezették, Sonnenschein beszélt a néphez és a nép felmentette és szabadon bocsájtotta őt. Bántódása nem történt. Ha tehát a fonyódi zsidók közül most már teljes biztonságban lehetett valaki, az csak Sonnenschein Pál volt. Senkiről nem mondta ki a nép, hogy nem bűnös, csak ő róla. Amidőn a népítélethez

*Latinka Sándor szobra
Kaposváron - képeslaprészlet*

elővezették, elismerem, hogy megijedhetett, de azután annál nagyobb megnyugvással élhetett, mert ő volt az egyedüli, aki mellett a nép rokonszenve és igazságszeretete félreismerhetetlenül megnyilvánult. A népítélet előtt és alatt, midőn Sonnenschein esetleg (?) halálos félelemre hivatkozhatna, semmiféle ajándékozási szándékról nem nyilatkozott. Hogy a Fonyódon élő zsidóság általában nem tartotta szükségesnek Sonnenscheinhez hasonló adományokat felajánlani, ezt bizonyítják az események, valamint az is, hogy Rosenbergeréknek, Somogyiéknek, Ehrlichéknek¹⁸² stb. hajuk szála sem görbült meg. Csak Sonnenschein akart gavallér lenni! Lehet, hogy meghatotta őt a szép eljárás, melyben része volt. Az akasztások után 3-4 nap múlva, amidőn Sonnenscheinnek már igazán nem volt oka félni valamitől, találkoztam H. Mihály fonyódi bíróval. Megszólított engem és kért, hogy eljöhessen hozzám Sonnenschein Pállal, aki arra kér, hogy mint tanú, írjak alá egy ajándékozási okiratot, mellyel Sonnenschein a templomnak és a községnek nagy értékű adományt akar biztosítani. Ő, H. is kér engem, a tanúkénti aláírásra, mert ezáltal nemcsak Sonnenschein óhaja teljesülne, de hozzájárulnék a templom és a község boldogulásához. Nekem az ügy nem tetszett s kértem H. bírót, hogy keressenek más tanút. A tanú személye úgy is mellékes. H. bírótól azzal a benyomással váltam el, hogy ő Sonnenscheinnel nem fog engem felkeresni. Másnap, tehát az akasztások után 4-5 nap múlva, megjelentek fonyódi lakásomon Sonnenschein Pál, Vass Lajos és H. Mihály bíró fonyódi lakosok. Sonnenschein Pál hozzámintézett szavait majdnem szószerint tudom idézni: „Megutáltam a fajomat és ezzel minden közösséget meg akarok szakítani. Elhatározásom megmászthatatlan és nehogy valaki azt mondja, hogy én csak beszélek, de semmit nem teszek, bizonyítani akarom elhatározásom komolyságát. Ezt az ajándékozást teszem, (átadta az okiratot) méltóztassék aláírni.” Én erre megjegyeztem, „Nem szívesen adom aláírásomat erre az okmányra, mert ki tudja, nem-e fogja Ön ezt a nagylelkűséget megbánni, s akkor majd azt fogja mondani, hogy kényszer alatt cselekedett. Ez az ajándékozás fölösleges, senki sem kívánja ezt Öntől.” Sonnenschein Pál erősködött, kért, hogy ne tagadjam meg az aláírást, mert ő jól megfontolta amit tesz, ő nem az az ember, aki megbánná cselekedetét, nem áll kényszer alatt, hanem szabad elhatározásából cselekszik. Azután H. bíró kért, hogy ne gördítsek akadályokat Sonnenschein elhatározása elé, mert e szép cselekedet által a templom és a község gyarapodni fog. Ennyi kérdés és érvelés után figyelmesen elolvastam Sonnenschein ajándékozási okiratát és aláírtam. Sonnenscheint nem hívtam, ő magától jött le a faluból az én Sándor telepi

lakásomra, sőt H. bírónak megmondtam volt, hogy nem óhajtok foglalkozni ezzel az üggyel. Hogy két kísérője reá kényszerít gyakorolt volna, azt teljesen kizártnak tartom, máskülönben, ha kényszer alatt állott, ezt kifejezhette volna. De ezzel ellenkezőleg, midőn én megemlítettem, hogy később esetleg azt fogja mondani, hogy kényszer alatt állott, ezt a feltevést Sonnenschein határozottan elutasította magától. Az ajándékozási okirat, mint erről utólag értesültem, formai hibákat tüntet fel. 1.) A címfelirat nem felel meg a szabálynak. Ez nem lehet lényeges, mert nem a címfelirat rejt magában Sonnenschein elhatározását, hanem a szöveg, mely tökéletesen értelmes. 2.) Nincs feltüntetve a csendőrlaktanya telekkönyvi száma. Csendőrlaktanya általában, különösen pedig mely Sonnenschein tulajdona csak egy van Fonyódon, nem lehet tehát ezt egy másik létező csendőrlaktanyával összetéveszteni. 3.) Az ajándékozási okiratra nincs rávezetve, hogy a község és egyház elfogadják-e az ajándékot. A község bírása H. Mihály elfogadta, sőt a község nevében kért engem, hogy aláírásom megtagadásával nem rövidítsem meg a községet. Nekem az a meggyőződése, hogy Sonnenschein Pál egyszerűen megbánta felbuzdulását, sajnálja a pénzt, melyet nagylelkűen a fonyódiaknak juttatott. Hogy pénzét (vagyonát) megtarthassa, inkább diskreditálni hajlandó azokat a viszonyokat, melyek őt és másokat a kommunizmus átkától megszabadították. Máskülönben hivatkozom felső Vass Lajos H. Mihály volt fonyódi bíró fonyódi lakosokra és Dr. Ripka Ferenc gázgyári vezérigazgatóra (Budapest VIII. ker.), akik a fonyódi helyzetet, ebben Sonnenschein Pál helyzetét és a községi bíró állásfoglalását ismerik. Kinyilatkoztatom végül, hogy Sonnenschein Pál iránt ellenséges érzülettel nem viseltetem és hogy engem az ő ajándékozási ügye anyagilag nem érint. Megjegyzem még, hogy nem tudom biztosan, hogy a szóban forgó Sonnenscheint, akit személyesen ismerek, Pálnak, vagy Lipót Pálnak, vagy Lipótnak hívják-e? Fonyódon a nép Náczipalinak hívja.

Budapest 1921. október hó 11-én Barkóczy-Klopsch Béla sk. m. kir. alezredes Bp. I.

(közjegyzői hitelesítés)”

Felső Vass Lajos jegyzőkönyvbe vett nyilatkozata:

„Jegyzőkönyv. Felvétetett Lengyeltótiban 1921. évi augusztus hó 18-án felső Vass Lajos fonyódi lakossal. Tárgy: Sonnenschein Lipót fonyódi lakos ál-

tal 1919. szeptember hó 1-én személyesen bement és Vass Lajos által megírt kötelezvény tárgyában, mely kötelezvényben Sonnenschein Lipót fonyódi lakos tulajdonát képező fonyódi csendőrlaktanyát Fonyód községnek község-háza céljára leendő ajándékozást, valamint a Róm. Kath. hitközség javára tízezer korona készpénzben való ajándékozását magára nézve kötelezőleg vállalja.

Vallomás. Én alulírott felső Vass Lajos fonyódi lakos Róm. kath. vallású földműves hitemre kijelentem, hogy minden tekintetben csak az igazságnak megfelelő vallomást teszek, melyet itt a tekintetes kir. közjegyző úr előtt saját kezűleg írásba foglalok azért, hogy esetleges per esetén bármely előre nem látható okból szóbeli vallomást nem tehetnék, ezen hitelesített jegyzőkönyvbe beírt vallomásom a tárgyalások folyamán a tekintetes bíróságnak rendelkezésére állhassanak.

1919. évi szeptember hó 1-én reggel 8 óra tájban megjelent nálam saját házamban lakásomon Sonnenschein Lipót fonyódi lakos H. Mihály akkori fonyódi községi bíróval és arra kért, hogy menjek el velük a községi irodába és ott foglaljam írásba azt, hogy ő Sonnenschein Lipót a saját tulajdonát képező csendőrlaktanyát a községnek adományozza, valamint a Róm. kath. hitközségnek is pénzbeli ajándékot fog adni. Én miután magamat nem tartottam arra hivatottnak, hogy ezeket írásba foglaljam, el akartam utasítani, de úgy Sonnenschein Lipót, mint H. Mihály bíró kértek, hogy azt ne tegyem, ezt feltétlenül írjam meg. Sonnenschein Lipót azzal érvelt, ő benne a község alatt értelt meg ez a gondolat és ezt azért teszi, mert ő Fonyód községben született és tekintélyes vagyonát Fonyód községben rövid pár év alatt szerezte és mivel régi óhaja a Róm. Kath. vallásra áttérni, a róm. kath. egyházközségnek is tízezer koronát készpénzben adományoz. H. Mihály községi bíró pedig azzal érvelt, hogy ilyen nemeslelkű adományt el kell fogadni és ezt csökkönyösségből ne akadályozzam meg. Én az előadottak alapján engedtem magatartásomból, elmentem velük a község házára és Sonnenschein Lipót előszóval előadott akaratának megfelelőleg a kötelezvényt ezen ajándékozásról megírtam. Sonnenschein Lipót ekkor teljesen józan állapotban, mindenféle izgalomtól menten tette ezen ajándékozást, sőt, hogy ennek nagyobb nyomatékot adjon, Dr. Ripka Ferenc Méltóságos urat is felkérte, hogy mint tanú írja alá, sőt azután még felkért, hogy kísérem Barkóczy Béla alezredes úrhoz, mert ő vele is szeretné ezen elhatározását tudatni, amit meg is tettem, minek is az lett a következménye, hogy Barkóczy alezredes úr is készséggel eleget tett Sonnenschein kérelmének. Bármikor eskü alatt kijelentem, hogy Sonnenschein Lipótot

ezen adományozásra senki sem kényszerítette, de eskü alatt vallom azt is, hogy H. Mihály bíró az adományozást nem ugyan írásban, de szóbelileg elfogadta és meg is köszönte. Ugyanezt tette Dr. Ripka Ferenc Méltóságos Úr is a hitközség nevében. Felső Vass Lajos sk. fonyódi lakos.

(közjegyzői hitelesítés)”

SONNENSCH E I N L I P Ó T ♦	
rőfős, fűszer, vegyesárue- reskedése és mészárszéke	Balatonfonyód
Naponkint friss teavaj, friss házikenyer. Min- dennemű ásványvíz! Palacksör kicsinyben és nagyban! Naponta frissen vágott húsok kaphatók.	

Sonnenschein Lipót nyilatkozata¹⁸³:

„Tekintetes kir. törvényszék!

I. [nem tartalmaz a dolgozat szempontjából érdekes információkat]

II. Az A./ alatti okirat szerint a csendőrlaktanyát egészen átadom. Ámde az okirat szerint sem mondom, hogy „ajándékba adom”. E különbségre azonban nem fektetek súlyt, mert védekezésül más alapos kifogásaim is vannak. A becsatolt telekkönyvi kivonat szerint is az ingatlan feleségemmel közös tulajdont képez — hála és köszönet, hogy a községi vagyont gyarapítók nem gondoltak arra, hogy vele is alá kell íratni.

A kereset alapját képező ezen okiratról kijelentem, hogy azt nem szabad akaratelhatározásból írtam alá, hanem kényszerhelyzetben. Kétségbevonom, hogy érvényesen megkötött ajándékozási jogügyletről lehetne szó.

Az ajándékozás tisztán önkéntes, vissztehernélküli vagyonátruházás azon célból, hogy az elfogadó vagyona gyarapodjék.

Az A./a.-ban leírt jogügylet nem volt önkéntes, mert annak megtételére a magam és családom élete-testi épségének megóvása végett voltam kényszerítve. Ugyanis azon alkalmat, a midőn tószegi Freund, Gráner és Hamburger Fonyódon kivégeztettek, velük együtt én is az akasztófaúl szolgáló fa alá lettem állítva. Augusztus 28-án reggel 7 órakor volt a gyűlés. Az A./a. okirat szerző-

jének¹⁸⁴ gyűjtő beszéde után megtörtént a 3 ember kivégzése. Velem nem végeztek, mert a tömegből hangok hallatszottak mellettem is, azon vádakkal szemben, hogy nem fogadtam el a fehér pénzt¹⁸⁵ (!) stb. Zs. Rudolf fonyódi lakos igazolta, hogy fehér pénzért¹⁸⁶ nem kaptam marhát. Az akasztástól megmenekülve 25 botütésre tettek a vádlók ajánlatot, de a nép ezt is elutasította, és az ügy függőben maradt.

Másnap újból gyűlés volt. A tisztek reprodukálhatatlanul szidalmaztak, elpusztítással fenyegettek. E napon felkeresett az akkori községi bíró H. Mihály s ajánlta, hogy családommal hagyjam el a községet, hagyjak mindent vissza, mentsem meg a pusztta életünket. Feleségem kérve-kért, hogy pusztítsam el, lőjem agyon az egész családot.

Zs. Imre fonyódi lakos, akkor pótcsendőr, felkeresett, s szintén arra hívott fel, hogy meneküljek a községből. Ily körülmények között mentem el felső Vass Lajoshoz, a ki az események középpontjában állott, s tőle kértem védelmet. Tőle ered az eszme, hogy térjek át a r. k. vallásra, tegyek alapítványt s adjam át községi célra az ingatlant.

A 10000 K. is kapacitálás után lett beírva. Mielőtt ezen okirat felvételre volna: Rózsa Ödön és M. György [eredetileg Rosenberg Gyuláné volt írva, át lett húzva. — V. I.] fonyódi lakosokkal találkoztam, a kik közölték, hogy a nép a csendőrlaktanyát kívánja, és nem nyugszanak, míg azt meg nem kapják.

Ilyen körülmények között s ebben a lelkiállapotban, nem önkéntesen, hanem kényszerkörülmények között, nem remélhetvén védelmet sehonnét egyeztem bele s írtam alá az okiratot azzal a tudattal, hogy az így keletkezett jogügylet érvénytelen, annak következményei nem lehetnek, mert az egész nem egyéb, mint a feldühödött nép lecsillapítása. Az okiratot soha másnak nem tekintettem, s ebben megerősített az is, hogy 1921-ig az erőszakos ajándékozást senki még csak elő sem hozta. Ekkor is felső Vass Lajos volt az, a ki feljelentette az előljárást a katonai nyomozó osztálynál »az okirat eltitkolásáért«, s ekkor indult meg a telekkönyvi hatóságnál is az eljárás, a melynek során ugyancsak azt vitattam, hogy a jogügylet eredeti érvénytelenségi ok miatt bírói védelemben nem részesíthető.

Az itt előadott tényállás bizonyítására Zs. István, H. István kereskedő, V. Pál fonyódi lakosokra, mint tanúkra hivatkozom. Ezen kívül kérem beszerezni a kaposvári kir. Törvényszék büntető osztályától a Németh József és társai elleni bűnügyi iratokat, a melyekben bíróilag meg van állapítva az a helyzet, a melyben kényszerkörülmények közt álltam, s igazolva lesz ily módon az is,

hogyan az okirat létrejötte után is történtek Fonyódon atrocitások, amelyek teljes joggal tarthattak állandó izgalomban. Egyéb bizonyítékomat szükség esetén felperes előadása után fogom előterjeszteni.

Még előadom, hogy a »népharag« teljesen jogtalanul zúdult fel velem szemben, mert a háború alatt¹⁸⁷ a 44. gy.[alog]e.[zred]-ben katona voltam¹⁸⁸ s félévi frontszolgálatom van, a kömmün alatti viseletem kifogás alá nem esett.

Tisztelettel Sonnenschein Lipót alperes”

A lefolyt per ítélete¹⁸⁹:

„A kaposvári kir. törvényszéktől.

A magyar állam nevében

A kaposvári kir. törvényszék dr. Obetkó Károly vármegyei tiszti ügyész által képviselt Fonyód község felperesnek, dr. Nicsovícs Sándor kaposvári ügyvéd által képviselt Sonnenschein Lipót kereskedő fonyódi lakos, alperes ellen ingatlan tulajdonjoga és jár. iránt 1922. évi január hó 22-én P. 274/1922. sz. alatt folyamatba tett perben az 1922. évi márczius 23-án megtartott szóbeli tárgyalás alapján meghozta a következő ítéletet: A kir. törvényszék felperest keresetével elutasítja, és őt arra kötelezi, hogy alperesnek 4787 Kor. per-költségét 15 nap alatt végrehajtás terhe mellett megfizessen.

Indoklás

Fonyód község felperes a lengyeltóti 256. sztkvben. felvett 841. hrsz. ingatlan Sonnenschein Lipót alperes nevén B. 7. alatt álló felerésznyi illetőségének tulajdonjogát azon a címen kéri megítélni alperessel szemben a költségekkel együtt, mert a B./ alatti »kötelezvény«-nek címzett okirattal azt az alperes 1919. szeptember 1-én neki ajándékozta, de mert ezt a jogügyletet teljesíteni nem akarja.

Az alperes azt elismerte, hogy a B./ alattit ő írta alá s még is az volt az ellen-

A 44-es gyalogezred emlékszobra

Kaposváron - képeslap

kérelme, hogy a kereset utasítsák el és marasztalja a Bíróság felperest az ő § költségeinek megtérítésére, mert ez a jogügylet már eredetileg érvénytelen volt.

Ugyanis az aláírás nem szabadakarati elhatározásból folyt, hanem annak a Fonyódon 1919. augusztus végén megtartott népítéletnek hatása alatt keletkezett, a mely három emberéletem kívánt áldozatul és a melynek többé kevésbé ő is szenvedő alanya volt.

mert tovább a község részéről az 1888. XXII. tcz. által az érvényes szerzés feltétlenül megkívánt alaki szabályok betartva nem lettek.

A kereset alapját képező B./ alatti okirat alaki és anyagi érvényességi hiányokban szenved.

Az 1888:XXII. tcz. 11. §-a ugyanis előírja azokat az eljárási szabályokat, a melyek a községi ingatlan vagyon szerződésénél betartandók és megjelöli a »közgyűlés«-ben azon községi szervet a mely a vagyonszerzés tekintetében határozni jogosult. A felperes maga is elismeri, hogy a törvény követelményei az adott esetben nem lettek betartva, a község részéről soha szabályszerű elfogadási nyilatkozat az adott esetben nem tettett és így a 4420/1918. M. E. sz. rendeletében megkívánt írásbeliség is hiányzik, mert ehhez az írásbeliséghez az érvényességi kellék is szükséges.

Azt az alperes által előadott különben köztudomású, de a bíróság által a vonatkozó büntető iratokból is ismert tényt, hogy 1919. augusztus utolsó napjainak egyikén egy katonai különítmény Fonyódon a lakosság bevonásával úgynevezett »népítéletet« tartott, amelynek során tőszegi Freund és két társa kivégezve lettek, felperes tagadásba nem vette;

A felperes által G./ alatt és bizonyítékként felhasználni kívánt okirat tartalmából pedig megállapítható, hogy alperes szintén a népítélet alá került, § hallatszottak hangok a melyek az ő felakasztását is kívánták, erősebb volt azonban a hangulat az irányban, hogy ő nem bűnös, a minek folytán szabadon bocsájtatott;

ugyanezen okiratból az is megállapítható, hogy a B. alatti keletkezése idejében a jelzett katonai különítmény még Fonyódon tartózkodott, egyik tagja tanúzta a B./ alatti okiratot.

A kommunizmus szülte reakció köztudomás szerint a zsidóságban kereste a jelzett uralomnak indító okát és a tömegszennvedély ezen a fajon kívánta első sorban bosszúszomját kitölteni, nem egyszerre, mint történetesen Fonyódon is, indokolatlan eredménnyel. Ez alól a nyomasztó hatás alól nem volt bizonyára mentes az ugyanazon valláshoz és fajhoz tartozott alperes sem.

Az alperes alig pár nappal a B./ alatti okirat keletkezése előtt egy korlátozhatatlan és bizonytalan kimenetelű népitélet elé állították és a fájára nézve általánosan is kiterjedt fenti tömeg indulaton kívül őt közvetlenül is oly külső behatások érték, a melyek lelki egyensúlyának elvesztését eredményezhették;

hogy pedig ez alól a lelki kényszer alól szabadonbocsájtásával nem szabadult, az ésszerű következtetésen felül magából a B./ alattiból kitűnő, de egyéb peri iratokkal is igazolást nyert.

A vitás okirat elnevezésével már elárulja, hogy avatatlan kéz szerkesztette, felette és ismételten hangsúlyozza a kényszer nélküli elhatározást, a mi kényszer hiányában merőben felesleges;

ez az okirat nem elégszik meg azzal, hogy vagyon jogi kérdéseket tárgyaljon, hanem mintegy a vallásváltoztatásra is kötelező ígéretet tesz, a lélek vallási átfarmálódása esetén pedig annak ténybeli bekövetkezése és nem jogi lekötöttsége indokolt;

az átadni szándékolt ingatlan felerészben alperes feleségének képezi telek-könyvi tulajdonát, még is alperes annak egésze felett rendelkeztek, a mi mellett tanúsít, hogy ez a rendelkezés komoly meggondolás nélkül keletkezett, mert közösséget létesíteni csak nem volt szándékuk;

az ajándékozó alperes nem elégedett meg azzal, hogy az ajándékozás ténye egyes községi lakosoknak jusson tudomására, értésére kívánta azt adni a még mindig ott tartózkodó katonaságnak is, ezzel vélvén az ő biztonságát jobban alátámasztani, a helyzet conrolidálása után azonban ezt az ajándékozási ígéretet a kényszerre hivatkozással nyomban visszavonta.

Minthogy mindezekből a kir. tszék. úgy találja, hogy a B./ alatti okirat kiállítására idejében alperes akaratszabadságának birtokában nem volt, ebből az okból pedig ennek a jogügyletnek anyagi érvénytelensége következik;

minthogy az ezen kényszerre felhívott alperesi bizonyítás a fentiek után teljesen felesleges, a felperes az okiratot előtlenező tanuknak kihallgatása pedig az akaratszabadság fennállására vonatkozólag teljesen eredménytelen lenne: minden további bizonyítás mellőzésével a kir. törvényszék a keresetet elutasította és a pervesztes felperest a Pp. 424. 425. §-a alapján a költségek viselésére kötelezte.

Kaposvár, 1922. évi márczius hó 23. napján. A kir. törvényszék Kelemen János s. k. kir. törvényszéki bíró.”

Az ítélet ellen a felperes fellebbezett, majd 1922. november 10-én a pécsi ítélőtábla helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, így a csendőrlaktanya maradt Sonnenschein Lipót tulajdonában.

M. kir. Dohányeladás.

Elsőrendű hengermalmi liszt nagyban és
kicsinyben.

Naponta friss teavaj, sajt és ásványvíz.

SONNENSCH E I PÓT

**Fűszer, csemege, rőfös, rövid,
vas, zománc, üveg, porcellán,
bőrárak és
mindennemű építkezési anyagok
legolcsóbb beszerzési forrása**

Telefon: 17. **Fonyód** Telefon: 17.

Friss vágású husok állandóan kaphatók.

Posta csekkszám 42825.

9. Sonnenschein Gizella visszaemlékezése

Lehetőségünk van közölni egy igazi helytörténeti kincset is, Sonnenschein Gizella 1956-ban íródott rövid visszaemlékezését, amely a gyermek- és ifjúkorába enged betekintést. Nem volt könnyűnek nevezhető életének ez a szakasza és talán magyarázatot ad arra nézve, miért választották testvérei az Újvilágba vezető bizonytalan utat. A szöveget átírtuk mai írásmódra, kiküszöböltük az elírásokat, de a mondatszerkesztésen nem módosítottunk.¹⁹⁰

Sonnenschein Gizella

Ez életem történelme

1956

Emlékszek rá, ami történt vagy 70 évvel ezelőtt, volt nekünk egy szalma födeles házunk, a szobában olyan gerendák voltak, hogy majdnem hajolni kellett, hogy a fejünket meg ne üssük, olyan borzasztó görbék voltak. És a szobát, amit annak hívtak, nem volt padló, csak föld volt, a konyha állt egy tűzhely[ből] illetve egy 4 szögletes vályogból csinált hely[ből], ahol az édes anyám főzött, a kemence is be volt építve egy gömbölyű forma, ahol a kenyeret sütöttük, de kémény nem volt, a füst szabadon ment ki a konyhaajtón, néha olyan füst volt a házban

Sonnenschein Gizella

fulladásig. Erre igen jól emlékszek, lehettem vagy 3-4 éves. Emlékszek rá, az volt 1891, olyan havak estek Európában, hogy nem lehetett kimenni, magasabb volt, mint egy ház, még az ablakon sem lehetett kilátni, ami a szobában volt egy cserépkályha, ha az édesanyám befűtötte, ottan süített prószát¹⁹¹ kukorica lisztből, az jobb volt, mint máma az omlós sütemény, persze régen volt. Mindenesetre akkoriban még nem volt úgy [mint] mostan van, ami a szüleimet illetik, ők igen szigorúan neveltek bennünket, nem lehetett visszafeleselgetni, mint a mai korban, mert emlékszek rá, ha azt feleltem vissza, hogy „nem”, az édes anyám olyan pofont adott, hogy a vér kifröccsent a számon. Mikor csak még 3-5 éves lehettem, mindig ki volt adva a parancs, hogy mit kell tennem. Először is a reggeli edényt elmosni, szobát kiséperni, szóval sok más egyebet stb. Voltunk élő testvérek 7-en, 2 fiú és 5 leány, de az édes anyám nem szeretett bennünket. Én voltam a legkisebbik köztük, de az idősebbeket elzavarta hazulról a nagyvilágba szolgálni, de mikor én is nagyobbacska voltam, akkor rám került a sor, az anyám nem tűrt meg a házban, az édes apámat rá beszélte, hogy menjek én is szolgálni, de az édes apám, aki igen jó apa volt, azt mondta *„Édes lányom, ne hallgass az anyádra, te énnekem kellesz, a fél kezem vagy mindenben, de ha vesszük, az egész kezem vagy az üzletben.”* Sokszor éjnek idején hallottam az anyámat, bízatta az apámat, hogy nem tűr meg a házban, csak akarta, hogy menjek a nagy világba, az én életem volt otthon egy kálvária. Dolgoznom kellett reggel korántól késő estig, még sem volt becsületem az édes anyám előtt. Azt tudom, hogy nem igen szeretett bennünket. Képzeltetik, ha külön süített magának, nekünk meg jó volt szegényesen is, ő evett liba pecsenyét, mi nekünk meg túró volt, soha nem kaptuk a csirke combját, csak a nyakát vagy a szárnyát, rosszabb volt egy mostoha anyánál. Szóval, bizony sokszor, mikor megtaláltam a jó süteményeket, jól teleraktam az öblömet vele, finom volt. Csak ami a fő dolog volt részemre, soha nem volt szabad elmenni semmi féle mulatságra, ha csak az anyánk nem jött velem, az is igen ritkán fordult elő. Szóval én, mint leány az apámat segítettam, volt nagy vegyeskereskedésünk, nagyban, kicsinyben, saját vágóhídunk, mészárszékünk, megjegyzem, mikor nagyobb lettem, 15-16 éves körül, kellett segíteni édes apámnak a vágóhídon eldönteni a marhákat, és meg kellett fogni a tehén nyakát, mikor az apám elvágta a tehén nyakát, sokszor igen irtóztam látni, hát bizony kaptam jó pofonokat, amíg rá nem kényszerített az édes apám, muszáj voltam segíteni, mert csak én voltam otthon.egyedül. Voltak lovaink, tehenek az istállóban, azokat is nekem kellett gondozni, már bizony reggel korán 2 órakor fel kellett kelni, rendbe tenni őket, trágyát felszedni és tisztítani

a lovakat és a teheneket, tiszta szalmát alá tenni. És mikor azzal készen voltam, akkor mentem az üzletet kinyitni, mert a halászok jöttek be pálinkát inni, akkor tájban volt butellázás¹⁹², decis üvegekben lepecsételve szabad volt eladni, nem bent az üzletben ihatták meg, hanem kint a ház előtt. Mire a szüleim felkeltek reggel, már a kenyér is kisült, szóval a kenyerek olyan nagyok voltak, mint egy taliga kerék, mert azt is árusítottuk az üzletben. Volt egy fivérem, de ő soha nem volt otthon, elment kereskedő inasnak a Politzer nagybácsinkhoz Türrjére¹⁹³, Zala megyébe, és ha megunta, hazajött egy kis pénzmagért, mikor megkapta, úgy elment megint, azért kellett nekem az édesapámat segíteni.

10. Amiről az izraelita anyakönyvek mesélnek

A zsidó anyakönyvi kutatásról először általában: II. József császár rendelkezett el, hogy a zsidó alattvalói is vegyenek fel vezetéknevet. Azelőtt zsidó néven különböztették meg magukat az izraeliták, vagyis két keresztnévet használtak: pl. Izsák Mózes, Ábrahám Léb volt a nevük. Ez a biblia héber elnevezést követte: Izsák, Mózes fia, azaz Jichak ben Moise. Miután pedig a birodalomban német volt a hivatalos nyelv, a zsidók német hangzású neveket vettek fel: Schön, Grünfeld, Rosenberg, Sonnenschein stb.

Bár II. József az anyakönyvvezetést is megparancsolta a zsidóknak, 1851 előtt csak nagyon kevés közösség követte a császári utasítást. Fennmaradtak zsidó anyakönyvek már az 1790-es évekből is, de ez sajnos a ritka kivétel. 1895. október 1-től vezették be a kötelező állami anyakönyvezést. Ezen időpont után csak kevés helyen folytatták a hitközségi anyakönyvek vezetését.

Több tényező is nehezíti a zsidó anyakönyvek kutatását.

Amint azt említettük, 1851 után kötelező volt vezetni az anyakönyveket. Mégis sok esetben az 1851-1895 közötti időszakból is hiányosak az anyakönyvek. Néha évekkel később kezdték vezetni a halotti bejegyzéseket, vagy csak 1875 után jegyezték fel a házasságokat. Anyakönyvek semmisültek meg a háborúk alatt is. Az anyakönyvek még a XIX. század második felében sem mindig tartalmaztak minden születést, házasságot, halált. Sokszor találkozunk olyan esettel, amikor valakinek a születését 20-30 évvel később jelentették be, s az eset hitelességét tanúk igazolták. Ilyenkor mindig szükség volt az illetékes ispán engedélyére. Miután a fiúk fontosabbak voltak a lányoknál, az 1860-as évekig bezárólag többször látunk olyan anyakönyveket, amelyekben csak a fiúgyermek születése szerepel. Hasonló okból hiányzik sokszor az anya neve a házassági iratokból.

További gondot okoz, hogy ősünk egy soknyelvű társadalomban éltek. A birodalom, majd monarchia izraelita lakosai németül intézték hivatalos ügyeiket, magyarul beszéltek szomszédjaikkal, jiddisül beszéltek maguk

között és héberül imádkoztak. Ezért aztán ezen nyelvek mindegyikét használták az anyakönyvekben. Emiatt ugyanaz a személy több különböző néven is szerepel a feljegyzésekben: a héber Moise, a magyar Mór és a német Moses név mind ugyanarra az emberre utalnak. A Moise, Mór és Moses nevek hasonlóan egymásra; de ez nincs mindig így. Az Alois és Lázár neveket is egy ember használta, pedig a két név jelentősen eltér egymástól.

De ez még mindig nem minden. Miután nem volt általánosan elfogadott és kötelező írásmódja a neveknek, egyazon nevet is többféle helyesírással írtak le — még beceneveket is használtak az anyakönyvekben! Nem meglepő, hogy mindez nagy kuszasághoz vezetett: Rosi Geidatschik, Sali Gajduschek, Záli Gojdocsik, Szali Gajdatsik és Rosalie Gaidasek bizony ugyanaz a személy volt.

A fiúk elnevezésénél érdekesség, hogy az izraeliták körében az életben levő apának és nagyapának a nevét nem örökölheti az újszülött.¹⁹⁴

A Somogy Megyei Levéltár őrzi - többek között - a balatonboglári izraelita születési anyakönyveket, amely 1768 és 1884 közötti bejegyzéseket tartalmaz.¹⁹⁵

A boglári anyakönyv meglehetősen rossz állapotban van, leginkább az 1840-es évektől kezdődő bejegyzések sokszor olvashatatlanok, az írás kifakult. Az utolsó néhány tucat lap pedig hiányos, sokszor fél oldalak is hiányoznak, a jobb és a bal alsó sarok vált az idő martalékává a legtöbbször. Ezért adataink is hiányosak néhol. A leszakadt oldalak többségét restaurálták, kiegészítették, de az eltűnt bejegyzéseket nem tudták pótolni. Az anyakönyvet nem egy kéz vezette, többféle beírással találkozunk. Az előforduló települések között olvashatjuk Boglár, Buzsák, Bonyhád, Díszhely (Diszel), Lelle (Lölle), Látrány, Gamás, Lengyeltóti, Rendes, Szemes, Szárszó, Szőlősgyörök, (Somogy)-Vámos, Somogyvár, Pest, Keszthely, Orda, és természetesen, ha ritkán is, de Fonyód nevét. Felvett adataink között olyanokat is bemutatunk, akik ugyan akkor nem fonyódiaként szerepeltek, de valamilyen formában kapcsolódtak a településhez. Ilyen például a keszhelyi Bekk Salamon, akiről dolgozatunkban bőségesen megemlékezünk, vagy a pesti nagykereskedő Wodianer Rudolf, ill. a (zala)szentgrótiaként bejegyzett, de 1871-től már fonyódiaként megjelenő Sonnenschein család. Sajnos a kötetből csak a születési anyakönyv maradt ránk, a házassági és a halálozási nem. Több ellentmondást is föl lehet fedezni, ezért valószínű, hogy nem vezették pontosan az anyakönyvet.

Másik jelentős forrásunk az ugyanitt elérhető lengyeltóti izraelita anya-

könyv¹⁹⁶, amelynek eleinte kimondottan szép írással, de később is végig olvashatóan vezetett másodpéldányai érhetőek el a közgyűjteményben. A boglárival ellentétben ez nem bekötött példány, hanem az anyakönyvi lapok évenkénti bontásban a születés, esketés, halálozás sorrendjében követik egymást. Ezekből már teljesebb képet kaphatunk az 1851 és 1895 közötti időszak fonyódi zsidóságáról. A boglári anyakönyvben sokszor olvashatatlan vagy megsemmisült részekre itt több esetben fény derült, és az 1890-es évek közepéig képet kapunk a fonyódi zsidóság gyarapodásáról, fogyásáról. A két anyakönyv között fellelhető átfedések ellenére szükségesnek tartjuk mindkettő közlését. Feltűnő, hogy esküvőkről tulajdonképpen nem is számoltunk be, hiszen az egyetlen esketés, amelyben valamiképpen Fonyód neve is szerepel, nem itt, hanem a zsidóság által sokkal sűrűbben lakott Bogláron történt. Majd' fél évszázad esketési, halálozási adatsorát néztük át, s ahogy a születésekről - fonyódi vonatkozásban persze - bőséges adatsor áll rendelkezésünkre, elgondolkodtató, hogy miért oly szegényes a másik két anyakönyvi rovat.

Csekély számban, de itt is szerepeltettünk néhány olyan adatot, amely bár nem fonyódiaként jelöli az anyakönyvezettet, de településünkhöz valamilyen formában köze van, így pl. a fonyódi kereskedőként nevet szerzett Hoffmann Henrik családja.

További forrásunk a polgári anyakönyvezés bevezetése után, 1895. október 1-től vezetett anyakönyv. Fonyód, kezdetben nem lévén önálló község, hol itt, hol ott szerepel, kezdetben a balatonboglári, később a szőlősgyöröki és a lengyeltóti anyakönyvekben kell keresnünk a fonyódi bejegyzéseket.¹⁹⁷ Az 1895-öt követő két éves időszakot a boglári, majd 1897. márciusától 1906 végéig a szőlősgyöröki anyakönyv, majd egészen 1928-ig a lengyeltóti matricula őrzi a fonyódi bejegyzéseket. Ebből az időszakból nem maradt ránk izraelita felekezeti anyakönyv, csak polgári. Az adatok itt bőségesen rendelkezésünkre állnak, azonban az 1915 utáni születési adatokat a személyiségi jogokat tiszteletben tartva csak anonimizálva közölhetjük. Ugyanakkor több, dolgozatunkban itt-ott felbukkanó jelentős alak anyakönyvi adata tárul elénk, mint pl. tószegi Freund Ferenc, Rosenberger Mihály és Simon, Sonnenschein Ignác halála.

**Lengyeltóti Izraelita Anyakönyv
Másodpéldányok 1851-1895
Esketés**

ol- dal	Sor- szám	Esketés ideje, helye	Vőlegény neve, foglalkozása, lakhelye	Vőlegény szülei, lakhelyük	Mennyasszony neve, kora, lakhelye	Mennyasszony szülei, lakhelyük	Esketés helye	lakhelyük
132.	2.	1876. máj. 22. Lengyeltóti	Kohn Adolf, cserkúti kereskedő, 27 éves	Kohn Jakab, ... Mária, Veszprém-Cserkút	Rósenberger Carolina 19 éves Fonyód pusztja	Rósenberger Mihály, Klein Rózi, Fonyód pusztja	Boglár	Fonyód pusztja

**Lengyeltóti Anyakönyv
Másodpéldányok 1907-1928
Esketés**

Sor- szám	Esketés ideje, helye	Vőlegény neve, vallása, születési ideje, foglalkozása, lakhelye	Vőlegény szülei, lakhelyük	Mennyasszony neve, vallása, születési ideje, lakhelye	Mennyasszony szülei, lakhelyük	Tanúk, megjegyzés
35.	1907.okt.8. Lengyeltóti	Huhnvald Móritz izr., * 1885.júl.10. Fonyód	Huhnvald József, Singer Száli	Sonnenschein Karolin izr., * 1886.márc.24. Fonyód	Sonnenschein Ignác, Müller Mária	Weisz Benedek, Lengyeltóti Hajdú Miksa, Lengyeltóti
27.	1911.nov.14. Lengyeltóti	özv. László József izr., * 1878.máj.7., kereskedő, Bolhó	Lakenbach Mór, Slovák Fanny	Rosenberger Gizella izr., * 1891.márc.20. Fonyód	Rosenberger Simon, néhai Hamburger Teréz	Schwarezenberg Miksa, Lengyeltóti Goldberger Jakab, Fonyód
14.	1916.jún.6. Lengyeltóti	Spitzer Miksa izr., * 1860.dec.21. gazdász, Fonyód	Spitzer Henrik, néhai Goldberger Mária	Kotsist Margit r. kat., * 1887.márc.26. Fonyód	Kotsits József, Soslovics Erzsébet	A férj családi nevét 'Somo- gyi'-ra változtatta. 1918. ápr.15., A férj a kiállított bizonyítvány szerint a r. kath. vallásra tért át, utóneve 'Mihály'-ra váltott. 1919.szept.5.
49.	1921.okt.23. Lengyeltóti	Táborosy Mihály r. kath., * Endréd, 1897. febr.22., géplakatos, Alsóság	Táborosy Elek, Nemes Julianna	Sonnenschein Gizella r. kath., * Fonyód, 1898.jún.1. Fonyód	Sonnenschein Ignác, Müller Mária	Angyal Pál, Fonyód Horváth István, Fonyód
22.	1927.ápr.21. Lengyeltóti	Inkler László r. kath., * Fonyód, 1893.jan.28. pék, Fonyód	Inkler József, Pili Mária	Kohn Mária özv. r. kath., * Badacsony-Tomaj, 1885.ápr.16. Fonyód	Kohn Adolf, Rosenberg Lina	Fonyód

**Fonyódi Anyakönyv
Másodpéldányok 1928-1948
Esketés**

Sor-szám	Esketés ideje, helye	Vőlegény neve, vallása, születési ideje, foglalkozása, lakhelye	Vőlegény szülei, lakhelyük	Mennyasszony neve, vallása, születési ideje, lakhelye	Mennyasszony szülei, lakhelyük	Tanúk, megjegyzés
11.	1945.aug.12.	Horovitz Lajos Izs. * Lengyeltóti, 1908.jan.23., szobafestő, Fonyód	Horovitz László, Véber Teréz	Sonnenschein Magdolna Izs. * Fonyód, 1924.aug.14.	Sonnenschein Lipót, Dukesz Malvin	Sonnenschein Tibor
3.	1948.febr.2.	Sonnenschein Tibor Izs., * Fonyód, 1911.jan.30., kereskedő, Fonyód	Sonnenschein Lipót, Dukesz Malvin	Pfeifer Katalin Izs. * Budapest, 1909.okt.12., Fonyód	Pfeifer Mór, Straub Gizella	Horovitz Lajos

**Balatonboglári Izraelita Anyakönyv
Másodpéldányok 1768-1885
Születés**

Anyakönyv v. oldala	Sor-szám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anya neve	Szülık lakóhelye	Megjegyzés
14.	4.	1816. júl. 16.	Sonnenschein József	Sonnenschein Ignác	Kohn Adelheid	S. Rende ⁹⁸	
	3.	1818. ápr. 9.	Sonnenschein Salamon	Sonnenschein Ignác	Kohn Adelheid	Diszhely ⁹⁹	
	6.	1818. máj. 10.	Vodianer Betti	Vodianer Rudolf	Koppel Rózsa	Pest	
		1820. ápr. 20.	Vodianer Adolf	Vodianer Rudolf	Koppel Rózsa	Pest	
		1822. jún. 13.	Vodianer Fülöp	Vodianer Rudolf	Koppel Rózsa	Pest	
		1823. szept. 1.	Beck Ilona	Beck Salamon	Beck Betti	Keszthely	
	13.	1830. júl. 29.	Beck Josefa	Beck Salamon	Beck Betti	Keszthely	
		1844. okt. 5.	?	Berger Izrael	Löwensohn Kata	Fonyód	
60.	1.	1846. jan. 3.	Sonnenschein Ignác	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Luize	Sz. Grót	Zalaszentgrót
63.	39.	1846. aug. 29.	Berger Farkas	Berger Izrael	Löwensohn Kata	Fonyód	

Anyakönyv oldala	Sor- szám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anya neve	Szülők lakóhelye	Megjegyzés
63.	4.	1847. febr. 17.	Sonnenschein Rózsa	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Lizi	Szt. Grót	
63.	40.	1848. szept. 30.	Berger Dávid	Berger Izrael	Löwensohn Katalin	Fonyód	
68.	3.	1849. jan. 19.	Sonnenschein Fáni	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Luíze	Szt. Grót	
74.	1.	1851. jan. 8.	Sonnenschein Betti	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Luíze	Szt. Grót	
74.	10.	1851. márc. 16.	Berger Ilona	Berger Izrael	Löwensohn Katalin	Látrány	
76.	39.	1851. okt. 22.	Amselberg Júlia	Amselberg Dávid	Lampel Rozália	Fonyód	
82.	44.	1853. júl. 19.	Amselberg Albert	Amselberg Dávid	Lampel Rozália	Fonyód	
83.	1.	1854. jan. 4.	Berger Péter	Berger Izrael	Löwensohn Katalin	Fonyód	Meghalt 1855. ápr. 20.
87	33.	1855. aug. 21.	olvashatatlan fiúnév	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Luíze	L. toti	
91.	37.	1857. okt. 20.	Sonnenschein Emanuel	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Luíze	L. toti	Családnév áírva Tóti-ra
92.	23.	1858. júl. 3.	Neuhaus Rozália	Neuhaus Ignác	Neuhaus Róza	Fonyód	
95.	23.	1859. jún. 19.	Neuhaus Mária	Neuhaus Salamon	Neuhaus Rózsa	Fonyód	
98.	28.	1860. júl. 12.	Neuhaus Betti	Neuhaus Salamon	Neu Rózi	Fonyód	
102.	21.	1862. máj. 27.	Sonnenschein Ilka (?)	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Luíze	L. toti	
113.	12.	1866. ápr. 6.	Ilona	Stein Lajos	olvashatatlan	Fonyód	
117.		1867. dec. 22.	Klein Rózi	Klein Éliás (?)	Weisz Fáni	Fonyód	
121.		1869. máj. 14.	Ieány	Klein Leopold	Weisz Fáni	Fonyód	
123.	23.	1870. nov. 6.	Klein Gizella	Klein ...	Weisz Teréz	Fonyód	
124.	8.	1871. ápr. 12.	Rosenberger Mórítz	Rosenberger Simon	Hamburger Teréz	Fonyód	

Anyakönyv oldala	Sor-szám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anya neve	Szülők lakóhelye	Megjegyzés
124.	26.	1871. aug. 21.	Sonnenschein Ernő	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	Öngyilkos lett (bába neve sorban)
126.	11.	1873. júl. 22.	Rosenberger Aranka	Rosenberger Simon	Hamburger Rózi	Fonyód	
127.		1873.	Leány	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	
130.		1875. máj. 17.	fiú	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	
131.		1876. júl. 9.	Rosenberger Gyula	Rosenberger Simon	Hamburger Rózi	Fonyód	Megj.: 1916. július 24-én a budapesti állami anyakönyvvezető jelenti, hogy 1916. július 22-én meghalt.
135.	36.	1879. júl. 10.	Sonnenschein Salamon	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	Koma neve: Rosenberg Mihály
135.	10.	1880. jún. 3.	Rosenberger Lajos	Rosenberger Simon	Hamburger Rózi	Fonyód	

Lengyeltóti Izraelita Anyakönyv
Másodpéldányok 1851-1895
Születés

Anyakönyv oldala	Sor-szám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anya neve	Szülők lakóhelye	Megjegyzés
9.	2.	1851. jan. 18.	Berger Leah	Israel Hirsch Berger	Gütl Löwensohn	Fonyód	Bába: Kerecskainé
18.		1854. jan. 5.	Berger Leopold	Israel Hirsch Berger	Katharina Berger	Fonyód	
23.		1855. okt. 6.	Sonnenschein Dávid	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Lujza	L. tothi	
30.	34.	1857. szept. 19.	Sonnenschein Emanuel (Toti)	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Lujza	L. tothi	640/96 Toti-ra igazított körülmételek; szept. 27.
33.	8.	1860. febr. 23.	Berger Franciska	Berger Izrael	Böhm Johanna	Jaád	

Anyakönyv oldala	Sor- szám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anyja neve	Születik lakóhelye	Megjegyzés
46.	21.	1862. máj. 27.	Sonnenschein Terka	Sonnenschein Salamon	Pollitzer Lujza	L. tothi	
65.	12.	1866. ápr. 6.	Klein Ilona	Klein Lipót ²⁰⁰	Weisz Johanna	Fonyód	Névadás ápr. 20.
78.	28.	1867. dec. 22.	Klein Rozi	Klein	Weisz Fáni	Fonyód	Névadás dec. 31.
90.	17.	1869. máj. 14.	Klein Rozália	Klein Lipót	Weisz Fáni	Fonyód	Bába: Czibula Anna
99.	22.	1870. nov. 6.	Klein Gizella	Klein Eduárd	Weisz Teréz	Fonyód	
102.	8.	1871. ápr. 12.	Rosenberg Moritz	Rosenberg Simon	Hamburger Teréz	Fonyód	Bába: Czibuláné
104.	26.	1871. aug. 21.	Sonnenschein Ernő	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	
114.	12.	1873. jún. 22.	Rosenberg Aranka	Rosenberg Simon	Hamburger Rozi	Fonyód	Bába Czibula
116.	36.	1873. dec. 28.	Sonnenschein Lujza	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	
130.	16.	1876. júl. 9.	Rosenberg Gyula	Rosenberg Simon	Hamburger Teréz	Fonyód	
130.	17.	1876. júl. 9.	Rosenberg Aladár	Rosenberg Simon	Hamburger Teréz	Fonyód	
145.	22.	1879. márc. 1.	Sonnenschein Aranka	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	
152.	10.	1880. jún. 3.	Rosenberg Lajos	Rosenberg Simon	Hamburger Teréz	Fonyód	

Anyakönyv oldala	Sor-szám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anyja neve	Szülık lakóhelye	Megjegyzés
174.		1883. dec. 19.	Rosenberg Ödön	Rosenberg Simon	Hamburger Teréz	Fonyód	18637/... 1910. A m. kir. bellégm. 1910. jún. 23-án 86.541/IV.6. sz. engedélyével családi nevét Rózsára változtatta. Bejegyz. 1910. aug. 31.
178.	4.	1884. jan. 25.	Sonnenschein Irma	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	Bába Kis Julianna, tanú-komár: Rosenberger Mihály és Simon.
182.	3.	1885. febr. 11.	Sonnenschein Leopold (Lipót)	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	Közlöny 1885. febr. 18. Apfelbaum Ábrahám, komár és tanú: Hamburger József
187.	10.	1886. márc. 24.	Sonnenschein Linna	Sonnenschein Ignác	Müller Mária	Fonyód	Bába Kis Julianna
228.	15.	1891. márc. 20.	Rosenberg Gizella	Rosenberg Simon	Hamburger Teréz	Fonyód	Bába Fehér Mihályné
252.	17.	1893. ápr. 22.	Hoffman Dezső	Hoffman Henrik	Berger Háni	B. csehi	H. H. fonyódi kereskedő lett, több képeslapot kiadott. (V. I. megj.)
273.	6.	1895. márc. 29.	Hoffman Ödön	Hoffman Henrik	Berger Háni	B. csehi	

**Balatonboglári Anyakönyv
Másodpéldányok 1895-1897
Születés²⁰¹**

Sorszám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anyja neve	Szülık lakóhelye	Megjegyzés
130.	1896. dec. 12. de. 2 óra	Hoffmann Árpád	Hoffmann Henrik izr. kereskedő * Dénesfa (Vás m.) 32 éves	Berger Janka izr., * Orda 36 éves	Balaton-Csehi	

Szólógyöröki Anyakönyv
Másodpéldányok 1897-1907
Születés

Sor- szám	Születés ideje	Gyermek neve	Apa neve	Anya neve	Szülők lakóhelye	Megjegyzés
118.	1898. szept. 12. de. 8 óra	Weisz László	Weisz Ignác önálló kovács, * Tót-Szent-Pál, 23 é.	Klein Karolin * Nikla, 22 é.	Fonyód	
10.	1899. jan. 16. du. 1/2 2	Basch Jolán	Basch Zsigmond kereskedő segéd * Temesvár, 23 é.	Sonnenschein Alojzia (Lujza) 25 é.	Fonyód	A születést Sonnenschein Ignác szatós jelentette be, az ő lakásán történt a szülés. - A gyermek halála a budapesti anyakönyvben 451. sz. alatt bejegyezve, 1899-ben.
36.	1899. márc. 14. de. 3/4 12	Hoffmann Erzsébet	Hoffmann Henrik vegyszerkereskedő * Dénesfa ²⁰² 34 éves	Berger Johanna ²⁰⁵ * Orda 38 éves	Fonyód	Halála 18. sz. alatt 1899-ben.
75.	1900. júl. 8. de. 11.	Rosenberger Erzsébet	Rosenberger Nepomuk János ²⁰⁴ halkereskedő * Kőröshegy, 42 é.	Tandler Ernesztina * Losonc, 38 é.	Fonyód	Rosenberger László ²⁰⁶ halkereskedő segéd jelentette be a születést. - A gyermek neve "Róza", - ra változtatott 35676/1918. B.m. sz. 1918. máj. 20. - VB 36/1976.
88.	1901. aug. 1. de. 10	Rosenberger Mihály	Rosenberger Nepomuk János ²⁰⁴ halkereskedő * Kőröshegy, 43 é.	Tandler Ernesztina * Losonc, 39 é.	Fonyód	Rosenberger László halkereskedő segéd jelentette be a születést. - A gyermek neve "Róza" -ra változtatott 35676/1918. B.m. sz. 1918. máj. 20.
149.	1904. dec. 7. de. 5 óra	Hoffmann László	Hoffmann Henrik vegyszerkereskedő * Dénesfa 39 éves	Berger Johanna * Orda 44 éves	Fonyód	

Lengyeltróti Anyakönyv
Másodpéldányok 1907-1928
Születés

Sor- szám	Születés ideje	Gyermek neve és vallása	Apa neve, kora, foglalkozása, vallása	Anya neve, kora és vallása	Szülők lakóhelye	Megjegyzés
43.	1907.márc.22.	Etelka izr.	Mezei Ádám 36 éves, izr., vasúti málházó	Hernstein Julianna 28 éves, izr.	Fonyód	

Sor-szám	Születés ideje	Gyermek neve és vallása	Apa neve, kora, foglalkozása, vallása	Anyja neve, kora és vallása	Szülık lakóhelye	Megjegyzés
9.	1908.jan.23.	Lajos r. kath.	Horovicz László 29 éves, izr., szobafestő	Véber Teréz, 22 éves, izr.	Lengyelőti	A gyermek vallása, amely itt tévedésből "r. kath."-nak íratott, az első példányban foglalt bejegyzés szerint "izr." 1909. jan. 28.
90.	1908.jún.5.	Margit izr.	Hannenvald Mór ²⁰⁶ 23 éves, izr., szatócs	Sonnenschein Lina, 22 éves, izr.	Fonyód	Az anya családi neve tévesen lett beírva, mert az helyesen Sonnenschein Karolina
125.	1908.aug.8.	Antal László izr.	Spitzer Armin 29 éves, izr., könyvelő	Lübek Nelli	Budapest, Lónyay u. 49.	születés helye Fonyód
171.	1908.nov.28.	T. izr.	Rosenberger Gyula 32 éves, izr., vendéglős	Kohn Mariska, 24 éves, izr.	Fonyód	
147.	1909.okt.26.	Jolán Róza izr.	Hannenvald Mór 24 éves, izr., szatócs	Sonnenschein Karolin, 23 éves, izr.		
19.	1911.jan.30.	Tibor izr.	Sonnenschein Lipót 26 éves, izr., kereskedő	Dukesz Malvin, 26 éves, izr.	Fonyód	
20.	1911.jan.30.	László izr.	Sonnenschein Lipót 26 éves, izr., kereskedő	Dukesz Malvin, 26 éves, izr.	Fonyód	Halálosa 14/1911. 1911.jan.30.
90.	1911.júl.7.	István izr.	Hannenvald Mór 26 éves, izr., szatócs	Sonnenschein Karolin, 25 éves, izr.	Fonyód	
49.	1913.márc.21.	J. izr.	Sonnenschein Lipót 28 éves, izr., kereskedő	Dukesz Malvin, 28 éves, izr.	Fonyód	
91.	1914.júl.25.	Mihály Miklós izr.	Rosenberger Gyula 38 éves, izr., vendéglős	Kohn Mária, 25 éves, izr.	Fonyód	A gyermek a lengyelőti plébánia által 23/1932. sz. alatt kiállított keresztlevele alapján az anyával együtt a r. kath. vallásra tér. 1932.febr.2. - A gyermek családi neve Rózsa névre lett változtatva. 1932/2067. sz. 1932.jún.3.

Sor-szám	Születés ideje	Gyermek neve és vallása	Apa neve, kora, foglalkozása, vallása	Anyaneve, kora és vallása	Születési lakóhelye	Megjegyzés
42.	1915	Leány izr.	Sonnenschein Lipót	Dukesz Malvin	Fonyód	
26.	1917. máj. 15.	Jenő r. kath.	H. István	S. Irma	Fonyód	Halála 42/1917. 1917. máj. 28.
28.	1918. jún. 12.	Mariska izr.	S. József 37 éves, izr., állomásfőnök	S. Irén 27 éves, izr.	Fonyód	
32.	1918. júl. 1.	Ernő r. kath.	H. István	S. Irma	Fonyód	Halála 33/1919. 1919. máj. 7.
8.	1922. jan. 18.	Piroska r. kath.	S. József 41 éves, Máv állomásfőnök, r. kath.	S. Irén 32 éves, r. kath.	Fonyód	
98.	1922. szept. 22.	Ilbolyka r. kath.	T. Mihály	S. Gizella	Fonyód	
87.	1924. aug. 14.	Magdolna izr.	S. Lipót	D. Malvin	Fonyód	
110.	1924. okt. 12.	Ilona r. kath.	T. Mihály	S. Gizella	Fonyód	
62.	1926. júl. 6.	Lajos Károly r. kath.	S. József 44. éves, Máv főintéző, r. kath.	S. Irén 35 éves, r. kath.	Fonyód	
109.	1928. aug. 22.	Róza r. kat.	S. Andor 28 éves, izr., nyersbőrkereskedő	H. Terézia 22 éves, r. kath.	Fonyód	

Lengyeltóti Izraelita Anyakönyv
Másodpéldányok 1851-1895
Halálozás

ol- dal	Sor- szám	Halál időpontja	Halott neve	állapota	Halott kora	Halott születési helye	Halál helye	Temetés helye	Megjegyzés, halál oka
25.		1855. ápr. 20.	Berger Péter		2 hónap 20 nap	Fonyód	Orda	L. tóti	
29.		1856. aug. 6.	Wodianer Rudolf		66 éves	Szeged	Pusztá Berény	Fonyód	
58.	2.	1864. febr. 2.	Rosenberg Móricz	segéd	23 éves	Köcse	Fonyód	L. tothi	Belehalt a Balatonba halászat alkalmával
140.	12.	1877. aug. 9.	Rosenberger Aladár	gyermek		Fonyód	Fonyód	Fonyód	Szülei Rosenberg Simon, Hamburger Teréz
144.	3.	1878. márc. 6.	Sonnenschein Salamon		65 éves	L. toti	L. toti	L. toti	Tüdőgyulladás
170.	1.	1882. aug. 15.	Rosenberg Lajos			Fonyód	Fonyód	Fonyód	
235.	4.	1891. febr. 9.	Sonnenschein Ernő		20 éves	Fonyód	L. toti	L. toti	Öngyilkos lett

Szülőgyöröki Anyakönyv
Másodpéldányok 1897-1907
Halálozás

Sor-szám	Halál időpontja	Halott neve, vallása, foglalkozása	Halott kora	Születési és lakhelye	Halott házastársa	Szüleinek család és utóneve	Megjegyzés, halál oka
18.	1899.márc.20. du. 4 óra	Hoffmann Erzsébet izr.	6 napos	Fonyód		Hoffmann Henrik vegyeskereskedő, Berger Johanna	Veleszületett gyengeség
33.	1899.ápr.26. du. 1 óra	Rosenberger Mihály izr., halászbérlő	88 éves	* Miskolc Fonyód	Rosenberger Mihályné Ungár Rozália	Rosenberger Móritz kántor Miskolc	Baleset - agyongázolás Bejelentette Rosenberger Gyula halászbérlő, aki kijelentette, hogy az elhunyt az ő nagy anyja volt.
63.	1899.szept.2. du. 6 óra	Hoffmann Árpád izr.	2 éves	* Balaton- Csehi Fonyód		Hoffmann Henrik vegyeskereskedő, Berger Johanna	Ronsoló torokláb
75.	1899.okt.29. de. 2 óra	özv. Rosenberger Mihályné Ungár Rozália Izr., magánzó	85 éves	* Kereki Fonyód			Aggkori végkimerülés Bejelentette Rosenberger Gyula halászati felügyelő, aki kijelentette, hogy az elhunyt az ő nagy anyja volt.
76.	1899.okt.29. du. 4 óra	Hoffmann Dezső izr.	6 éves	Fonyód		Hoffmann Henrik vegyeskereskedő, Berger Johanna	tüdőgümőkór
61.	1901.aug.5. du. 11 óra	Krausz Ignác özv. Kaufer Berta izr., magánzó	59 éves	* Kaposvár Bp.	Néhai Krausz Ignác	Néhai Kaufer Jakab vegyeskereskedő Blaunhorn Zsófia	+ Fonyódon - gutatűrés. Bejelentette Katona Vilmos vegyeskereskedő, az elhunyt az anyja volt. és hogy neve magyarosítva volt.
89.	1901.nov.24. du. 6 óra	Hamburger Márton izr., magánzó	78 éves	*Szentkirály- szabadja Fonyód	Néhai Hamburger Mártonné Frisch Zsófia	Néhai Hamburger Eliás kereskedő Szentkirályszabadja Krausz Sarolta	+ Fonyódon, aggkori végkimerülés Bejelentette Rosenberger Gyula vegyeskereskedő, aki kijelentette, hogy az elhunyt anyai nagy anyja volt.

**Lengyeltóti Anyakönyv
Másodpéldányok 1907-1928
Halálozás**

Sor-szám	Halál időpontja	Halott neve	Halott kora	Lakhelye	Halott házastársa	Szüleinek család és utóneve	Val-lása	Megjegyzés, halál oka
7.	1908.jan.18. du. 8 óra	Rosenberger Simonné Hamburger Teréz	57 éves	Fonyód	Rosenberger Simon	Hamburger Márton Frisch Zsófia	Izr.	veselob
14.	1911.jan.30. de. 4 óra	Sonnenschein László	4 óra	Fonyód		Sonnenschein Lipót, Dukesz Malvin	Izr.	veleszületett gyengeség
40.	1913.máj.5. du. 1 óra	Sonnenschein Ignác kereskedő	69 éves	Fonyód	Müller Mária	Sonnenschein Salamon, Pollitzer Lujza	Izr.	hashártyagyulladás
6.	1917.nov.19. (bejegyezve 1924.febr.21.)	Tóti (Sonnenschein) sz. Löbl Katalina Wien, VI. Stumper gasse 6.	33 éves				Izr.	Bejegyezve a BM által közölt külföldi kivonat alapján. Az elhalt életkora az elhalálozás idejének felel meg.
27.	1918.jún.16.	Hoffmann Ödön ²⁰⁷ hadapród a cs. és kir. 44. gyalogezredben , könyvelő.	20 éves				Izr.	Elesett Choldriany Oroszo. melletti csatáján. A házért hősi halált halt hadapród bejegyezve a BM által közölt adatok alapján 69/419/1917. BM. A bejegyzés ideje nem 1918.jún.16., hanem 1918.ápr.9.
59.	1919.szept.1. (bejegyezve 1919.okt.18.)	Hertl Ignác kereskedő	41 éves	Lengyel- tóti	Schwarz Vilma ²⁰⁸	Hertl Adolf, Pollák Lotti	Izr.	Meghalt Fonyódon, lövési sérülés

Sor-szám	Halál időpontja	Halott neve	Halott kora	Lakhelye	Halott házastársa	Szüleinek család és utóneve	Val-lása	Megjegyzés, halál oka
60.	1919.szept.1. (bejegyezve 1919.okt.18.)	Hegedűs Ferenc kereskedő	22 éves	Lengyel- tóti		Kohn Lajos, Bred Rozália	Izr.	Meghalt Fonyódon, lövési sérülés
71.	1919.dec.31. (bejegyzés)							A lengyeltóti m. áll. járásbíró B 1288/1919/2. sz. alatt bejelentette, hogy 1919. október 6-án a Balaton fonyódi partján egy meztelen férfi hulla találtatott. Életkora 35-40 év között. kezai és lábai össze voltak kötve.
73.	1922.nov.16. du. 5 óra	Rosenberger Simon	83 éves	Fonyód	néhai Hamburger Teréz		Izr.	érelmeszesedés
61.	1923.júl.19.	Scheiber Margit	23 éves	Cell- dömölk		Scheiber Zsigmond, Steiner Ida	Izr.	Meghalt Fonyódon, a Balatonba fulladt
75.	1923.szept.1. du. 2 óra	Özv. Kohn Adolfné sz. Rosenberger Karolin	72 éves	Fonyód	néhai Kohn Adolf	Rosenberger Mihály, Unger Cecília	Izr.	Tüdőgyulladás. Bejelentette Hamburger Jakab
73.	1925.okt.4. de. 8 óra	Tószögi Freund Ferenc földbirtokos	83 éves	Lengyel- tóti Pusztá- berény	néhai Österreicher Paulina	Tószegi Freund Henrik, Hercz Zsófia	Izr.	szívbenulás
62.	1926.okt.24. du. 11 óra	Franciscs Mártonné sz. Ungár Janka	51 éves	Fonyód	Franciscs Márton	Ungár József, Keller Fáni	Izr.	szervi szívbj
43.	1927.máj.18. de. 2 óra	Dukesz Sándor ^{ab10} magánzó	83 éves	Fonyód	néhai Szlóvák Lina	Dukesz Manó	Izr.	érelmeszesedés

Fonyódi Anyakönyv
Másodpéldányok 1928-1952
Halálozás

Sor-szám	Halál időpontja	Halott neve	Halott kora	Lakhelye	Halott házastársa	Szüleinek család és utóneve	Val-lása	Megjegyzés, halál oka
18.	1929.okt.4. de. 6 óra	Dr. Wolf Ferenc földbírtokos	30 éves	Bp., Hollán u. 4.	Fischer Klára	Wolf Izsó, Heimler Olga	Izr.	+ Fonyódon, baleset belső elvérzés ²¹⁰
20.	1934.okt.16. hajnali 3 óra	Özv. Sonnenschein Ignácné Müller Mária	84 éves	Fonyód	néhai Sonnenschein Ignác	néhai Müller Mór	Izr.	Szervi szívbaj
5.	1937.febr.26. de. 10 óra	Inkter Lászlóné Kohn Mária	52 éves	Fonyód	Inkter László	Néhai Kohn Adolf, Rosenberger Karolin	Izr.	mellrák
11.	1941.júl.2. este 10 óra	Özv. Pauk Vilmosné Spiegel Matild	73 éves	Tapolca	Néhai Pauk Vilmos		Izr.	+ Badacsonyan, öngyilkos, vízbe fulladt
18.	1941.szept.6. de. 3 óra	Glasgall Vilmos gyümölcskereskedő	58 éves	Fonyód		Néhai Glasgall Zsigmond, Sattler Mária	Izr.	
8.	1945.márc.7. este 7 óra	Horváth Istvánné Sonnenschein Erzsébet ²¹¹	61 éves	Fonyód	H. István	Sonnenschein Ignác, Müller Mária	r. kat.	végbélrák
27.	1945.jún.22. hajnali 3 óra	Fleischer Lajos vasbetonszerelő	43 éves		Ács Rozália	Fleischer Pál, Heimler Róza	Izr.	Vasúti szerencsétlenség okozta belső elvérzés
4.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1948.febr.2.)	Dukesz Zoltán kereskedő	57 éves	Fonyód	Lichtenstadter Olga	Dukesz Samu, Szlovák Lina	Izr.	Az elhalálozás bíróllag lett megállapítva. Lőti. járásbíróság Pk. 811/1947.

Sor-szám	Halál időpontja	Halott neve	Halott kora	Lakhelye	Halott házastársa	Szüleinek család és utóneve	Valószínűsítés	Megjegyzés, halál oka
5.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1948.febr.2.)	Dukesz Zoltánné Lichtenstadter Olga	45 éves	Fonyód	Dukesz Zoltán		Izr.	Az elhalálozás bíróság lett megállapítva. Iróti. járásbíró Pk. 811/1947.
8.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1948.febr.22.)	Sonnenschein Tiborné Friedmann Magdolna	30 éves	Fonyód	Sonnenschein Tibor	Friedmann Adolf, Neuhart Ilona	Izr.	Az elhalálozás bíróság lett megállapítva. Iróti. járásbíró Pk. 2454/1947.
30.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1948.nov.13.)	Vadász (Weisz) Miksa kereskedő	57 éves	Fonyód	Reisz Ella	Weisz Ignác, Wilhelm Róza	Izr.	Az elhalálozás bíróság lett megállapítva. Iróti. járásbíró Pk. 1361/1947/10.
26.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1950.nov.15.)	Halmi Hugó tisztviselő	59 éves	Fonyód	Berger Sarolta	Halmi Béla	Izr.	Az elhalálozás bíróság lett megállapítva. Iróti. járásbíró Pk. 561/1950/3.
27.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1950.nov.15.)	Halmi Hugóné Berger Sarolta	56 éves	Fonyód	Halmi Hugó	Berger Izsák, Frankl Berta	Izr.	Az elhalálozás bíróság lett megállapítva. Iróti. járásbíró Pk. 564/1950/3.
43.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1951.dec.7.)	Sonnenschein Lipót	59 éves	Fonyód	Dukesz Malvin	Sonnenschein Ignác, Müller Mária	Izr.	Az elhalálozás bíróság lett megállapítva. Iróti. járásbíró Pk. 377/1951/6.
44.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1951.dec.7.)	Sonnenschein Lipótné Dukesz Malvin	61 éves	Fonyód	Sonnenschein Lipót	Dukesz Sámuel, Szlovák Lina	Izr.	ismeretlen
45.	1944.aug.15. (bejegyezve: 1951.dec.7.)	Szánti Jenő földműves	30 éves	Fonyód	Tóth Julianna	Szánti Jenő	Izr.	Az elhalálozás bíróság lett megállapítva. Iróti. járásbíró Pk. 258/1951/3.

Klein Lipót birtoka Szirma-Besenyőn²¹²
(haszonbérlet, a tulajdonos gróf Szirmay Alfréd²¹³)

Vármegye	Község neve	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	Földadó alá nem eső terület	Összes en	Hány község ben fekszik.
Kataszteri hold											
Borsod	Szirma-Besenyő ¹	1.012	2	54		71		-	3	1.142	2

Község neve	A gazdaságban foglalkoztatott cselédek száma	A gazdaságban használt fontosabb gépek és eszközök										Háziállatok				
		lokomobil	járgány	Csépítő-szekrény	vetőgép	rosta	eke	trileur	szecskavágó	borona	henger	Igás szekér	Szarvasmarha	Ló	sertés	juh
		darab														
Szirma-Besenyő	25	1	1	1	5	2	44	1	1	13	9	20	92	29	150	1.300

11. Hoffmann Henrik fonyódi képeslapjai

Az anyakönyvi fejezet néhány adata Hoffmann Henrik családjára vonatkozott, akiről sajnos nem tudunk sokkal többet. Viszont Sonnenschein Lipóthoz hasonlóan nem csekély érdemeket szerzett a fonyódi képeslapok kiadása terén. Korábban kezdte, mint Sonnenschein, aki akkor még gyerek volt, s így képeslapjai talán még értékesebbeknek tekinthetők. A képeslapkiadás hajnalán, az 1900-as évek legelején foglalkozott ezzel, amikor ebben itt Fonyódon még aránylag kevés kereskedő látott fantáziát, s ezzel felbecsülhetetlen helytörténeti értékeket teremtett. Képeslapjai úgynevezett hosszúcímzésesek, ugyanis csak 1904 után vált ketté a lap hátoldala, s lett az egyik fele a címzésé, másik a szövegé, addig a teljes hátoldalt elfoglalta a címzés, ezért gyakran a képes ábrázolásba írtak bele, a mai gyűjtők nagy fájdalmára. Az alábbiakban felsoroljuk azokat a lapokat, amelyekről tudomásunk van, s amelyek kiadása Hoffmann Henrik nevéhez kötődik. A zárójelbe tett szám a 2004-ben megjelent *Fonyód-fürdőtelep múltja képes levelező-lapokon*²¹⁵ c. album képeslap-sorszámaira utal, ott a lapok is megcsodálhatók. A sorszám hiánya azt jelenti, hogy az adott lap nem került be a kötetbe. Ezeken a lapokon is felfedezhető a kiadói sorozatszám, 1436. az általunk ismert legkisebb, 1444. a legnagyobb, és még a 1443. ismert, tehát előkerülhet még néhány szép lap.

HOFFMAN HENRIK rőfös,
fűszer-,
üveg-, porcellán-, zomániczedény és vegyes-
kereskedése **Fonyódon**. — Naponkint friss
teavaj, házikenyér! Sajáttermésű balatonmelléki
borok palaczkokban. Palaczkzsör. — Fonyódi
emléktárgyak. — Minden árút házhoz szállítok !

Lássuk a képeslapok adatait:

Üdvözet Fonyód Balatonfürdőről. bélyegző (b.) 1900. aug. 2. Gamács A. fényképész Fonyód és Marczali. Kapható Hoffmann Henriknél Fonyódon. (ábrázolása megegyezik a 3. sorszámú lappal, de azon nincs kiadásjelzés,

ahogyan a 2. sorszámún sem, s miután mindkettő nagyon hasonló elrendezésű, elképzelhető, hogy Hoffmann adta ki azokat is).

Üdvözet Fonyód Balaton fürdőből. b. 1902. aug. 13. Kapható Hoffmann Henriknél, Fonyódon.

Kapható Hoffmann Henriknél, Fonyódon.

Üdvözet Fonyód-fürdőből, Fonyódi molo. Hoffmann Henrik kiadása Fonyódon. 1436. b. 1903. aug. 6. (34.).

Kapható Hoffmann Henriknél Fonyódon.

Üdvözet Fonyód-fürdőből. Kálvária. Hoffmann Henrik kiadása 1444. b. 1904. aug. 9. (108).

Üdvözet Fonyód-fürdőből. Kápolna. 1903 körül. Hoffmann Henrik kiadása. 1443. (98.).

Hoffmann Henrik kiadása. — 1443.

Üdvözet Fonyód-fürdőből, Annus-villa, Klatkó-villa. Hoffmann Henrik kiadása, Fonyód-fürdő. (157.).

Hoffmann Henrik kiadása, Fonyód-fürdő.

Üdvözet Fonyód-fürdőből. Társasági kabinok. Dr. Szigeti-villa. Márfi-villa. Hoffmann Henrik kiadása, Fonyód-fürdő. b. 1903. júl. (6.)

12. Wolf Ferenc fonyódi tragédiája

Az izraelita anyakönyvek kutatása közben találtunk rá dr. Wolf Ferenc fonyódi halálára. A kevés rendelkezésre álló adat mégis támpontot jelentett, így sikerült az ügyet feltárni, hiszen a korabeli újságok bőséges információt szolgáltatnak ezzel kapcsolatban. A mai bulvársajtóhoz hasonlóan napokig első oldalas téma volt a Zala megyében ismert, híres földbirtokos rejtélyes halála. Érdekes részletesen foglalkoznunk az üggyel, hiszen bár dr. Wolf nem fonyódi volt, de mégis vannak érdekes kapcsolatok az ismerősei révén, ugyanakkor az alább közölt cikkek rendszeresen említik a fonyódi csendőrs munkáját, sőt, még a fonyódi izraelita hitközséget is. Idővel az is kiderült, hogy a baleset ténylegesen Fonyódon történt, nem Máriatelepnél. Az ügy részleteit a Zalai Közlöny és az Új Somogy cikkeinek segítségével ismertetjük.

Zalai Közlöny, 1929. október 5. szombat. 69. évf. 226. sz. 1.p.

Titokzatos tragédia áldozata lett a nagykanizsai személyvonaton dr. Wolf pogányvári földbirtokos

A földbirtokos bulláját pénteken reggel találták meg Máriatelepnél a sínek mellett — Egy lakatoslegényt gyanúsítanak a tettességgel. - A meggyilkolt (?) földbirtokos hétfőn régi 5000 dolláros biztosításához egy új 10000 dolláros életbiztosítást kötött

Nagykanizsa, október 4.

Páratlanul rejtélyes és izgalmas bűnügy szálaait bonyozza a fonyódi csendőrség péntek reggel óta, melynek középpontjában dr. Wolf Ferenc pogányvári földbirtokos megdöbbenő halála áll.

Dr. Wolf Ferenc 30 éves, nős, pogányvári²¹⁶ földbirtokos egész Zala

megyében ismerik. Fiatal felesége és 7 hónapos gyermeke van. Pogányváron a legjobb szőlőtermő vidéken mintegy százholdnyi földje van, melyből 40 hold terület prima minta szőlőbirtok. A birtokon gyönyörű villa és több gazdasági birtok áll.

69. évfolyam, 226. szám	Nagykanizsa, 1929 október 5. szombat	Ara 14 fillér
ZALAI KÖZLÖNY		
POLITIKAI NAPILAP		
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Fő-ut 5. szím. Kiszámlázó: Földművelésügyi Minisztérium, Kossuth Lajos u. 32.	Felelős szerkesztő: Barbarits Lajos	Előfizetési ára: egy hóra 2 pengő 50 fillér
Titokzatos tragédia áldozata lett a nagykanizsai személyvonaton dr. Wolf pogányvári földbirtokos A földbirtokos hulláját pénteken reggel találták meg Máriatelepnél a sínek mellett — Egy lakatoslegényt gyanúsítanak a tettességgel A meggyilkolt (?) földbirtokos hétfőn régi 5000 dolláros biztosításához egy új 10000 dolláros életbiztosítást kötött		
állomáson egy lakatoslegény kinézéssel ember segített neki és sófórt jének, hogy a szőlőket lerakják a pesti vonatra való feladás céljából. Ezt a lakatoslegényt veszik most gyanúba és nyomozzák tartózkodási helyét, miután több körülmény amellé szől, hogy ez a lakatoslegény, aki különben igen rossz borbén volt, ugyanazzal a vonattal jött		

Részlet az újságcikkből

Dr. Wolf Ferenc csütörtökön este Pogányvárról Stadler Izidor²¹⁷ földbirtokos autóján Felsőrajkra²¹⁸ utazott, ahonnan vonattal bejött Nagykanizsára és itt jegyet váltott a Budapestre éjjel fél egy órakor induló személyvonatra. Családjától azzal vált el, hogy üzleti ügyekben utazik Budapestre. Nagyobb mennyiségű szőlőt is vitt magával, melyet Felsőrajkon adott fel gyorsárúként.

Dr. Wolf azonban nem érte el útja célját, mert pénteken reggel Máriatelep és Fonyód között egyik vasúti ór összeroncsolt tagokkal, megdöbbsentő helyzetben talált rá. Ekkor még volt benne valami élet, de mire orvos hívtak, kiszenvedett.

Az értesített csendőrség maga is tétován állott a hulla előtt és az első percekben nem tudta senki, bűntényről van szó vagy öngyilkosság történt, esetleg véletlen szerencsétlenség áldozata lett-e?

Mint nekünk Máriatelepről jelentik, Wolf iratai, órája, vasúti jegye meg volt. Pénzt azonban egy fillért sem találtak nála, ami valószínűvé teszi, hogy rablógyilkosság áldozata lett és miután megölték és kirabolták — nyilván még a vasúti kocsiban — kidobták a haldokló embert.

A hulla közvetlenül a sínek mellett feküdt. Nem messze mellette hevert revolvere, melyből egy golyó hiányzott. Ez azt teszi valószínűvé, hogy védekezett gyilkosai ellen.

A borzalmas esetről érkező egyéb jelentések már ellentmondók és azt állítják, hogy Wolf Ferenc holttestét alaposan megvizsgálták és sem lövés, sem szúrás sebhelyet nem találtak rajta. Mikor utolsó perceit élte és rátaláltak, a vasúti őr próbálta nógatni, hogy mondja el mi történt, de képtelen volt egy szót is szólani. Egyik keze össze volt törve, másik kezében zsebkendőjét szorongatta és utolsó erejével arcát törülgette, majd szemei megüvegesedtek.

Az orvos injekciókat adott a szerencsétlen embernek, de semmi eredménye nem volt ennek, mert Wolf Ferenc anélkül, hogy gyilkosairól beszélni tudott volna, meghalt.

A csendőrség hamarosan megállapította, hogy azon a helyen, ahol Wolf Ferencet kidobták, hatalmas vértócsa áll, de arra ebben a percben semmi pozitívum nincs, hogy halálát mi módon okozták.

Természetesen a csendőrség az állomások útján azonnal érintkezésbe lépett a budapesti főkapitánysággal, melynek detektívjei már várták péntek reggel Budapestre fél 8-kor érkező kanizsai személyvonatot és átkutatták az összes kocsikat, hogy a rejtélyes gyilkosságnak részleteihez adatokat nyerjenek.

Amint végigkutatták a vagonokat, egyik másodosztályú fülkében, mely a vonat vége felé állott, keresés közben az ülés alatt találtak egy irattáskát, melyről kétségtelenül megállapították, hogy dr. Wolf Ferenc tulajdona volt. Az irattáska tartalma szét volt szórva a fülkében. Amint a detektívek az ülés alatt kutattak, találtak egy zsebkendőt étherrel vagy klorommal átitatva. Ez majdnem biztossá teszi azt a feltevést, hogy Wolf Ferencet a vonaton elaltatták, meggyilkolták és kirabolták.

A fonyódi csendőrség nyomban értesítette az összes környékbeli csendőrséget. Egy járőr ma Nagykanizsára érkezett és innen továbbmenve Felsőrajkról és Pogányvárról, Wolf Ferenc községében kezdte meg a nyomozást.

Megállapítást nyert, hogy mikor Stadler autóján Wolf csütörtökön este megérkezett Felsőrajkra, az állomáson egy lakatoslegény kinézésű ember segített neki és sofförjének, hogy a szőlőket lerakják a pesti vonatra való feladás céljából.

Ezt a lakatoslegényt veszik most gyanúba és nyomozzák tartózkodási helyét, miután több körülmény amellet szól, hogy ez a lakatoslegény, aki különben igen rossz bőrben volt, ugyanazzal a vonattal jött Nagykanizsára és innen tovább Budapestre, amelyikkel Wolf Ferenc.

A meggyilkolt földbirtokos hétfőn kötött nagy életbiztosítást Nagykanizsán

A Zalai Közlöny munkatársa saját nyomozása során szenzációsnak mondható körülményekre jött rá és nem lehetetlen, hogy ezek a körülmények befollyással lesznek az ügy további fejleményeire.

Munkatársunk tudomására jutott, hogy dr. Wolf Ferenc ezen a héten, még pedig hétfőn nagyobb összegű életbiztosítást kötött felesége javára egy nagykanizsai biztosító képviselővel, Szántó Vilmossal.

Az erről szerzett információink szerint dr. Wolf Ferenc hétfőn Budapestre utazott és egy fülkébe került Szántó Vilmos nagykanizsai biztosító képviselővel, akivel beszélgetésbe elegyedett. A Pestig tartó út során sok mindenről szó hozódott és ekkor egy harmadik kanizsai úr erősen bízta dr. Wolf Ferencet, hogy kössön egy jó életbiztosítást.

- Nekem már van egy 5000 dolláros életbiztosításom, - mondotta Wolf, - de magam is foglalkoztam a gondolattal, hogy ezt valami módon megnagyobbitom. Eddig nem volt időm, hogy ennek utánajárjak, de amennyiben Ön (mármint Szántó Vilmos) el tudja nekem ezt intézni Budapestre való érkezésünk után, én hajlandó vagyok Önöknél egy újabb ötezer dolláros biztosítást kötni.

Wolf Ferenc és Szántó Vilmos abban állapodtak meg a vonaton, hogy Budapesten randevún találkoznak és együttesen felmennek a Pátriához és ott a központban perfektuálják a megállapodást.

Minden a megbeszélés értelmében történt a fővárosban. A Pátriában találkoztak, megtörtént az orvosi vizsgálás és megkötötték az ötezer dolláros életbiztosítást, melyet úgy kombináltak még újabb ötezer dollárral, hogy az halál esetére szól. Az idő rövidege miatt és bizonyos formalitások miatt a megállapodásról Wolf nem kapott kötvényt, de ragaszkodott hozzá, hogy adjanak neki egy levelet, amelynek értelmében a biztosítás érvénye másnaptól, de hát október elsejétől kezdődőleg hatályba lép.

Ezt a levelet a biztosító igazgatója ki is állította és ezzel Wolf Ferenc a már egy másik biztosítónál meglévő 5000 dolláros biztosításához még egy 10.000 dolláros kombinált biztosítást kötött.

Hogy ennek a biztosítási ügynek, mely véletlenül pár nappal a gyilkosság előtt történt, lesz-e köze Wolf Ferenc halálához, azt ebben a percben nem lehet tudni.

Az ügy felettébb kuszált és bonyolult. Annyit sikerült a Zalai Közlöny munkatársának megállapítania hivatalos helyről szerzett információ alapján, hogy

Wolf Ferenc nem vonatelgázolás áldozata. Ezt a vasút a maga hatáskörébe lefolytatott vizsgálat alapján tényként megállapította.

Wolf Ferencről sikerült még megtudnunk, hogy gyakran utazott Budapestre. Most a szőlő értékesítés idején, mint maga is mondotta ismerőseinek, hetenként kétszer is megfordult a fővárosban.

Úgy látszik a kloforomos gyilkosoknak — ha gyilkosságról van szó tényleg — tudomásuk lehetett arról, hogy Wolf Ferenc földbirtokos és alkalmasint nagyobb összegű pénz van nála.

A fiatal zalai földbirtokos halála egész megyében mély megdöbbenést keltett és mindenki feszülten várja, hogy milyen újabb adatokat fog felvetni a nyomozás a legközelebbi órákban.

Urbán Gyula.

Új Somogy, 1929. október 5. 1.p.

Rejtélyes haláleset Fonyódbélatelep és Fonyód állomás között

Dr. Wolf Ferenc budapesti szőlőbirtokos kiesett a robogó vonatból és szörnyethalt. — Még nincs tisztázva, hogy szándékosan, vagy akarata ellenére zubant le a vonatról.

Ma reggel a korai órákban véres szerencsétlenség színhelye lett a Balaton somogyi partjának az a része, ahol a Duna-Száva-Adria vasút sín párja szalad Bélatelep és Fonyód község között a víz mellett.

Az eset körülményei meglehetősen rejtélyesek és lapunk zártakor még nem is lehet tudni, hogy öngyilkosság történt-e, vagy pedig merényletnek, esetleg véletlen balesetnek lett-e áldozata az a szerencsétlen ember, akit össze-roncsolva, holtan találtak ma reggel a sínek mellett.

Amint az áldozat zsebeiben talált iratokból megállapítást nyert, az illető dr. Wolf Ferenc budapesti lakos, balatonvidéki szőlőbirtokossal azonos, akit a robogó személyvonat többszáz méteren keresztül vonszolt magával a kiesés helyétől.

A fonyódi csendőrőrs az eset hírének vétele után nyomban hozzálátott a rejtélyes eset körülményeinek felderítéséhez és a vasúti vonal mentén fekvő állomásokra távbeszélőn adott jelentésekkel kérte a vasút illető kocsijában utazók személyazonosságának megállapítását, illetve kihallgatását arra vonatkozólag, hogy baleset, öngyilkosság, vagy merénylet-e az okozója Wolf Ferenc vonatból kiesésének, illetve tragikus halálának?

Zalai Közlöny, 1929. október 6. 3.p.

Szenzációs fordulat dr. Wolf Ferenc rejtélyes halála ügyében

A fonyódi csendőrség rekonstruálta a kanizsai személyvonaton történt bűnügyet - Felboncolták a földbirtokos hulláját — A fonyódi izraelita hitközség csak hétfőn engedi elszállítani dr. Wolf Ferenc holttestét. - Hogyan töltötte Wolf Ferenc halála előtti utolsó óráit Nagykanizsán?

Nagykanizsa, október 5.

1929 október 6.	ZALAI KÖZLÖNY
Szenzációs fordulat dr. Wolf Ferenc rejtélyes halála ügyében <i>A fonyódi csendőrség rekonstruálta a kanizsai személyvonaton történt bűnügyet — Felboncolták a földbirtokos hulláját — A fonyódi izraelita hitközség csak hétfőn engedi elszállítani dr. Wolf Ferenc holttestét</i> Hogyan töltötte Wolf Ferenc halála előtti utolsó óráit Nagykanizsán?	

Részlet az újságcikkből

Dr. Wolf Ferenc országos szenzációvá nőtt, rejtélyes és megdöbbentő halála óta ma estig másfél nap telt el, de ez alatt az idő alatt a tragédiára alig derült valami világosság.

A Zalai Közlöny munkatársa ma ismét külön nyomozást folytatott a detektívdramába illő ügyben és olyan adatok birtokába jutott, melynek alapján a három feltevés közül, hogy: gyilkosság, öngyilkosság, vagy véletlen szerencsétlenség történt, a két utóbbi feltevés látszik valószínűbbnek.

Munkatársunk legújabb információi a nagykanizsai személyvonaton történt homályba burkolt tragédiáról a következők.

Balesetre duplán számított a biztosítás

A fonyódi csendőrség értesítése révén a budapesti főkapitányság a fővárosban széleskörű nyomozást folytatott le és megállapította, hogy dr. Wolf Ferencnek Budapesten külön irodája volt.

A tragikus körülmények között halva talált földbirtokos maga szombathelyi származású. Néhai Wolf Izsó szombathelyi ügyvéd fia, aki egy budapesti tejközponti vállalat igazgatójának leányát vette el.

Dr. Wolf Ferenc a nyarat, sőt az őszt is mindig Pogányváron töltötte, ahol drágán berendezett villája volt.

Innét utazott fel üzleti ügyeiben Budapestre.

Azok a megdöbbentő részletek, melyek között rátaláltak, már ismeretesek olvasóink előtt a Zalai Közlöny tegnapi számából. Ugyancsak elsőnek jelentettük, hogy megállapítottuk, hogy dr. Wolf Ferenc ennek a hétnek hétfőjén egyik nagykanizsai biztosító főügynökkel Budapesten 10.000 dolláros életbiztosítást kötött.

Ennek a nagy összegű életbiztosításnak a megkötését, mely különben a megállapodás értelmében úgy szólt, hogy baleset esetére a biztosított összeg duplán illeti meg dr. Wolf Ferencet, illetve balesetből kifolyólag történő elhunytá esetén özvegyét, a titokzatos haláleset körülményeivel összefüggésbe hozni korai lenne.

Dr. Wolf Ferenc anyagi helyzete

Dr. Wolf Ferenc ha voltak is adósságai, mint mindenkinek, aki ma birtokból él, távolról sem állott úgy anyagilag, hogy a biztosításnak köze lehetne állítólagos öngyilkosságához.

Munkatársunknak sikerült megállapítani Nagykanizsán, hogy dr. Wolf Ferencnek semmi esetre sem volt több adóssága, mint 40-50 ezer pengő. Ezzel szemben azonban legalább 150-200 ezer pengő értékű ingó és ingatlan vagyona volt.

Nagykanizsai bank-körökben ez a legmegbízhatóbb információ róla. Senki nem tudja, hogy Wolfnak lehettek volna olyan összegű adósságai, melyeket rendezni ne tudott volna.

A nagykanizsai rendőrség bünyügyi osztályán dr. Gálffy Dezső rendőrfogalmazó, a Zalai Közlöny szombati számában megjelent cikk, annak főleg dr. Wolf Ferencnek nagy életbiztosításáról szóló, egészen friss adatai alapján szintén megindította a nyomozást és ezzel bekapcsolódott abba a bünyügyi munkába, amit a budapesti főkapitányság, a fonyódi csendőrség, valamint az egészet irányító kaposvári kir. ügyészség végez.

Szombaton délelőtt a kanizsai rendőrség kihallgatta a biztosításra vonatkozólag azt a biztosító főügynököt, akiről lapunkban megemlékeztünk.

Ideges órák Nagykanizsán

Magánértesülésünk szerint dr. Wolf Ferenc csütörtökön délután 6 órakor érkezett meg Nagykanizsára. A Centrál kávéházban foglalt helyet és rendkívül idegesen viselkedett. Csütörtökön több ízben találkozott Zerkovitz György borkereskedővel, akitől élénken érdeklődött, hogy az éjjeli személyvonaton sok utas szokott-e utazni.

- Ma éjjel a fővárosba akarok utazni üzleti ügyben. - mondotta Zerkovitznak — fáradt vagyok és szeretném, ha pihenni tudnék az úton. Talán majd tudok egy külön fülkét kapni a kalauztól. Zerkovitz is észrevette, hogy dr. Wolf Ferenc, akit egyébként nyugodt kedélyű embernek ismert, feltűnően ideges.

A Centrálban Wolf kávé rendelt, de alig fogyasztott belőle valamit.

Éjfél előtt taxin kihajtatott az állomásra és elutazott utolsó útjára.

A boncolás

A fonyódi csendőrség még pénteken kora reggel telefonon jelentette az esetet a kaposvári ügyészségnek, mely nem adta ki a temetési engedélyt, hanem indítványozta a törvényszéki boncolást.

Ezt pénteken délután hat órakor a fonyódi hullaházban meg is ejtették dr. Moró Lajos lengyeltóti járási tiszti orvos és dr. Jäger Ferenc lengyeltóti segédorvos.

A vizsgálóbíró jelenlétében történt boncolás kétséget kizáróan megállapította, hogy dr. Wolf Ferenc halálát a roncsolások folytán előállott elvérzés okozta.

A hulla fején nagy seb volt, de ez — az orvosok szerint — nem volt halálos. Ennek a sebnek az eredete ütéstől eredő. Az áldozat jobb karja teljesen össze volt roncsolva és azt csak egy vékony bőrdarab tartotta még a testén. Ez a rendkívül súlyos seb okozta az elvérzést. Ezeken kívül még kisebb-nagyobb zúzódások borították a testét.

A Frommerből nem hiányzott golyó

A fonyódi csendőrség a helyszínen végzett nyomozás során megállapította, hogy dr. Wolf Ferenc kiesése vagy kidobása után fennakadhatott a vonat lépcsőjén és az éjjeli sötétségben (fél 3 órakor történt a szerencsétlenség) anélkül, hogy valaki látta volna, mintegy 15 méternyire vonszolta magával a vonat a haldokló embert. Ezt a 15 métert a sínek mellett hosszú vérsáv jelzi.

A csendőrség tehát ezeknek az észleleteknek alapján, valamint abból kiindulva, hogy az áldozat mellett heverő katonai Frommer pisztolyból golyó nem hiányzott, hanem csőben volt, amit először nem is figyeltek, azt teszi legvalószínűbbé, hogy dr. Wolf Ferenc rendkívüli körülmények között véletlen szerencsétlenség áldozata lett.

Dr. Wolf Ferenc — mint a csendőrség ezt is kiderítette — nagyon jól ismerte Láber Artúr²¹⁹ fonyódi állomásfőnököt, akivel a vonatból sokszor elbeszélgetett utazásai közben.

Az étheres zsebkendő nem volt elég egy ember elkábításához

Mivel a személyvonat budapesti megérkezésekor a II. osztályú fülkében talált étheres zsebkendőt megvizsgálták a vegyvizsgáló intézetben és azt állapították meg, hogy az abba itatott folyadék nem lehetett elégséges egy ember elkábítására, a fonyódi csendőrség a következőkben rekonstruálja Wolf Ferenc halálát:

Véletlen szerencsétlenség történt?

- Wolf Ferenc, amint a vonatba szállott Nagykanizsán, nem pihent le, mint azt tervezte, hanem nyugtalanul töltötte az órákat. Mikor a vonat elhagyta Máriatelepet, kimehetett a folyósóra és gondolta, hogy Fonyódon kinyitja a vagon ajtaját és üdvözli állomásfőnök ismerőseit.

- Még mielőtt a vonat beért volna Fonyódig, próbálgathatta az ajtót kinyitni, amely egyszerre kicsapódott és a szerencsétlen földbirtokost magával rántotta, aki, ameddig bírta, tartotta magát, miközben a vonat tizenöt méteren keresztül hurcolta és ez alatt a néhány másodperc alatt halálosan megsebesült. Mikor rátaláltak, már szemmel láthatólag utolsó perceit élte.

Különben a fonyódi csendőrségnek egy járőre Budapesten, egy Szombat-helyen, egy pedig Pogányváron nyomoz az ügyben, de a csendőrök még nem tértek vissza az őrsre. Vasárnapra várják a járőrök visszaérkezését, de a csendőrök vezetője máris mondhatott annyit, hogy ha a fenti legbiztosabb feltevés nem állná meg a helyét és a csendőrök valamerre teljes fordulatot jelentő momentumra találtak volna, erről külön telefonjelentést adtak volna le Fonyódra.

Akadályok a temetés körül

Dr. Wolf Ferenc holttestét Fonyódra érkezett fivére és sógora intézkedésére a boncolás után duplakoporsóba helyezték, és el akarták szállítani, de az izr. hitközség a nagy zsidóünnepekre²²⁰ való tekintettel ezt nem engedte meg és így a holttestnek Szombathelyre való szállítása hétfőn reggel fog megtörténni teherautón.

Dr. Wolf Ferenc rejtélyes halála ügyében tehát a péntek reggel óta tartó nyomozás eredményeként azt lehet elkönyvelni, hogy a különböző feltevések közül azt teszi legelfogadhatóbbá, hogy Wolf Ferenc tragikus szerencsétlenség áldozata lett.

Mindenesetre a járőrök beérkezése és a különböző városok rendőrségeinek munkája hamarosan teljes fényt derít az ügyre, és ezzel lezárulnak a pogányvári híres mintaszőlőgazdaság urának korai halálával felkavart bűnügyi hullámok.

U. Gy.

Új Somogy, 1929. október 6. 1.p.

Kaposváron élnek a rokonai a titokzatos módon szerencsétlenül járt dr. Wolf Ferencnek

A kaposvári kir. ügyészség kiadta a temetési engedélyt. — A budapesti főkapitányság detektívjei nyomoznak a rejtélyes ügyben

Beszámoltunk tegnap arról, hogy Fonyód mellett a Déli vasút pályatestén a vasúti pályaór haldokolva a kezében revolvert szorongatva találta meg Wolf Ferenc budapesti szőlőbirtokost, aki pár perc múlva meghalt.

A nyomozás szenzációs körülményeit állapította meg a szerencsétlenségnek. A nyomozás eddig megállapította, hogy: a nagykanizsai vasútállomáson felszállt a meglehetősen kevés utassal induló személyvonatra egy magas, elegánsan öltözött 35 év körüli férfi, akinek csomagja mindössze egy bőraktáskája volt.

A férfi a mozdonytól számítva a negyedik vagon első II. osztályú fülkéjében helyezkedett el, ahol ekkor már egy másik úr is ült. Lassú József, a személyvonat kalauza, a vonat elindulása után nyomban végigjárta a fülkéket s kezelte a jegyeket. A II. osztályú fülke egyik utasa a jegy átvizsgálása után kiment a kalauz után a folyosóra.

- Kérem szépen, - mondotta a kalauznak — nagyon fáradtnak érzem magamat, álmos vagyok, szeretnék aludni, ne háborgassanak Budapestig.

Amikor az utas egyedül maradt a fülkében, felöltöje zsebéből újságot vett elő és olvasni kezdett. Balatonszentgyörgy állomásnál járta végig másodszor a kalauz a vagonokat s ekkor már látta, hogy a fülke ajtaja be van zárva, az ablakok el vannak függönyözve s a fülkében teljes sötétség uralkodik.

A kalauz Székesfehérváron felnyitotta a fülkét és a Nagykanizsán felszállt utasnak hűlt helye volt. Az ablak mellett, a fogason lógott drapp színű felöltője, a hálóban ott hevert az aktatáska, rajta a világos színű kalap. A két ülés között a földön széttárva feküdt egy barna zsebtárca, az egyik ülésen pedig fehér zsebkendő, rajta egy kis üveg.

Amikor az első meglepetésből felocsúdtak, vették csak észre, hogy a fülkében erős éterszag terjeng. A fülke ablaka azonban be volt zárva.

Az utasok már mind elhagyták Budapesten a vonatot, amikor rendőri bizottság kiérkezett a pályaudvarra. Az állomásfőnökség intézkedésére a szerelvényt kitoltatták s így a külső vágányokon kezdődött meg dr. Laky detektív-főnök vezetésével a rendőri bizottság nyomozása. A vagon, amelyből az utas Székesfehérvár állomása előtt nyomtalanul eltűnt, hosszú Pullmann-kocsi, fele II. osztályú, fele III. osztályú fülkéekkel.

Közvetlenül az ajtó melletti ülésen feküdt a zsebkendő, amely kissé nedves volt: étterrel átitatott. A zsebkendőben W. F. monogrammot találtak. A kis üveg-cse üres volt. Ebben volt az étér. A két ülés között a padlón hevert a szétnyitott bőrtárca, amelyben névjegyeket és levélborítékokat találtak. A névjegyek dr. Wolf Ferenc szőlőbirtokos Pogányvár névre szóltak, ugyanilyen címzésűek voltak a borítékok is.

A nyomozás a legteljesebb apparátussal megindult. Több féle feltevésből indult ki a nyomozás, mert a legalaposabb feltevés az, hogy Wolf öngyilkosságot követett el, és hogy miért választotta az öngyilkosságnak ilyenképpen való rendezését, azt csak a nyomozás további folyama fogja tisztázni. Az irányban is kiterjed a nyomozás, hogy nem gyilkosság történt-e?

Az elhunytak Kaposváron is élnek rokonai. Haász Vilmos az Áruszövetkezet igazgatója a sógora az elhunytak. Szombaton reggel Kaposvárra érkezett az elhunyt fivére, Wolf Ernő, szombathelyi lakos, akinek dr. Révy László kir. ügyész-ségi elnök kiadta a temetési engedélyt.

Zalai Közlöny, 1929. október 8. 3.p.

Máig sem derült világosság Wolf Ferenc halálának rejtélyére

Újból az a feltevés áll a nyomozás homlokterében, hogy öngyilkosság történt — Az étheres üvegen talált ujjlenyomat az áldozaté — Hatszáz pengőt vitt magával az útra. - Megdőlt a rablógyilkosság feltevése

Nagykanizsa, október 7.

A pogányvári 40 holdas mintaszőlőgazdaság urának halála felett a homály csak lassan kezd oszlani. Bár a fonyódi rejtély felfedezése óta négy nap múlt el, a legutóbbi idők e serlockholmesi titokzatossággal borított ügyének teljes megvilágítása máig sem sikerült.

Nem rablógyilkosság

Vasárnap és hétfőn a nyomozók annyira jutottak munkájukban, hogy egy elég szilárdnak látszó feltevést megdöntöttek: a rablógyilkosság feltevését. A nagykanizsai rendőrség kihallgatta azt a budapesti fiatalembert, aki dr. Wolf Ferencel egy kupében utazott egy darabig, de ez tökéletes alibit igazolt és ugyanígy negatívumot eredményezett a számba jöhető gyanúsítottak kihallgatása is.

A fonyódi csendőrségnek a helyszínen lefolytatott többszöri nyomozása kizárja a bűntényt, illetve a rablógyilkosság lehetőségét.

Két fontos ténykörülményt tisztáztak ezzel kapcsolatban:

Az egyik az, hogy dr. Wolf Ferenc hulláját a sínek mentén a fonyódi állomásnál, tehát a vonat haladásának irányában a jobboldalon találták meg.

A személykocsi folyosója viszont a Balaton, tehát a menetirány bal oldalára esett. Ebből önként adódik, hogyha valaki elkábította volna dr. Wolf Ferencet és kirabolta volna, nem hurcolta volna ki a haldokló embert a kupéból, nem cipelte volna el az illemfülke előtt és nem dobta volna ki arra az oldalra, amelyiken megtalálták, hanem egészen egyszerűen áldozatát a kupé ajtaján kidobta volna, nehogy kitegye magát annak, hogy valaki meglátja.

A másik ténykörülmény az, hogy a fülkében talált étheres üvegről megállapították, hogy a Wolf Ferenc pogányvári lakásából származik.

A harmadik és ez a legújabb, szinte döntőnek mondható momentum az, hogy a daktiloszkopiai vizsgálat azt igazolta, hogy a talált étheres üvegen Wolf Ferenc ujjlenyomata van.

Ugyanis a budapesti főkapitányság daktiloszkopiai osztályának két tagja vasárnap délelőtt leutazott Fonyódra, ahol a holttest ujjáról lenyomatot vettek fel. Ezt a lenyomatot még vasárnap este összehasonlították az étheres üvegen talált ujjlenyomattal és a két ujjlenyomatot azonosnak találták. Tehát az étheres támadás esete abszolúte megdőltnek mondható.

Marad hátra két feltevés, hogy öngyilkosság vagy véletlen szerencsétlenség áldozata lett.

A véletlen szerencsétlenségre vonatkozó állítások alátámasztását ismertettük eddig.

Mégis öngyilkosság?

Ami az öngyilkosságot illeti, erre nézve a nagykanizsai rendőrség olyan széles, alapos és mindenre kiterjedő nyomozást folytatott le, hogy abból könnyű arra következtetni, hogy mégis önszándékból oltotta ki életét Wolf Ferenc ilyen különös módon.

A fonyódi csendőrség egyik járőre hétfőn egész nap Nagykanizsán nyomozott és azonkívül, hogy Wolf Ferenc biztosítására vonatkozó összes adatokat megszerezte, kihallgatta mindazokat, akik az ügygel kapcsolatban valamit tudnak.

Ezeknek a tömeges kihallgatásoknak leszűrt eredménye az, hogy Wolf Ferenc anyagi helyzete az eddigi megállapításokkal ellentétben tényleg nehéznek mondható és hogy adósságai komoly gondokkal töltötték el.

Állítólag olyan adat is merült fel, hogy amikor Nagykanizsán utoljára csütörtök délután járt Wolf Ferenc, egyik üzletben szalámit vett az útra, de nem fizette ki, hanem adós maradt az árával. Ezzel szemben Wolf Ferenc szombathelyi testvérbátyja kijelenti, hogy sógornője, Wolf Ferencné elmondása szerint az ura 600 pengőt vitt magával az útra.

Itt vannak még homályok, de a rendőrség felhatalmazott minket annak közlésére, hogy a rablógyilkosság valószínűségét elvetette, és most már vagy öngyilkos lett vagy — és a kisebb valószínűség — véletlen szerencsétlenség áldozata lett.

A temetés

Dr. Wolf Ferencet ma délután ezrekre menő tömeg részvéte mellett temették el Szombathelyen, ahová felesége, anyósa és apósa Pogányvárról hétfőn reggel utaztak el autón.

Új Somogy, 1929. október 8. 3.p.

Valószínűleg véletlen szerencsétlenség áldozata lett dr. Wolf Ferenc
Megtörtént a hulla felboncolása

Dr. Wolf Ferenc országos szenzációvá nőtt rejtélyes és megdöbbentő halála óta már több nap telt el, de ez alatt az idő alatt a tragédiára alig derült valami világosság.

Pénteken délután a fonyódi hullaházban megejtették a boncolást dr. Moró Lajos²²¹ lengyeltóti járási tiszti orvos és dr. Jager Ferenc lengyeltóti segédorvos.

A vizsgálóbíró jelenlétében történt boncolás kétséget kizáróan megállapította, hogy dr. Wolf Ferenc halálát a roncsolódások folytán előállott elvérzés okozta.

A hulla fején nagy seb volt, de ez — az orvosok szerint — nem volt halálos. Ennek a sebnak eredete ütődéstől eredő. Az áldozat jobb karja teljesen össze volt roncsolva és azt csak egy vékony bőrdarab tartotta még a testen, hogy dr. Wolf Ferenc kiesése vagy kidobása után fennakadhatott a vonat lépcsőjén és az éjjeli sötétségben (fél három órakor történt a szerencsétlenség) anélkül, hogy valaki látta volna, mintegy 15 méternyire vonszolta magával a vonat a haldokló embert.

A csendőrség tehát ezeknek az észleleteknek alapján, valamint abból kiindulva, hogy az áldozat mellett heverő katonai Frommer pisztolyból golyó nem hiányzott, hanem a csőben volt, amit először nem is figyeltek, azt teszi a legvalószínűbbé, hogy dr. Wolf Ferenc rendkívüli körülmények között véletlen szerencsétlenség áldozata lett, a fonyódi csendőrség a következőkben rekonstruálja Wolf Ferenc halálát:

- Wolf Ferenc, amint a vonatba beszállt Nagykanizsán, nem pihent le, mint azt tervezte, hanem nyugtalanul töltötte az órákat. Mikor a vonat elhagyta Máriatelepet, kimehetett a folyosóra és gondolta, hogy Fonyódon kinyitja a vagon ajtaját és üdvözli állomásfőnök ismerőseit.

- Még mielőtt a vonat beért volna Fonyódig, próbálgathatta az ajtót kinyitni, amely egyszerre kicsapódott és a szerencsétlen földbirtokos magával rántotta, aki ameddig bírta, tartotta magát, miközben a vonat tizenöt méteren keresztül hurcolta, és ez alatt a néhány másodperc alatt halálosan megsebesült. Mikor rátaláltak, már szemmel láthatólag utolsó perceit élte.

Dr. Wolf Ferenc holttestét Fonyódra érkezett fivére és sógora intézkedésére a boncolás után duplakoporsóba helyezték és el akarták szállítani, de az izra-

elita hitközség a nagy zsidóünnepekre való tekintettel ezt nem engedte meg és így a holttestnek Szombathelyre való szállítása hétfőn reggel történt meg teherautón.

Zalai Közlöny, 1929. október 9. 3.p.

Kihallgatta a kanizsai rendőrség Lassú József kalauzt, aki Wolf Ferenc jegyét kezelte

A rendőri nyomozás utolsó fejezetei

Nagykanizsa, október 8.

Dr. Wolf Ferenc pogányvári földbirtokost hétfőn, délután Szombathelyen eltemették, de azért a súlyos probléma csak félig-meddig megoldva itt maradt.

A nagykanizsai rendőrség, mely a fonyódi rejtély felfedezése óta óriási nyomozó munkát végzett, vasárnaptól kezdődőleg mindazon adatokat összegyűjtötte, melyek Wolf Ferenc esetleges öngyilkosságát támasztották alá.

Ezeknek az adatoknak sorába illesztették be azt a tanúvallomást, amit kedden délelőtt a bűnügyi osztályon Lassú József délivasúti kalauz tett, aki dr. Wolf jegyét kezelte, és aki Székesfehérváron felfedezte az egész rejtélyes ügyet.

A bűnügyi osztályon Lassú József jegyzőkönyvbe mondotta, hogy mikor Wolf Ferenc felszállott a budapesti személyvonatra, maga nyitotta ki az ajtót és maga zárta be. Ezzel az a feltevés dőlt meg, hogy nem tudta az ajtónyitás módját és ezért esett ki a vagonból véletlenül. Ugyancsak elmondotta a kalauz, hogy nemsokára azután, hogy a vonat elindult Nagykanizsáról, egy fiatalember akart helyet foglalni Wolf fülkéjében, mely egy egész, hatszemélyes fülke volt, de a földbirtokos kérte a kalauzt, hogy „okvetlen egyedül akar utazni, ne engedjen be senkit”. Még azt kérte a kalauztól a tragikus véget ért pogányvári földbirtokos, hogy Székesfehérvárnál költse fel, azután ezzel megszakadt minden pozitívum, amit Wolf Ferenc további sorsáról tudnak.

Most tehát az a helyzet, hogy erről a titokzatos drámáról teljes bizonyossággal nem sikerült semmit megtudni. Feltevés és valószínűsítés minden, amit a nehéz nyomozás és riporteri munka eddig feltárt.

Mindenesetre a tények mai ismerete most már arra szolgálhat alapul, hogy megkezdődjék a hozzátartozók és a biztosító társaságok egyezkedése vagy harca a nagy összegű biztosítások körül.

Wolf Ferenc biztosítása, ha a biztosító társaság elfogadja a balesetet, akkor

20.000 dollárt jelent a családjának, ha pedig az öngyilkosság esete válik bizonyítottá, akkor csak 5000 dollárt kapnak.

Az összeg nagysága arra enged következtetni, hogy Wolf Ferenc biztosítása még sokat fogja foglalkoztatni a bíróságokat.

Zalai Közlöny, 1929. október 10. csütörtök. 230. sz. 1.p.

Dr. Wolf Ferenc családja bejelentette igényét a 10.000 dolláros biztosításra
Apósa a főkapitányságon is kijelentette, kizártnak tartja, hogy veje öngyilkos lett volna

Budapest, október 9.

Wolf Ferenc dr. tragikus halálának ügyében ma megjelent a főkapitányságon Fischer Jenő, a Központi Tejcarnok igazgatója, Wolf Ferenc apósa és bejelentette, hogy a család kizártnak tartja, hogy a fiatal szőlőbirtokos öngyilkosságot követett volna el. Erre semmi oka nem volt.

Elmondta, teljesen alaptalanul hozták kapcsolatba Wolf Ferenc halálát a biztosítási szerződés megkötésével, mert hiszen Wolf már évek előtt kötött biztosítási ügyletet, amelyet a Pátria Biztosító Társaság egyik ügynökének kérésére vitt át a Pátriához 5000 dollárra felemelt összeggel. Wolf Ferenc és a Pátria között az volt a megállapodás, hogy az új kötvény, amely halál esetén 5000 és baleset esetén 10.000 dollár biztosítási összegről szól, csak október 1-én lép életbe, a biztosítási díjat azonban Wolfnak csak 1930 júniusától kell megfizetnie, mert a díjba beszámítják a Magyar-Holland Biztosító Társaságnak fizetett díjakat.

A főkapitányságon részletes jegyzőkönyvet vettek fel Fischer Jenő bejelentéséről és a jegyzőkönyvet csatolták az aktákhoz.

Wolf Ferenc családja ma bejelentette a Pátria biztosítónál, hogy igényt tart a 10.000 dolláros biztosítási összegre.

Új Somogy, 1929. október 10. 1.p.

Egész Szombathely részvéte mellett temették el Wolf Ferencet
Még mindig nem tisztázódott a rejtély

A tragikus végetért Wolf Ferenc dr. holttestét családja hazaszállította Szombathelyre, ahol tegnap helyezték örök pihenőre hatalmas részvét mellett. A

temetési szertartást, amelyen az egész város intelligenciája megjelent, Horovitz József dr.²²² végezte, aki megható gyászbeszédben búcsúztatta el.

Wolf Ferenc dr. halála ügyében egyébként még nem állott be fordulat. Minden jel arra mutat, hogy Wolf Ferenc dr. szomorú végzete örök rejtély marad, amelynek megoldására döntőjelentőségű nyomozati adatok hiányában képtelenek a bűnügyi hatóságok. [...]

Zalai Közlöny, 1929. október 11. 3.p.

Foky Ferenc, dr. Wolf volt vincellérje fontos bejelentéseket tett a rendőrségen

Lehet még újabb fordulatra számítani a rejtélyes fonyódi ügyben?

Szombathely, október 10.

Dr. Wolf Ferenc pogányvári szőlőbirtokos halálának rejtélyével kapcsolatban a nyomozó hatóságok gyanúba vették az áldozat egyik volt alkalmazottját, akinek — minthogy tartózkodási helye ismeretlen volt — elrendelték országos körözését.

Hír szerint ugyanis ez az alkalmazott, közvetlen elbocsátása előtt vérfürdő megrendezésével fenyegetőzött volna.

Ma reggelre azután érdekes fordulat állott be a titokzatos ügyben.

Ugyanis megjelent a szombathelyi államrendőrségen Foky Ferenc, a pogányvári volt alkalmazott s bejelentette, hogy értesült, hogy a nyomozó hatóságok őt keresik, tehát rendelkezésre áll.

Vallomása során kijelentette, hogy ő nem vincellérje, gazdasági felügyelője volt a pogányvári birtoknak, őt nem úgy bocsátották el a szolgálatból, hanem önként vált meg állásától. Jelenleg a szombathelyi vármegyei kórházban van alkalmazásban. Annak bizonyítására, hogy ő a rejtélyes haláleset körülményeitől teljesen távol áll, hivatkozott Pető Ernő dr. igazgató főorvosra, aki igazolni fogja, hogy a halálos katasztrófa napján ő a kórházban teljesített szolgálatot.

Foky vallomása során rendkívül fontos adatokat szolgáltatott át a rendőrségnek, amelyek világosságot fognak deríteni a fonyódi haláleset rejtelmes homályára. Vallomását azonban a szombathelyi rendőrség a nyomozás érdekében egyelőre titokban tartja.

Zalai Közlöny, 1929. november 1. 3.p.

Dr. Wolf Ferenc pogányvári földbirtokos özvegye és a 20.000 dolláros biztosítás ügye

A tragikus halált halt földbirtokos ügyének nyomozati iratai most kerültek át a kaposvári ügyészségre — Milyen álláspontra helyezkednek a biztosítók?

Nagykanizsa, október 25.

Dr. Wolf Ferenc pogányvári földbirtokos nagy port felvert halálának ügyében a csendőrségek több irányban lefolytatott nyomozása — mint arról annak idején bőségesen tájékoztattuk a közönséget — minden kétséget kizáróan nem tudta megállapítani Wolf Ferenc halálának okát.

A rablógyilkosság feltevését legjobban megdöntötték. Wolf Ferenc hozzátartozói kijelentették, hogy véleményük szerint gyilkosság vagy véletlen szerencsétlenség történt. Az öngyilkosság lehetőségét erősen cáfolták.

Ezzel szemben a csendőrség bizonyítékai inkább az öngyilkosságot támasztották alá.

Ilyenformán tehát Wolf Ferenc eltemetésével nem zárultak le a bonyodalmak. A biztosítók nem hajlandók elfogadni a család álláspontját, így csak bírói döntés után lehetnek abban a helyzetben, hogy a biztosítás ügyét rendezhessék. Ez annyit jelent, hogy addig, amíg illetékes igazságügyi fórum ki nem mondja, hogy Wolf Ferenc halála ügyében milyen feltevést kell elfogadni, addig a 10.000 illetve 20.000 dolláros biztosítás kifizetése nem történhetik meg.

Ha Wolf Ferenc halálára vonatkozólag azt állapítják meg, hogy véletlen szerencsétlenség történt, ebben az esetben a családját, illetve feleségét megilleti a teljes 20.000 dollár. Ha ellenben öngyilkosságot szögez le az illetékes igazságügyi fórum, akkor csak 10.000 P kerül kifizetésre a biztosítás értelmében, az is csak két év múlva.

Most tehát, hogy a fonyódi csendőrség az ügy, kilókat nyomó bűnügyi aktaít felterjesztette a kaposvári ügyészségre²²³, ismét az aktualitás előterébe került a biztosítási ügy.

Olyan hírek is terjedtek el időközben, hogy Wolf Ferenc özvegye tárgyalásokat kezdett a biztosítóval, ez azonban nem felel meg a valóságnak.

A két érdekelt biztosítótársaság megvárja, amíg a kaposvári illetékes ügyészség kimondja a bűnügyet lezáró utolsó szót, és ehhez képest történik meg a biztosítás végleges elintézése. Nincs kizárva, hogy a nagy összegű biztosításból még polgári per is lesz.

13. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd, fonyódi nyaralótulajdonos

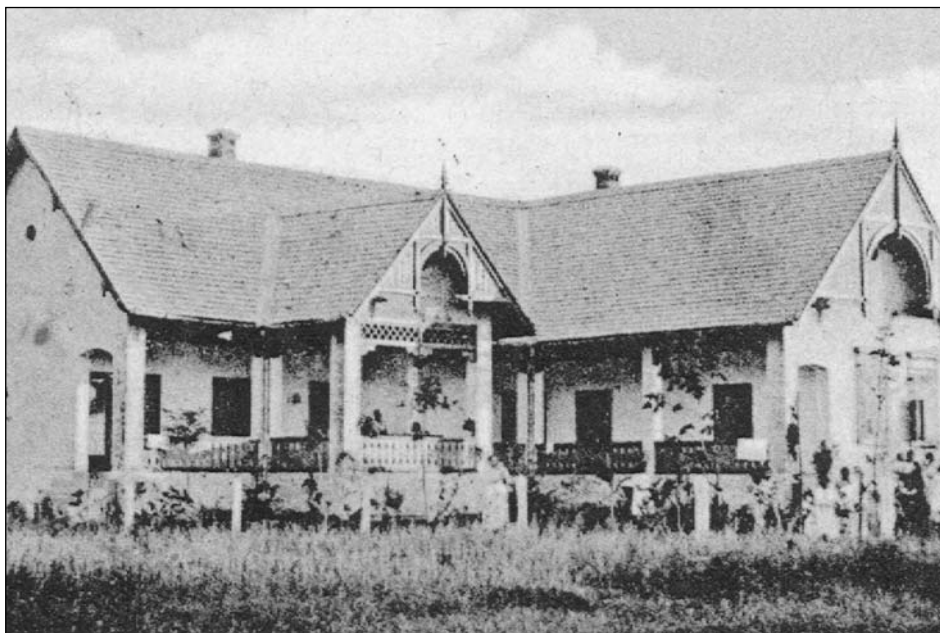
Fekete Gyula 1861-ben Kaposváron izraelita vallásban született Schwarcz Gyula néven.²²⁴ A kaposvári állami gimnáziumba járt, az itteni évkönyv is számon tartja, az 1870-es évek közepén több kötetben is szerepel. Tanulmányi eredménye igen jónak mondható, szorgalma kitűnő, magaviselete példás, az általános minősítése jeles volt.²²⁵

A Somogy című megyei lap számolt be arról 1882 novemberében, hogy megjelent Kaposvárott egy röpirat *A zsidókérdés Magyarországon*²²⁶ címmel, amelyben kifejti a magát „szabadelvű”-ként meghatározó szerző, hogy „*a művelt zsidóknak áttérése valamelyik protestáns vallásra, erkölcsileg igazolt és nagy politikai érdekek által sürgetett eljárás.*” Megjegyzik, a „*röpirat gondolkodó főre mutat, sok elmeéllé van írva és a legradikálisabb oerát ajánlja a zsidókérdés megoldására.*” Bár a kiadványon a szerző neve nincs föltüntetve, az újság tudni véli, hogy a „*röpiratot Fekete (azelőtt Schwarz) kaposvári fiú írta, ki az itteni gymnáziumban kitűnő sikerrel tanult, s egyik legszellemesebb tagja volt a tanári karnak, jelenleg a budapesti egyetemen negyedéves jogász, basonlóképp kitűnő bizonyítványokkal. Fekete azzal igazolta és pecsételte meg a röpiratában tett állításokat, hogy — mint ez órában halljuk — áttért a fővárosban a protestáns hitre.*”²²⁷ A röpirat aztán megtette hatását, hiszen nem sokkal később megjelent a válasz Ötvös Vilmos tollából *Egy szabadelvű tévedései* címmel, amelynek tartalmában többek között ezeket olvashatjuk: Az áttérés hazafiúi szempontból; Szabad hazában, szabad vallásgyakorlat; Mit kíván az antisemita?; Pár szó fiatal hitsorsosaimnak.²²⁸ Erre aztán Fekete Gyula megbízottai Ötvöst gyávának és közönséges rágalmazónak nevezték, amiért az munkájában különféle rágalmakat és gyanúsításokat „*félreismerbetetlenül Fekete Gyula úrra irányzott.*”²²⁹

A fonyódi vasútállomás megépítése után felértékelődtek a közeli, Balaton parti telkek. A tulajdonosok, Basch Fülöp és 1901 után örökösei az addig

használatatlan, homokos legelőterületet sorra kifarcellázták. Ezek nagy részét Fekete Gyula és Németh István vette meg, utóbbi telkének kisebb részét tovább adta, így 1906-ban Stocker Ágoston kaposvári postatiszt épített rá nyaralót. Ezt a területet egyébként Basch Fülöp Róza nevű lánya után Rózsa-telepnek akarták elnevezni, azonban a lassú kiépülés miatt ez elmaradt.

A nagy üzleti érzékkel rendelkező Fekete Gyula kaposvári ügyvéd megvette a vasútállomással szembeni saroktelket és arra nyaralót épített, majd fürdővendégeknek adta ki. Később a Balaton Étterem és kávéház kapott helyet benne, a mostani Delta Étterem helyén.

Fekete Gyula villája 1901-es képeslaprészleten

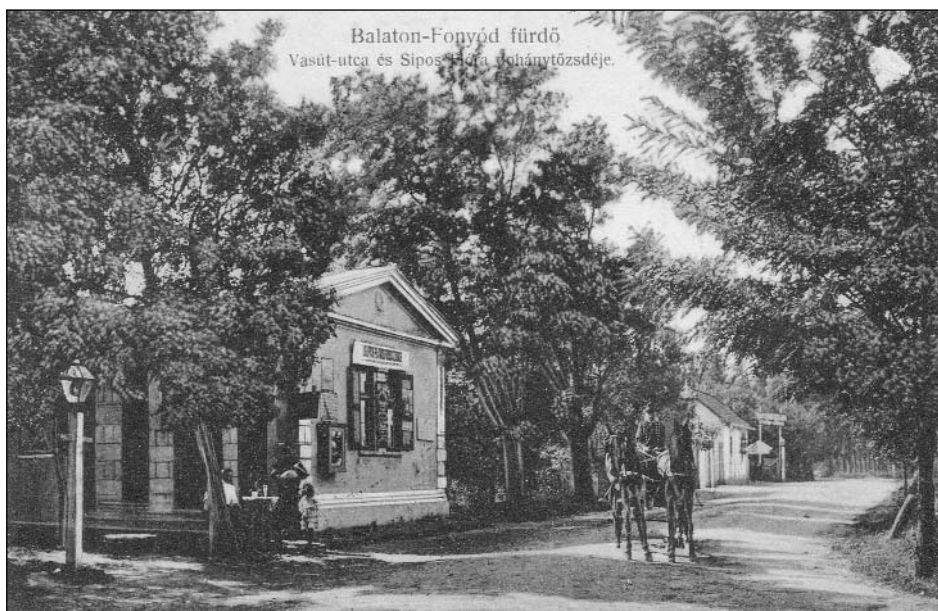
A sándortelepi strand keleti oldalán, közvetlen a Balaton partján 1901-ben építtette azt a nyaralót, amiről Noszlopy Aba Tihamér könyvében így emékszik vissza: „Apró diákember voltam a XX. század első esztendejében s szüleimmal a fonyódi parton tartózkodó ifjú Figura-villában nyaraltunk. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd új nyaralóját bérelték ki szüleim a két nyári bónapra. Mi gyerekek egész nap a vízben úszkáltunk, vagy a puba parti fövényen játszadoztunk...”²³⁰

Figura villa a Balaton partján

Fekete Gyula szemben a vasútállomással kis üzletházat építtetett s azt az 1900-as évek elején már bérletként hasznosította. Első bérelője Kajos Ödön Vilmos cukrász és felesége, Sipos Flóra volt, aki ott 1908 körül bazárt rendezett be és emléktárgyakat árúsított. Ez volt Sándortelep első üzlete.

Fekete Gyula 1917-ben két darab 100-100 korona névértékű 6%-os kamatozású kötvényt adományozott a községnek azzal a céllal, hogy „*azok az általa szeretett Fonyód község törzsvagyonaiba jussanak, hogy annak örök időken át »Dr. Fekete Gyula Alapítvány« név alatt elidegeníthetetlen vagyonként szerepeljenek és hogy évi kamatai a mindenkori elemi iskolai tanító legjobb belátása szerint a legjobb magaviseletű, legszorgalmasabb és legjobb előmenetelű tanulónak osztassanak ki, az évről-évre vizsgák alkalmával.*” A testület elfogadta az adományt és „*mint Fonyód község megalapítása és virágzó fejlődése fáradhatatlan nemes lelkű előmozdítójának ezennel jegyzőkönyvileg bálás köszönetét nyilvánítja.*”²³¹ Szülővárosában, Kaposváron is „*Jutalomdíj-alapítványt létesített 1903-ban dr. Fekete Gyula ügyvéd, édesanyja: Kunfy Ka-talin emlékére, 250 K-s adománnyal, amely a város kezelésében volt s kamatait valláskülönbőség nélkül a szegénysorsú és jóviseletű tanulók kapták. Ezen alapítvány — sajnos — a pénz elértéktelenedésével megszűnt.*”²³²

A Bazár épülete

Fonyód érdekében cselekedett akkor is, amikor könyvet írt és külön fejezetben tárgyalta a községet.²³³

A Fekete által írt, részben Fonyódról szóló könyvben így emlékezett meg a dolgozatunkban más helyen nem éppen pozitív színben feltűnő Jankovich-Bésán grófról: „Gróf Jankovics Bésán Endre öreglaki földbirtokos ugyanolyan fajta grand seigneur, mint Márffy volt. Autót, motorhajót, sőt hydroplánt tart ott magának és szárazon, vízen és víz felett a levegőben viszi kirándulásokra előkelő vendégeit és kedvelteti meg velük a Balatont. De itt nem áll meg, hanem van szíve és érzése is mások baja iránt éppen úgy, mint Márffynak.”²³⁴

A legtöbb adófizetők révén Fonyódon képviselőtestületi tag volt dr. Fekete Gyula kaposvári ügyvéd, aki dr. Szaplanczay mellett egyike volt Fonyód fejlesztőinek. A fonyódi jegyzőnek 1941. október 15-én írott leveléből kiderül, a községről országos terjesztésű újságban kívánt cikket közölni²³⁵, ehhez kért különböző adatokat. Mint írta „ott voltam Szaplanczayval együtt Fonyód község megszületésénél s Lengyeltóti anyaközségtől való elszakadásakor azon voltam, hogy a katasz.[eri] térképen minél nagyobb részt csatoljak Fonyódnak a Balatonparti részéből, bízva annak fellendülésében s kímélve

*magának Lengyeltótinak s a közte és Fonyód között elterülő nagy uradal-
mak hozzájárulását, nehogy azok kellemetlenkedésükkel nehézségeket
gördítsenek az elszakadás ellen, mi simán és kifogások nélkül ment keresz-
tül, - viszont erős bizakodással arra nézve, hogy a partmentén bekövetkező
építkezések s vállalkozások... révén sokkal nagyobb jövedelme lesz az új
községnek, Fonyódnak... nyaraló s üdülő közönsége tömegével hamarosan
gazdaggá teszi Fonyódunkat... Remélem e révén is sikerül majd Fonyódunk
fellendítéséhez hozzájárulnom...”²³⁶*

A vészorszak idején Feketét először megfosztották képviselő-testületi tag-
ságától. A fellebbezéskor kiderült, hogy az 1861. évben Kaposváron izraeli-
taként született Fekete 1881-ben a református vallásra áttért, magyar honos
állampolgár volt. 1941 áprilisában az alispán utasította Fonyód előjáróságát,
hogy mivel Fekete nem számít zsidónak, vegyék le napirendről a róla elneve-
zett utca megváltoztatását.²³⁷ Három évvel később, 1944. júniusában Bar-
kóczy-Klopsch Béla ezredes levelezőlapon a következőket írta a község elől-
járóságának: „*Felhívom b. figyelmét, hogy az állam jónak látta Fekete Gyula
volt ügyvédet és fonyódi háztulajdonost internálótáborba helyezni, mely
oknál fogva nem lehet kíváncsú, hogy róla utca legyen elnevezve.*” A
képviselő testület tárgyalta az ügyet és a jegyző javaslatára az utca²³⁸ az Árvaház
nevet kapta.²³⁹

A Fonyód-Sándortelepi Fürdőegyesület levelet intézett 1944. áprilisában a
község előjáróságának, mondván „*kérjük intézkedését, hogy Fekete Gyula
ügyvéd a Porkoláb és Bellai-telkek körül különösen a Piacérre vezető utca
mindkét oldalán a kerítést végre hozassa rendbe...*” Fekete Gyula fellebbe-
zéssel élt és válaszában kitért arra, hogy „1.) az eleven sövény abban az időben
készült, mikor a felhívott 1933. évi határozmánynak híre sem volt, sőt Fo-
nyód község még nem is létezett, mert Lengyeltótihoz tartozott, mert az a
terület 40 évvel ezelőtt került tulajdonomba és birtokomba és annak az
eleven kerítésnek szerzett joga van tovább élésre. 2.) Fürdőhelyen az eleven
sövény sokkal megfelelőbb, mint a mesterséges anyagból készült, a levegőt
tisztítja s üdítőbb, tessék megtekinteni az osztrák fürdőket, mindenütt ilyen
a sövény. 3.) A mai háborús s elszegényedett világban az a jelző a kormánytól
lefelé, takarékoskodjunk mindenben, de még iparos sem kapható mostan-
ság ily kis és felesleges munkára. 4.) A határozat nem is panaszra történt,
panaszos nélkül nincs alapja a hivatalból való eljárásnak, hiszen Fonyódon

ezer más helyen ilyen kerítés sincs. Mindezek alapján kérem a sérelmes határozat megsemmisítését. Tisztelettel dr. Fekete Gyula ügyvéd.”²⁴⁰ Az ügy előzményei jó tíz évre nyúlnak vissza, ugyanis a téma már 1933-ban is napirenden volt. Lássuk a részleteket, amelyek iratanyaga bőséges.²⁴¹

Fekete Gyula és a Sándortelepi Fürdőegyesület közötti perlekedés egyik első iratai közé tartozik az 1936. június 27-én Fonyódon felvett jegyzőkönyv, amely arra irányult, hogy fentnevezett „fonyódi ingatlanain tapasztalható közegészségügyi és közrendészeti hiányok”-at kivizsgálják.

A helyszínen többek között jelen volt Csejdy László szolgabíró, Barkóczy Béla fürdőegyesületi elnök és Milkovics István községi bíró. A társaság a helyszínen²⁴² tájékozódott e panasz tárgyává tett hiányosságokról és a következőket állapította meg:

„A piachoz vezető fásor jobb és baloldalán dr. Fekete Gy. telkei fekszenek. Északról nézve bal kéz felőli telek háromszor szeges drótkerítéssel van elkerítve, mely méternél magasabb, a jobb kéz felőli telek mezsgyevonalán össze nem függő bokor sor található. A szóban forgó telkeknek déli mezsgyevonalán a községi elöljáróság és a fürdőegyesület által kifogásolt, ugyancsak háromsoros és egy méternél magasabb szeges drótkerítés áll. A jobboldali telek kerítése mögött mintegy 150 centiméternyire egy régi drótkerítés maradványai láthatók. A baloldali telek kifogásolt kerítése mögött régebbi kerítésnek világosan látható nyoma nincsen, azonban a két oldal-kerítés mintegy 150 centiméternyire a végétől sarokoszlopokban végződik, bonnan a mai hátsó kerítésig új összeköttetés van létesítve. Megállapítja elöljáró tb. Szolgabíró, hogy a szóban forgó két hátsó kerítés az Arany János utcának keletre levő többi kerítéseivel egyvonalban levőnek látszik.

A kifogás tárgyává tett szemétdöör jelenleg cementbeton oldal és alapfalakkal készült kb. egy méter magasságban, deszka fedőlappal.

A kifogásolt árnyékszékek a fonyódi Horthy Miklós u. 7. sz. házának hátsó felén, annak délnyugati sarkában vannak, a helyszíni szemle idején kulccsal lezárva, idegenek által igénybe nem vehető állapotban találtattak. Kinyitás után megállapítást nyert, hogy a két árnyékszék közös pöcegödörrel bír, mely azonban egyik árnyékszék alatt sem, hanem a köztük lévő rak-tárárpület alatt van elhelyezve s ennek folytán az ürülék a pöcegödörbe közvetlenül bele nem eshetik és annak a pöcegödörbe való lejutását célzó lejtős betonsík tisztában tartására vízöblítő szerkezet nincsen. A helyszíni szemle idején az említett betonsíkok ürülékkel meglehetősen meg lettek rakva és az árnyékszékekben erős bűz volt észlelhető. Mindkét árnyékszékben egy-egy kis ládában tözegkorpa volt elhelyezve.”

Mindezen panaszokra Fekete Gyula előadta védekezésül, hogy szerinte a telek élő sövénnel körbe van véve, bár azt elismerte, hogy az nem összefüggő, hanem ritkás, de ismeretlen kártevők ellen nem tudja megvédeni, mert például a telekre idegen futballisták, gépkocsik is be szoktak járni. A kifogás tárgyává tett szemétgödöröt a közegészségügyi szabályoknak megfelelő állapotba hozták, ha az megtelt, gondoskodtak annak kiürítéséről. Az árnyékszékeket csak az épületben lakók használták, és a saját érdekük volt az, hogy annak leöblítéséről gondoskodjanak, és amikor az épületet bérbe adta, erre mindig figyelmeztette is őket.

Barkóczy Béla ezredes, a fürdőegyesület elnöke előadta, hogy a fürdőegyesület a piacra vezető fasort sétánnyá szeretné átalakítani, ezért kérte, hogy szilárd kerítés legyen ott, ugyanakkor a drótkerítés kárt tehet az arra sétálók ruháiban, ezért nem megfelelő. A telken lévő fabódé csinosítására is szükség van, mert az a „*szépészeti szempontoknak a mai állapotában, kiugró asztaltáblájával és csapó ablakával*” nem felel meg. Kérdés az is, egyáltalán kapott-e annak idején építési engedélyt az épület? Barkóczy határozottan állítja, hogy a telek jogtalanul lett nagyobb, mert a régi kerítés nyomai egyértelműen mutatják, hol van az eredeti telekhatár, és a többi telek is ehhez mérten lett jogtalanul nagyobb, szükséges az eredeti telekhatárok visszaállítása.

Milkovics István bíró a fenti megállapításokkal egyetértett, kiegészítette azal, hogy a kerítés semmiféleképpen nem lehet szögesdrót, mert a picra igyekvő nagyobb tömeg lökdösődése közben nem csak a ruházatokban tehet kárt, de akár a kisebb gyerekek testi épségét is veszélyeztetheti. Régi fonyódiaként határozottan emlékszik arra, hogy a régi kerítésnyomok és a sarokoszlopok jelölik az eredeti telekhatárt, annak visszaállítása a község érdeke. A bódéra nézve megjegyzi, hogy „*amíg a sétány piac céljaira szolgált, elárúsító bódé volt, s a község hallgatólag eltűrte, hogy annak elárúsító asztala és kitolható ablaka a közterület fölé nyúljon. Tekintve, hogy a területnek ez a rendeltetése megszűnt, a község a további hozzájárulást visszavonja és kéri a panaszlottat a közterületbe benyúló épületrészek eltávolítását annál is inkább, mert az szintén veszélyes a közbiztonságra, mert annak a szabad közlekedésben bárki neki mehet.*”

Fekete Gyula megjegyezte, hogy a bódé évtizedes építmény és nem ismeri el azt, hogy annak részei a közterületbe nyúlnának, és nem hajlandó változtatni az épületen.

A bejáráson részt vevő járási tisztí főorvos megállapította, hogy a szemétgödör abban az esetben, ha annak megteltekor kihordják belőle a szemetet,

közegészségügyi szempontból megfelelő. Az árnyékszékekkel azonban már más a helyzet. Miután nagyon bűzősek, a lakóknak önműködő tőzgszórót kellene használniuk, hogy a gödörbe megfelelő mennyiségű tőzeg hulljon. Át kell azt alakítani, ezt egy 1929-es szabályrendelet is előírja.

Lengyeltóti járás főszolgabírója a következő intézkedések fogantatását tartotta szükségesnek, miután a helyszíni szemle és bejárás megtörtént: Arra kötelezte Fekete Gyulát, hogy *„a fonyódi vasútállomással szemben, a Horthy Miklós úton levő beltelkei között az Arany János utcába vezető sétány nyugati oldalán lévő telkének keleti batárvonalát szilárd anyagból készült, legalább 1 méter magas kerítéssel lássa el. Élősövény alkalmazása nem elégséges.”* Kötelezte arra is, hogy *„telkeinek az Arany János utcára néző déli oldalán újonnan létesített kerítéseket mostani helyükről távolítsa el és azokat a községi előjáróság által megjelölt régi nyomon állítsa föl. [...] az összekötő sétány szélén lévő árusító bódéjának a közterületbe belenyúló árusító asztalát és kitolható ablakát távolítsa el, az árusító bódét a szépeszeti követelményeknek megfelelő külsővel lássa el.”* Arra is kötelezte, hogy a *„Horthy Miklós út 7. számú házában levő árnyékszékeit az azokat használó személyek után személyenkint és hetenkint másfél kilogramm mennyiségű korpával szagtalanítsa, az ugyanazon telken lévő szemétgödöröt annak megtelése után mindig baladéktalanul ürítse ki.”* A szolgabíró indoklásul előadta, hogy panaszlott *„kerítéseit a folyó évben úgy helyezte el, hogy az Arany János utca területéből mintegy 150-180 cm széles sávot jogtalanul elfoglalt.”* Az indoklás minden pontja részletesen felsorolja a problémákat és azok megszüntetéséhez szükséges tevékenységeket, a törvényi helyek megjelölésével együtt. Mindezt a bejárás után 3 nappal írásba foglalta Csejdy László.

Fekete Gyula természetesen felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, amelyben pontokba szedve cáfolja a korábban említett véghatározat intézkedéseit:

Az 1. ponthoz megállapítja, hogy *„a szóban forgó eleven sövény kerítések nem két szomszédnak batárelválasztó helyén vannak, hanem utca vonalon, mégpedig üdülőhelyen, tehát míg szomszédok közötti batárvillongásra alkalmat nem adnak, másrészt a zöld elevenesövény az üdülőhely szépségét emeli, s ilyenek láthatók nyugati fürdőhelyeken is (Portschach, Ischl stb.). Idejárul az a körülmény, hogy ez eleven sövényt még 1899. évben létesítettem, amikor a telket [...] bekebeleztettem. Ez ellen a szép sövény kerítés ellen 38 éven át senkinek kifogása nem volt.”* A telek déli oldalán lévő kerítés ügyében a kérdés időközben megoldódott, ugyanis az eredeti telekkönyvi szerződés alapján a kerítést a község régi helyére, saját költségén visszaállít-

tatja. A 3. pontnál megállapította, hogy a „tüskésdrót nem az élősövényen kívül nyert alkalmazást, hanem az élősövény között, úgy hogy nem áll kifelé s ennél fogva az élősövényel elburkolt szöges drót veszélyt sem az arra járó egyén épségére v. rubázatára nem rejt magában.” A 4. pontra azt hozta fel, hogy a bódé felépítése engedélyezve lett, az nem közterületre nyúlik, hanem az ő ingatlanának részét képező járdára, de az azon való közlekedést nem akadályozza. Az árnyékszék a lakók állandó jelleggel szagtalanítják, annak elrendelésére Fekete szerint nem volt szükség.

Barkóczy 1936. július 20-án levelet intézett Begedy Péter főszolgabírónak, amelyben kérte annak sürgős és soron kívüli intézkedését, mint írta: „nevezett [Fekete Gyula] a telkének déli részét szegélyező szöges kerítést és a piac utcában levő bódéjának a gyalogjárdára kiérő »asztalát« távolítsa el. A szöges kerítésben, melyet nevezett jogtalanul, kb. 200 cm-rel kitolt az úttestre, már többen eltépték a rubájokat, a kiálló »asztalon« pedig már többen megütötték magukat. Kíváncos volna, hogy dr. Fekete Gyula önkényeskedésének, mely a közbiztonságba és a magán tulajdon tiszteletébe ütközik, véget vetni méltóztatnék. Kitűnő tisztelettel Barkóczy Béla ezredes a Fürdő-egyesület elnöke”

Somogy vármegye alispánja a főszolgabíró határozatát változatlanul hagyta, Fekete Gyula felülvizsgálati kérelmét dr. Marton miniszteri osztályfőnök elutasította, és kötelezte arra, hogy a kérelem folytán szükségessé vált helyszíni szemle költségeit is fizesse meg. Megállapítást nyert, hogy a korábban élősövényként tárgyalt kerítés „tulajdonképpen egymással össze nem függő bokrokból áll és így sövénynek nem nevezhető.”, továbbá „a bokrokon kívül az út felé kerítés oszlopok állanak, melyeken a helyszíni szemlét megelőző időben állítólag 2 sor tüskésvasbuzal volt kifeszítve, a szemle időpontjában azonban a szegecsbuzal az oszlopokon már nem volt. Egyes helyeken az oszlopsoron belül a bokrok vonalában élőfákra szegezett szegecsbuzal még feltalálható. Mivel dr. Fekete Gyula szóbanlevő telke forgalmas belterületen fekszik és mivel az élősövény jelenleg még csak nyomokban van meg, indokolt volt szilárd anyagból készült kerítés létesítésének elrendelése. [...] A községi előjáróság az oszlopokra szerelt tüskésbuzal kerítést eltávolíttatta és később az oszlopokat dr. Fekete Gyulával történt megállapodás után a közösen megállapított határvonalra, jelenlegi helyükre felállíttatta, de már tüskésbuzal nélkül. Így a határvonalban a felek között már nincs nézeteltérés.” Ezen kívül „Az árusítóbódé leeresztendő árusító asztalai leeresztés esetén a legújabb megállapított telek határvonalon kívül 40 cm-rel a

gyalogjáróba benyúlnak és így itt a forgalmat gátolják és veszélyeztetik. A bódé építési engedélyét a fonyódi községi előljáróság és a tulajdonos nem tudja felmutatni. Tény, hogy a szóbanlevő bódét nem a mostani tulajdonos építtette, hanem azt készen vette meg és csak saját telkére, mostani helyére áthelyeztette és így nem valószínű, hogy az építési engedéllyel ezen járda-foglalást is együtt engedélyezték volna. Egyébként is a jelenlegi emelkedett forgalom mellett a járdába benyúló árusítóasztal fenntartása már csak azért sem engedélyezhető tovább, mert a járda forgalmát az árusítóasztal előtt álló vevők teljesen megbénítják.” Az 1940. május 20-án kelt végzés az eljárás során felmerült minden költséget dr. Fekete Gyulára ruházott, annak meg nem fizetése esetén végrehajtás terhe mellett.

A különböző ingatlan-igényléseknek esett áldozatul Fekete Gyula nyaralója is 1944. májusában. A lengyeltóti járási főszolgabíró a következő döntést hozta: „*S. Magda fonyódi lakos részére Fonyód községben dr. Fekete Gyula kaposvári lakos tulajdonát képező ú.n. Figura-Villában levő lakást kiutalom. Megokolás: A rendelkező rész értelmében batároztam, mert kérelmes lakással nem rendelkezik és férjhezmenetelének a lakás hiánya volt eddig az akadálya.*”²⁴³ Miután S. Magda más lakást kapott, 1944. október 17-én L. József fonyódi lakos lakás kiutalási kérelmére „*Fonyód községben a Figura lakot kiutalom. A lakás csak a felleltározás és a zsidó ingóságok elvitele után foglalatba el*” - írta a szolgabíró.²⁴⁴

Az aggastyán Fekete Gyula (anyja Kunffy Katalin²⁴⁵) nem tudta elkerülni a legtöbb vidéki zsidó sorsát: deportálták, és 83 évesen az auschwitzi gázkamrák áldozata lett.²⁴⁶

14. A vészidőszak fonyódi eseményei²⁴⁷

A háború elején

Az 1919. augusztusa óta folytatott faji propaganda nagyon sok elvadult indulatnak adott talajt. 1939-től a bevezetett faji törvények állítólag a zsidóság gazdasági erejét voltak hivatva csökkenteni, de az fokozatosan zsidóüldözéssé változott. 1939. novemberében a zsidó képviselőtestületi tagok, iparosok és kereskedők kizorításával kezdődött a község életéből. Először a község képviselőtestületében viselt tagságuktól fosztották meg őket, majd a kereskedő és iparosok nem kaptak állami megrendelést, illetve megbízást. A község 9 zsidó kereskedőjét és 3 iparosát az állam és így a helyi hatóság megkülönböztetéssel kezelte.²⁴⁸

Az Egyedül vagyunk²⁴⁹ c. lapban jelent meg egy Fonyóddal foglalkozó olvasói levél Kenedi Imre nagykanizsai gépészmérnök tollából, ezt idézzük: „Fonyód jelleget változtat? Kedves Mérleg! Engedjék meg, hogy egy különös tünetre hívjam fel a lap figyelmét. Tegnap felszólítást kaptam Fonyód községéből. A felszólításhoz csekklapot is mellékeltek. Ma ahogyan előveszem a csekklapot és ki akarom tölteni a hátoldalon lévő rovatokat, hát kis reklám-szöveget találok mellettük: »Jöjjön nyaralni Fonyódra!« címmel. A reklám-szöveg elmondja, mi mindent talál a nyaraló Fonyódon. »A község 11 km hosszan terül el a Balaton somogy megyei oldalán. Sok erdő, sík és magaslati fekvés, gyümölcsösökkel gazdagon beültetett telkek, pázsitos homok, a keresztény középosztály kedvelt fürdőhelyévé teszik.« — írja a nyomtatott szöveg. A »keresztény középosztály« kifejezést azonban az engem hivatalosan felszólító áthúzták. Mi az? Hát Fonyód már nem kedvelt fürdője a középosztálynak? Hát a Fonyódhoz tartozó Bélatelep, Balatonfenyves stb., amelyek eddig meglehetősen mentesek voltak a zsidóságtól, ezentúl a zsidó vendégekre számítanak? Szégyen az, hogy Fonyód keresztény fürdő volt? Vagy már

rossz reklám félbivatalosan kiírni a fürdő keresztény jellegét? Milyen batósági rendelkezés tiltja, hogy egy fürdő prospektusában bangoztassák annak keresztény jellegét?”²⁵⁰

Az 1940-es év végén sorra vonták vissza a fonyódi kereskedők italmérési engedélyét, így Dukesz Zoltán (október 10.), Sonnenschein Lipót (november 4.) és Vadász Mihályné (december vége) engedélye „megvonás folytán megszűnt.”²⁵¹

Mezőgazdasági ingatlanok

Fonyódon 1940. november 12-én írták össze az 1939. évi IV. tc. alapján a zsidók mezőgazdasági ingatlanait.

Név	Lakhely	Terület (négyyszögöl)
1. Dr. Pórász Dezső és neje sz. Schlesinger Krausz Irma	Kaposvár	300
2. Biringer Endre	Kaposvár	229
3. Fröhlich Kálmán		
4. Mezei Dezső	Pécs	122
5. Dr. Gárdonyi Pálné sz. Tószegi Freund Irén földbirtokos	Budapest, Délibáb u. 26.	
6. Tószegi Tószeghy Imre földbirtokos	Lengyeltóti	
7. Tószegi Tószeghy Ferenc ²⁵² földbirtokos	Lengyeltóti	34 kh. 709
8. Dr. Hajdú József földbirtokos	Budapest	83 kh. 265

Központi felhívásra a fonyódi jegyző a főszolgabírónak jelentette 1943. október 9-én, hogy „Fonyód községben a 3600/1943. M. E. sz. rendelet alapján zsidók mező és erdőgazdasági ingatlanaira vonatkozó bejelentés nem történt. Most tudomásomra jutott 3 ingatlantulajdonost bejelentés megtételére felhívtam, felhívásra még válasz nem érkezett.”²⁵³ A hónap végén érdemben még mindig nem tudott mit jelenteni, ugyanis a „felbívott zsidó ingatlan tulajdonosok azt adták elő, hogy telekkönyvi szemlét beszerezni nem tudtak, mert a telekkönyvi batóságnál az előírt nyomtatvány nem állott rendelkezésre, azért kértek november 15-ig balasztást.”²⁵⁴

Az eredetileg Dukesz Zoltánné tulajdonát képező 240 négyszögöl kiterjedésű, szántó művelési ágú ingatlant „tulajdonul, méltányos áron Gy. István, nős, 15, 13, 11, 10, 6 életévű gyermekekkel bíró [...] fonyódi lakosnak” juttatták, felhíva Fonyód község előjáróságának figyelmét 1944. május 1-én, hogy a kérdéses ingatlant „a volt tulajdonos kezéből haladéktalanul vegye birtokba, s ezzel egyidejűen fentnevezett juttatottat azonnal helyezze az ingatlan birtokába.”²⁵⁵

Virilisták Fonyódon

A legtöbb adót fizeti fonyódiak között az első helyeken általában zsidókat találunk.

Fekete Gyula a község legtöbbet adózó (virilis) polgára volt 1940-ben (2167,30 pengő)²⁵⁶ és 1941-ben (2046,10 pengő)²⁵⁷ is.

Az 1943-as évben az első dr. Fekete Gyula volt 3.260 pengő, a 2. dr. Virányi Egon 1.856 pengővel, a kimutatáson megjegyezték, hogy az 1941. évi XV. t.c. alapján mind a ketten zsidók. Egyébként a rendes tagok száma 10 volt, azonban kettővel többet vettek fel a listára, miután az első két zsidó esetleg „kibagyandó”. Az 1943. január 7-i főszolgabíróhoz küldött jelentésben említettek már nem szerepelnek.²⁵⁸

Az 1944. évi augusztusi adókimutatás szerint a legnagyobb adózó Inkler László volt, akinek felesége Rosenberger Mihály unokájának özvegye volt, őt követte Sonnenschein Lipót, majd 5. helyen szerepelt dr. Fekete Gyula.²⁵⁹

Dukesz Zoltánné és a nőiszabóság

Dukesz Zoltánné 1941. augusztus 16-án kelt levelében kérte a főszolgabíró, hogy engedélyezze számára a nőiszabó mestervizsga megszerzését, szeretne említett szakmából iparigazolványt váltani. Mint kérelmében írta „*jelesenleg férjem vegyeskereskedésében segédkezem, ahol azonban az egyes árucikkek elvonása következtében mindig kevesebb a munka és ott az én segítségemre szükség nincsen.*” Csatolta segédlevélét, amelyet 1915. évben szerzett, és amely szerint a női szabóiparból segédi vizsgát tett. Kérésének indokaként előadta azt is, hogy „*családom megélhetését én is elősegíthessem munkámmal, ezért szeretném a mestervizsgát letenni.*” Mellékelte még egy nyilat-

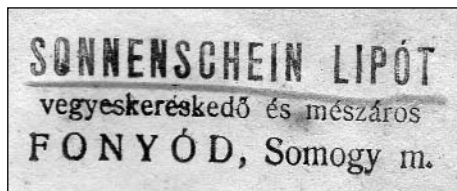
kozatot is, amely szerint az aláírók, többek között J. Istvánné, ill. mint tanúk May József jegyző és Köcski István bíró igazolták, hogy *„Dukesz Zoltánné fonyódi lakos 5-6 éven át a legszűkebb rokoni és legszorosabb baráti körben tisztán szívességből a legteljesebb megalégedésre végzett nőiszabó munkát.”* A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara szeptember 9-én kelt válaszában azt írta a kérésre, hogy ha *„a folyamodó hiteltérdeklő módon igazolja, hogy a nyilatkozatban feltüntetett szakbavágó munkát 20. életévének betöltése után végezte, abban az esetben az idézett rendelet értelmében mestervizsgára kell bocsátani.”* A csatolt okiratok közt volt Dukeszné (Lichtenstadter Olga) születési anyakönyvi kivonata, mely szerint 1899. június 1-én, éjszaka 11 órakor született Lichtenstadter Gyula pincér (* Szalóka, Sopron vm., 34 éves) és Stadler Blume Róza (* Zémbi, Szatmár vm., 28 éves) gyermekeként. A bizonyítványa arról tanúskodik, hogy Budapesten Fried Sándor nőiszabó mesternél 1912. szeptember 1. és 1915. március 8. között, mint tanonc a nőiszabó mesterséget tanulta, és jó eredménnyel zárta ezt az időszakot. Az iratcsomó része még a fonyódi községi jegyző levele a főszolgabírónak, amely szerint *„folyamodó felmutatta a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara által 1941. évi december 9-én kiállított 19.968/1941. sz. és 4414 törzskönyvi sz. 'nőiszabó iparra szóló' »Mesterlevelet«, így a kérelme már elintézését nyert.”*²⁶⁰

A megszerzett mesterlevél birtokában Dukeszné a főszolgabíróhoz fordult, kérte, hogy *„részemre a nőiszabó ipar gyakorlásához szükséges iparendélyt megadni kegyeskedjék. Indokaim: Férjemnek Fonyód nagyközségben kis bérelt szatócsüzlete van, amely a mai — háborús viszonyok okozta — áruhiány miatt olyan gyengén megy, hogy abból adót, lakbért fizetni és négytagot számláló családot még a legszűkebb körülmények között is eltartani úgyszólván lehetetlen, annál is inkább, mert a főbb közsszükségleti cikkek — dobány, korláltolt italmérés, denaturált szesz, cukor, stb. — árusításának jogát, az 1939. évi IV. t.c. alapján férjemtől is megvonták. A fentebb említett körülmények részemre szükségessé tették a nőiszabó ipraból való mestervizsga letételét, hogy így iparendélyhez juthassak, majd az iparom jogos gyakorlásával súlyos anyagi gondjaimon enyhítsek.”* Mellékletként benyújtotta 1942. február 7-én kelt kérelméhez születési anyakönyvi kivonata helyett a házassági anyakönyvi kivonatát, hatósági erkölcsi bizonyítványát, mesterlevelét, ipardíj befizetését igazoló befizetési szelvényt. A főszolgabíró véleményezésre a pécsi kereskedelmi és iparkamarához továbbította a kérelmet, s azok válaszukban február 11-én kifejtették, hogy a *„folyamodó részére a nőiszabóipar gyakorlására jogosító iparigazolványt nem lehet kiadni.”*

Indoklásként kifejtették, hogy a mellékelt tárgyiratokból „*mi azt állapítottuk meg, hogy a folyamodó az 1939:IV. t.c. 1 §-ának hatálya alá eső zsidónak tekintendő személy, aki az idézett t.c. 14 §-ának 1. pontja értelmében iparigazolványt mindaddig nem kaphat, amíg az illető községben a zsidóknak kiadott ipari igazolványok együttes száma a községben fennálló összes ipari igazolványok számának hat %-a alá nem csökken. Miután Fonyód községben a zsidóknak kiadott iparjogosítványok számának hat %-a felett, azért a folyamodó kérelmét el kell utasítani.*”²⁶¹

Sonnenschein Lipót és a sertésvételi jegyek

A fonyódi húsiparosok²⁶² 1941. végén panasszal fordultak a jegyzőhöz, aki az alábbi átíratot intézte a somogyi főispánnak: „*bejelentem, hogy Fonyód község folyó évi november hóra a Magyar Állat és Állattermékek ki-
viteli szövetkezetétől 18 darab sertésvételi jegyet kapott a húsiparosok részére, akik között ezen jegyek, az előző 3 évi vágások alapján %-os arányban lesznek mindig kiosztva. Fonyód községben 4 keresztény mészáros és hentes és 1 zsidó mészáros van, de ezen utóbbinak vegyeskereskedő és egyéb bevételi forrása is van. Miután %-os arány elosztása alapján épp a zsidó mészárosnak kellene a legtöbb sertésvételi jegyet kiadni, a többi négy keresztény húsiparos — akik kizárólag csak ezzel foglalkoznak — a legnagyobb tiltakozásukat jelentették be ezen elosztás ellen és azt követelik, hogy Sonnenschein Lipót zsidó, akinek más jövedelme és keresete is van, ne kapjon egyet sem. Mély tisztelettel kérek utasítást a fentiekre. Fonyód, 1941. november hó 5. May József jegyző.*”²⁶³ A főispán november 12-én az ügyet továbbította az alispánnak²⁶⁴, aki december 31-én a következőket válaszolta a fonyódi jegyzőnek: „*sertésvágási jegyekből zsidó iparúzők kizárásának jogi alapja nincs. Nem teszek észrevételt az ellen, ha a zsidó hentes megfelelően kevesebb jegyet kapna és az így nyert jegyek a többi húsiparos közt osztana szét.*”²⁶⁵ A főispán, mint közellátási kormánybiztos a főszolgabíróhoz fordult 1942. január 23-án, amikor is tudomására jutott, hogy „*Fonyód községben levő zsidó húsiparos, akit a múlt év*

Sonnenschein Lipót pecsétje

folyamán árdragításért megbüntettek s aki bét féle iparendedéllyel²⁶⁶ is bír a keresztény húsiparosok megélhetését veszélyeztetve ezideig ugyanolyan mennyiségű vételi jegyet nyert a községi előljáróságtól, mint a keresztény húsiparosok együttvéve. Felbívom főszolgabíró urat, tegye vizsgálat tárgyává, hogy a zsidó húsiparos részére kiadott vételi jegyek a keresztény húsiparosok megélhetési viszonyait nagy mértékben rontja-e s amennyiben igen, utasítsa a fonyódi előljáróságot, hogy a sertésvételi jegyeket csak a keresztény húsiparosok részére adhatja ki a jövőben. Eljárásáról jelentést kérek.”²⁶⁷ A főszolgabíró a jegyzőtől arról kért kimutatást, hogy „az elmúlt 3 hónapban a fonyódi mészárosok egyként és havonként hány disznó levágására kaptak engedélyt, továbbá, hogy Sonnenschein Lipót mészáros és bentes iparon kívül mivel foglalkozik, még van-e vagyona és az miből áll.”²⁶⁸ A főszolgabíró február 10-én jelentette a főispánnak, hogy „Sonnenschein Lipót fonyódi mészáros és bentes ezideig kevesebb sertés levágására kapott engedélyt, mint a többi fonyódi húsiparosok. Figyelemmel azonban azon körülményre, hogy Sonnenschein Lipót más iparokkal is foglalkozik és hogy megfelelő vagyona van, továbbá, hogy folyó évtől kezdődően a községek igen csekély szám sertés vágására kapnak engedélyt, egyidelyűleg utasítottam a fonyódi jegyzőt, hogy Sonnenschein Lipótnak a jövőben ne adjon ki sertésvételi jegyet.”²⁶⁹ Ugyancsak február 10-én kelt utasításában felhívta a fonyódi jegyző figyelmét, hogy „Sonnenschein Lipót fonyódi húsiparosnak további rendelkezésemig sertésvételi jegyet ne adjon ki.” Mindezen intézkedések után érthető módon Sonnenschein panasz tett a vármegyei illetékeseknél, ezzel kapcsolatban március 20-án az alispán a főszolgabíróhoz intézett levelet.²⁷⁰ A főszolgabíró április 3-án az alispánnak összefoglalta az ügy eddigi részleteit és a tett intézkedéseket. Az alispán viszontválaszában április 10-én — tekintettel a beérkezett panaszra — utasította a főszolgabírót, hogy „vizsgálja ki a többi bentesek a forgalom zavartalan lebonyolítására elégségesek-e. Kérek jelentést: A sertés vásárlási engedélyeket az utóbbi hónapokban Fonyód községben a bentesek felhasználták-e.” A jegyző a főszolgabíróhoz intézett válaszában tudatta, hogy a „keresztény bentesek a forgalom zavartalan lebonyolítására elégségesek volnának, ha elegendő sertésvásárlási engedély állana rendelkezésre. Épp a keresztény húsiparosoknak panaszára lett Sonnenscheintől elvonva a sertésvágás, mert a sertésvásárlási engedélyek csekély száma miatt, még kevesebb jutott a keresztény iparosoknak, akik csupán csak a vágások, illetve a húsipari

foglalkozásból élnek, nem úgy mint Sonnenschein, akinek van egyéb megélhetése is. Egyben tisztelettel jelentem, hogy fel nem használt sertésvásárlási engedély egy hónapban sem maradt."²⁷¹

SONNENSCHN LIPÓT

rőfös, fűszer, vegyesáru kereskedése és mészárszéke

———— BALATON-FONYÓD. ————

Állandóan nagy raktárt tartok rőfös- és fűszeráruban u. m.: czukor, kávé, liszt, só, friss élesztő, naponta friss tea-vaj, sajt, amerik. petróleum, friss házi kenyér, tej és tejtermékek, bor, sör, pálinka palackokban, ásványvizek, fa és szén stb. minden e szakmába vágó cikkekből.

Mészárszékeomben naponta frissen vágott marha-, borju- és sertéshusok állandóan kaphatók.

Szolid és pontos kiszolgálás!
Minden rendelés házhoz lesz szállítva

A főszolgabíró a jegyző válaszát 1942. április 24-én továbbította az alispánnak. Egy hónap múlva, május 29-én az alispán a főszolgabírónak küldött levelében ismerteti Jambrich Alajos fonyód-alsóbélatelepi lakos kívánságát, aki azt kérte, hogy Sonnenschein Lipót részére a sertésvágási jogot biztosítsák. Az alispán utasította a főszolgabírót, hogy *„értesítse fent nevezettet, hogy a fonyódi két keresztény magyar húsiparosra való tekintettel Uraságodnak Sonnenschein Lipóttól a sertésvágási jegy elvonása tárgyában hozott rendelkezését megváltoztatni módjában nem áll.”*²⁷² Az ügy lezárásaként június 8-án a főszolgabíró hasonló tartalommal továbbította a fonyódi jegyző felé a levelet.

Gárdonyék és a lovak

Gárdony Pálné férje volt a híres pusztaberényi ménes tulajdonosa, amelyről 1943-ban ezt írták: *„Dr. Gárdony Pál, egyik legrégibb és legnevesebb ügető-tenyésztőnk, az 1920-as években kezdett telivértenyésztéssel foglalkozni. Somogymegyei birtokán, Pusztaberényben nagyobb szabású telivérménest rendezett be, mely számottevő sikereket ért el. Kancái közül mindjárt az első, a rendkívül termékeny Pimpó szerzett sok értékes tenyész sikert. Dr. Gárdony Pál tenyésztése teljesen egyéni. Kancáit rendszeresen a ménesében felállított, bérelt fedezőménekkel párosítja, s múltban Guzman, Pillanat, Link, Mutatós fedezett szép eredménnyel. Két év előtt bérbevette Pauly Hartmann őrnagytól a Franciaországból importált Catiminit, mely egy-két jobb kancát kivéve, a teljes állományt fedezi. Catimini (sm. 1927. Saint Just-Cote Rotie) a francia pályákon több sík- és ugróversenyben 700.000 frankot nyert díjakban. Ivadécai internacionális sikert értek el Franciaországban, Belgiumban, Spanyolországban és Németországban. A ménesben eddig sok jóvérű kanca volt felállítva, a legszebb tenyészeredményt az Osztrák kanca-díj stb. nyerő Pimpó érte el. Eddigi tíz ivadéka közül Orpington (Preis von Wien stb.) második a Szent István-díjban, Buccaneer Rennenben, a Preis der Oester, Renner und Campagnereitergesellschaftbn stb.), Vinkó H. (Esterházy Memorial, Őszi-díj, Városligeti-díj, Tátrai, Prince of Wales handicap, több nagy versenyt nyert Jugoszláviában stb., helyezve az Alagi-díjban, Hatvani-, Balatoni-, Bérczy Károly-díjban, Erzsébet Királyné-díjban, Batthyány Hunyady-díjban, Egyesített Nemzeti és Hazafi-díjban stb.), Bimbó H. (Szent István-díj, Augusztusi handicap stb., második az Igazgatósági-díjban stb.)*

és A tempo voltak a legeredményesebbek, továbbá Ugotin, Ultimó G., Dumping és Duke of Law. A ménés jelenlegi állománya a következő tíz kanca: Csalfanő (pk. 1939. Link-Öreg Signora), Csecse-Becs (sk. 1932. Finale-Ceres), Felbő II. (pk. 1938. Priel-Gutrune), Fontgillarde (sk. 1937. Epinard-Iturea), Jola II. (sk. 1928 Javornik-JoIa), Lady Lawless (pk. 1923. Son in Law-Entanglement), Lina (sk. 1938. Link-Fecske), Progressiva (pk. 1935. Ascanio-Partagas), Reménység (stpk. 1930. Viceroy-Stefania), Torzsa (pk. 1939. Torero-Zula).²⁷³

Magyar Ügetőderby eredményei

Év	A győztes			Idő	Táv (méter)	Tenyésztő
	neve	neme	Származása			
1926	H. Leon	m.	(Granat - Leona)	1.31.2	3250	Gárdony Pál dr.
1932	Nevadian	m.	(Brother Peter - Figlia d'Indiana)	1.29.0	3200	Gárdony Pál dr.
1935	Ráma	k.	(E. Colorado - Dáma)	1.27.9	3200	Gárdony Pál dr.

Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint Fonyódon 29 zsidó élt.

Virányi Egon adománya a községnek

Egy fonyódi földtulajdonos, dr. Virányi Egon 1941. szeptember 9-én a község részére ajándékozott 20 darab Pesti Magyar Kereskedelmi Bank részvényt kb. 18 ezer pengő értékben egy 300 négyszögöl területtel, azzal a kikötéssel, hogy azon községi kultúrház (népkönyvtár, olvasóterem, kultúrház) épüljön 1943. október 1-ig. Ennek kapcsán egy öttagú bizottságot választottak, amelynek tagja volt az adományozó is. A község ugyanakkor a határidőt 1945. november 1-ig kérte meghosszabbítani, amihez Virányi nem járult hozzá. A község kötelezte magát, hogy a hiányzó, kb. 12 ezer pengőt előteremti.²⁷⁴ A fonyódi községi képviselő-testület 1941. november 24-én rendkívüli ülést tartott, amelyen a kultúrház építése volt a téma. Úgy döntöttek, hogy a községháza mellett lévő Fejes Pál-féle telket megveszik 10.500 pengőért, és arra építik fel a kultúrházat. Hangsúlyozták, hogy a Virányi Egontól és feleségétől kapott részvények eladásából befolyt összeget is kizárólag a megjelölt célra lehet

fordítani. Szükségesnek tartották azt is, hogy a leventék oktatására is alkalmas legyen az épület, mert ilyen nincs a községben. A telek megvásárlása azért is volt szükséges, mert *„közvetlenül a községháza tőszomszédságában”* volt, és a *„községi telekkel együttvéve sokszorta alkalmasabb, mint magában véve ugyanakkora terület különállóan.”*²⁷⁵

A fonyódi jegyző 1942. február 28-án igazolta, hogy Virányi Egon fonyódi tőzegtelepe hadiérdekű üzem, 50-100 fő közötti a munkáslétszám.²⁷⁶ Az Országos Földhitel Intézet (OFI) 1943. május 14-re meghirdette Virányi Egon ingatlanainak birtokbavételét, amelyre meghívta a községet is.²⁷⁷ A következő évben aztán, mivel Virányi zsidó vallású, az OFI vette át fölbirtokát és ingatlanát, és 1944-ben megszűnt adózó lenni²⁷⁸, holott éveken keresztül szerepelt a fonyódi virilis listán, 1940-ben például Fekete Gyula mögött a 2. helyet érdemelte ki 1676,68 pengő megfizetésével.²⁷⁹

Zsidóknak fürödni tilos!

A község képviselőtestülete 1942. június 13-án rendkívüli közgyűlést tartott, amelynek tárgya a községi fürdőkabinok kiadása volt. A kabinárok meghatározása mellett arról is döntöttek²⁸⁰, hogy *„Zsidók a községi partfürdőt nem használhatják”*²⁸¹, *részükre kabin ki nem adható.* Indokként felhozták azt, hogy *„A kabinhasználati díjakat a község nem emeli, mert a víz olyan nagy területet elvitt, hogy a nyaralók kényelmére úgyszólván semmit a község adni nem tud. Éppen ezen oknál fogva, de a keresztény nyaralók kívánsága következtében is a zsidóknak a partfürdő használatát megtiltja, hogy az amúgy is szűk helyet el ne foglalják.”*²⁸² Egy hónappal később ismét összeült a képviselőtestület, mert Cs. M.-né és J. I.-né a községtől kabint kívántak bérelni. A július 13-án megtartott ülésen úgy határoztak, hogy *„a 28/kgy-1942. sz. képviselőtestületi határozat értelmében nevezettek részére fürdőkabint nem ad ki és a községi fürdőben a fürdést nem engedélyezi.”* Indoklásnak azt hozták fel, hogy *„kivételt nevezettekkel szemben sem tehet. Igaz, hogy az 1939. IV. t. c. alapján mindketten mentesek a törvényhátrányos rendelkezései alól és nem tekintendők zsidónak [...], azonban az 1941. XV. t. c. 9. §-a”*²⁸³ *alján mindketten zsidónak számítanak. A község képviselőtestülete pedig kivételt tenni nem akar és így nem járul hozzá nevezettek kérelméhez. A község vagyona hasznosításánál jogosított bérlőit megválasztani, akkor, amikor a víz által elmosott fürdőpartja olyan kicsi, hogy a ke-*

resztény családok részére sem elég a hely, és az ő részükről nyilvánult meg első sorban az a kívánság, hogy a zsidók ott ne fürödhessenek, mert el nem férnek, azért is hogy egy-két zsidócsalád miatt az összes fürdőbérleőt el ne veszítse, vált szükségessé tett intézkedése a hozott véghatározat értelmében. Fonyód község 11 km hosszúságban terül el a Balaton mellett és ebből a községi part 260 méteres, amelyből fürdés céljára csupán 30 méter használható. Így ha itt ki is vannak zárva, még elég alkalmas hely marad más részen a zsidók részére fürdésre.”²⁸⁴ A határozat ellen a két fiatalasszony férje, Cs. M. és J. I. élt fellebbezéssel Somogy vármegye alispánjánál. Mint írják „Nem tartjuk kizártnak, főként pedig nincs módunkban megcáfolni, hogy a névtelenség homályában megbújó — magyar lelkűséggel soha össze nem egyeztethető — egyes idegen szélsőséges világnézetet valló keresztények között akadott olyan is, aki ilyen kérelmet terjesztett elő, de joggal állítjuk, hogy többen vannak azok a keresztények, akik a képviselőtestület vonatkozó határozatát elítélik. Ami a partfürdő kicsi voltának érvelését illeti, nagyon is látszónak tartjuk, mert két személy befogadására még bőségesen akadna hely, hiszen a számszerint előttiünk ismeretlen mennyiségű — cca 20 — kabin közül most is fősaisonban is 5-6 kabin állandóan üresen áll.” A két férfi sérelmesnek találta azt, hogy szóban előterjesztett kérelmüket sem vették figyelembe. Ezek szerint „mindkettőnknek gyermekeink vannak, akik az 1941. évi XV. t. c. 9. §-ának 3. bekezdése²⁸⁵ alapján sem esnek a zsidókkal egy tekintet alá, mert csak két nagyszülőjük számít zsidónak, a szülők a házasság megkötésekor — 1939. január 1-e előtt — keresztény hitfelekezet tagjai voltak, azok is maradtak és gyermekeik is annak születtek. Ezt a kérelmünket sem vette figyelembe a községi képviselőtestület a határozat meghozatalánál és ezzel a magatartásával szét tagolt két családot és megfosztott annak lehetőségétől, hogy együtt mehessenek a kérdéses strandra fürödni. Az anyákat a határozat arra kárhoztatja, hogy férjeiktől és gyermekeiktől távol, valahol az isten szabad ege alatt a Balatonpart bokrokkal fedett részén vetkőzzenek és fürödjenek, feltéve, ha az említett partbirtokos olyan jószívű, hogy ezt egyáltalán megengedné... a községi képviselőtestület feleségeinktől a vonatkozó határozat meghozatala és jogerőre emelkedése előtt — tehát a saison elején — már a községi strandfürdő használatát megtiltotta és ezzel gyermekeinket is megfosztotta — úgyszólván egész nyárra — annak lehetőségétől, hogy a Balatonban fürödhessenek, mivel mi mindketten — főként nyáron — munkával annyira túlterhelt emberek vagyunk, hogy csak igen ritkán van időnk gyermekeinkkel fürödni menni. Főként pedig azért sérelmezzük a

községi képviselőtestület vonatkozó határozatát, mert tudomásunk szerint az egész Balatonpartján — Fonyód községen kívül — egyetlen fürdőhelyen sem hoztak hasonló határozatot, noha azzal az érvel, amellyel Fonyód község képviselőtestülete elő áll, bizonyára más fürdőhelyeken is érvelhetnének. [...] Fonyód, 1944. július 25. J. I. — Cs. M.”²⁸⁶ Somogy vármegye alispánja véghatározatában²⁸⁷ kimondta, hogy „A 28/1942. kgy. számú véghatározat azon részét, melyben a képviselőtestület kimondja, hogy zsidók a községi partfürdőt nem használhatják és részükre kabin ki sem adható, valamint a 31/1942. kgy. számú véghatározatot egész terjedelmében megsemmisítem.” Ez a határozat - végigjárva a hivatalos utat -, a nyár vége felé közeledve, 1942. augusztus 19-én született meg.

Dukesz Zoltán, az árdrágító

Dukesz Zoltánt 1944. januárjában az „uzsorabíróság mint büntetőbíróság árdrágító visszaélés vétsége miatt Dukesz Zoltán ellen indított bűnügyben nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő ítéletet: Dukesz Zoltán vádlott 56 éves, izr. vallású, vízvári születésű, fonyódi lakos, magyar állampolgár, bázás, rőföskereskedő, katona volt, ír-olvas, vagyona van, büntetlen előéletű, bűnös 1 rendbeli folytatólagosan elkövetett árdrágító visszaélés vétségének kísérletében. A kir. bíróság ezért: Dukesz Zoltán vádlottat 500 P, azaz Ötszáz pengő pénzbüntetésre ítéli. [...] A bíróság a bűnjelként őrzött, a bűnjeljegyzék 1. tétele alatti 3 db zsebkendő, 2 pár szürke női zokni, három pár férfi zokni elkobzását elrendeli. Indoklás: Vádlott beismerő vallomást tett, azt a főtárgyalás egyéb adatai megerősítik. A bíróság a következő tényállást állapítja meg: vádlott Fonyód községben lévő üzletében 1943. év október havában közelebről meg nem határozható napon 2 pár olyan női harisnyát, amelynek legmagasabb árát az arra jogosult hatóság 4 P 14 f-ben határozta meg és amely ár a harisnyákon fel is volt tüntetve, kidörzsölte ezen árakat és helyette páronként 8 P 8 f-ért adta el B. Györgyné fonyódi lakosnak. Továbbá 12 drb férfi zsebkendőből, melynek legmagasabb árát az arra jogosult hatóság 7 P 69 fillérben szabta meg és amely ár a zsebkendőkbe belenyomva azokon fel volt tüntetve, magasabb 9 P 80 f-es árjelzéssel látta el és ezekből 9 drb-ot ismeretlen vevőknek eladott. Ugyancsak 3 pár férfizokniból és 2 pár női zokniból a gyárilag rábélyezett, hatóságilag megszabott 2 P 70 f-es árakat kidörzsölte, illetve teljesen eltüntetni igye-

kezett és azokat 11 P. 20 f-es árjelzéssel látta el. Lengyeltóti, 1944. január 11-én.”²⁸⁸ Amikor Dukesz Zoltán a fonyódi halotti anyakönyv tanúsága szerint már nem élt²⁸⁹, vegyeskereskedését kérte kiutalni — fronton szerzett érdemei elismeréseképpen — G. Béla osztópáni lakos.²⁹⁰

Bleier Pál és Kerekes Aurél, a „fajgyalázók”

Bleier Pált 1943 januárjában ítélték 100 pengő pénzbüntetésre és 1 évi hivatalvesztésre, mert nevezett „62 éves izr. vallású fonyódi lakos üveges bűnös az 1941. évi XV. t.c. 15. § 2. bek.”²⁹¹ ütköző magyar faj meggyalázásának folytatólag elkövetett vétségében. Indoklás: Bleier Pál vádlott zsidó létére Fonyódon 1941. év október 10. napja óta folytatólagosan több ízben B. Hugóné sz. Sz. Mária tisztességes nem zsidó nővel házasságon kívül nemileg közösült. Vádlott a tényállás szerinti bűncselekményben való bűnösségét beismerte. Kaposvár, 1943. január 18. M. Ferenc s.k. kit. tvszéki. t. elnök.”²⁹²

Ugyancsak ezt a vétséget követte el Kerekes Aurél. A m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának bűnügyi osztálya levelet intézett Fonyód község előljáróságának, amely szerint „A fajgyalázás vétségével gyanúsított Kerekes (Klein) Aurél budapesti 1896. évben szül. izr. nős asztalosmester 1942 nyarán Balatonfenyvesen levő villájában együtt lakott H. Rózsi magyarbonos nemzsidó tisztességes nővel, majd a feltűnés elkerülése céljából H. Rózsi részére Fonyód-Alsóbélatelepen egyik Balatonfenyves felőli villába vett ki lakást, de továbbra is együtt töltötték idejüket. T. Józsefet ballgassák ki az ügyben. Mit tud arról, hogy a gyanúsított zsidó H. Rózsival nemileg közösült vagy azzal együtt lakott, vagy egyébként olyan körülmények között volt együtt, hogy a nemi közösülésre alkalmuk nyílhatott. Mit tud a tanú arról, hogy H. Rózsi ott lakásának költségeit ki fizette, H. Rózsi és a gyanúsított zsidó érintkezése milyen volt (tegezték egymást, karonfogva jártak, csókolóztak, bizalmasan összesimultak, stb.), jártak-e szórakozni együtt.”²⁹³

Zsidó tulajdonú ingatlanok sorsa

Zsidó ingatlanok értékesítésével kapcsolatban a földművelésügyi miniszternek írt levelet a község jegyzője, miután a lengyeltóti járási főszolgabíró

erre kötelezte. A levélből kiderül, hogy „Fonyód községben zsidó ingatlan-tulajdonosok eladtak, illetve átadtak december 9-ig

1. Sonnenschein Lipót 1 kat. hold 595 n-öl

2. Cs. M. -né szül. R. T. 1 kat. hold 1085 n-öl

3. Rózsa Miklós 1 kat. hold 1085 n-öl

4. Pollák Henrik 123 n-öl

5. Vadász Mihály és neje 132 n-öl

6. Stadler István 300 n-öl

7. Kun László és társa 1034 n-öl

8. Deutsch Artúr 112 n-öl

9. Kruchina Manóné 27 kat. hold 1117 n-öl

Összesen: 33 kat. hold 583 n-öl

Az 1., 2., 3. sorszám alattiak ajándékozták rokonuknak az ingatlanokat, [...], a 9. sorszámú ingatlantulajdonos, mint részes birtokos társ pedig nov. 5-ike előtt adta át ingatlanilletőségét, amely a kitüntetett területnek felel meg, fiának, aki nem számít zsidónak.

Az alább felsorolt tulajdonosok nem adták át ingatlanukat:

[...]

11. Dukesz Zoltánné Fonyód 240 n-öl.

Fonyód, 1943. febr. 8. községi jegyző. ²⁹⁴

Winkler Ignác

A csendőrség különös előszeretettel nyomozott a zsidók hírterjesztései után. Winkler Ignác kereskedő a Korona kocsmában a nyomozás szerint kijelentette, hogy szeretné kiböjtölni és megérni azt, hogy Sz. József és társai megbűnhődnek és a Hangyaszövetkezet előtti fán lógnak, s „Ha ez a kívánsága beteljesedik, akkor ő olyant csinál, amelyet még a világ nem látott!” Winklert kikérdezte az őrs járőre, azonban ő tagadta, hogy ilyen kijelentést tett volna, sőt, Sz. József sem kívánta, hogy Winkler ellen eljárás induljon, ugyanakkor a járőrvezető „nevezett zsidónak ezen kijelentéséért valamint nemzeti és politikai szempontból való megbízhatatlanságáért” internálását javallotta. 1944. május 3-án hallgatták ki Lengyeltótiiban a főszolgabírói hivatalban Winkler, aki tagadta a csendőri feljelentésben foglaltakat, mondván „Van annyi eszem, hogy a mai viszonyok között ilyen kijelentéseket nem teszek. [...] Azt mondtam, hogy ha a háborúnak vége lesz, olyan mulatást

csapunk, hogy még a kutyák is szafaládét fognak enni.” Az ügy tanúja, F. József kocsmáros a főszolgabíró előtt vallomását némileg módosította, e szerint *„vendéglőmben fent nevezett többször megfordult.... fent nevezett azt mondta, »ha vége lesz a háborúnak olyat csinállok hogy Jóskám olyat még nem láttál.« Azt nem hallottam, hogy fent nevezett fenyegetőzött volna vagy fel akart volna valakit akasztani. Fent nevezett majdnem naponta megfordult vendéglőmben, de tőle soha sem hallottam a napi politikára vonatkozó kijelentéseket, már azért sem, mivel vendéglőmben általában jobboldali érzelmű egyének szoktak megfordulni, és nem is mert volna fent nevezett zsidó a feljelentésben szereplő kijelentéseket tenni.*” Elmondta még, Winkler többször jelezte neki, hogy Gy. István és Sz. József állandóan jelentgetik és ijesztgetik üzletében, félrehúzták a függönyt és ezt ő már nem bírja. Erre F. József azt tanácsolta neki, hogy ha nem bírja, akassza fel magát. Egyébként Winkler állítólag Gy.-t és Sz.-t csirkefogóknak és striciknek nevezte. A véghatározat alapján Winklert - a közrend megóvás érdekében - rendőrhatalósági őrizet alá helyezték, mert a megállapítás szerint nemzetvédelmi szempontból megbízhatatlan. A tolonclevél szerint Winkler, Sulsárkányban, 1885. szeptember 1-én született, termete közepes, szeme színe kék, kopasz, orra alakja rendes, bajusza őszes barna, szakálla borotvált, különös ismertető jele, hogy bal kezének három ujja csonka.²⁹⁵

Még ezt megelőzően történt egy feljelentés ellene, ugyanis *„Április 1-én a járőr észlelte az üzletek ellenőrzése alkalmával, hogy Winkler Ignác fonyódi lakos üzletében számla nélkül vannak textilárúk és ezen árukon eladási ár nem volt feltüntetve. Beismerte, hogy 1942. és 1943. évben vásárolta a bűnjel címszó alatt tárgyalt textilárúkat különböző kereskedőktől. Hogy melyiket kitől vásárolta és mikor, azt megmondani nem tudja. Arra sem emlékszik, hogy az árúkat mennyiért vásárolta, számlát róluk nem kapott, mert a rendesnél magasabb áron adta. Védelmére előadta, hogy nagyon kevés anyagot kapott rendes áron, azért vásárolta meg az üzletben számlák nélkül talált árúkat. Ő a vételárhoz csak a megengedett haszonkulcsot számolta fel. Hogy ezekből az árúkból kinek és mennyit és mennyiért adott el, arra nem emlékszik. Bűnjel 14 darab különböző színű női kombiné, kb. 40 méter selyem.*” Az április 13-án lefolytatott eljárás során Winkler beismerte, hogy *„1944. március hónapban Fürst Ödön látrányi lakostól vásárolt 20 méter szövetanyagot, méterenként 100, összesen 2000 pengőért. 3 fonyódi lakosnak méterenként 1332 pengőért adott el az anyagból. Az anyagból ki volt dörzsölve a batóságilag megállapított ár.*” N. Teréz 1944. május 9-én kérte, hogy a Fonyód,

Ripka Ferenc utcában K. Aladár tulajdonában lévő 1 szoba-konyhás lakást, amelyet akkor Winkler Ignác bérelt, neki utalják ki.²⁹⁶

Weiler Dezső szidalmazása

Két Fonyódon szolgálatot teljesítő csendőr tett feljelentést Weiler Dezső ellen 1944. május 13-án. *„Nevezett a Fonyód község előljárósága folyó hó 7-én a Balatonba zubant és onnét kiemelt és hősi halált halt 2 német katonának koporsójának bevitelére rendelte ki. Nevezett ezen kirendelésének eleget is tett, azonban folyó hó 9-én a hulláknak a beszállításánál jelenvolt T. József sírásónak azt a kijelentést tette, hogy »Kibaszott velem, mert azoknak a piszkos németeknek a koporsóját emelgettette velem.« Nevezett Weiler zsidó azon kijelentésével, hogy azt mondta, hogy Piszkos németek koporsóját kellett emelgetni a népek között erős felháborodást idézett elő, majd pedig azon fegyveres erőknél a tagjának a holttestét nevezte piszkosnak, a kik a M. kir. fegyveres erővel vállvetve hazájukért és egész Európáért áldozták életüket és haltak hősi halált, ezért nevezett zsidónak a méltó büntetésképp és a többi zsidók előtt való elrettentő példaképpen internálását javaslom. Weiler Dezső zsidó a fent írt kijelentését T. József és V. Istvánné előtt a V.-né fűszerüzletében jelentette ki. Nevezett egyén ellen [...] a lengyeltóti kir. járásbíróshoz megbalt ember emlékének meggyalázásáért a feljelentést megettem. Járőr: T. István csendőr járőrvezető és M. József csendőr.”* Tíz nappal később, május 24-én a lengyeltóti járási főszolgabíró hivatalában vettek fel jegyzőkönyvet. T. József azt vallotta, hogy *„A feljelentésbeli alkalommal én ástam a hősi halott német katonák sírját. Az egyik rendőr rendelte ki Weilert, hogy ő segítkezzen. Weiler nem akart jönni ill. sok idő elmúlt, hogy nem jött, erre én érte mentem és az ágyból kiszedtem akkor jelentette ki, hogy: na alaposan kitölt velem, mert német koporsót emeltetett velem. Másnap a V. féle üzletben mákdarálás közben ismét kijelentette előttem, hogy: alaposan kitölt velem, mert német koporsót emeltetett velem. Más kijelentésről tudomásom nincs.”* Weiler a jegyzőkönyvben rögzítettek szerint tagadta, hogy a feljelentésben említett és állítólagosan általa tett kijelentést tőle elhangzott volna, mint mondta: *„Hogy T. József miért tett ellenem valótlannul feljelentést, azt nem tudom, mert sokszor együtt dolgoztam vele, eddigi foglalkozásom napszámos.”* A többi fonyódi üldözöttel együtt őt is Tabra szállították.²⁹⁷ Amikor az internálása ismét szóba került, a tabi főszolgabíró

június 22-én azzal zárta le az ügyet, hogy Weiler ütődöttnek látszik. *„Az internálását nem tartottam szükségesnek, annál kevésbé sem, mert tudomásom szerint hamarosan el lesznek szállítva a németek által.”*²⁹⁸

Wéber Bertalanné

Május 16-án internáltatta a főszolgabíró Wéber Bertalanné özvegyasszonyt, amiért elmaradt a lakásbejelentése. *„Wéber Bertalanné Kohn Cecilia fonyódi lakost, aki 87 éves, zsidó vallású, köveskáli születésű, háztartásbeli rendőrhatalósági felügyelet alá helyezem. Vele szemben lefolytatott kibágási eljárás után rendőrhatalósági felügyelet alá helyezni kellett.”*²⁹⁹

Horovitz család

T. József a csendőrségen feljelentette Horovitz Lászlóné helyi lakost. T. József Horovitzné szikvízüzemében kocsis volt, és még 1943. augusztusában azt mondta, hogy *„hiába bíznak a német győzelemben, azok úgysem győznek, illetve, hogy azok a piszkos németek úgysem nyerik meg a háborút, hanem azt az angolok fogják megnyerni!”* Tolnai akkor azért nem jelentette fel Horovitznét, mert *„félt, hogy az akkor elbocsátja állásából.”* Május 27-én a csendőrségi internálási javaslatot a tabi főszolgabíró megkapta és június 3-án, mivel Horovitzné ekkor már a gettóban volt, az ügyet „ad acta” tette.

Rádiók, kerékpárok, lemezjátszók

J. I. nyugdíjas csendőr főtörzsőrmestertől azért vették el a helyi csendőrőrs javaslatára először a rádióját, mert felesége zsidó rokonsága azt esetleg ott a lakásán hallgatja. Kerékpárjára és írógépére is sor került, mivel dacolva a faji előítélettel, 1935-ben nem keresztény lányt vett feleségül. A rádióelkobzásnak április 28-i jelentésében a helyi csendőr törzsőrmester - állambiztonsági okokból nagy szerepet tulajdonított. A főszolgabíró ezért a május 11-i véghatározatában 24 óra alatti elkobzását rendelte el. Ezután J. I. is leadta rádióját. Igénylésére rövidesen féltucatnyi helyi személy és szerv jelentkezett.³⁰⁰ J. I.-né rádiózással kapcsolatos kihágása később is munkát adott a községnek:

„T[árgy]: J. I.-né kibágása. A községbázán lefoglalva lévő s tárgyban nevezett tulajdonát képező rádióról Diósbegyri Ernő mérnök úr felkeresésével és közbejöttével állapítassák meg, hogy avval lehet-e Londont fogni. Lengyeltóti, 1944. augusztus 9.”³⁰¹ Az elkobzott rádiókat aztán szeptemberben kellett a postán átadni. „Tárgy: A zsidók tulajdonában volt rádió vevőkészülékek körüli eljárás. Kimutatás: A Fonyódfürdő községi postahivatalnak átadott rádió készülékekről:

A készülék volt tulajdonosának neve	Gyártmánya	Lámpák száma
Stadler István Elektrogramofon (8 drb hanglemez, 2 törött)	Telefunken Tonalit	6+2
J. I.	Philips	2+1
Sonnenschein Tibor (Ripka Ferenc u.)	Philips (rossz állapotban)	2+1
Sonnenschein Lipót (Ripka Ferenc u.)	Philips	3+1
Dukesz Zoltán (Ripka Ferenc u.)	Philips	2+1

Szakértő hiányában lepecsételve adatott át.

*Fonyód, 1944. szeptember 19. vezető jegyző*³⁰²

J. I.-t a fonyódi jegyző kész tények elé állította október végén, amikor közölte vele, hogy „Főszolgabíró úr telefon rendelete alapján az 1939. évi II. tc. 97§-a³⁰³ szerint segédmotorját, női kerékpárját teljes felszereléssel, valamint írógépét a fonyódi magyar hadikórház részére bizonytalan időre igénybeveszem. Fenti járműveket és az írógépet azonnal tartozik a községbázánál beszolgáltatni.”³⁰⁴

A hadikórház részére dr. T. Elek orvos főhadnagy, az 532. sz. hadikórház parancsnoka 1944. november 13-án írt levelében a helyi elöljárósággal tudatta, hogy „A címnél használatban lévő Sonnenschein zsidó írógépét a hadikórház részére igénybeveszem.”³⁰⁵

Szeptember közepén a tanító a fonyódi római katolikus fiúiskolában megszervezendő légoltalmi riasztószolgálat céljára kért a községbázánál letétbe helyezett volt zsidó tulajdonú rádiók közül egyet, hogy „200 tanuló biztonságba helyezhessünk.” A főszolgabíró válaszában elutasította az igényt, mondván „az összes zsidó tulajdonban volt rádió a postahivataloknak adandók át.”³⁰⁶

A rádiók mellett a kerékpároknak is nagy keletje volt. A községi jegyző je-

lentette 1944 áprilisában a lengyeltóti főszolgabírónak, hogy „A csendőrség 6 kerékpárt vett őrizetbe, és pedig Stadler Istvántól 1 drb férfi kerékpárt; Práger Antaltól 1 drb férfi kerékpárt, Horovitz Lászlónétól 1 drb férfi kerékpárt, Sonneneschein Lipóttól 1 drb női kerékpárt, Dukesz Zoltántól 1 drb női kerékpárt, Hajmási Gábortól 1 drb gyermek kerékpárt. Ugyancsak a csendőrségen van a Sonneneschein Lipóttól elvett írógép is. Tisztelettel kérjük a kerékpárokat Fonyód község részére a kézbesítő rendőrök ellátására a községnek meghagyni... A csendőrség által igénybevett 2 drb kerékpár jó állapotban van, míg a Horovitz Lászlónétól elvett kerékpár nem jó állapotban van. Fonyód, 1944. április 29. községi jegyző”³⁰⁷

Stadler Istvántól nem csak a lemezjátszóját és a biciklijét vették el, hanem a lengyeltóti főszolgabíró visszavonta a fegyverviselési- és tartási engedélyét is.³⁰⁸

A csendőrőrs már március 31-én észlelte a házkutatáskor az ott lakó zsidók között, hogy Horovitz Lászlónénál több szappan és dohány volt. A főszolgabíró feljelentésére 1944. június 26-án 50 pengőre büntette. Horovitzné ekkor már egy hónapja a tabi gettó lakója volt. A lengyeltóti főszolgabíró július 12-én nem foganatosíthatónak véleményezte a kihágási ítéletet, mivel „teljesen ismeretlen helyre lett szállítva s tartózkodási helye fel nem kutatható.”³⁰⁹

Löbl Leóné csomagjai

1944. március 25-én „az őrs bizalmasan arról értesült, hogy Löbl Leóné pécsi lakos, Fonyód községhez tartozó Fonyódligetre, R. István lakására egy nagy csomagot küldött, valószínűleg értékeit akarja rejtteni.. Az őrs ez ügyben a nyomozást bevezette, melynek során R. István [...] fonyódligeti lakos, nyugalmazott rendőr törzssőrmester előadta, hogy folyó hó 24-én kapott egy levelet Löbl Leóné pécsi lakostól, amelyben értesítette őt, hogy egy ládában csomagja érkezik a fonyódligeti vasútállomásra. A levélben küldött egy megbatalmazást is, amely megbatalmazás szerint ő jogosult Löbl Leóné csomagját a vasúton kiváltani. E megbatalmazás alapján a csomagot ő ki is váltotta és a lakásában elhelyezte addig, míg Löbl Leóné fonyódligeti lakására megérkezik. Hogy a csomagban mi van, azt nem tudja, valószínű élelmiszer, de ő az élelmiszercsomaggal a vasútállomáson szállítási engedélyt nem kapott. Mivel a csomag fuvarlevele mellé szállítási engedély nem

*volt mellékelve, az volt a gyanú, hogy a küldött élelmiszert Löbl Leóné szállítási engedély nélkül szállította. Járőr a csomagot ellenőrizte, melyben a mellékelt szállítási engedélyben feltüntetett élelmiszerek voltak, de R. István a szállítási engedélyt felmutatni nem tudta. A pécsi IV. nyomozó al-osztályparancsnokságnak, 1944. március 28-án kelt parancsa szerint Löbl Leóné pécsi lakosnak 220/1944. szám alatt kiállított szállítási engedélye megvolt a csomagban szállított élelmiszerek szállítására. Mivel bűncselekmény nem forog fenn, járőr a nyomozást abbahagyta, a Csendőrségi Szolgálati Utasítás feljelentést senki ellen sem tesz.*³¹⁰ Április 29-én hasonló értesülés alapján Fonyódon öt villában (Cs. M., Éber Gusztávné, Hajmási Gábor, Grünfeld Sándor, Práger Andor) tartottak házkutatást és ott elsősorban kerékpárokat foglaltak le.³¹¹

Zsidó holmik rejtegetése

Érthető, hogy a lakosság egy része nem merte vállalni az üldözöttek ingóságainak az elrejtését. Konyhai, háztartási eszközöket vett át megbízásból március 21-én Cz. Istvánné budapesti zsidó ismerősétől. „1944. május 31-én az őröt névtelen levélíró levélben arról értesítette, hogy idős Cz. Istvánné fonyódi lakos zsidó vagyont rejteget. Az őr járőre az ügyben a nyomozást lefolytatta és a következőket állapította meg. Idős. Cz. Istvánné szül. B. Katalin [...] előadta, hogy 1944. március 21-én levelet kapott Gutman Benőné budapesti lakos villa tulajdonostól, akinek a villáját ő szokta kezelni. A levélben Gutmanné arra kérte őt, hogy a villájából az ottlévő tárgyakat szállítsa az ő lakására, hogy azt el ne lopják. Ő ezen levél vétele után Gutman Benőné tulajdonát képező villából az ő lakására a következő tárgyakat vitte el, amit elvitele után Fonyód község elöljáróságának be is jelentett. Járőr Cz. Istvánné fonyódi lakosnál talált illetve bejelentett zsidó tárgyakból a következőket vette őrizetbe: [a kimondottan konyhai használati tárgyak felsorolása]. A fent írt tárgyakat az őr járőre Cz. Istvánné fonyódi lakostól mint bejelentett zsidó tárgyakat őrizetbe vette és átvételi elismervény ellenében Fonyód község elöljáróságának adta át. Megjegyzés: Az őr járőre Fonyód község elöljáróságánál megállapította, hogy Cz. Istvánné a nála lévő tartott és Gutman Benőné tulajdonát képező tárgyakat a község vezető jegyzőjénél még 1944. március utolsó napjaiban bejelentette, azzal, hogy azok Gutman Benőné megbízásából az ő lakásán vannak. Mivel megállapí-

tást nyert az, hogy Cz.-né a zsidó tárgyakat Fonyód község elöljáróságához valóban bejelentette, így bűncselekmény nem forog fenn, ezért a járőr a további nyomozást abba hagyta és feljelentést Cz.-né ellen nem tett.”³¹²

Április 20-án „az órs járőre Cz. István és D. János fonyódi községi esküdtek közbe jöttével Sonnenschein Lipót (Dr. Ripka Ferenc u. 46. sz. alatti) lakos zsidó vegyeskereskedő üzlet és raktárhelyiségében 55 dkg dióbélt, 110 dkg drázsét összesen 832 P[engő]; Vadász Miksa fonyódi lakos vegyeskereskedő üzlet és raktárhelyiségében 3 kg keksz süteményt [...] összesen 371 P; Dukesz Zoltán fonyódi lakos vegyeskereskedő üzlethelyiségében összesen 79 P értékben mint romlandó élelmi cikkeket talált. Megjegyzés: A felsorolt és romlandó cikkeket a járőr a község elöljáróság közbe jöttével azért vette el nevezett zsidóktól, mert üzlet és raktárhelyiségeik a község elöljáróság által zár alá lett helyezve és hogy meg ne romoljon, értékesítés végett V. Pál fonyódi lakos Hangya üzletvezetőnek átvételi elismervény alapján át lett adva.”³¹³

A bélatelepi villatulajdonosok élelmezésének megoldása is gondot okozott a háború alatt. A jómódú, felelős pozícióban dolgozó urak azonban kapcsolataik révén sok mindent el tudtak intézni.³¹⁴ A Bélatelep liszttel és a tejjel való ellátása problémás volt, ezzel kapcsolatba írt a község jegyzőjének, May Józsefnek ’ministerelnökség’ fejléces borítékban és levélpapíron dr. Cs. László miniszteri titkár, bélatelepi villatulajdonos: „Hallom, hogy a lisztellátás terén nehézségek vannak, aminek okát nem tudtam megérteni. Ha ebben az ügyben valamit tenni kell, igen szívesen és sürgősen interveniálok bárhol. Nagyon kérem, hogyha erre szükség van, sürgősen szíveskedjék tájékoztatni, hogy hol akadt el a dolog és kinél kell közbelépni. [...] a másik kérdés a tej. Itt Bélatelepnek csak azt a kívánságát óbajtom kifejezésre juttatni, hogy a tejnek, legalább is Béla-

Vadász Miksa üzlete korabeli képeslaprészleten

telepre jutó részét, teljes egészében V.-néhez³¹⁵ szállítsák, mert ő van legközelebb a telephez. Eddig is minden téren ő szolgálta ki legelőzékenyebben a telepeseket, akik egyéb bevásárlásaikat is nála végezvén, onnan egyúttal a tejet is elbozathatták. Szeretnénk, ha a lezárt zsidó üzletek felosztásra kerülő árukészleténél is ez a szempont lenne V.-ét illetőleg az irányadó. Úgy hiszem ennek semmi akadálya sem lehet, mert mint önálló keresztény kiskereskedő, ki becsületes munkával és előzékenységgel szolgálja ki vevőit és ezen felül három fiúgyermeket is tisztességesen felnevelt, erre a támogatásra mindenképpen érdemes. Eltekintve ettől, a községtől nyugatra eső lakott részek is elsősorban hozzá járnak vásárolni.”³¹⁶

Sonnenschein Tibor és családja

Sonnenschein Tibor ellen azért indítottak eljárást, mert március végén egyik pesti munkaszolgálatos bajtársával feleségének egy pár cipőtalpat küldött, amit a vonaton a fonyódi csendőrök a szennyes ruha mellett megtaláltak. Sonnenschein ellen 1944. október 30-án az eljárást azért hagyták abba, mert ismeretlen helyen tartózkodott.³¹⁷

A fonyódi csendőrőrs 1944. április 8-án jelentette a főszolgabírónak, hogy az őrs járőre a hónap 4-én arról értesült bizalmasan, hogy Sonnenschein Tiborné rősfőskereskedő 1 pár gumitalpú cipőt adott el P. Elekné fonyódi lakosnak a hatóságilag megállapított árnál magasabb áron és azt P.-né vásárlási könyvébe sem írta be.

Gyanúsított:

Sonnenschein Tiborné Friedmann Magda * 1914. május 13-án izr. zsidó, férjes, fonyódi illetőségű és odavaló Dr. Ripka Ferenc u. 76. lakos htb. 1 gyermek anyja, írni-olvasni tud, állítása szerint büntetlen. Beismerte, hogy 1944. március 31-én 1 pár gumitalpú gyermekcipőt adott el P. Elekné fonyódi lakosnak 32 pengőért, amit a vásárlási könyvébe sem írt be P.-nének, azért, mert a cipőről neki nincs számlája és azt gondolta, hogy így akkor azt a vásárlási könyvbe sem kell beírni. Tagadta, hogy a cipőt 42 pengőért adta volna el P. Eleknének.

Tanú:

P. Elekné * 1919. fonyódi lakos előadta, hogy 1944. március 31-én Sonnenschein Tiborné fonyódi lakos kereskedőtől 1 db 36-os számnagyságú gu-

mitalpú cipőt vett gyermeke részére, amiért Sonnenscheinnének 42 pengőt fizetett, mert nevezett azt olcsóbbért nem volt hajlandó eladni, neki pedig a cipőre szüksége volt. Sonnenschein Tibornénak a figyelmét ő felhívta vásárláskor arra, hogy a cipő eladást a vásárlási könyvébe írja bele, mert ő úgy tudja, hogy gumitalpú cipőt csak könyvre lehet vásárlni. Sonnenscheinné azonban azt felelte, hogy ezt nem szükséges és így nem is írta be.

Megjegyzés:

Mivel az eladott cipőről sem számla, sem pedig semmiféle okmányt Sonnenscheinné nem tudott felmutatni, így a hatóságilag megállapított ára csak onnan volt meg tudható, hogy gyanúsított beismerése szerint a cipőt 32 pengőért vette és őszinte azért is adta el, azonban ez nem fedti a valóságot, mert a tanú bemondása szerint a cipőt ő nem 32 pengőért, hanem 42 pengőért vette, amit határozottan állít, mert Sonnenschein Tiborné először 45 pengőért akarta eladni, azonban mivel a tanú azt nem volt hajlandó megfizetni, így 3 pengőt leengedett és csak 10 pengővel adta magasabb áron, mint ő vette. Így tehát gyanúsított a cipőért 10 pengővel többet kért ill. fogadott el.

Mivel a tanúnak a feljelentésben szereplő cipőn kívül másik cipője nincs, így a járőr a cipő őrizetbe vételét mellőzte.³¹⁸

Kelendő ingatlanok

Ingatlanokért a különféle egyletek és szövetségek is jelentkeztek. Elsősorban a falusi levanteegyesületek aktivizálódtak és a legnagyobb házakat kérték kiutalni.

A községi jegyző 1941. október 27-én a lengyeltóti járási levante parancsnokságnak azt írta, hogy bár eddig is szerettek volna a levante egyesületnek sportpálya részére területet adni, azonban nem volt rá pénzük, ugyanakkor most *„mégis áthatva a népnevelés szempontjából felbecsülhetetlenül fontos és honvédelmi érdekeket is szolgáló szükségességből, foglalkozik azzal a gondolattal, hogy levante otthon részére telket vásárol a község, és azon levanteotthonot létesít. Ugyancsak a jelenleg zsidóbirtoknak számító Hajdú Leó és József tulajdonát képező területből kért a község 5 kat. holdnyi területet sportpálya részére.”*³¹⁹ A Fonyódi Levante Egyesület sportpálya, gyakorlótér létesítését tűzte ki célul, ezért kérte lefoglalt zsidó birtok ingatlant juttatását a földművelésügyi minisztertől.³²⁰

Fonyód levanteparancsnoka is kinézett egy zsidóházat. Az indok is készen

állt, hiszen „a levente egyesületi élet kifejlődésének útjában állott azon körülmény, hogy nem volt levente otthon. Ebben az évben a zsidóingatlanok igénybevételével ideiglenes otthonhoz jutottak. Azért ideiglenes, mert a leventék nagy létszáma miatt kicsinek bizonyult. Azonban nagyobb zsidó épület nem volt. Fonyód, 1944. évi augusztus hó 14-én. községi v. jegyző”³²¹

A fonyódi levente egyesület elnöke a község előljáróságához fordult kérésével, s azt a jegyző - akit a kérés elbírálásában a járási leventeparancsnok is támogatott - továbbította 1944. május 9-én a járási főszolgabíróhoz, mondván „Fonyód előljárósága kéri, szíveskedjen a fonyódi Vízi Levente Otthon részére özv. Korvin Lajosné tulajdonát képező lakóházat kiutalni. Tulajdonosok zsidók, ennél fogva kiköltözködésük [sic!] esetén megürül. Vízi Levente Otthon Fonyód községben nincs, eddig megfelelő helyiség hiányában a község biztosítani nem tud. A vízi leventék száma 24 fő. Mint levente intézmény közérdekű intézménynek tekintendő.” A házat 1944. november 8-án utalták ki, mivel ott addig német katonák állomásoztak.³²² A fentivel szinte mindenben megegyező kérés a fonyódi levente otthon részére irányult, ekkor özv. Horovitz Lászlóné és Horovitz Lajos tulajdonát képező lakóházat kérték kiutalni. A fonyódi leventék száma 252 volt. Miután ebben az épületben is németek állomásoztak³²³, a kivonulásuk és bútorok leltározása után 1944. november 8-án kapták meg a leventék a Bartók Béla u. 2. sz. alatti házat.³²⁴ Ennek előtte azonban M. Ferenc Fonyód községi irodatiszt, miután egy pince-lakásban volt kénytelen meghúzni magát, 1944. május 8-án azzal a kéréssel fordult a főszolgabíróhoz, hogy „Fonyód községben a zsidó lakások megürülése esetén az özv. Horovitz Lászlóné és fia, Horovitz Lajos tulajdonát képező lakóházat, mint községi tisztviselőnek kiutalni.” A lakás május 25-én ürült ki, 27-én kiutalták M.-nak.³²⁵

Üzletek, zsidók

A községben lezárták a zsidó üzleteket.³²⁶

Névjegyzék a lengyeltóti járásban tartózkodó zsidókról. (1-470 fő)³²⁷

sorszám	sorszám	Név	Születés éve	Születés helye	Anyja neve	Lakhely
		mentesült Cs. M.-né R. T.	1908	Fonyód	Kohn Mária	Fonyód
		mentesült J. I.-né S. P.	1915	Fonyód	Dukesz Malvin	Fonyód
1.	63.	Dukesz Zoltán	1887	Vízvár	Szlovák Katalin	Fonyód
2.	64.	Dukesz Zoltánné	1889	Budapest	Stadler Rózsa	Fonyód
3.	65.	Dukesz Márta	1927	Balatonzamárdi	Lichtenstadter Olga	Fonyód
4.	183.	Halmi Hugó	1885	Losonc	Schelmit Hermin	Fonyód
5.	184.	Halmi Hugóné Beyer Sarolta	1888	Bp.	Frankl Berta	Fonyód
6.	185.	Horovitz Lászlóné Wéber Róza	1887	Osztopán	Kohn Cecília	Fonyód
7.	186.	Horváth Istvánné Sonnenschein Irma	1884	Fonyód	Müller Mária	Fonyód
8.	187.	Horovitz Lajos	1908	Lengyeltóti	Wéber Róza	Fonyód
9.	249.	Kerbolt Lászlóné	1900	Rakasz	Hercskovics Ilona	Fonyód
10.	287.	Lichtenstedter Gyuláné özv.	1870	Nagykároly	Glasser Száli	Fonyód
11.	298.	Neufeld Ilona	1934	Kaposvár	Bleier Róza	Fonyód
12.	330.	Réti Adolf	1878	Debrecen	Kohn Fáni	Fonyód
13.	378.	Sonnenschein Tiborné Friedmann Magdolna	1914	Tolnatajási	Neuhart Ilona	Fonyód
14.	379.	Sonnenschein Judit	1939	Székesfehérvár	Friedmann Magdolna	Fonyód
15.	380.	Sonnenschein Lipót	1885	Fonyód	Müller Mária	Fonyód
16.	381.	Sonnenschein Lipótné Dukesz Malvin	1883	Nagyatád	Szlovák Karolin	Fonyód
17.	382.	Sonnenschein Magda	1924	Fonyód	Dukesz Malvin	Fonyód
18.	383.	Sonnenschein József	1913	Fonyód	Dukesz Malvin	Fonyód
19.	384.	Sonnenschein Tibor	1911	Fonyód	Dukesz Malvin	Fonyód
20.	385.	Stadler István	1903	Szombathely	Weisz Teréz	Fonyód
21.	386.	S. Sándor	1943	Fonyód	E. Katalin	Fonyód

22.	428.	Wéber Bertalanné Kohn Cecília	1861	Köveskál		Fonyód
23.	429.	Vadász Miksa	1887	Szőlősgyörök	Wilhelm Róza	Fonyód
24.	430.	Vadász Miksáné	1897	Udvard	Leichner Fáni	Fonyód
25.	443.	Winkler Ignác	1885	Sulsárkány	Rosenberg Fáni	Fonyód
26.	444.	Winkler Ignácné	1895	Szentimre	Stern Fáni	Fonyód
27.	445.	Weiler Dezső	1900	Alsódörgicse	Stern Fáni	Fonyód
28.	446.	Weiler Irma	1888	Zalagyömrő		Fonyód

Horovitz szikvízgyár

A bezárt Horovitz szikvízgyár igen „kapós” volt, többen is igényt tartottak rá. Az első igénylő Sz. József fonyódi lakos volt, aki 1944. április 19-én kérte a főszolgabírótól „*Horovitz Lászlóné zsidó szikvízgyáros üzemét.*” Az orosz fronton eltöltött egy éves szolgálattal indokolta igényét.³²⁸ Az üvegeket igyekezett megszerezni az egyik igénylő. Mint levelében írta „*Alulírott K. János fonyódi lakos azzal az alázatos kérelemmel fordulok a tekintetes főszolgabíró Úrhoz, hogy Fonyódon a Horovitz féle zsidó lezárt szikvízgyárból a szódás valamint a kristályos üvegeket nekem anyagi felelősség mellett közhasználatra kiadatni szíveskedjék, legalább addig, amíg a szóban forgó üzlettel további intézkedés nem történik. Kérésem támogatására felhozom a következőket: A./ Én Fonyódon a két gyár vevőkörét az én kevés üvegemmel már most sem tudom ellátni. B./ Az idén a fürdőszéken is korábban kezdődik, mint máskor, mivel a városokból ideköltöztek nagyon sokan a légitámadások elől. Kérésem ismétlése mellett vagyok Fonyód, 1944. május 23. bazafias tisztelettel K. János szikvízgyáros*”³²⁹ Egy másik fonyódi, M. Gyula is kéréssel fordult a lengyeltóti főszolgabíróhoz. Az válaszában arról tájékoztatta a fonyódi jegyzőt, hogy „*Fent nevezett 75%-os hadirokkant kérte a Horovitz féle szikvíz üzem átadását. Javaslatát fent nevezett részére tegye meg. Tudomásom szerint a Horovitz-féle ingatlan a leventeotthon céljait fogja szolgálni. Uraságod tegyen javaslatot arra nézve is, hogy a szikvízüzem esetleg hol lenne elhelyezhető. Lengyeltóti, 1944. jún. 19. szolgabíró*”³³⁰ S. Gyula is szikvizet üvegeket kért, a főszolgabíró október 5-én azonban válaszában arról értesítette, hogy „*a Horovitz féle szikvízgyár átadása folyamatban van, így onnan az üvegeket nem adhatom ki.*”³³¹

Üzletek, ingatlanok igénylése

Más fonyódi üzletekre is volt jelentkező, sőt, volt olyan, aki válogatott is. B. Sándor Budapestről a fronton eltöltött idejére hivatkozva adta be igényét a Ripka Ferenc u. 18. sz. alatti Weiler Rózsi féle textilüzletre, árukészlettel együtt. Indokként felhozta, hogy „*Jelen esetben Fonyód községben egyáltalán nincs keresztény textilkereskedő, így hazafias kötelességemnek tekintem minden tudásommal azon lenni, hogy a fent nevezett község hasznos, dolgos polgára legyek.*”³³² Később, miután jobban átgondolta kérését újra tollat ragadott s a következő levelet fogalmazta: „*Alulírott hivatkozással személyes beszélgetésünkre tisztelettel érdeklődöm, hogy a Weiler Rózsi féle textilüzletre valamint árukészletre lévő igényem milyen stádiumban van? Ha lehetséges kérelmemet oda módosítanám, hogy az állomás mellett levő Vadász-féle üzlethelyiséget kérném, mert központi fekvésénél előnyösebb volna [...]* Budapest, 1944. június 20. B. Sándor.”³³³

A községi jegyző írt Székesfehérvárra 1944. május közepén azt tudakolva, hogy „*Bruck Mária, Bruck Bernadette és ifj. Nagy Imre székesfehérvári lakosok nem zsidók-e? Nevezetteknek itt állataik vannak és az állatok tartója nem akar mulasztást elkövetni azzal, hogy nem tudva esetleg zsidó vagyont tart.*” Nem késett sokat a válasz, a hónap végére kiderült, hogy „*Bruck Mária és Bruck Bernadette egyik szülője ugyan zsidószármazású egyén, de a hatóság tudomása szerint az 1941. évi XV. tc. 9. §-ának harmadik bekezdése értelmében nem esnek a zsidókkal egy tekintet [alá], ifj. Nagy Imre pedig a hatóság tudomása szerint keresztény származású.* Székesfehérvár, 1944. május 24. a polgármester nevében főjegyző.”³³⁴

A lengyeltóti járási főszolgabírónak kellett jelenteni „*azon bezárt zsidó üzleteket, amelyek élére vállalati vezető kirendelése közérdekből szükségesnek mutatkozik.* Lengyeltóti, 1944. június 10.”³³⁵

A különböző, zsidók által elhagyott ingatlanok igénylése is általános volt. Az egyik fonyódi így írt a lengyeltóti főszolgabírónak: „*Nagyságos főszolga bíró úr! Tisztelettel megkérném a nagyságos főszolga bíró urat! Amenyiben a főjegyző úrnak az utasítása szerint már bent is voltunk lengyel totiba és igényeltünk a részünkre egy lakást amelyben Vadász Mihály fűszer kereskedő lakot és az igénylés ki is jött a községbázához a mi számunkra. És értesítést kaptunk róla hogy ez a lakás S. Magdának lenne kiadva egy helytelen intéz-*

kedés szerint. Amelyben a lakást én érdemelném mint családos ember, Nem pedig ő egy — egyedül áló nő aki bármely vilában kaphat egy bebutorozott szobát magának. Maradok Tisztelettel B. Imre köműves. Kelt 1944. június 3-án Fonyód” A községi jegyző azt jelentette a főszolgabírónak, hogy „*Vadász Mihály zsidó lakása nem tulajdona, hanem csak bérlője volt. A zsidó rendelet értelmében a kitelepítésük folytán a bérleti viszony megszűnt, B. Imre csak a tulajdonossal S. István budapesti lakossal tárgyalhat bérbe vétele tárgyában.*”³³⁶ B. Imre nem hagyta annyiban, június 9-i levelében nehezményezte, hogy S. Magda protekcióval kapta meg a lakást akkor, amikor „*nékem pedig nincs semmi protesálóm és akkor még nevezett azt a kijelentést tette, hogy én biába járok az említett lakás ügyében bárbová.*” Kéri a jegyzőt, miután „*a lakás nékem lett kiutalva, kegyeskedjen megakadályozni azt, hogy azt némi protekciós ne vehesse el.*” B. Imre ezután sem kapta meg a kérdéses lakást, ezután a Frank villát kérte (Garam u. 5.)³³⁷

Július 24-én a Magyar Megújulás Pártja megyei vezetője, Tényi Kálmán a lengyeltóti főszolgabíróra arra kéri, hogy adjon utasítást a fonyódi közjegyzőnek, „*aki búzodozik az elől, hogy a pártot helyiséghez jutassa, miszerint utalja ki a pártunk hivatalos helyisége részére a Guttman zsidó házát.*” Az ügynek augusztusban a pártfelosztás tett pontot a végére.³³⁸ A házra több igény is érkezett, 1944. május 17-én M. Béla, a polgári iskola tanára kérte a főszolgabíróra, hogy „*Fonyódon a Szent István utca 17. sz. alatt lévő Guttman Hermann*”³³⁹ *állandó budapesti lakos izraelita ember tulajdonát képező lakóházát kerttel együtt részemre kiutalni. Bátorkodom hivatkozni a legújabb zsidótörvényekre.*” Felhozta még azt is, hogy 1943. október 1. óta Fonyódon a Szent István Polgári Iskolában tanít, s eddig az apácák adtak neki szállást. A főszolgabíró a kérést elutasította arra hivatkozva, hogy a házat a községi orvos kapja meg.³⁴⁰ A házat október 12-én a szolgabíró „*dr. Haragos Ferenc községi orvos fonyódi lakos részére Fonyód községben Szent István u. 17.*”³⁴¹ *sorszám alatt lévő lakóházát, mely Guttman Hermann budapesti lakos tulajdonát képezi, kiutalom azzal, hogy csak az esetben foglalható el, ha a zsidó ingóságok a pénzügyi batóságok által felleltározva és elvive lettek.*” A házban addig dr. Márfy Oszkár lakott, akit október 13-án utasítottak arra, hogy 24 órán belül hagyja el azt, miután „*Guttman Hermann tulajdonát képező Szent István utcai lakás dr. Haragos Ferenc községi orvos részére nyert kiutalást.*” Az orvos azért kapta meg a lakást, mert „*bat tagú családdal rendelkezik és részére máshol megfelelő lakást biztosítani nem járt sikerrel.*”³⁴² Ugyanakkor a fonyódi jegyző May József 1944. május 31-én dr. B. Emil köror-

vosnak Várszentmihályra a következő néhány sort küldte: *„Most látod, már válogathatnál a lakásokban. Van zsidó ház, amit igénybe lehet erre a célra venni. Szieberth is katona.”*³⁴³

Gy. István szabómester fonyódi lakos 1944. május 11-én kérte a főszolgabíró *„Sonnenschein Lipót egyik házában 2 szoba mellékhelyiségekből álló lakást kiutalni.”* Nevezettnek 1 szobás lakása volt, azt használta műhelynek is, 5 élő gyermeke mellé várták a hatodikat. A főszolgabíró 1944. november 14-én kiutalta a lakást.³⁴⁴

B. Károlyné fonyódi lakos MÁV vonatkísérő neje 1944. május 19-én kérte a főszolgabíró, hogy utalja ki részére *„Fonyód községben Sándor u. 16. sz. alatti Lukács Miklósné tulajdonát képező lakóházból 1 szoba konyhát. A fent nevezett tulajdonos zsidó, tehát a villát el nem foglalhatja.”* A főszolgabíró június 21-én kiutalta számára a kérdéses lakást.³⁴⁵ Ugyanerre a lakásra adott be igényt R. Lajos mezőgazdasági munkás is 1944. június 12-én. Kérte a *„Sándor utcában levő Lukács Miklósné zsidó háztulajdonos üresen álló lakásából egyszoba konyhás helyiséget lakás céljára bérletfizetés mellett kiutalni.”*³⁴⁶

Májusban Fonyód zsidó lakosságának el kellett hagynia otthonát és a kijelölt tabi gettóba költöznie.³⁴⁷

A tabi gettó felé

Április 5-én a csendőrség által ellenőrzött községi névsor szerint először 31, majd 28, illetve a bevonultatások, internálások és 2 fő mentesítése miatt, május 20-án a községi jegyző szerint *„Fonyód községből összesen 19 kitelepített zsidó lesz útbaigazítva a tabi gettóba.”*³⁴⁸

Az elhurcolt fonyódiak a következők voltak:

Dukesz Zoltán

Dukesz Zoltánné Lichtenstadter Olga

Lichtenstadter Gyuláné Stadter Róza

Winkler Ignáczné Weiler Rózsi

Weiler Imre

Sonnenschein Tiborné Friedmann Magda

Sonnenschein Judit

Sonnenschein Lipót

Sonnenschein Lipótné Dukesz Malvin

Sonnenschein Magda

Halmi Hugó

Halmi Hugóné Berger Sarolta

Horovitz Lászlóné Wéber Róza

Vadász Miksa

Vadász Mihályné Reisz Ella

Réti Adolf

Réti Adolfné Sunsten Margit

Bleier Pál

Neufeld Ilona

Az elhurcoltak közül 2 fő tért vissza a koncentrációs táborból.³⁴⁹

1944. május 24-én, a gettóba költözés előtt Dukesz Márta 18 éves lányt, aki barátnőjéhez csillag nélkül átment a szomszédba, feljelentették, és másnap a lengyeltóti főszolgabíró rendőrhatalósági őrizet alá helyezte. Ezt június 20-án a sárvári kisegítő toloncházban közölték vele. *„Dukesz Márta előírás ellenére a sárga csillagot nem viselte s ezen viselkedéséért is internálását kívánatosnak véltem elrendelni. Lengyeltóti, 1944. május 25.”* Fellebbezés után a vármegye főjegyzője június 12-én az ítéletet helybenhagyta.³⁵⁰

Akik itt maradtak

Két fonyódi fiatalasszonynak (J. I.-né S. P. és Cs. M.-né R. T.) és egy férfinak (S. J.) vegyes házasság miatt kényszerlakhelyül a Várhegy u. 11. számú házat jelölték meg és csendőrfelügyelet alá helyezték őket.³⁵¹

A fonyódi jegyző 1944. november 14-én a főszolgabíróhoz intézett jelentésében felterjesztette a Fonyód községbe áttelepített zsidók névjegyzékét. A jegyző értesítette a csendőrorsöt és a nemzetőrséget, hogy a Várhegy u. 11. sz. alatti kijelölt zsidó lakást bevásárlás céljából naponta 10 és 12 óra között a sárga csillag megjelölésével hagyhatják el, valamint délután 2 és 3 óra között fogadhatnak látogatókat, de csak a legközelebbi hozzátartozóikat. Felhívta ugyanakkor a kijelölt zsidó ház lakóit, hogy maga a ház is *„sárga csillaggal megjelölendő.”*³⁵²

Fonyód községbe áttelepített zsidók névjegyzéke

Folyó szám	Név	Születési év	Születési hely	Volt lakóhely	Házastársának foglalkozása	Gyermekeinek neve és születési éve
1.	G. Ferenc	1903.febr.5.	Szöllősgyőrök	Balatonlelle	Háztartásbeli	Valéria 1927, Iván 1943.
2.	S. József	1913.márc.21.	Fonyód	Kisberény	Háztartásbeli	S. 1943
3.	Cs. M.-né szül. R. T.	1908.	Fonyód	Fonyód	gazdálkodó	György 1940, Miklós 1943, Péter 1943.
4.	F. Gusztávné szül. F. Erzsébet	1896.jan.14.	Lengyeltóti	Lengyeltóti	Állampénztári tanácsos	-
5.	G. Béláné szül. F. Franciska	1902.máj.6.	Badacsonytomaj	Táska	Kereskedő	István 1933, Éva 1937.
6.	Özv. H. Ottóné szül. R. Olga	1884.nov.22.	Budapest	Lengyeltóti	Volt m. kir. főállatorvos	Iván 1910, Erzsébet
7.	J. I.-né szül. F. P.	1915.	Fonyód	Fonyód	ny. csendőrorrm.	R. A.
8.	N. Lászlóné szül. R. Ilona	1903.jún.15.	Somogyzil	Lengyeltóti	Szabó mester	László 1937, Zsuzsa 1941.
9.	Z. Jánosné szül. W. Eszter	1880.márc.16.	Szilágycseh	Balatonlelle	Máv. nyugbérés géplakatos	Ferenc 1903, László 1905, Ilonka 1907.

Az 1941. október 25-én Lengyeltótiban kelt jegyzőkönyv szerint S. József izraelita vallású fonyódi lakos (* 1913), mint vőlegény és E. Katalin (*1914) r. kat. vallású fonyódi lakos, mint menyasszony kijelentették „közös és egyetértő abbéli akaratukat, hogy az általuk célbavett házasságból származandó összes gyermek az anya vallását, tehát a római katolikus vallást kövessék.”³⁵³ A Somogy vármegyei alispán 1941. május 14-kelt iratában megengedte „E. Katalin fonyódi lakos vegyeskereskedőnek, hogy cukornak közvetlenül a fogyasztók részére történő árusításával foglalkozhasson.” Azonban 1942. január 10-én már így írt: „E. Katalin fonyódi lakostól 1914. május hó 14-én kelt 12023/7-1941. sz. végbátározatommal megadott cukorkiskereskedői kijelölést visszavonom. Megokolás: A rendelkező rész értelmében bátároztam, mivel megállapítottam, hogy fentnevezett kijelölő végbátározatom meghozatala után zsidónak tekintendő személlyel házasságot kötött. Mivel pedig Fonyód községben a cukorforgalom zavartalansága elegendő számú kiskereskedő kijelölésével már biztosítva van, kijelölésére közszempontból szükség nincs.” E. Katalin március 5-i felülvizsgálati kérelmét a közellátásügyi minisztérium osztályfőtanácsosa elutasította.³⁵⁴

Az élet (és az igénylés) megy tovább

Az Országos Társadalombiztosító Intézetből érkezett sürgetés „Bleier Pál üvegkereskedő terhén szereplő 172 pengő 90 fillér társadalombiztosítási járulék hátralék behajtása iránt. Címet még 1944. évi június hó 7-én szabályszerűen megkerestük. Kaposvár, 1944. augusztus 4.”³⁵⁵

Más hivatalok is próbálták behajtani az elmaradt befizetéseket. Az Első Magyar Általános Biztosító Társaság kaposvári főügynöksége 1944. július 5-én „A zsidó tulajdont képező tárgyak tűzbiztosításának fenntartására vonatkozó rendelete értelmében a kirendelt zárgondnok vagy közgyám gondoskodik [...] a Tek. Körjegyzőség nyújthat felvilágosítást arról, hogy ki lett a zárgondnokul kijelölve, [...] kérjük méltóztassék közölni, hogy az alatt megnevezett zsidó felünknek ki a tárgondnoka, egyben tisztelettel kérjük méltóztassék a gondnokot a díj kiegyenlítésére felhívni.”³⁵⁶

Név	Lakhely	Biztosított vagyon tárgy	Tartozás díj Pengőben
Lendler Dezső	Fonyód-Sándortelep	nyaraló	19.30

Vadász Mihályné	Fonyód	áruk	22.20
Dr. Fekete Gyula	Fonyód	Nyaráló (Figura)	9.72
Dr. Fekete Gyula	Fonyód	épület	24.90
Dr. Fekete Gyula	Fonyód	épület	5.36
Vadász Mihályné	Fonyód	áruk	30.70

A nyár folyamán, amikor Fonyódról már elhurcolták s a tabi gettóba zárták a helyi izraelitákat, megsokasodtak a hátrahagyott értékekre, ingó- és ingatlan vagyona igényt tartó levelek, kérések. Volt, aki nem saját részre kért ingatlant, hanem másnak, annak megszorult helyzetére való tekintettel: „*Kedves Jegyző úr! A napokban volt nálam egy asszony, ki magát K. Zoltánnénak mondta. Az ura lakatos, jelenleg kinn van a fronton. Az asszony Pécsről jött Fonyódra lakni, két kis gyermeke van, most várja a harmadikat és nagyon kért, hogy a zsidó lakások közül valami rendesebbet utalnának ki számára, mert a mostaniban a fejükre csorog az eső és ha valami fát adnának neki, mert három kis gyerekkel nem tud állásba menni, amit a gyerekek után kap nem elég a megélhetésre. Nagyon kérem nézzzen utána a dolgoknak és ha lehetséges segítsen rajta. Szívélyesen üdvözlí Sz. Sándorné Lengyeltóti, 1944. július 11.*”³⁵⁷

A Horovitz család összes értéke „gazdára talált”. B. János fonyódi lakos az alábbi nyilatkozatot tette: „*kijelentem és kötelezettséget vállallok arra nézve, hogy a m. kir. kincstár tulajdonát képező (Horovitz féle) 'Ravasz' nevű 6 éves v. deres és 'Ráró' nevű 5 éves deres, berélt lovakat — amelyek használatomban vannak — 8 napon belül visszaállítom régi kondíciójukba. Amennyiben ezen vállalt kötelezettségemnek eleget nem tennék és a lovakat a gazda gondosságával nem tartanám, úgy a lovakat visszaadom. Fonyód, 1944. augusztus 1. B. János*”³⁵⁸

A fonyódi posta nehéz helyzete is terítékre került. A lengyeltóti főszolgabírónak 1944. augusztus 5-én írt levél szerint „*A fonyódfürdőtelepi postabivatal jelenleg a postamester saját házában van elhelyezve. A postamester megrongált egészségére való tekintettel azonban nyugalomba készül és így az egész ház ingatlánára — ahol jelenleg a postabivatal van elhelyezve — szüksége lesz. Ezért a postamesteri lakás és postabivatal részére már most kell ház ingatlánról gondoskodnom. Felkérem, hogy a Fonyódfürdőtelepen lévő dr. Pórász Dezső orvos zsidó tulajdonos ház ingatlánát postai célra igénybe venni illetőleg biztosítani és erről értesíteni szíveskedjék. Postaigazgató.*”³⁵⁹ A posta kérelme elkészt, mert a jelzett ingatlanra koráb-

ban benyújtott kérelmére augusztus 2-án a következő határozatot kapta a Fonyódi Casinó: „A kérelemnek helyt adok és a fonyódi Casinó részére Fonyód községben dr. Pórász Dezső zsidó tulajdonát képezett lakásból azon lakrészeket kiutalom, amelyek a Pórász-Fábián féle bérleti szerződés szerint dr. Pórász Dezső részére lettek fenntartva. A lakrészek csak az esetleges zsidó ingóságok felleltározása valamint azok elvitele után foglalhatók el. Utasítom fent nevezett Társaskört, hogy a lakbér megállapítása végett a fonyódi községi elöljáróságával lépjen érintkezésbe. Megokolás: A rendelkező rész értelmében határoztam, mert a fonyódi Casinó nem rendelkezett a társaskör céljainak és célkitűzéseinek megfelelő helyiségekkel. Lengyeltóti, 1944. augusztus 2. szolgabíró.”³⁶⁰ A Posta gondjai tehát nem oldódtak meg, így szeptember közepén újabb fonyódi ingatlant néztek ki, s a lengyeltóti szolgabíró által a következő kérelemmel fordultak a fonyódi jegyzőhöz: „Postafordultával jelentse, hogy a Halmi villában lakó egyént legrövidebb időn belül hová tudja elhelyezni, ill. elhelyezését szorgalmazza, és hivatalomnak azonnal jelentse.” A válasz egy hétre rá, 1944. szeptember 21-én megszületett a kaposvári m. kir. pénzügyigazgatóságtól: „T.: Halmi Hugó fonyódi villájának kiürítése. Értesítse a postabivatalt, hogy a kérdéses épületet a pénzügyigazgatóságnak egyelőre nem áll módjában szabaddá tenni.”³⁶¹

A Pórász-féle ház (Horthy Miklós u. 17.³⁶²) lakója, F. József ugyanakkor 1944. május 26-án azt tudakolta, hogy kinek tartozik a „dr. Pórász Dezső zsidó fogorvos tulajdonát képezett ház birtok elszámolásával”, ugyanis a jövőben is bérelni szeretné és ott kifőzdét szeretne nyitni.³⁶³

Pórász Dezső orvos a kaposvári képviselőtestület tagja is volt, egész családjával a holokauszt áldozata lett.³⁶⁴

A Somogy vármegyei m. kir. Gazdasági Felügyelőség az 1942. évi XV. törvénycikk³⁶⁵ hatálya alá tartozó „dr. Gárdonyi Pálné sz. Tószegi Freund Irén és Tószegi Imre budapesti lakosok átengedésre eddig nem kötelezett Fonyód község határában fekvő cca. 110-115 kb [katasztrális hold] mezőgazdasági ingatlanát az Országos Földhitelintézet gondviselői kezelésébe adja... Kaposvár, 1944. augusztus 5.”³⁶⁶

Egy névtelen feljelentésben, Budapesten 1944. augusztus 9-én feladott levélben Májer Ludvig álnév mögé bújt egyén arról értesítette a német katonai parancsnokságot, hogy „Fonyódon Kerbolt félzsidó és felesége kikeresztelkedett zsidó azt bangoztatja, hogy bár már itt volnának az oroszok, ne a Kárpátokon túl. A rádióban állandóan ballgatja az angol, orosz híreket.

Kérem az intézkedést az ügyet sürgősen kivizsgálni mert az országra káros batással van. Májer Ludvig át utazó fürdő vendég.” A csendőrség nyomozása negatív eredménnyel járt. Kiderült, hogy „Kerbolt László fonyódi cukrász ellen tett írásbeli feljelentésben foglaltak nem fedik a valóságot, mert Kerbolt mint cukrász iparos a nagyszülőikig való keresztény származást igazolta. Az angol-orosz híreket sem tudja hallgatni, mert az üzlettől a lakása messze esik, ahol csak éjjel után szoktak tartózkodni. A feljelentés valótlanságát bizonyítja az is, hogy a Májer Ludvig név Fonyódon ismeretlen.”³⁶⁷

M. Lajosné fonyódi lakosnak a férje fronton teljesített szolgálatot, s ő 1944. augusztus 31-én a fonyódi Basch-féle zsidóbirtokból készpénzfizetés ellenében házhelyet kért. A jegyző válaszában tárgytalannak nevezte a kérést, mivel a birtok örököse nem számított zsidónak a törvények szerint.³⁶⁸

A m. kir. 10. Honvéd tüzér osztálytörzs pótütegétől 1944. szeptember 2-án érkezett levél, amelyben arról értesítik a község előljáróságát, hogy „Horovitz Lajos Fonyód, gr. Zichy Béla u. 2. sz. alatti lakos részére a fenti parancsnokság a tőle folyó év július hó 26-án a honvédség részére megvásárolt két drb szerszámmért 400 pengőt utalt ki. Ezen összeg a parancsnoksághoz vissza-érkezett azzal, hogy nevezett Fonyódról elköltözött (sic!). Kérem a Község Elöljáróságát, hogy nevezett pontos lakcímét, illetve tartózkodási helyét közölje, mert különben a részére megküldendő 400 pengőt kifizetni nem tudom.” Válaszul azt közölték szeptember 11-én, hogy Horovitz Lajos „valahol táborban teljesít munkaszolgálatot, hozzá tartozóit pedig gettóba szállították és címük ismeretlen.”³⁶⁹

A fonyódi csendőrség részére feljelentés érkezett 1944. szeptember 8-án a községben bujkáló zsidókról. M. Anna pesterzsébeti lakos a pesterzsébeti rendőrkapitányságon írásban tett feljelentést, miszerint a fonyódi Veres üdülőben pesterzsébeti zsidók bujkálnak. A csendőrfőnök kérésére az ott lévők közül mindenki igazolta magát.³⁷⁰

Szeptember végén Sz. Rudolfné — Réti Adolf fogadott lánya - fonyódi lakosnak akartak házat kiutalni, azonban kiderült, hogy „a Réti Adolf féle házban H. István rep. őrmester kibombázott lakik április óta.”³⁷¹ Sz.-né 1944. május 8-án Lengyeltótiiban kérte a főszolgabíró, mondván „Réti Adolf fonyódligeti lakos házában szeretnék magamnak lakást biztosítani, mivel a mostani lakásom lehet mondani istálló és a tetőt lebontják. Kérem a batóság támogatását arra nézve, hogy a fenti zsidó lakást megkaphassam.”³⁷² A fonyódi jegyző október végén jelentette a lengyeltóti főszolgabírónak, hogy a „Réti Adolf féle lakás nem zsidó épület, mert a tulajdonos nevezett örökbefogadott

*leánya, aki nem esik a zsidótörvény alá...*³⁷³ Ezután a főszolgabíró intézkedett s így „Sz. Rudolfné fonyódi lakos (nem zsidó) aki Réti Adolf (zsidó) fogadott leánya, nem esik a zsidó törvények alá, most a Réti lakást el kell hagynia, mivel oda a községi jegyző H. István repülő őrmester családját (3 gyerek) telepítette be, akik Horthyliget bombázása után menekültek le. Sz. nének lakásra lenne szüksége, őt B. Józsefné ordacsebi lakásába helyezi. 1944. október 27.”³⁷⁴

A nyilaskeresztes és egyéb szélsőséges pártok vezetőinek munkaszolgálatra való behívása tárgyában jelentette a fonyódi jegyző 1945. április 7-én, hogy „a Nyilaskeresztes párt vezetői és hangadó tagjai név szerint a következők: Gy. István, S. Elemér, H. János, T. Károly és H. József.”³⁷⁵

Vége a háborúnak

A fonyódi jegyző a Somogy vármegyei Árvaszéknek a távollévő zsidók részére gondnok kirendelése tárgyában jelentette, hogy „községemben Sonnen-schein Tibor zsidó vallású egyén megérkezett így ő lett a még távollévő zsidók gondnoka. Fonyód, 1945. május 26.”³⁷⁶

A fonyódi jegyző a menekültek és hazatérő deportáltak szociális gondozása tárgyában a következő jelentést tette a járási főjegyzőnek 1945. június 26-án: „A hazatért deportáltakról szerkesztett kimutatást betérjesztem és jelentem egyúttal, hogy a hazatértek gondozása, elhelyezése, illetve megélhetésük biztosítása érdekében hazatérésük óta intézkedés nem történt. A kimutatásba felvettek nem annyira pénzsegélyre, mint inkább üzletük megindításához kezdő árukészletre lennének rászorulva, mert ha részükre mód nyújthatnék iparuk, illetve üzletük megindítani, elhelyezésük véglegesen elintéztnek lenne tekinthető. Jelentem még, hogy Fonyódra eddig a következő deportáltak nem tértek vissza, akiknek visszatérésére számítani kell, így tehát nevezettek elhelyezése és gondozása idővel szükségessé válhatik. Hollétükről egyelőre megbízható értesülés nincs. Hiányzók:

Winkler Ignác 56 éves kereskedő és felesége, aki 50 éves

Weiler Dezső 45 éves kereskedő, aki nőtlen

Özv. Horovitz Lászlóné 60 éves háztartásbeli

Halmi Hugó 60 éves nyugd. tisztviselő és neje, aki 56 éves

Dukesz Zoltán 56 éves keresk. és neje, aki 46 éves

Lichinstadter Gyuláné 65 éves háztartásbeli

Sonnenschein Lipót 61 éves keresk. és neje, aki 59 éves
 Sonnenschein Tiborné háztartásbeli, aki 30 éves
 Réti Adolf ny. vasutas 56 éves és neje, aki 52 éves
 Bleier Pál 62 éves üvegező, végül
 Vadász Mihály 58 éves kereskedő.

Amennyiben a visszatértek, illetve az ezután megjövők közül egy-egy családtag részére biztosíttatik megélhetés, úgy a család többi tagja további segélyezésekre már nem lesz ráutalva, mert a kereskedésben, üzletben, trafikban, stb. az így kenyérhez juttatott családtag családja többi tagját is foglalkoztatni és eltartani képes lesz.”

Kimutatás a menekültek (deportáltak) személyi és anyagi viszonyáról

F. sz.	A menekült (deportált) neve	foglalkozása	élet kora	Vagyoni viszonyai	Miben lenne megsegítendő
1.	Horovitz Lajos	szobafestő és mázoló	38 éves	Ház és belsőség bútora nincs,	ipara folytatásához anyagjuttatás
2.	Sonnenschein Tibor	Divatáru, játék, cipő, textil kereskedő	35 éves	Szüleinek van háza és belsősége	Üzlete megindításához áru juttatása
3.	Dukesz Márta	háztartásbeli	18 éves	vagyontalan	szatócs üzlet vagy trafik juttatása
4.	Sonnenschein Magdolna	háztartásbeli	20 éves	vagyontalan	üzlet vagy trafik juttatása
5.	Vadász Mihályné	vegyeskereskedő	42 éves	vagyontalan	üzleti árú juttatása

A következő hetekben rendszeresen, július 10-én, 26-án, augusztus 10-én, 25-én változtatás nélkül a következő jelentést tette a jegyző: „*Hivatkozva június hó 26-án beterjesztett jelentésemre és kimutatásomra tisztelettel jelentem, hogy azóta változás nem történt, újabb hazatérők nincsenek. A hazatértek gondozása, elhelyezés ill. megélhetőségük biztosítása érdekében a jelentésem óta intézkedés nem történt.*” Szeptember 26-án jelentette, hogy „*Horovitz Lajos a szódagyártást megkezdte, Sonnenschein Magda időköz-*

ben Horovitz Lajoshoz férjhez ment, Sonnenschein Tibor üzletét megnyitotta, így már ezen egyének megélhetősége némileg biztosítva van. Vadász Mihályné pedig testvéréhez vagy pedig férje rokonaihoz költözött Fonyód községből. Így egyedül csak Dukesz Márta htb. megélhetősége biztosítva nincs a hazatért deportáltak közül.”³⁷⁷

A háború végeztével, 1945 nyarán felmérték az elhagyott javakat, Fonyódon a következő bejelentések történtek: „Alulírott tisztelettel bejelentem, hogy illatszertár és fényképész üzletem Fonyódon Horthy Miklós út 5. szám alatti házban van. Abáztulajdonos dr. Fekete Gyula ügyvéd kaposvári lakos, akit tudomásom szerint a nyilas éra alatt, mint zsidót deportáltak és azóta sem a nevezett bázutalajdonos, sem más hozzátartozója nem jelentkezett. A bérleti viszonyunk az 1920. évi május hó 1-től kezdődött és a legutóbbi bérösszeg, évi 1150 P volt. Kelt Fonyód, 1945. évi június 11. özv. B. Jánosné fényképész és illatszertár tulajdonos”³⁷⁸ Egy másik bejelentő, F. György panziós azt tudatta, hogy „deportált dr. Pórász Dezső tulajdonát képező ingó és ingatlan vagyontárgyait mint bérlő 1940. év november hó 25-től birtoklom és jelenleg is birtokomban vannak. 1.) Horthy Miklós út 17. sz. alatt 370 n-öl telken 4 szoba, 1 zárt és nyitott veranda, 1 fürdőszoba, 1 konyha, 1 éléskamra, cselédszoba, 2 WC-ből álló melléképület; 2.) bálószobabútor; 3.) ebédlőbútor; 4.) konyhabútor; 5.) cselédszoba; 6.) fogorvosi rendelő; 7.) fürdőszoba.

A fent felsorolt vagyontárgyak bérösszegét 1944. június hó 1-ig dr. Pórász Dezső orvosnak kifizettem. 1945. évi bérösszegeből az ingatlan adóját fizettem ki. Fonyód, 1945. július 9.”³⁷⁹ A harmadik bejelentés így szólt: „bejelentem, hogy Fonyódon, Horthy Miklós út 7. sz. alatt lévő dr. Fekete Gyula deportált ügyvéd úr ingatlanát 1935 óta bérelem és jelenleg is szerződésünk értelmében bérbe bírom. Az esedékes lakbért ill. üzletbért 1944. év június hó 1-ig dr. Fekete Gyula úrnak fizettem... Fonyód, 1945. június 7. Kerbolt László cukrász.”³⁸⁰ Ugyanezen iratcsomaghoz tartozik az a Somogyi Vince fonyódi vezető jegyző által írt jelentés is, amely szerint „az elhagyott zsidóvagyonok kutatásával és nyilvántartásával a balatonboglári zsidó tanács Sonnenschein Tibor fonyódi lakost bízta meg, e megbízás alapján ezt a munkát Fonyódon ő végzi. Az egyéb — főleg eltulajdonított — ingóságok összeszedését korábban a nemzetőrség végezte, most pedig a rendőrség végzi. A bűnjelként lefoglalt ingóságokat a régi elemi iskola helyiségében gyűjtik. Az igazolt tulajdonosoknak az ingóságot kiadják, a többit pedig tovább őrzik. Az ilyen ingóságokat el nem adták, mert remélhető, hogy azok tulajdonosa majd előbb-utóbb jelentkezni fog. Fonyód, 1945. június 19.”³⁸¹ Éppen Sonnen-

Fonyód II. világháborús zsidó áldozatainak névjegyzéke³⁸³

Név	Születési év	Születési hely	Anyja neve	Alakulat	Halál ideje	Halál oka
Berkovics Imre	1906	Fonyód	Fohn Mária	MUSZ	44.01.14.	eltűnt
Bleier Pál	1880	Eger	Jonap Regina		44.	deportálás
Dukesz Zoltán	1887	Vízvár	Szlovák Karolin	44.08.15.		
Dukesz Zoltánné	1899	Budapest	Stadler Blume Róza			
Halmi Hugó	1885	Losonc	Schnelmit Hermin			
Halmi Hugóné	1888	Bp.	Frankl Berta			
Beyer Sarolta						
Horovitz Lászlóné	1887	Osztopán	Kohn Cecília			
Wéber Róza						
Horváth Istvánné	1884	Fonyód	Müller Mária			
Sonnenschein Irma ³⁸⁴						
Kerbolt Lászlóné	1900	Rakasz	Herschkovich Ilona			
Lichtenstaedter Gyuláné	1870	Nagykároly	Glasser Száli			
Róza Miklós	1914	Fonyód	Kohn Mária	MUSZ	43.01.16.	eltűnt
Sonnenschein Judit	1939	Székesfehérvár	Friedmann Magdolna			
Sonnenschein Lipót	1885	Fonyód	Müller Mária			
Sonnenschein Lipótné	1883	Nagyatád	Szlovák Karolin			
Dukesz Malvin						
Sonnenschein Tiborné	1914	Tolnatamási	Neuhart Ilona			
Friedmann Magdolna						
Szánti Jenő	1914		Wailerez Ilona			hősi
Vadász Weisz Miksa	1887		Wilhelm Róza			
Winkler Ignác	1885	Sulsárkány	Rosenberg Fáni			
Winkler Ignáczné	1895	Szentimre	Stern Fáni			
Weiler Irma	1888	Zalagyömrő				

schein Tibor tett bejelentést a jegyzői hivatalban 1945. május 9-én, amely szerint „*édes apjának 14 db 2 és fél vagy 3 méteres cca. 10 cm átmérőjű rönkfa és 1 db vásári lyukfúró felvasalva van F Endre fonyódi lakosnál. Kéri a hatóságot, szíveskedjék intézkedni, hogy ezen dolgokat nevezett 3 napon belül Sonnenschein Lipót lakására szállítsa vissza.*”³⁸²

Fonyódon a Sipos hegy bejáratánál áll a II. világháborúban elhunyt fonyódi polgári áldozatok fából faragott emlékoszlópa, ezen a következő zsidó áldozatok nevei olvashatók: Bleier Pál, Dukesz Zoltán, Dukesz Zoltánné, Halmi Hugó, Halmi Hugóné, Horovitz Lászlóné, Lichtenstadter Gy., Neufeld Ilona, Réti Adolf, Réti Adolfné, Sonnenschein Judit, Sonnenschein Lipót, Sonnenschein Lipótné, Sonnenschein Tiborné, Vadász Miksa, Vadász Miksáné, Weiler Dezső, Winkler Ignác.

15. Sonnenschein Magdolna visszaemlékezése

Kérésemre özv. Horovitz Lajosné Sonnenschein Magdolna — a ma Fonyódon élő egyetlen olyan holokauszt túlélő, akit innen, szülőfalujából deportáltak 1944-ben - hosszabb időt szánva egy beszélgetésre, 2005. július 12-én és 14-én magnókazettára mondta visszaemlékezéseit. Ennek a mintegy 170 percnyi, rögzített beszélgetésnek - az általam feltett kérdéseket és a lényegtelen információkat nem tartalmazó — leírt, szerkesztett változatát olvashatják itt. Az átírásnál törekedtem arra, hogy megmaradjon az élőbeszéd hangulata. Nem kizárólag a háború korszakára térünk ki, szélesebb körben érdekelt az élete, a gyermek-, ifjú- és felnőtt kora; a szülőkhöz, nagyszülőkhöz, testvérekhez, szomszédokhoz, barátokhoz, ismerősökhöz

Sonnenschein Magdolna a 80. születésnapján

*kapcsolódó emlékek sora is. A leírás, igazodva a beszélgetéshez, követve annak folyamát, nem szigorúan időrendben halad, bár az erre való törekvés jelen van és a különböző témák időnként vissza-visszatérnek, más szemszögből megvilágítva, újabb és újabb információkat előhozva. Ha azonban szorosán ugyanabhoz a témához kapcsolódóan egymástól aránylag távoli időben hangzott el utalás, akkor az itt már összetartozóan szerepel. Sok helyen szándékosan hagytam benne olyan részeket, amelyek esetleg már elhangzottak, mert úgy vélem, így jobban visszaadják az élőbeszéd hangulatát. A leírás nem rövidítés, felöleli a beszélgetés minden érdemi információját.*³⁸⁵

Itt mondok köszönetet Sonnenschein Magdolnának, hogy vállalta a beszélgetést és visszaemlékezésével hozzájárult e könyv teljesebbé tételéhez.

(A szerző.)

1. rész — 2005. július 12.

Dédszüleimet nem ismertem, korábban meghaltak, én akkor még nem éltem. Az Édesanyám édesapját ismertem, a nagyatádi nagypapát, Dukesz Sámuelnek hívták, de egészen kicsi voltam, amikor ő meghalt. A fonyódi nagypapát nem ismertem, csak a nagymamát, őt Müller Máriának hívták. Ő egy nagyon spórolós asszony volt, úgy érzem, én hasonlítok hozzá termetre, formára. Nyolcvanegynéhány éves volt, amikor meghalt. A nagyatádi nagyszülők tartották a zsidó hagyományokat, a fonyódiak nem igazán. Édesanyám vallásos volt, de amikor idekerült Fonyódra, akkor már nem nagyon volt lehetősége a vallást gyakorolni, de a nagy ünnepeket mindig megtartottuk. Minden péntek este gyertyát gyújtott, és a tejes-zsíros edényeket külön tartotta, nem szabadott összekeverni, pl. tejfölt tenni egy húsos ételbe nem volt szabad. A lehetőségekhez képest tartották a vallást. A nagyszülők és a szülők is otthon magyarul beszéltek egymással, Apa tudott németül, a nagyszülők is, Anyu egy kicsit, én is egy kicsit, jiddisül nem tudtak. A fonyódi nagyszülők a mai Fő utca — Domb utca sarkán álló házban³⁸⁶ laktak, az volt az ő házuk. Ott volt egy fűszerüzletük is, egy kis szatócs üzlet. A berendezése nagyon egyszerű volt. A házhoz kis udvar is tartozott, kis konyhakerttel.

A Dukesz nagypapa itt Fonyódon halt meg, a fonyódi nagyszülők is, de ők Lengyeltótiiban vannak eltemetve, nem hiszem, hogy megvan még a sírjuk.

A szüleimnek is volt boltja, ott Anyu nem nagyon dolgozott, a gyerekekkel foglalkozott. Volt nálunk egy inas, aztán egy kocsis meg egy cseléd, háztartási alkalmazott. Szerettük őket, nagyon rendesek voltak, többen voltak nálunk. Közben férjhez mentek, aztán mások jöttek helyettük. Később már nem volt szabad tartani alkalmazottakat.

Fonyódon nem sok zsidó család élt, összesen kb. 30-an voltunk a faluban, nem egy helyen éltek a zsidók, össze-vissza, mindenfelé. Voltak a Vadászék, nekik is üzletük volt, mint általában a zsidóknak. Fonyódon nem volt hitközség, Bogláron igen, Bráver³⁸⁷ volt a rabbi. Ünnepeken át szoktam menni biciklivel, de nagy ünnepekkor nem volt szabad biciklire ülni, akkor semmit se szabadott csinálni. Volt, amikor átmentem előző nap, akkor ott aludtam Lellén Szilasiéknál, ott volt a bátyám mennyasszonya, Ilus, ő szintén Auschwitzban halt meg, nagyon szerettük egymást, úgy éltünk, mint a testvérek. Bogláron sokkal több zsidó volt, nagyobb volt a település is.

Sonnenschein Magdolna, testvére és Szilasi Ilus

Én itt születtem Fonyódon, 1924-ben, elemi iskolába is ide jártam, aztán az apáékhoz a polgári iskolába. Kiskoromban Bogláron héberül is tanítottak, meg is találtam a régi gyerekkori héber tankönyvemet a padláson nem régen, de már elfelejtettem, én tiszta magyar vagyok. Az Édesapám is büszke volt arra, hogy magyar, amikor régen nemzeti ünnepen kitette a boltra a magyar nemzeti színű zászlót, szóltak neki a faluban, hogy „Minek van kint a zászló?”, azt mondta, hogy „Azért, mert én magyar vagyok”. Nagyon büszke volt arra, hogy ő magyar, és amikor László bátyámat elvitték munkaszolgálatra, mondtuk, hogy lehet, hogy ez menti meg az életét, hogy munkaszolgálatos és nem katona. Azt mondta akkor, hogy „bár inkább hősi halált halnék, mint az, hogy így megalázzanak”. Ő Pesten élt. Az ő mennyasszonya a Szilasi Ilus volt, ő nem jött vissza, később elvette a Radó Zsuzsit, ő siófoki lány volt.

A gyerekkoromban a szomszédok és az osztálytársaim voltak a barátaim, az ő köreikben nem volt megkülönböztetés a zsidóságom miatt. Azt viszont nem felejttem el, hogy együtt mentem egy osztálytársammal, azt mondja mellettem egy kőműves, hogy „Akinek zsidó lány a babája, kössön kötelet a nyakára.” Ez a fiú, akivel mentem azt válaszolta, hogy „Van is annak cigarettapapírja meg dohánya.” Ezt soha nem felejttem el. Voltak azért a faluban nyilasok is, már nem élnek, az utódaik igen, azok nagyon aranyosak voltak velem, nem tehettek róla, hogy milyenek voltak az ősök. Azok nem voltak normálisak, mert hát miért, mert a vallásom más? Azért kellett kiközösíteni vagy haragudni rám?

Az Édesapám, Sonnenschein Lipót itt született Fonyódon, az Édesanyám, Dukesz Malvin Nagyatádon. Úgy ismerkedtek meg, hogy Apa itt Fonyódon dolgozott a nagypapám üzletében, és jött egy utazó és mondja neki, hogy „Miért nem nősül meg?” Azt mondta Apa, hogy „Nincs, akit elvegyek”. Mire a férfi, hogy „Majd én szerzek magának valakit.” Kért egy kis papírt, ceruzát és mindjárt írta föl a nevet, Apa odament és nézte, meglátta, hogy írja: „Dukesz Malvin, Nagyatád”, elutazott hozzá és megnézte. Mikor másodszor ment el oda, akkor eljegyezte, harmadszor látogatóba ment, negyedszerre már megvolt az esküvő, így ismerkedtek meg, Édesanyám nagyon szép lány volt. Itt Fo-

Dukesz Malvin fiatal lányként

nyódon nem volt senki zsidó lány, aki Apához való lett volna. Az esküvő 1910-ben volt Nagyatádon³⁸⁸, nem tudom pontosan, de valószínűleg rabbi is összeadta őket, aztán 1911-ben már megszületett a bátyám, január 29-én, Tibor, ikrek voltak, de a testvére az meghalt. Utána Józsi született 1913-ban, a Pirike 1915-ben, a Laci 1920-ban, én pedig 1924-ben. Apa itt Fonyódon az alapiskolákat elvégezte, aztán az volt a szokás, hogy ment a szülők üzletébe dolgozni, később önállósította magát. A szüleimnek a mai Fő utcában volt az

üzletük, már lebontották azt a házat, a Cica fodrászat mellett volt, a Baranyaiék házában.

Abban az időben az Édesanyám bokáig érő szoknyában járt, itt Fonyódon azonban már modern öltözetet viselt, Apa sem hordott sapkát, szakálla, pajesza nem volt, bajusza igen. A házban, ahol fölnőttem, 3 szoba volt, az egyik hátul az udvarban volt a fiúk szobája, a középső a nővéremé és Anyuéknak volt egy az üzlet mellett, én is ott volam, aztán amikor a nővérem férjhez ment, megkaptam a szobáját. Itt volt hentesüzlet is. Két hálószobabútor volt, egyik a fiúk szobájában, a másik a szüleimében, a nővérem szobájában nem emlékszem, hogy lett volna, inkább csak egyszerűbb bútor.

A ház udvarán egy jó fűrt kút volt, kerek kút, nagyon jó víz volt benne, annál jobb víz csak itt a Horovitzéknál volt. A házban a kicsi gyerekkoromban még nem volt villany, később a Csutorás tanító sógora, a Varga villanyszerelő jött és az vezette be, hozzánk az elsők között, akkor még keveseknek volt. A fűtéshez fát és szénét használtunk. A Horovitzék is, amint lehetőség volt arra, hogy a vizet bevezessék, amikor megengedték a bélatelepi urak, akkor rögtön bevezették.

Akkor még a Domb utca nem volt meg, még kocsi nyom se, végig gyümölcsfák voltak, egészen a mai Hátszegi utcáig elnyúlt a telek, ami Apáéké volt. A kertben lévő gyümölcsök, zöldségek elfogytak a háztartásban, másnak az nem kellett. Otthon nem volt kóserkonyha, mindent megettünk, még a disznóhúst is.

Arra nem emlékszem, hogy sok könyv lett volna otthon, de arra igen, hogy a bátyám a pult mögött leguggolva ponyvaregényt olvasott, aztán amikor Apa bejött, gyorsan zsebre vágta, nehogy meglássa. Apától nagyon féltünk, szigorú ember volt, Anyu nem, ő nagyon humánus volt. Apa talán jól tette, hogy olyan szigorúan nevelt bennünket.

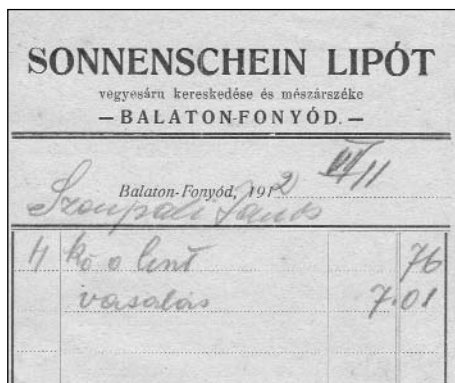
Disznók, azok voltak nálunk, egy cigánytól vásárolta Apa, ő szerezte mindig, ő nem fonyódi volt, talán Lengyeltótiba való. Megrendelésre nem vágott disznót, csak az üzlet részére, azt eladta. Mint nem messze a sarkon, a Skerlec bácsi. Azt nem felejttem el, egyszer többen voltunk az üzletében, mindenki mondta, hogy „Nekem adjon, nekem adjon”, én nem szóltam egy

szót sem, és ő azt mondta, hogy azért is annak adok, aki nem kért, pedig ez már abban az időben volt, amikor a zsidó törvények megvoltak, és nekem adott először.

Elégé jó anyagi körülmények között éltünk, őszintén megmondom, hogy Fonyódon a leggazdagabbak voltak a szüleim. Csak az üzlet volt, de akkora üzlet volt, hogy nagyon nagy. Sok raktár volt, a volt csendőrlaktanyában³⁸⁹ volt a lisztraktár, a mennyezetig volt 85 kilós zsákokban a liszt. Otthon volt a vasraktár. Az üzletben szinte mindent meg lehetett vásárolni, a fa árutól kezdve a festékek, a ruhanemű, a cipők, a kávé, minden az égvilágon. Éppen most mesélte valaki, hogy emlékszik rá, hogy amikor Apához oda-

jött valaki, hogy kellene egy kéményajtó, ő megkérdezte, mikorra kell, és akkor elküldte az egyik bátyámat Boglára motorral, mert nem volt éppen kéményajtó itt Fonyódon, és kiküldte az ajtóval Bélatelepre. Az, hogy „nincs”, olyan nálunk nem létezett. Nálunk a vevő volt az első, mindent megkaptak. Apa hitelt is adott, rengeteg pénzünk odaveszett, mert nem adták meg. Az árukat leginkább Boglaron a Grószéktól szerezte be, ők nagykereskedők voltak, aztán utazó ügynököktől, tőlük megrendelte. Több nagy napló volt, amiben fölírta, kinek milyen hitelt adott, ki mennyivel tartozik az elvitt áruért, egy kicsi füzet maradt csak meg a padláson, amiben ezek föl vannak jegyezve. Ebben le van írva a vevő neve, azt hogy mit vitt el, és mennyivel tartozik, illetve ha kifizette, akkor azt is bejegyezte Apa.

Az üzletben mindig az dolgozott, aki éppen ráért, apa is, a gyerekek is, mi is, Anya is, ha éppen a konyhából bejött. Volt olyan is, aki besegített. Én is alig látszottam ki a pult mögül, már be kellett állnom. A kocsis nálunk, aki dolgozott két lóval hordta ki az árut, amit rendeltek, például ide a Horovitzékhoz is, a későbbi anyósom oda is vágta hozzá a Frank kávé, mert nem tetszett neki. Nem volt jó természete, de az apósomnak igen. A cselédlány a házat illetve a környékét tartotta rendben, az inas is a ház körül dolgozott és a kocsisnak

*Sonnenschein Lipót
számlatömbjének részlete*

ment segíteni. A kocsisunk több mint tíz évig volt nálunk, naponta hozta neki a felesége az ebédet, kosárban, letakarva, mert ő nem ott kosztolt nálunk. Volt külön mosónő is, a Németh néni, ő járt hozzánk

Nekem ezt úgy mesélték, én akkor még nem éltem, amikor 1919-ben volt Fonyódon az akasztás, Apát is odaállították a fa alá és föl akarták akasztani. Úgy menekült meg, hogy egy fonyódi aszszony, Gyurákovics néni bekiabált, hogy „Ez az ember pedig nem érdemli meg, mert mindenkivel jót tett.” Ezen múltott. Apa tényleg mindenkivel csak jót tett, mert jöttek hozzá, hogy „Sonnenschein úr, nincs pénzem, nem tudok venni...”, erre ő „Kértem, hogy... majd amikor lesz pénze, majd akkor kifizeti.” Akkor beírta a naplóba, hogy x y ennyit vásárolt, ekkor, és amikor volt pénze, akkor fizetett. Volt például a Csetei bácsi, akinek Apa cukrot küldött le, és jött föl a bácsi, hogy „Mit csináltál?”, ők tegeződtek, „Mit csináltál, hát én nem kértem ennyit,

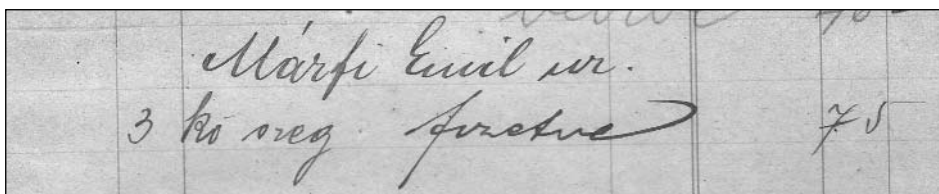
192.

Holnár		
1 kő kő		90
Ko. rúpa		10
zsenge		10
	forint	110
Borbély Imre		
olcsón		7
Rosenberger ur.		
1 peisli	fiatru	100
Himsh József		
2 liter bor	fiatru	72
Vayda		
Lauula forint		100
Cserpes Bélint		
1 liter bor üvegbe		36
Rosenberger ur.		
5 kő pengéri	fiatru	40
135 kő drótkő kő	fiatru	121
Grosz József		
most	www	22
Halemen Pál		
1 liter	fiatru	18
Varga József		
	fiatru	18

A beíró könyv egy oldala

nem tudom kifizetni!”, Apa erre azt mondta, „Kértem, hogy fizesd ki? Majd ha lesz pénzed, kifizeted.” És utána később ment a Csetei bácsi, azt mondta, „Tudod, milyen jót tettél velem?” Mert akkor már bejött a jegyrendszer, és őneki meg ott volt az 50 kiló cukor, amit Apa leküldött neki. Nagyon jó volt ő a vásárlókhöz.

Édesanyám azt mesélte ezzel az 1919-es augusztusi esettel kapcsolatban, hogy amikor szeptemberben kényszerből megkeresztelkedtek, akkor ő nem nyelte le az ostyát, és akkor ő nem is számít katolikusnak. Akkor ő már terhes volt a Laci bátyámmal, aki 1920-ban született. Anyu szokta mesélni, hogy már nagy hassal ment oda, ahol Apát ki akarták végezni.

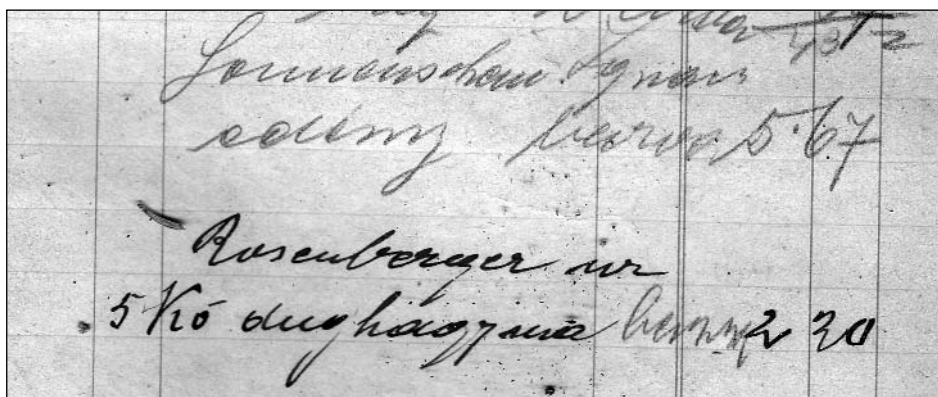
Részlet a beíró könyvből

Apa nagyon józan ember volt, éppen hogy csak egy-egy fröccsöt, kevés borral, sok szódával esténként, vacsora után megivott, Anyu is, de úgy, hogy egy fél deci borral és két deci szódával. Barátok külön nem voltak, akik bejöttek a boltba, azokkal nagyon jól elbeszélgetett. Kinyitottunk már reggel 4 órakor, akik mentek munkába, napszámba be tudtak jönni vásárolni. Mi gyerekek kikaptunk, hogy nem kelünk föl korán, mindegyőnk szeretett aludni, mennyit kikaptunk ezért, Apa mondta a bátyáimnak, hogy „A koldus már a hetedik falut járja, de a nagyságos urak még nem keltek föl!” Egyszer megfogadtam, hogy rendesen fölkelek korán, hogy ne haragudjon rám, de aztán a pult mögött lecsukódtak a szemeim, és elküldött, hogy feküdjek le aludni. Az üzlet este nyolcig, tízig nyitva volt, amíg jöttek a vevők. Vasárnap zárva voltunk, de ha az ablakon bekopogtattak, akkor kiszolgáltunk. Első volt az üzlet mindig és csak utána jött a család.

Az Édesanyámnak a testvére, Dukesz Zoltán, neki is volt egy kis üzlete, a Fő utcában, már lebontották. A Zolti bácsi nagyon rendes, tiszta ember volt, alacsony volt, akkora, mint én. Azt nem tudom, hogy ő hogyan került Fonyódra, az Édesanyám idősebb volt néhány évvel, feltehetőleg utána jött ide ő is.

Nekik is jól ment. Egy lányuk volt a Márta, meg a felesége. A felesége is, ő is Auschwitzban halt meg. Pedig túlélhette volna. A lányuk az anyjával ott találkozott, és mindig kiemelte a sorból a sorozottak közül, azt hitte, hogy ezzel jót tesz, én is kiemeltem volna biztos, hogy maradjon ott velem, és a végén már olyanokat vittek - akkor ő ezt nem tudta, nem akart ő rosszat az anyjának -, akik biztos, hogy a gázba mentek, ezt utólag tudjuk, hogy milyen bajt csinált. Mert amikor engem is besoroztak, a nagynéném éppen ebédért ment, Birkenauban.

Az iskolát 6 éves koromban kezdtem, azt hiszem 5 elemi jártam, utána mentem az apácákhoz a polgári iskolába. Amikor végeztem, akkor bekerültem az üzletbe. A tanulásban főleg Anyu segített. A nővérem Dombóváron járt polgáriba, nagyon jó tanuló volt, de ahogy befejezte, Apa nem engedte tovább, az üzletbe kellett jönni. Laci bátyám Pesten járt, ottani rokonokhoz került, Dukesz Elekhez, Édesanyám testvéréhez, az Eötvös utcában laktak. Én nem nagyon szerettem tanulni, de muszáj volt. Elemiben a Szalay Lórántné, a Csutorás, a Krébecz tanítottak. Iskola után a szomszédban voltak a barátok, ott heten voltak testvérek, mindenkinek megvolt a barátja, még most is tartjuk a kapcsolatot az egyikkel, Pesten él. Jóban voltunk nagyon, még a sógorom verset is írt róla, a J. I.. Az emlékezetes élmény volt, hogy a hentes üzlethez Apa disznót akart vágni és megköszörülte a késeket, ezt mindig leforrázták és a teknő szélére odatették a kést. A szomszéd Egyed lányokkal kimentünk és játszottunk, melyikünk tudja a teknő szélébe mélyebben belevágni a kést, és én a bal lábamba beleszúrtam, mert megcsúszott, még most is meglátszik a

Részlet a beíró könyvből

helye. A lányok mindjárt elfutottak, a szomszédban laktak, rettenetesen vérzett a térdem, a ruhára is emlékszem, ami akkor rajtam volt, tiszta vér lett minden. Szemben volt a Szalay doktor, ahol ma a Gondozási Központ van, ott volt a háza, és az lekezelte a sebet. Az Egyed lányokkal nagyon jóban voltunk.

Nyaralni nem voltunk, de mi a nővéremmel gyakran följártunk Pestre vásárolni, egy évben négyszer, vonattal utaztunk. A rokonokhoz mentünk, vittük nekik a csirkét, meg a tojást. Ruhaneműt, cipőt vásároltunk, akkor szét is néztünk, színházba is mentünk.

Zsidó ünnepekkor, volt a Hosszú nap, amikor nem volt szabad enni estétől másnap estéig, se vizet inni, semmit, úgyhogy azt nagyon megtartottuk, és volt a húsvét, amikor a laskát ettük, a maceszt. Akkor nem ettünk liszteset semmit, csak ezeket. Ezeket a nagy ünnepeket mindig megtartottuk. Együtt soha nem mentünk Boglárra, gyalog kellett volna menni. Kocsira ülni, vagy vonattal, semmit nem volt szabad, még biciklivel sem. Az nagyon szigorúan meg volt tartva a családban. Itt Fonyódon nem lehetett volna megtartani a kóser szabályokat, azt hogy disznóhúst ne ettünk volna, hogy álltuk volna meg, amikor Apa ott vágta egyiket a másik után? Nem volt még hűtőszekrény se, a kútba leengedtük, ami volt éppen olyan, hogy tartani kellett. Meg volt nekünk nagy jég szekrényünk, jégverem volt. Azt télen meghordatta Apa jéggel, és akkor azt hoztuk föl, de ilyen, hogy hosszasan lefagyasztani, ilyen nem volt. Nem fagyott meg, hosszán nem lehetett eltartani.

A keresztény ünnepek idején az üzlet zárva volt, de mi nem tartottuk meg őket. Én egyszer egy karácsonyfa ágat vittem be, és Édesanyám nagyon megharagudott érte, hogy ez nem a mi ünnepünk, és nem egyezett bele, de egy kis ág volt csak. Anyu nagyon vallásos volt, ő a Hanukát is megtartotta, mi már nem. Nem bigott volt, de szerette a vallását, és amit lehetet, megtartott.

A Rosenbergeréktől itt Fonyódon csak a Rózsa Mikit ismertem, ő magyárosította a nevét, meg a Rózsa Teri volt, a Cs.-né. Ő idősebb volt nálam sokkal. Három fia volt. A Teri nem dolgozott, nevelte a fiait. A Rózsa Mikit munkaszolgálatra elvitték és nem jött vissza. A Rosenbergeréknek a Szent László utca végén volt a sírkertjük, azt már megszüntették, de csontok még biztos vannak ott. A temetőbe levitettek két sírkövet, azt ott van a katolikus temetőben a halottasház mellett, meg lehet ismerni, mert régi sírkő, régi-

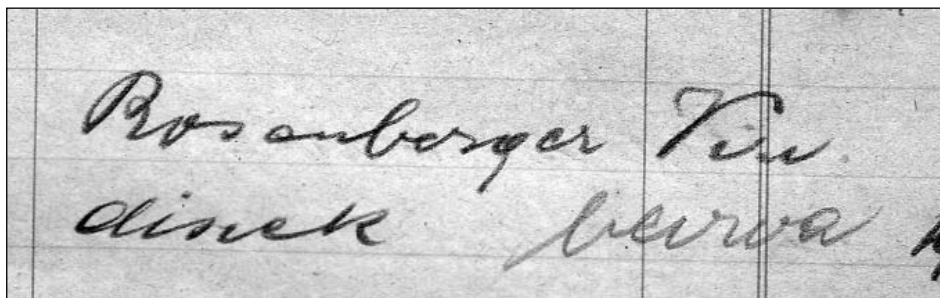
módi.³⁹⁰ Ebbe a sírkertbe temették 1919-ben a Gráner Albertet és a Hamburger Edét is.

A Balatonba minden nap egy órát lemegettünk fürödni, de abban benn' volt a lefelé menni, meg fölfelé jönni, megfürödni. Az Édesanyám imádta a Balatont. Ő mindig ment szegény, meg a nővérem, az is nagyon oda volt a Balatonért. Ő mindig a Napra szeretett menni, én meg a hűvösre, mikor letettük a plédet, a fele a Napon volt a fele meg a hűvösön. A községi strandra jártunk, ez volt a Biharné strandja. Mi úsztunk, az Édesanyám, meg a nagybácsi, a Zolti bácsi, az Olga volt a felesége, azok leültek oda a nem mély vízbe, ami nyakig ért, beleültek a Balatonba, és ott elbeszélgettek. Mi meg úsztunk jó mélyre. Apa nem igen járt le. Neki az élete volt az üzlet.

*Rózsa Miklós — Rosenberger
Mihály dédunokája*

Később a Tibi bátyámnak is lett üzlete, ő is konkurenciája volt az Édesapámnak. Itt, ahol most a szövetkezeti bolt van, nagy kirakata volt, nagyon szép üzlete volt. A Hullám vendéglő épületében volt ez. Szép divatáru üzlete volt. Volt egy nyilas, és azt mondta a Tibi bátyámnak: „Bár már egy zsidót se látnék!” A bátyám visszaszólt neki, hogy „Akkor vakulj meg!” A Tibi bátyámnak olyan jó humora volt, hogy nagyon. Ő volt a legidősebb bátyám, nagyon szeretett engem, mindig megvédett.

Részlet a beíró könyvből

A lengyeltóti temetőben, ahol a fonyódi nagyszüleim lettek eltemetve, később szerettem volna megnézni a sírjukat, de nem lehetett megközelíteni, akkora nagy dzsungel volt. Pedig nagyon szerettem volna látni, hogy meg van-e a sír? Még arra is emlékszem, akkor az volt a divat, vastag tömb volt, kőből. A nevük belevésve magyarul volt, de lehet, hogy volt rajta héber betű is, nem tudom.

A fonyódi nagynéném, a Sonnenschein Gizella levelezett az Amerikába kivándorolt testvéreivel. Én úgy tudtam, hogy az Aranka Jugoszláviába ment ki, Eszéken élt.³⁹¹ A Lina meg a Lujza ment ki Amerikába, meg a Géza. Nem tartottuk soha a kapcsolatot.

Amikor 1939-ben kitört a háború a boltban dolgoztam, én mindig Fonyódon voltam, egészen addig, amíg be nem zárták a boltot. 1943-ban, vagy 1944-ben? '43-ban, mert '44-ben már elvittek bennünket. Attól kezdve megváltozott az életünk. Elvettek mindent az üzletből, a telefont, az írógépet, a biciklimet, a gyerekeknek a motorját, mindent elvettek. És nem lehetett disznót vágni, csak marhát volt szabad, később azt se, Apa közben megbetegedett. Tüdőrákja volt, sokat dohányzott, cigarettázott. Az üzletből nagyon sok mindent elhordtak tőlünk, nem tudnám megmondani, hogy mi mindent. Azt tudom, hogy a végén már majdnem üres volt az üzlet. Voltak

Sonnenschein Magdolna 1942 körül

tartalékok, volt mit enni, nem volt probléma, csak ez a megkülönböztetés, ez Apát teljesen kikészítette. Meg hát minket is, de főleg Apát. Erről nem sokat beszélt, az idegenekkel sokkal többet beszélt, mint velünk. A Csetei bácsival nagyon jóban volt. Nagyon rendes család is volt. Apa mivelünk nem közölt úgy semmit.

Az unokatestvérem, a Dukesz Márta³⁹² jött föl ide a Horovitzékhoz. Én üzentem a Horovitz néninek, hogy nem tudok följönni, mert ő várt engem, mert le kell pakolni minden gyúlékony anyagot a padlásról, és mondom vár a Horovitz néni, akkor menj föl légy szíves, és mondd meg, hogy én nem tudok menni. Ő tolta a gyerekkocsin az unokaöcsémet, rátette a kocsira a kabátját, azon volt a csillag, és ezért följelentette a B. J., ami után internálták. És elvitték a Mártát, majdnem beleőrült az anyja, egyetlen lánya volt és rettenetes volt. A kabátján volt a sárgacsillag, meleg volt és rátette a gyerekkocsira, nem a blúzán volt. Az internálás rosszabb volt, mint a deportálás, őt is Auschwitzba vitték, ott találkozott össze később az anyjával. Ez a B. J. egy nagy nyilas volt, de utána jóban voltunk, az urammal jó haverok voltak már előtte is.

Innen Fonyódról Tabra vittek minket a téglagyárba, utána a gettóba. A Józsi bátyámat is elvitték, de a felesége kihozta onnan Tabról. Ő is keresztény volt, '19-ben áttértek, aztán ő megmaradt, de akkor zsidónak számított. A nővéremet elvitték, Bogláron volt egy gettó, és oda vitték a nővéremet meg a Cs.-nét, ő is zsidó származású volt, a gyerekek itthon voltak az apjukkal. A végén elkerültek Kisberénybe a két gyerek, ott volt a sógornőmnél. Rémlik, hogy itt Fonyódon is volt olyan ház, ahol laktak, lehet, hogy Boglárról ide hozták őket. Ez volt a fonyódi gettó, amely néhány hónap után megszűnt, feloszlatták. ebben keresztény hitre áttért vegyes házaspárok voltak.

SONNENSCHN LIPÓT				
VEGYESKERESKEDESE, MÉSÁRSZEKE ÉS ÉPÍTKEZESI ANYAGOK RAKTÁRA				
Jegyzék.		(Fonyód, 193.....)		
		2935		

*Sonnenschein Lipót
számolócédulájának részlete*

2. rész — 2005. július 14.

Ha jól emlékszem május 25-én vittek el bennünket Fonyódról. Az Édesanyám annyira odavolt, amikor azt mondták, hogy el kell mennünk. Azt mondta, hogy ő öngyilkos lesz, ő ezt nem éli túl. Borzalmas volt. Fogalmam nem volt, hogy Auschwitz hol van, soha nem hallottam róla. Semmit nem tudtunk. Azt se tudtuk, hogy gázkamra van, hogy ott végeznek az idősekkel, betegekkel, gyerekekkel, semmit nem tudtunk. Megvolt, hogy mikor lesz az

indulás, akkor mindenki lement a vasútállomásra. Bőröndbe csomagoltuk be, és akkor abba vittük a legszükségesebb dolgainkat. Vittünk értékeket is, de aztán az ott maradt Tabon a gettóban. Volt egy pár dolgot, amit vittem magammal, de nem sokat. Sze mélyvonattal vittek minket Tabra, először a tabi téglagyárba, és akkor utána vittek be a gettóba. A gettóban dolgozni kellett. Engem először elvittek kapálni, és azt mondtam, ha engem még egyszer elvisznek, engem többet nem látnak, mert én öngyilkos leszek. Soha nem bírtam az ilyen munkát, és tényleg elhatároztam, hogy végzek magammal. Akkor engem áttettek, egy Levente otthon épült, és oda tettek a kőművesek mellé. Az ismerőseim mind mentek ki kapálni, és a gróf Götz(?) Gusztáv, sose felejttem el azt a nevet, az küldte ki az ebédet, annak a földjén dolgoztunk, amikor még kapáltam. Azt a monogramos evőeszközt küldte ki, amin három G betű volt. Nagyon rendesen viselkedett velünk. A többiek azok továbbra is mentek ki, a Szilasi Ilus is ment ki kapálni, de én nem. Annyira nem bírtam az ilyen munkát, hogy azt mondtam, hogy öngyilkos leszek. De tényleg az lettem volna. A gettóban volt egy gyógyszerész házaspár, az öngyilkos lett, és a gyerekeit is megmérgezte. Odamentünk az Édesanyámmal, azt mondtam, ilyen gyönyörű nőt még nem láttam, mert ez tökéletes szépségű volt, és ott voltak mind kiterítve. Öngyilkosak lettek. Ők tudták, hogy van Auschwitz, mi nem tudtuk. Ők okosabbak voltak, mint mi. Olyan gyönyörű, szép asszony volt, meg a gyerekek is, a férje is. Még az asszonynak az édesanyja is ott volt, az élt legtovább, annak még mozgott a lába, amikor odamentünk megnézni őket.³⁹³ A nők azok szívósak. Azért bírtam ki én is. Tabról július 4-én vittek el bennünket, először Kaposvárra a gyűjtőtáborba, ott egy éjszakát töltöttünk a szabad ég alatt. Onnan 5-én reggel vittek el bennünket, Kaposvár külterületén, ott bevagoníroztak bennünket,

*Sonnenschein Lipót és Dukesz
Malvin unokájukkal*

és volt ez a Vadász Miksa, volt egy lánya, és meg kellett esküdni rá a feleségének, hogy nem az urától van a lánya, hanem egy katolikustól, és így szabadult meg. Fonyódi volt ő is, ott, ahol az áruház³⁹⁴ van, ott volt egy üzletsor régen, ott volt üzlete. A lányát nem vitték el, de hogy később visszajött-e, nem tudom hogy hova lett az Ági, Vadász Ági volt.

Amikor bevagonírozta bennünket, éjjel-nappal ment a vonat, és kértük, hogy adjanak vizet, azt mondták, hogy ha adunk szappant, nadrágtartót, meg ilyesmit kértek tőlünk, de hát mindenki csak egyet vitt, és nem tudtunk adni. Egy vagonban 75-en voltunk. A gettóból, ahogy sorba mentünk, ott már nem voltak együtt a fonyódiak. Hetvenöten voltunk egy vagonban, még a marhákból is sok lett volna.

Apa volt a legbetegebb a vagonban, én olyan ideges lettem, mert egy asszony oda-nyúlt Édesanyámhoz, mert mindent magunkra vettünk, mert nem tudtuk, hogy mit hagynak meg, téli kabát, meg minden volt rajtunk. És húzta Édesanyámnak a ruháját, hogy az „Enyém!”, és ráütöttem a kezére, és Apa, aki nem igen beszélt hozzánk itthon, rám szólt, hogy „Ne légy ilyen ideges! Most miért kellett ráütni a kezére?” Anyunak el akarta venni a kötényét, mert már nem volt észnél ez az asszony, nem csoda, ha megbolondult. Horovitz néni, az is, azt se mondtam még el, az uramnak se, sohase, hogy milyen állapotba került ki Auschwitzba, borzalmas volt, az se volt már teljesen tiszta. A vagonban csak ültünk, nem nagyon volt kedvünk beszélgetni. Azt láttam, hogy ki volt írva: Kassa. Útközben megállt a vonat, de leszállni, hogy a dolgunkat elvégezzük, nem lehetett, azt is ott bent kellett csinálni. Az állatnak jobb dolga volt, mint nekünk, komolyan.

A bátyám kislányával a saját pisijét itattuk meg, mert olyan szomjas volt szegényke,

Dukesz Malvin

akkor volt 6 éves, ezt soha nem mondtam meg a bátyámnak, gyönyörű kislány volt, és hát ő is ottmaradt, meg az anyja is.

Július 7-én, valamikor délután értünk ki Auschwitzba, még világos volt. Egyből kinyitották a vagonajtókat. Apát például, Fonyódon volt nekik nyaralójuk, a Halmi bácsi, az vette le, mert Apa akkor már nagyon rossz állapotban volt és ő emelte le a vagonból. Apának már Tábról sem kellett volna eljönnie, mondták neki, hogy ott maradhat, mert olyan rosszul volt. Azt mondták, két hete van hátra. De Apa azt mondta, „Oda megyek, ahová titeket visznek.”

Amikor kiértünk Auschwitzba, akkor kettes sorba kellett állni, én megfogtam a kislány kezét, és a sógornőm az utolsó pillanatban ért oda az SS-ekhez, akik válogattak bennünket, odajött és elvette a kislány kezét a kezemből, és ennek köszönhetem, hogy most itt vagyok. Mert ha nem veszi el, akkor azt hitték volna, hogy az enyém a gyerek, és az anyát a gyermekkel együtt kivégezték, megölték. Ők mentek balra, mi meg jobbra. És az Édesanyám is balra ment, úgy előttem van. Nagyon meleg volt, esett az eső, de a tavaszi kabátját fölvette és így hátrатette a kabátot, és mindig nézett utánam, gondolom akkor Apát már nem is látta. Apával többet már nem is találkoztam, de Anyut is csak addig láttam, amíg elválasztottak, aztán vége. Meg a Horovitz néni, az anyósom, az is arra ment. Mindenki. Nem voltak olyan idősek, mint én most. Hatvan évesek voltak a szüleim, amikor megölték őket. Azt nem tudtuk, ők miért arra mennek, semmit nem tudtunk. A nagybácsimmal, a Dukesz Zoltánnal - őt még egyszer láttam -, nem találkoztam vele, csak láttam, mentek sorba, de hogy hová, nem tudom.

És akkor kezdődött a szenvedés. Tizenegy hétig voltam Auschwitzban, Birkenauban. A szelektálás után bevittek bennünket egy helyiségbe, ebben a helyiségben le kellett vetkőzni, hajunkat levágták, mindent, teljesen szörteleténítettek bennünket, akkor vittek be a fürdőbe, majd kaptunk ruhát. De olyan ruha volt, olyan halál maszk volt, borzalmas volt. Fekete ruha volt, arra emlékszem. Amit másoktól levettek, akiket megöltek, azoknak a ruháit adták gondolom ránk, biztos.

Utána bevittek a barakkba. De az borzalmas volt. Ezerkétszázan voltunk egy barakkban, hatszáz ezen az oldalon, hatszáz a másik oldalon, de a földön feküdtünk ám, Birkenauban semmi nem volt, mint amit mutatnak, hogy

boxok voltak, Birkenauban a padlón feküdtünk, és ahogy összehúztuk magunkat, az én fejem a másiknak a combján volt, az ő feje az én combomon volt. Reggel hűvös volt, melegítettük egymást. Később aztán, amikor kisütött a Nap, rettentő meleg volt, és amikor valaki hiányzott, kellett állni, és ha egyvalaki hiányzott, hosszú fél, egy napokat kellett sorba állni, amíg meg nem találták. Egyet hoztak vissza, meg akart szökni, és úgy összeverték, hogy borzasztó. Meg hallottuk a cigányoknak a jajveszékelését.³⁹⁵

Egyszer Szilasi Ilus jött oda, Auschwitzban voltunk még, hogy „Magdi, tedd a cipőd a fejed alá, mert az éjjel biztos, hogy jönnek az oroszok és fölszabadítanak bennünket.” De hát persze semmi nem volt belőle igaz.

Birkenauban nem kellett dolgoznunk, ott csak szenvedtünk. Ott én skarlátos lettem, bekerültem a skarlát-kórházba, de előzőleg, aki fertőző betegséget kapott, fölrakták egy teherautóra, és kivégezték, mind. Előtte héten neveztek ki egy barakkot fertőző kórháznak, és én oda kerültem. Mi annyira szomjasak voltunk, hogy az ápolónő, az is zsidó volt, megmosta szappannal a kezét, azt megittuk. Akkor esett az eső, itt már priccseken aludtunk, három emeletes priccsek voltak, és mikor esett az eső, kitartottuk a csuport, azt tudtunk lopni, és belefolyt az esővíz és azt ittuk meg. És kanállal kaptunk vizet, mindenki egy-egy kanál vizet, hát majd meghaltunk, lázasak voltunk és nagyon kívántuk a folyadékot.

Birkenauban a nagynénémmel, Dukesz Zoltánnéval, Olgával egy barakkban voltunk, egyik a másikhoz nem mehetett át a barakkok között. Ott volt velem még mondta is, amikor besoroztak, hogy „Maradj itt, Magdi!” Mondom, „Tudja jól, hogy én a sorsom ellen nem tettem semmit. Ami meg volt írva a sorskönyvbe, azt én végig csináltam. Jöjjön maga velem.” Azt mondja, hogy „Tudod, hogy itt a Márti.” A lánya, mondom igaza van. És ezért halt ő meg. Ha akkor velem jön, ott már mindig jobb volt, Bergen Belsen is jobb volt, igaz, ott is csak havat lapátoltunk, Marklebergbe, ott már dolgoztunk. Az jobb volt, ott már kaptunk enni normális ételt, nem olyan moslékot, mint Auschwitzba, az szörnyű volt.

A mi lágerünkben nem volt konyha. Akkor át kellett menni a Mártáék lágerébe kondérokkaival, és onnan hozták a kosztot, és a Márta azt mondja az egyik asszonynak, hogy „Nincs köztetek somogyi?” Azt mondja, „De van.” „Mi

a neve?” Azt mondja „Dukeszné.” Erre a Márta összeesett, elájult. Azt mondja, „Az az én anyám.” Akkor tudta meg. Ez az asszony jött, hozta a kondérban az ételt, és mondta neki, hogy itt van a lányod, és így találkoztak. Utána az Olga ment az ebédért, hogy találkozhasson a lányával. Én nem találkoztam a Mártával, mert akkor engem besoroztak és akkor én mentem Bergen Belsenbe. A Márta már itthon mesélte el, hogy a sorozásokból mindig kiemelte az anyját, és a legvégén, később már nagyon soványakat vittek el, nem tudta, hogy ezzel rosszat tesz az anyjának, biztos, hogy, szerette az anyját nagyon, ő volt az anyjának a szemefénye, egyetlen gyerekük volt, és nagyon szerették. Ha az Olga nem találkozik a Mártával, jött volna velem, és akkor biztos, hogy visszatért volna. Ez volt megírva a sorskönyvbe. A Mártát, amikor internálták Fonyódról, mindjárt vitték Auschwitzba.

Onnan kerültünk Bergen Belsenbe, onnan Lipcse mellett, Marklebergbe. Ott volt egy repülőgép alkatrész gyár, és ott dolgoztam. Ott is SS nép vigyázott ránk. Volt emberséges is, volt az állatnál is rosszabb. Például odajött az egyik, látta, hogy meg van dagadva a lábam, és hozatott egy sámlit, hogy üljek rá, és úgy dolgozzak, a másik meg odajött és mutatta, hogy nem úgy kell a vasat reszelni, ahogy én csináltam, hanem testtel rádőlni teljesen. Mondtam, „Ha te is azt zabálnád, amit én, akkor majd nem tudom, hogyan reszelnél.” Ott azért már más volt, priccseken aludtunk. Kaptam pofonokat is, mert odajött az SS, mutatta, hogy ne oda dobáljam a földet, hanem amoda. Én nem értettem, mit mond, és szóltam az egyik lánynak, hogy fordítsd már le, szegény az is annyira meg volt ijedve, hogy nem tudta lefordítani, és odajött és úgy megvert... És egyszer az Oberscharführer³⁹⁶ olyan pofont adott, hogy nekiestem a priccseknek, és utána haptákba kellett állni, akkor kaptam a másikat. Egyszer meg, akkor már meneteltünk, krumpli verem volt, és nekiestünk a krumplinak, jött utánunk egy SS, de azt mondtam, ha belehalok, akkor is veszek ki krumplit. És megfogta a puskatusnak a végét, és azzal a farészével akkorát ütött rá a hátamra, a derekamra, azt hittem, hogy eltörik a gerincem.

Amikor hideg volt már, nem nagyon adtak meleg ruhát. Azt tudom, hogy a mellem nagyon fázott, és adtak egy fejkendőt, és azt én ide kötöttem, hogy ne fázzak annyira, mert egy ilyen ócska overál volt rajtunk, de az is olyan ritka volt, nagyon hideg volt, odafagyott a kezem a talicskához, hogy toltam, a könny az arcomra odafagyott. Volt egy vizsgálat, aztán meglátták rajtam, és elvették, akkor nagyon sírtam. Borzalmasan. Aztán havat kellett lapátolni, innen

oda, onnan vissza, hogy valamit csináltassanak velünk, amíg nem mentünk a gyárba dolgozni. Markleberg Lipcse mellett van. Bergen Belsen nem tudom, merre van.³⁹⁷

Híreket már csak akkor kaptunk, amikor tényleg úgy volt, hogy jöhetünk haza, behívott bennünket az Oberscharführer, hogy sorakozó, és azt mondja, hogy „Mindenki mehet haza. Köszöni az eddig munkánkat.”, mondták, hogy szól a telefon, hívják az Oberscharführert, mondja, hogy minden megváltozott, nem mehet senki. Akkor indultunk el gyalog, nem tudtuk, hogy merre megyünk, csak vittek bennünket, étlen-szomjan, úgyhogy semmit nem kaptunk enni. Egyszer hoztak egy nagy kocsi krumplit, főtt krumplit, hidegen, és azt ettük, meg csalánt főztünk útközben, meg rebarbarát, meg amit az SS-ek eldobáltak, ételmaradékot és azt fölveltük és megettük, a tyúkcombról lerágtuk, amit ők már eldobtak. Az éhség az nagy úr! Hihetetlen, hogy az ember ilyet kibírjon, pedig ez így volt, én átéltem, és esküszök, hogy igazat mondok.

Útközben az SS-ek már tudták, hogy mi van, hogy elvesztették a háborút, és akkor leszedték a rangjelzéseiket. A sornak a végén egy lágertársnőmmel lemaradtunk, és elmentünk koldulni, mire visszamentünk, nem volt ott senki. Mentünk tovább, az egyik helyen kaptunk krumplit, és összeestem ennek a háznak az ajtajánál. Nagyon rendesek voltak velünk, nem is az övéké volt a ház, mert ők Drezdából menekültek, Oberkunosdorfba és ott lettem rosszul, és bevitt oda egy asztalosműhelybe, és ott lefektetett engem, utána mondta, hogy ők is menekültek, és hogy nem tud helyet adni, hanem elhelyez egy istállóba. Küldtek nekünk melaszt, ételt, kombinét, mindent hoztak oda nekünk. Ennél az embernél volt egy orosz cseléd, ő adott tejet meg tojást. Ez 1945. áprilisában történt. Ekkor mi még nem szabadultunk föl, mert még bent voltak a németek, csak lemaradtak. Közben jöttek az oroszok, és akkor engem meg a lágertársnőmet föltettek egy vonatra, hogy jövünk haza. De szóltak, hogy még nem lehet, mert harcok vannak. Akkor leszálltunk Csehszlovákiában. Ott is elmentünk koldulni, nem volt semmink. Olyan rendes volt egy asszony, egy hentes, olyan finommal kínált meg bennünket, sose felejttem el, sült csülök volt. Előtte marharépat ettünk. Akkor tanultam meg kelt zsemlegombócot csinálni, ez az asszony csinálta úgy. A lány, akivel jöttem az is magyar volt, Dunaújvárosba való volt, lehet, hogy él még, de nagyon gonosz volt hozzám, miért, nem tudom. Mikor jöttünk haza, azt mondta, „Jaj de csúf vagy, de ronda vagy!”, mintha ő szebb lett volna, kopaszon, el lehet képzelni, hogy néztünk ki. És mi-

kor közeledtünk Fonyód felé, azt mondja, „Te Magdi, te megszépültél! Egész más vagy, mint voltál!”

Az oroszoktól kaptunk ruhaneműt, nem tudták, hogy kik vagyunk, csak úgy. Még hoztam futball labdát is, azt is ezektől kaptam. Másokat kifosztottak, odaadták nekünk. Ez volt akkor a divat. És akkor vonattal jöttünk, még az is föl van írva, milyen államosokon keresztül, 60 éve őrzöm a kis papírt: Szob — Zebegény — Nagymaros — Visegrád — Kismaros — Nógrádverőce — Vác — Sződliget — Felsőgöd — Dunakeszi — Újpest. Először Pestre érkeztünk, bementünk az unokanővéremhez, aki később Izraelben élt, Hunyadi tér 1-ben lakott. Ő Dukesz Margit volt, Édesanyám testvérenek a lánya, akinek az Édesapja Isonzónál halt meg az I. világháborúban, Dukesz Sámuel. Nyitva volt az ajtó, és kopogok, azt mondja, hogy „Szabad.”, megyek be, kérdezi, hogy „Kit keres?”, mondom „Margit, nem ismered meg?”, és akkor a hangomról „Magdi, te vagy?”, és akkor az volt az első szava, hogy „Hát a Malvin néni?”, az Édesanyám. Csak sírtunk mind a ketten. Akkor ő jóllakatott bennünket. Ez már májusban volt, ide haza, Fonyódra június 1-én értünk. Ott voltunk egy pár napig Pesten, és akkor úgy jöttünk haza Fonyódra.

A vonatról, amikor leszálltam, nem várt senki, nem tudták, hogy jövök. Együtt jöttünk a lánnyal, a lágertársnőmmel. Gyalog följöttünk. Először a bátyámékhoz mentem be, a Józsiékhoz. Először bement ez a lágertársnőm, és a Márta ott volt, ott lakott, és azt mondja, „Te lágerből jöttél, ugye?”, mondja az Éva neki, hogy „Igen.”, és mondják, hogy „Mintha ha ott kint valaki mozogna.” Én a konyhában voltam, és akkor jött ki a bátyám, akkor volt a nagy találkozás. Ugyanezt csináltuk később a nővéremnél is, és hát az is teljesen odavolt.

Itt Fonyódon az urammal is találkoztam, de úgy, hogy a bátyám telefonált neki, hogy „Gyere azonnal, fontos megbeszélni valónk van.”, azt mondta az uram, hogy „Elviszlek holnap a megbeszéltek szerint, de most nem tudok menni, nagyon fáradt vagyok.” A bátyám „Nem azért hívlak, gyere, nagyon fontos.” És akkor jött, és út közben találkoztunk itt a Fő utcán, és mondom, „Lajos, nem ismered meg?”, és azt mondta, először nem ismert meg, képzelje hogy néztem ki, egy centis hajam volt, tiszta csont és bőr voltam. Akkor a nővéremhez is bementünk, azt nem lehet elmondani, azt a jelenetet amikor találkoztunk. Azt hitték, hogy már nem élek, nem tudtuk őket értesíteni, és a sógornőm már meg akarta nősíteni a Lajost, hogy hát én úgy sem jövök haza,

mégis csak sikerült. A Bandi még egész pici volt, ott bent sírt. A Domb utcában laktak, a csendőrlaktanya utáni ház, a Csényi építette, az Apa építtette a nővéreméknek. Nagy boldogság volt találkozni újra. Mert szentül meg voltak győződve, hogy már nem élek. Június 1-e volt, amikor megérkeztem, ott laktam a nővéreméknél, addig, amíg az esküvő meg nem volt, augusztus 12-én, most lennénk 60 éves házasok. Sajnos már csak egyedül emlékezem rá.

A Márta bekerült Kaposvárra, először valakinél házvezetőnő volt, aztán találkozott a férjével, egy lányuk van.

A szüleim házában laktak a Józsiék, ott volt neki a hentesüzlete, aztán a másikon, a volt csendőrlaktanyában a Tibiék laktak, bentebb meg a nővéremék, a J-ék. Úgy hogy egy csomóban volt a család. Fonyódról csak ketten jöttünk vissza, a Márta meg én. A férfiak, a munkaszolgálatosok közül, a három bátyám volt, a Tibor, a Laci és a Józsi meg az uram.

Megvolt az esküvő 1945. augusztus 12-én. Már régóta ismertük egymást a Horovitz Lajossal. Még a szüleimtől megkért a Lajos, mielőtt elvittek bennünket, hazajött szabadságra a munkaszolgálatból, és akkor szólt Anyuéknak, és Anyu azt mondta, hogy neki semmi kifogása nincs ellene, ha nekem jó, akkor jó. A lényeg az volt, hogy zsidó legyen. A Józsi keresztény lányt vett el, a nővérem szintén keresztényhez ment. Otthon ebből volt..., de milyen! Az Édesanyám azt mondta, amikor a nővérem férjhez ment, hogy ebbe beleőszült, amikor a Józsi meg-nősült, akkor meg eddig nem érezte, hogy szíve van, de most érzi, mert olyan szívdobogása volt, hogy borzasztó. Anyu nagyon vallásos volt. Miniket különösebben nem zavart, de én se tudtam volna elképzelni, hogy ke-

*Sonnenschein Magdolna
és Horovitz Lajos esküvői képe —
1945 augusztus 12.*

resztényhez menjek. Volt énnekem egy vőlegényem korábban, egy keszthelyi fiú, az is zsidó volt. Most Melbourne-ben van, ha még él. Voltam is nála Melbourne-ben. De nem kellett nekem, pedig sokkal jobb képű volt, mint az uram, komolyan. Ez még '44 előtt volt. Először 15 éves koromban jött ide a szüleimtől megkérni, azt mondta Anyu, „Hát mit akar tőle, még gyerek! Majd jöjjön három év múlva.”, és három év múlva pontosan berobogott, de nem kellett nekem. Rosenberg Vilmos volt a neve. Ott meglátogattuk Melbourne-ben, és ott mondta, hogy „Nem tudom, hogy te miért nem szerettél engem? Mert én nagyon szerettelek téged.” Az érzelmeknek nem lehet parancsolni. Az urammal itt ismerkedtünk meg, én úgy hívtam őt, hogy Lajos bácsi, kezit csókolom Lajos bácsi, 16 és fél évvel volt idősebb, mint én, úgyhogy ő már fiatalember volt, én még kis pöttöm lány voltam, úgy is hívott a sógorom, hogy pöttöm. Mindig olyan pici voltam, most is az vagyok. Kölcsönösen tetszettünk egymásnak, jó volt, szép volt, nagyon jó ember volt, tényleg, ritka jó. Az édesapja volt ilyen áldott jó természetű. Amikor a felesége elkezdett vele veszekedni, mert annak aztán volt szája, azt mondta, hogy „Jól van, írd le, majd ha hazajöttem, elolvasom.” És akkor elment. Lajos festő volt, szobafestő-mázoló, meg a szikvízüzem volt itt. Pici kis üzem volt, de jól ment, nagyon sokat dolgoztam. Úgy kezdtük az életet, hogy én dolgoztam a szikvízüzemben, mint alkalmazott dolgoztam, havi 500 forintért, és azért az 500 forintért egy mázsa kukoricát kaptunk, és azért dolgoztam egy hónapig. Voltak lovak, mi szállítottuk ki a szódát lovaskocsival, két ló, volt egy kocsis, az meg olyan részeg volt, egyszer úgy megvertem...! Mint szódás a lovát. Komolyan, nagyon mérges voltam rá. Megmondtam, hogy ne nyúljon a ládához, majd én leveszem, mert láttam, hogy hullá részeg, és azt csinálta, oda ment, leemelte, leejtette, és letörtek a fejek. Tiszta haszon volt.

Horovitz Lajos a szikvízüzem előtt

A nem zsidó szomszédok is örültek annak, hogy megjöttem. Gy.-nek a felesége is nagyon aranyos volt, ő se tehetett arról, hogy az ura nyilas volt. Volt még néhány nagyszájú nyilas Fonyódon, ők vitték a prímet. A háború után már nem volt semmi bajunk velük.

Horovitz-féle szódásüveg

Ami bent volt az üzletben, mindent szét-hordtak, ott nem maradt egy szög, mindent elhordtak, én nekem már nem maradt semmi, én már későn születtem, későn jöttem haza. Nem volt gyerekünk, sajnós, pedig operáltattam magam, hogy legyen. Nagyon szerettem volna gyereket. Én nem tehetek róla, hogy nincs, és mi így is nagyon boldogan élünk, ez az uramnak köszönhető, nem nekem, mert őneki volt a jobb természete. Volt a szikvíz üzem, ő később a KTSZ-hez került, mint festő, aztán elnök lett ott. Ő

is azt mondta, hogy mi hálásak lehetünk az oroszoknak - nem tudom, most jó helyen beszélek-e -, de nekik köszönhetjük, hogy fölszabadultunk, hogy élünk. Így is volt. Ha akkor nem szabadítanak föl bennünket, akkor nekünk végünk van, az biztos, hogy megöltek volna. Igaz, ezek az oroszok a bátyámat 5 évig tartották fogságban, pedig munkaszolgálatos volt, fegyver nem volt a kezében, csak 1948-ban jött haza. Anyósomat is el akarták vinni a nyilasok, mert találtak itt valami szappant, nem tudom, hány darab szappan volt szabad, hogy legyen. Ez a deportálás előtt volt.

Az uram az el akart menni Pestre, de én olyan bolond voltam..., annyira szerettem a testvéreimet, ugye itt élt három testvérem, két bátyám, egy nővérem, és én nem akartam itt hagyni őket, ő külföldre is elment volna szívesen. A pesti bátyám is azt mondta, ha mi elmegyünk külföldre, ők is mennek, ez volt '56-ban és nem mentünk el. A Tibi, a Pirike, a Józsi nem akartak jönni. Mi

annyira szerettük egymást, öten voltunk testvérek. A sógornőmnek a bátyja kint van Los Angeles-ben, a későbbi párommal voltunk is nála. Meg Las Vegas-ba is elmentünk, nagyon sokfelé voltunk. Ezt mind köszönhetem őneki, hogy elvitt engem. Őt Szilasi Ernőnek hívták, őnekik volt az üzletük Lellén, a Szilasi Ilusnak a bátyja volt az Ernő, meg a Vili. Ő kivetített engem 1982-ben Ausztráliába. Azt mondja az unokaöcsém, hogy „Te tudod, hogy téged hova hívnak? És te még ezen gondolkodsz, hogy elmenj-e?” Ő már ’56-ban ott élt, gyerekei voltak, felesége volt, ismertem innen. A gyerekei is úgy szerettek, elmondani nem lehet.

Izraelbe nem mentünk volna, csak Amerikába. A háború után a zsidó hagyományokat egyáltalán nem áptuk. Megtartottam sokáig a nagy ünnepeket, de most már semmit nem tartok.

A 6. sz. fejezet
 - A „fehérterror” fonyódi eseményei -
 7. sz. melléklete

OSZK Kézirattár - Analekta, 46. Tisz-Török. - 6242 Tószeghy Albert és Graner Albert kivégzése - Budapest 1919. augusztus 31. Gépirat. - 1 db — 6 fol.¹

Tényleírás

Dr. Tószeghy Albert és Graner Albert kivégeztetéséről

Folyó évi augusztus hó 27.-én délután 3 órakor két tiszt jelent meg Dr. Tószeghy Albert nyaralójában és őt letartóztatta, ugyanabban az időben Pusztaberényben letartóztatták Graner Albertet a Tószeghy család ottani uradalmának jószágigazgatóját és a család közeli rokonát. A letartóztatottakat a fonyódi csendőrlaktanyában zárták el. Dr. Tószeghy Albertné a letartóztatás megtörténte után a csendőrlaktanyába ment, érdeklődni akarván a letartóztatás oka iránt. Az ottani csendőrmestertől felvilágosítást kérve aziránt, hogy kik azok a tisztek, a kik a letartóztatást fogantatosították, a csendőrmester a tisztek nevét feltüntető papírlapot mutatott neki, amelyen gróf Salm neve fordult elő. A többiek nevére nem emlékszik. Kérésére három tiszt jött ki, akik a letartóztatás okára nézve minden érdemleges felvilágosítást megtagadtak és sem a saját, sem a velük jött többi tisztek neveit megmondani nem akarták. Dr. Tószeghynek kocsira ült és Siófokra utazott Horthy főparancsnok segítségét kikérni, egyúttal Svastits, somogymegyei kormánybiztos közbenjárását táviratilag kérte.

Siófokon Horthy főparancsnok esti 9 órakor azonnal fogadta Dr. Tószeghyt és a férje és közeli rokona ártatlanságát kétségbeesetten hangoztató aszszonynak kijelentette, hogy a letartóztatottak ügye iránt azonnal érdeklődni fog és egyúttal megnyugtatta, hogy bajuk nem fog történni.

Dr. Tószeghynek Siófokról reggel 9 órakor érkezett haza és férjét nem találván otthon, a csendőrlaktanyába sietett. Odaérkezvén meglátta, hogy Graner Albert már fel van akasztva, a szintén felakasztott férje alatt az oda érkezés pillanatában a kötél leszakadt. Látván, hogy férje még életben van, kétségbeesett sikoltozással vetette magát a kivégzésnél jelen lévő tisztek lába elé és kegyelemért könyörgött azzal, hogy Horthy főparancsnok megígérte, hogy a letartóztatottaknak semmi bántódása nem történik és Svastits kormánybiztos

táviratilag intézkedett az azonnali szabadonbocsájtás érdekében. A tisztek az-
zal a kijelentéssel, hogy nekik sem Horthy, sem Svastits nem parancsol, durván
és nevetve elutasították, a fájdalmában őrzöngő asszonyt a csendőrlaktanya
egyik szobájába két csendőr fedezete alatt lezárták és a kivégzést teljesítő hó-
hérnak Dr. Tószeghy újabb felakasztását elrendelték, amit az asszony az ud-
varra nyíló ablakból végig nézett.

A kivégzés után a tisztek két pusztaberényi kocsin Pusztaberénybe hajttat-
tak, mire Tószeghynét a csendőrök kiengedték és a két holttestet neki a csen-
dőrség és a halál beálltát konstatáló orvos eltemetés végett átadták. Mikor Dr.
Tószeghyné a holttesteket szekérre rakatta, a két kocsin a szállodától Pusztabe-
rénybe hajtó tisztek nevetve néztek végig rajta. A kivégzetteknel lévő értéktár-
gyakat a különítménnyel együtt érkező katonai hóhér ellopta. A kivégzésnél
kb. 50-60 főből álló parasztcsoport nagyjából asszonyok és gyermekek
vettek részt.

Amint utólag megállapított, 27.-én este Fonyód községben dobszóval
másnap reggel 7 órára gyűlés lett kihirdetve.

Ezen gyűlésen tisztek részt vettek és az egyik beszédet intézett az egybe-
gyűlt és teljesen nyugodtan viselkedő lakóság előtt, azt mondván: Itt három
bűnös van letartóztatva, kik közül az egyik Dr. Tószeghy Albert, kinek bűne az,
hogy a Mackensen hadsereg fegyvereit és munícióját megvásárolta és a kom-
munistáknak a pesti munkásság felfegyverezése céljából eladta, továbbá a
kommunistákkal barátságos viszonyban volt, őtet megvendégelte és eképpen
birtokát és villáját a rekvirálásoktól megmentette. Graner Albertnek bűne az,
hogy ugyancsak a kommunistákkal intim érintkezést tartott fenn és eképpen
vagyonát a kommunistáktól szintén megmentette. Kérdezte ezek után, mi
történjék a bűnösökkel, mire a jelenlevők közül egy pár hang azt kiáltotta:
„Fel kell akasztani!”

A kivégzést teljesítő tiszt különítménynek Siófokra tett az a jelentése tehát,
hogy a letartóztatottakat a dühöngő nép ragadta ki a börtönből és a nép maga
akasztotta fel, hazugság.

Megjegyzendő, hogy a letartóztatottak este 9 órakor, midőn Dr. Tószeghy
sógornője őket fogságukban meglátogatta, és nekik vacsorát vitt, összekötö-
zött kezekkel és lábakkal találta őket és a kivégzés után a holttesteken ütések
és kínzások nyomai állapítottak meg orvosilag.

A családnak Budapesten idéző tagjai az esetről 29.-én a hajnali órákban
szerezvén értesülést, Poput főhadnagy a család egyik barátját küldték le Fo-
nyódra a legelső vonattal, ki délután odaérkezvén, az általa személyesen is-

mert Bibó hadnaggyal találkozott az állomáson, aki miután a lejövetel céljáról értesült, kijelentette neki, hogy a parasztság fel van lázadva, a villába bejutni nem lehet, és aki Tószeghyék érdekében valamit tesz, az halál fia.

Ugyanazonnap este 8 órakor automobilon olasz katona őrizete alatt Siófokra érkezett a családnak 3 barátja, akiknek egyike Horthy fővezért felkereste és tőle értesült arról, hogy a fővezér Sibrik főhadnagyot a Fonyódon idéző különítmény parancsnokához küldte azzal a szóbeli paranccsal, hogy a letartóztatottakat nem szabad bántani, ügyüket a főparancsnokság fogja megvizsgálni és a parancsnok személyesen felelős a letartóztatottak életéért. Sibrik főhadnagy pedig kijelentette, hogy a parancs átvétele után még csütörtökön éjjel sínautón lement Fonyódra, a parancsot Salm grófnak átadta, ki annak átvételét saját kezű aláírásával nyugtázta.

Horthy fővezér a család barátainak azonnal e sínautót rendelkezésére bocsátotta és kísérelül hozzájuk rendelte Sibrik főhadnagyot. Amidőn este negyed tízkor a Sió szálloda előtt álló automobilon a család barátai Sibrik főhadnaggyal együtt akartak elhajtani, Bibó hadnagy a soffőrt magához hívta és a Sió szálló halljában arra hívta fel, hogy az automobilon üllő társaságot semmi szín alatt ne vigye Fonyódra, végezzen az automobilon erőszakos rongálást és amikor a soffőr kijelentette, hogy utasait csak az állomásra viszi, mert azok sínautón mennek Fonyódra, Bibó hadnagy kétségbeesetten fejéhez kapott. Az állomásra megérkezvén, a család barátai hallották, hogy a sínautó felügyeletével megbízott főhadnagyot valaki a telefonhoz hívja és követeli, hogy a sínautó az ő további rendelkezéséig ne induljon el. Sibrik főhadnagy átvévén a kagylót, a magát megnevező Bibó hadnagynak kijelentette, hogy miután a sínautó Horthy fővezér rendeletére az ő személyes kísérete mellett bocsájtatott rendelkezésére, Bibó hadnagy beavatkozásának nem tesz eleget.

Külön ki kell emelni, hogy a kivégzés után a tiszti különítmény tagjai a kivégzettek tulajdonát képező pusztaberényi birtokra mentek ki és Fürjes intézőnél ebédeltek, akit kommunista üzelmei miatt Graner Albert jószágigazgató a család nevében el akart távolítani és akinek szolgálatait szeptember 15.-ére felmondotta. A kastélyban a tisztek házkutatást tartottak és állítólag fegyvereket keresve, a szekrényeket és fiókokat feltörték, a családfát letépték és összetiporták.

Az, hogy a tisztek Fürjeshez mentek ebédre, kinek rokona, illetve sógora Siófokon százados és akire hivatkozással Granért már korábban megfenyegette, arra enged következtetni, hogy a feljelentést Tószeghy és Graner ellen ez a Fürjes intéző tette meg.

Svastitstól a rögtöni szabadonbocsájtást elrendelő táviraton az átvételt Kuthy főhadnagy ismerte el.

A családnak tudomása van arról, hogy a tisztí különítmény parancsára a fonyódi csendőrség az ottani lakosságot kényszeríti arra, hogy aláírjanak olyan nyilatkozatot, amely szerint a kivégzést a nép egyhangúlag kívánta és magát a kivégzést is a nép eszközölte.

Végül megemlítendő, hogy midőn a család barátai péntek este 10 órakor Fonyódra érkeztek, ott teljes csend és nyugalom honolt, és Bibó hadnagynak Poput főhadnagy előtt tett az a kijelentése, hogy a parasztság fel van lázadva és a villa meg nem közelíthető, teljesen valótlanoknak bizonyult. Tószeghyné és húga, valamint a visszatért cselédség is egybehangzóan a leghatározottabban azt állítják, hogy Fonyódról való hazautazásukig az ottani lakóság hangulata teljesen nyugodt volt.

Budapesten, 1919. augusztus hó 31.-én.

Ez a memorandumszerű irat csupán a tények rideg vázlatára szorítkozik és mintegy fonallal szolgál a meggyilkoltak családja által folyamatban lévő eljárása számára, melynek célja, a gyilkosok és a felbujtó szigorú megbüntetését kérni és a kommunizmussal kapcsolatban felhozott vádak alaptalanságát bebizonyítani.

¹ Az anyag az OSZK Kézirattárába a Herczeg Ferenc hagyatékkal érkezett, 1954. július 27-én vásárolták. — Köszönöm Weeber Tibor segítségét.

Jegyzetek

- ¹ A holokausztnak 168 boglári áldozatát tartják nyilván. In: Szili Ferenc 1994. 175-179. (Az irodalmi hivatkozásoknál az év utáni számok az oldalszámokat jelölik). — A zsidók létszáma Bogláron 1880: 213; 1900: 221; 1920: 280; 1930: 213; 1940: 170; 1944. ápr. 5.: 159. In: Boglárlelle : Tanulmányok. szerk. Laczkó András. Boglárlelle, 1988. 298.
- ² A balatonboglári izraelita anyakönyv születési rovatában a következő adatok lelhetők fel: * (születés) 1823.szept.1. Ilona, szülei Beck Salamon és Beck Betti — Keszthely; * 1830.jún.29. Jozefa. szülei uaz. — In: Somogy Megyei Levéltár (továbbiakban: SML. Ezúton köszönöm meg a levéltár munkatársainak e könyv anyagának kutatása során nyújtott segítséget.). Anyakönyvek.
- ³ Szilágyi Miklós 2002. 142-157.
- ⁴ A fonyódi vizek halászati bérlete az 1840-es években. Szilágyi Miklós. In: Somogy, 1988,3. 89-93.
- ⁵ Herman Ottó 1887. 379.
- ⁶ Koppány Tibor, Péczely Piroska, Sági Károly 1962. 61.
- ⁷ A halat inkább csak a tó közeli lakossága fogyasztotta. In: Lóczy 1920. VI. 242.
- ⁸ Századok. 1956. 3. sz. hivatkozik a Magyar Történelmi Tár III. r. 1857. 222.
- ⁹ Csorba József 1857.
- ¹⁰ Móricz Béla 1956. alapján. A gépirat oldalszámozása nem egyértelmű, ezért a hivatkozás csak a műre vonatkozik a továbbiakban is.
- ¹¹ Magyar Országos Levéltár P 274. Festetics család levéltára Ügyészi hivatalos iratok: 4ld. 177 cs. 1846.
- ¹² A II. katonai felméréskor, 1853-ban rajzolt fonyódi térkép a hegy nyugati lábánál, a mai bélatelepi vasútállomás környékén pontosan mutatja a révkocsmát (W. H. - Wirtshaus = vendéglő, kocsmát) és a hozzátartozó épületek helyét a révhellyel (Landungsplatz = kikötőhely, rév). - Fonyód. - II. katonai felmérés. Königreich Ungarn. District Oedenburg Comitat Somogy, Zala ... von Jahre 1853. — Mérték: 1:28 800.
- ¹³ Szilágyi Miklós 2002. 142-157.
- ¹⁴ Németújvári gróf Batthyány Gabriella, szül. Bécs, 1819. márc. 19., meghalt Lengyeltóti, 1845. dec. 7. In: Gudenus 1990. I. köt. A-J. 592.
- ¹⁵ Szilágyi Miklós 2002. 142-157.
- ¹⁶ Szilágyi Miklós 2002. 142-157.
- ¹⁷ Szegeden. 1808-ban 357 zsidó lakos volt, az egyetlen nagykereskedőt Wodianer Fülöpnek hívták, aki Sámuel és Rudolf apja volt.
- ¹⁸ A családról bővebben: Kempelen Béla 1937-1939. I. köt. 42-46.
- ¹⁹ lásd a boglári izr. anyakönyv vonatkozó részét a hivatalos bejegyzéssel.
- ²⁰ Móricz Béla 1956. alapján.

- ²¹ Névsora Lengyeltóti ... községben levő kereskedők, iparosok, házalók és kocsmárosoknak. Kelt Lengyeltóti, 1880. jún. 11 Szabady János közjegyző
- ²² SML Lengyeltóti közgyűlési jegyzőkönyv. Felvéve Lengyeltóti község tanács ülésében június hó 13-án 869. évben. — Az egész évre megállapított 600 forint fogyasztási adóból Zichy János grófnak 90 forintot, Vodiáner Arnoldnak 25, Vodiáner Fülöpnek 15 forintot kellett vállalnia.
- ²³ SML Lengyeltóti közgyűlési jegyzőkönyv. 1866. jún. 29. 50-51.
- ²⁴ Mérő: régi úrmérték, szemestermények mérésére használták, általában 62,53 liter. Több fajtája volt, nagysága vidékenként változott.; többfélét különböztettek meg; így a pozsonyi mérőt, mely két vékából vagy mércéből állott, 62,53 liter nagyságú; a pesti mérőt, mely három mérce volt, nagysága 93,8 liter; a sarlai mérőt, mely két pozsonyival ért fel.
- ²⁵ krajcár
- ²⁶ Egy 1903. februárjában írt tudósítás szerint „*a mi el nem kelt bal, a jégen tartották és Fonyódról 37 mmázsa fogast és süllőt szállítottak el Bécsbe.*”
- ²⁷ Somogy, 1873. máj. 13. 2.p.
- ²⁸ A Fonyódi Gasztronómiai Klub egyik receptje: Az 1873-as bécsi vilákiállítás hőse : Süllő egészben, petrezselymes burgonyával.
- ²⁹ Somogy, 1888. aug. 13. 2.p.
- ³⁰ uo., 1888. nov. 27. 3.p.
- ³¹ uo.
- ³² uo., 1889. jún. 18. 4.p.
- ³³ uo. , 1889. szept. 3. 3. p.
- ³⁴ uo., 1889. márc. 26. 2.p.
- ³⁵ uo., 1898. jún.
- ³⁶ Uo., 1899.máj.3. 3.p.
- ³⁷ Felesége az alábbi gyászjelentést adta ki: „*Alulírott úgy a saját, valamint az összes rokonság nevében fájdalomtól megtört szívvel jelentem, hogy felejtethetlen férjem Rosenberger Mibály életének 88-ik, boldog házasságának 60-ik évében, egy megböszült állatnak áldozata lett s rövid betegség után jobblétre szenderült. A megboldogultnak bült tetemei e hó 28-án délután fél 1 órakor fognak Fonyódon, a családi sírkertben örök nyugalomra tetetni. Fonyód-fürdő, 1899. április hó 27-én. Áldás és békesség lebegjen a megboldogult hamvai felett! Rosenberger Mibályné, született Ungár Cecília neje, Rosenberger Simon, Rosenberger Mári, Rosenberger Lina, Rosenberger Teréz, Rosenberger Muki, gyermekei, Rosenberger Mór, Rosenberger Gyula, Rosenberger Ödön, Rosenberger Gizi, Rosenberger Jolán, Rosenberger László, Rosenberger Gizi, Rosenberger Ilus, Rosenberger Irma, Rosenberger Pista, Rosenberger Gyöngyi, Rosenberger János, Kohn Jenő, Kohn József, Kohn Ignác, Kohn Béla, Kohn Hermína, Kohn Vilma, Kohn Gizella, Kohn Mariska unokái. Rosenbergné, született Hamburger Teréz, Rosenbergné, született Tandler Emma, menyei. Kohn Mór, Kohn Adolf Hamburger József vejei. Rosenberger Pista, Braun Olga dédunokái.*” In: Somogyi Újság, 1899.máj.2. 3.p. — A gyászjelentésben említett

- családi sírkert a mai Szent László — Trombitás utca végéhez kapcsolódó erdő részen volt, ahová csak a Rosenberger család tagjai temetkezhettek, illetve az ő engedélyükkel mások is, így pl. a Sonnenschein család néhány tagja. Többek között itt temették el az 1919-ben fölakasztott Gráner Albertet és Hamburger Edét is. J. R. közlése szerint utóbbi sírkövén az emléktábla még 1965-ben is látható volt. A sírkertet megszüntették, bár még az 1980-as években is megtalálható volt ott néhány sírkő, azonban telekrendezési munkák során nyomuk veszett.
- ³⁸ Somogy, 1899.máj.3. 3.p.
- ³⁹ Rosenberger Simon halászat-bérlő, mint haszonbérlő szerepel a marcali járásban lévő Főnyed településen gazdálkodóként, a tulajdonos a tihanyi halászat volt. Az összesen 182 kataszteri hold területen volt 20 hold szántó, 4 hold kert, 7 hold szőlő és 150 hold legelő, 10 cselédet foglalkoztattak. In: Gazdacímtár 1897. 2. köt. 107-108.
- ⁴⁰ Az anyakönyvi adatok összehasonlítása alapján Rosenberger Gyula édestestvérének, Karolinnak lányát, Kohn Máriát vette feleségül, aki aztán később Inkler László felesége lett.
- ⁴¹ Móricz Béla 1956. alapján.
- ⁴² A Balatonpartról / Rosenberger Simon. In: Somogy. 1913.dec.25. 1-2.p.
- ⁴³ SML Lengyeltóti közgyűlési jegyzőkönyv. Felvételengyeltóti község képviselő-testületének 1899. évi július hó 4-én megtartott rendkívüli közgyűléséről. 49. kgy. 1307/99.
- ⁴⁴ Pászthory Menyhért ezredes (ő építtette a fonyódi Alsóvár fölött elhelyezkedő műemlék Préházat az 1800-as évek elején.), a napóleoni háborúkban mint a Mária Terézia katonai rend vitéze bárói címet kapott. Felesége báró lengyeltóti Lengyel Julianna volt, akitől két gyermeke született. - Nagy Iván 1862. P-R. 136.
- ⁴⁵ Freund Henrik (tószegei) budapesti nagykereskedő, 1884. október 6. Névváltoztatás 1909. október 7. Tószegehyre. In: Ujvári Péter 1929. 643.
- ⁴⁶ Összefoglalva: „*Freund (tószegei) Fenti előnévvel a nemességet 1884. okt. 6. F. Henrik budapesti nagykereskedő kapta. — F. Imre és F. Albert 1902. aug. 2., F. Rikárd és István pedig 1909. okt. 7. nevüket Tószegehy-re változtatták. — Leszármazás: Henrik †1884. = (bázastársa) Herz Zsófia †1905.; Ferencz; Julia. = Deutsch Mór †1907; Ida = Krámer József; Vilmos †1910; Szidónia. = Stern Miksa; Salamon; Berta. = dr. Goldzieber Vilmos. - Ebhez a családboz tartoznak még Ferencz (szül. 1843.) udv. tan. Felesége Oesterreicher Paulina (szül. 1852.) Gyermekeik: 1. Irén (szül. 1873.) Férje Szécsi Pál. — 2. Tószegehy Imre (szül. 1875.) Felesége Hatvany Lyli. Fia Tószegehy Tamás (szül. 1910.) — 3. Tószegehy Albert (szül. 1879.). Felesége Sonnenberg Ilona. Gyermeke Tószegehy Erzsébet (szül. 1909.) — 4. Károly (megb. 1887.) — Vilmos (megb. 1910.) Felesége Abelesz Matild. Gyermekei: 1. Regina. Férje Vidor Emil. — 2. Antal. Felesége Kugel Lilli. Leánya Vera. — 3. Emil — 4. Katalin. Férje Lévi Lajos dr. — Salamon (szül. 1857.) Felesége Neuwelt Malvin. Gyermekei: 1. Tószegehy Richárd (szül. 1886.) — 2. Tószegehy István (szül. 1887.)*” In: Kempelen Béla: 1911-1932. 4. köt.
- ⁴⁷ Gazdacímtár 1897. 106-107.

- ⁴⁸ A badacsonytomaji Szent Imre templom 1930-32-ben épült. Nemcsak Badacsonytomajnak, de Európának is egyedülálló bazaltékesége. Varga Sándor plébános a „Vallás alap” és a helybeli lakosok anyagi támogatásával építette a mostani neoromán templomot Fábián Gáspár tervei alapján. A plébános közbenjárására a bányagazgató hozzájárult a bazalt ingyenes adományozásához. A szorgalmas községlakók, fogatosok, iparosok önzetlen munkájuk (20 ezer arany pengő) eredményeképp 1932 októberében dr. Rott Nándor püspök felszentelhette a templomot, amely 37 méter hosszú és 19 méter széles.
- ⁴⁹ Somogy, 1906.júl. 1. 2.p. Pécsi mérnökök balatoni kirándulása / Vacum.
- ⁵⁰ A badacsonyi bazaltok. In: Balaton. 1916.máj.1. 4-5. sz. 18-19.
- ⁵¹ A Vasúti Szálloda bérlője, *Vadkerty Gyula* megvette a szálló melletti telket is, azonban azt 1906-ban továbbadta *Thury Ákos* állomásfőnöknek, aki feleségével együtt akkor került Fonyódra. A mai Ady Endre utcában a Posta helyén állt a villa. Előbb egy belső verandás épületet emeltek a telekre, majd még kettőt az utcafrontra. Ezek egyikében volt később, az első világháború idején a fonyódi postahivatal. 1945 előtt Állami Útmesteri Hivatal és lakás volt, '45 után rendőrség, majd patika üzemelt. A hátsó épületben éveken át a Tószegi-Freund féle Badacsonyi Bazaltbánya Részvénytársaságnak volt az irodája, benne Goldberger Jakabbal. Az épületeket eladták, majd 1926-ban került államkincstári tulajdonba.
- ⁵² A budapesti telefonkönyv adatai szerint: „35-76. Freund Ferenc tószegi magyar kir. udvari tanácsos. VI. Andrásy u. 98.” Ez a palota az őgróf Pallavicini család tulajdona volt. — „31-42 és 35-77 Freund Henrik és fiai. Egyesült gömöri magnezit Badacsonyi Bazaltbánya. V. Hold u. 25.” (5 mellékállomással)
- ⁵³ A birtok uradalmi intézője 1909 tájkán az izraelita vallású, 32 éves Somló Béla volt. In: SML. Lengyeltóti Anyakönyv. Másodpéldányok 1907-1928. Születés.
- ⁵⁴ A fonyódi vasútállomás 1896-os megépítése után felértékelődtek a közeli, Balaton parti telkek. A tulajdonosok, *Basch Fülöp* és 1901 után örökösei az addig használatlan, homokos legelőterületet sorra kifaragták. Ezek nagy részét *Fekete Gyula* és *Németh István* vette meg, utóbbi telkének kisebb részét tovább adta, így 1906-ban *Stocker Ágoston* kaposvári postatiszt építtet rá nyaralót. Ezt a területet egyébként *Basch Fülöp* Róza nevű lánya után *Rózsatelepeknek* akarták elnevezni, azonban a lassú kiépülés miatt ez elmaradt. *Németh István* 1895-től egészen 1911-ben bekövetkezett haláláig Kaposvár városfejlesztő polgármestere volt, emellett Fonyód nyaralóteleppé fejlődése szempontjából lelkes propagandát fejtett ki. Ő volt az, aki *Fekete Gyula* kaposvári ügyvéd mellett Fonyódot Kaposvár üdülőtelepévé, mintegy külvárosává akarta fejleszteni. Ezért is támogatta annak idején minden erejével a helyiérdekű vasút kiépítését. *Németh István* 1350 négyszögöles telkén építtette ezt a villát 1901-ben. Özvegye adta el 1918-ban dr. *Tószegi-Freund Albert* budapesti lakosnak, pusztaberényi földbirtokosnak 40 ezer koronáért. Miután 1920-ban Tószegi özvegye is meghalt, gyermekei *Ferenc* és *Erzsébet*, illetve gyámjuk a villát 1926-ban *Bruckmann Jánosnak* és feleségének adták el, akik azt 1932-ben továbbadták dr. *Vincze József* kaposvári lakosnak. A villa a negyvenes évektől *Horváth Ernő* szigetvári bíró és

- felesége birtokába került. A patinás épület az újabb időkben sokáig Nyári Galériaként működött, ma Villa Galéria néven üzemel a Fürdő utcában, önkormányzati és vállalkozói kezelésben. In: Móricz Béla 1956.
- ⁵⁵ Felesége volt Weiss Manfréd lánya, Elza, valamint az írói, színházi és nagyvilági életben annakidején jól ismert hatvani báró Hatvany-Deutsch Lili, aki gyakorta nyaralt a fonyódi villában társaságával (később Madarassy-Beck Gyula férje lett).
- ⁵⁶ Prónay Pál (1874-1944-45?) Az egyik tisztí különítmény parancsnoka. Az 1920-as nyugat-magyarországi felkelés vezére. Szegeden Horthy és Gömbös szűkebb környezetéhez tartozott. 1921 októberében a második „királypuccs” idején átpártolt a legitimistákhoz. A sikertelen puccs után, kegyvesztett lett. Különítményt felszámolták, őt pedig eltávolították a döntéshozók közül. 1943-44-ben írt feljegyzéseiben leplezetlen nyíltsággal ecsetelte az 1919 és 1920 közötti ún. „fehérterror” szörnyűségeit és a mögöttük levő politikai okokat. — Visszaemlékezéseinek felhasználásával film (1969), ill. abból könyv készült: Máriássy Judit-Máriássy Félix: *Imposztorok*. Bp., 1970. - Részt vett régi harcostársaival együtt 1944-45 telén Budapest védelmében: *„Részt vett a harcban báró tótprónai és blatnicai Prónay Pál is, az 1919-es Prónay Különítmény névadója, a Sopronban és környékén megtartott népszavazás kikényszerítője. Az anakronisztikus külsejű, búr kalapban, csizmában, szegecselt övvel és lovaglőostorral jár öregúr ekkor már betöltötte a 70. életévét, és az általa megszervezett bajtársai is hasonló korúak voltak, így komoly harcértéket nem jelentettek. De megindító a hősiesség és az elszántság, amivel hajlott koruk dacára szolgálatra jelentkeztek. Prónay Pál a kitörés során Kútvolgyben halt hősi halált.”* In: Magyar Demokrata, 2004.febr.5. 5. sz. 24.p. — Prónay 1944-45-ös tevékenységéről bővebben: Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Bp., 2005. 90-91.; Gazsi József: *Fények a Börzsönyben : Egy antifasiszta zászlóalj története*. dokumentumregény. Bp., 1976. pl. 25-32.: Prónay ismét színre lép, 33-45.: Honnan jöttél? Ki küldött?
- ⁵⁷ Lásd még: Tószeghy Albert és Gráner Albert kivégzése. Budapest 1919. augusztus 31. Gépirat. 1 db - 6 fol. In: OSZK Kézirattár, Analekta, 46. Tisz-Török. 6242.
- ⁵⁸ Bécsi Magyar Újság: A Tanácsköztársaság bukása után a Bécsbe távozottak Bécsi Magyar Újság címmel adtak ki napilapot (1919. október 31.-1923. december 16.). A bécsi emigráció kommunista és polgári radikális írói, újságírói alapították. Felelős szerkesztői között volt Jászi Oszkár, munkatársai között Balázs Béla, Gábor Andor, Kassák Lajos. Elsősorban politikai és gazdasági cikkeket közölt, elítélte a Horthy-rendszert és a „fehérterror”-t. Oldalain kommunisták, szocialisták, a magyar baloldal, polgári radikális emigránsok képviselőinek írásai jelentek meg. 1922-től Jászi Oszkár irányításával Károlyi Mihály politikájának a hirdetője volt.
- ⁵⁹ „Sonnenberg. A nemességet 1897. aug. 6. S. Imre budapesti kereskedő kapta. — Leszármazás: Imre. Gyermekei: 1. Marczell (* 1888. márcz. 3.); 2. Ilona (esk. 1908.) Tószeghy Albert. 3. Margit (* 1893. jan. 3.); 4. István (* 1894. jul. 3.).” In: Kempelen Béla: 1911-1932. 9. köt.

- ⁶⁰ Kempelen Béla 1937-1939. III. köt. 87.
- ⁶¹ Bécsi Magyar Újság, 1920. május 7-8. p. 3. Akták a fonyódi gyilkosságokról
- ⁶² Tószeginé apósának cége
- ⁶³ Bécsi Magyar Újság, 1920. május 7. p. 3. Akták a fonyódi gyilkosságokról : Dr. Tószegi Albertné feljelentése férje gyilkosai ellen.
- ⁶⁴ Prónay Pál naplójegyzeteinek néhány részlete megjelent nyomtatásban is: A határban a Halál kaszál... : Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből / [Szerk., bevezető tanulmány Szabó Ágnes, Pamlényi Ervin]. - Bp : Kossuth K, 1963.
- ⁶⁵ A húszas évek második felében jött létre Magyarországon a Bugatti gépkocsik vezérképviselte, amely gróf Hermann Salm-Hoogstraten (röviden Salm Hermann) és Rózsahegyi István kezében volt, s Budán a Zsolt u. 9. szám alatt működött, illetve a József nádor téren volt üzletük. Néhány éves prosperálás és tucatnyi eladott verseny- és luxusautó után a gazdasági válság hatására 1931-ben zártak be.
- ⁶⁶ Prónay Pál és különítményesei a főszereplői annak a dokumentum-regénynek, amelyet Fahidy József írt, a címe: Teréz körút 39. Bp., 1972. A fonyódi történetek majd' mindegyik szereplője jelen van a regényben, amely a budapesti eseményeket helyezi előtérbe.
- ⁶⁷ Andrásy Antal 1987. 417.
- ⁶⁸ Andrásy Antal 1985. 310.
- ⁶⁹ Horthy Miklós másnap, augusztus 28-án adta ki Siófokon utasítását *A kommunistákkal szembeni erélyes fellépés és a 'túlkapások' megakadályozása érdekében*. Ebben többek között ez áll: „Felszólítok minden parancsnokságot és közigazgatási hatóságot, hogy a legerélyesebb kézzel lásson hozzá a még működő kommunista központok letöréséhez, a még szabadon lévő izgatók, a múlt bűnös kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéléséhez.” In: Romsics Ignác 2000. 110.
- ⁷⁰ Népszava, 1922. január 31. 5. A fonyódi gyilkosság a bíróság előtt.
- ⁷¹ Bécsi Magyar Újság, 1922. május 9. 3. Akták a fonyódi gyilkosságokról : Pintér Pál állomásfőnök tanúvallomása
- ⁷² A régi iskola a mai Kisfaludy - Fő utca sarkán állt
- ⁷³ A Fő utcában, a Bölcsőde helyén állt a Szarvas-szálló és vendéglő, ahol a század eleji híradások szerint rengeteg bált és mulatságot tartottak. A vendéglő tulajdonosa Rosenberger Simon a szállót 1898-ban építette kissé bentebb az úttól. Később itt kereste Barkóczy Bibó Dénest, hogy kegyelmet kérjen Tószegiék részére.
- ⁷⁴ Bécsi Magyar Újság, 1922. május 9. 3. Akták a fonyódi gyilkosságokról : Pintér Pál állomásfőnök tanúvallomása
- ⁷⁵ Horthy Miklós egy héttel később, 1919. szeptember 8-án Fonyódra látogatott, ahol „nagy lelkesedéssel fogadta őt a fonyódi nép, annak dacára, hogy csak az utolsó pillanatban értesült a fővezér érkezéséről. A jelenleg ott tartózkodó karbatalmi különítmény teljes díszben fölvonult és tisztelgett előtte. Imponáló látvány volt. A fonyódi hölgyek virágot nyújtottak át és bangos éljenzéssel üdvözölték a rokonszenves főparancsnokot. A fővezér 5 órakor tovább utazott Siófokra.” - In: Uj-Somogy. 1919.szept.11. 3. Horthy fővezér Fonyódon.

- ⁷⁶ Bibó István (1911-1979) rokona volt a tisztnak, szüleitől feltehetőleg miatta kapta harmadik keresztnévét. In: Ungváry Krisztián: Gyötrő illúziók. Bibó és 1945 eseményei. Beszélő, 2000. január.— „*Bibó (barátosi). Régi székely család; egyik ága a XVIII. század elején a Kiskunságba, másik ága pedig Baranya megyébe szakadt.*” In: Kempelen Béla 1911-1932. — Bővebben a Bibó családról: *Dr. G. Vargha Zoltán: A Bibó-család története.* (Különlenyomat a Magyar Családtörténeti Szemle 1943. évfolyamának II., III. és IV. számaiból.) 25 l., 3 leszármazási tábla melléklettel. — Nagypapák testvérek voltak: Bibó István felmenője az 1833-ban született István, míg a különítményes tisztt az 1835-ös születésű Dénesnek a leszármazottja.
- ⁷⁷ Az 1919-es tabi akasztást bemutató fotók a Somogy Megyei Levéltár (SML) fotótárából származnak. Ezúton is köszönöm a közlés engedélyezését. — A fotók megtalálhatók a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban: 6771, 6777, 6780, 6781.
- ⁷⁸ Akkoriban Schaller tulajdonában a Hullám szálloda és vendéglő volt. A mai Fő utca sarkán lévő ABC helyén, a Postával szemben.
- ⁷⁹ „*Annyi jogom mint magának nekem is van, ne viselkedjék úgy, mint egy útonálló*”- mondta Hamburger.
- ⁸⁰ Bécsi Magyar Újság, 1925.júl.15. 5. Bibó Dénes : Az arany-sarkantyú és a pénzestárca : A fonyódi eset. Barkóczy vallomása
- ⁸¹ Uo.
- ⁸² Bécsi Magyar Újság, 1922. május 9. 3. Akták a fonyódi gyilkosságokról : Pintér Pál állomásfőnök tanúvallomása
- ⁸³ Bécsi Magyar Újság, 1920.máj.4. 5. A fonyódi gyilkosságok
- ⁸⁴ Uj-Somogy, 1919. október 16. 3-4. A mártír.
- ⁸⁵ Róla bővebben: Petrák Katalin: Biermann István 1891-1937. Párttörténeti Közlemények 1971. 4. 151-171.
- ⁸⁶ Bécsi Magyar Újság, 1920.máj.4. 5. A fonyódi gyilkosságok
- ⁸⁷ ma Fő utca
- ⁸⁸ Bécsi Magyar Újság, 1920.máj.4. 5. VP: A fonyódi gyilkosságok
- ⁸⁹ Bécsi Magyar Újság, 1920.máj.5. 1. Népítélet
- ⁹⁰ Bécsi Magyar Újság, 1920.máj.11. 5. El akarták tüntetni a fonyódi gyilkosságok tanuit.
- ⁹¹ Bécsi Magyar Újság, 1920. május 7. 3. Akták a fonyódi gyilkosságokról : Dr. Tószegi Albertné feljelentése férje gyilkosai ellen
- ⁹² Bartók B. u. 36., épült az 1890-es évek második felében, ma az Országos Villamos-távvezeték Rt. nyaralója. ifj. szakácsi Csorba Ede villáját 1898-ban említi egy tudósítás, ezt idézzük fel: „*ifj. Csorba Ede kaposvári ügyvéd már a napokban családjával együtt benépesíté újonnan épült díszes szép villáját...*” Tőle 1911-ben leánya, Erzsébet örökölte, aki a híres Somogy megyei dalköltő, Pete Lajos (1867-1924) lengyeltóti főszolgabírónak felesége lett. Villájukat 1917-ben adták el a budapesti Vámos Fülöpné Schneller Ceciliának, akitől 1922-ben a szintén Budapesten élő dr. Hertelendy Dénes vette meg, majd ő 1939-ben adta el Ádám Jenő (1896-1982) zeneszerző-karnagy egyetemi tanárnak. — A Budapesti cím- és lakásjegyzék 1916-os évfolyamában szerepel Vámos Fülöp szénnagykereskedő,

lakcíme II. Apostol u. 3. (2483.p.), a szénnagykereskedőknél is számon tartották, ott a VI., Podmaniczky u. 27. címen szerepel, telefonja 99-40. (1157.p.).

⁹³ Az 1910-es években Straub Gyula bérelte a szállodát.

⁹⁴ Bécsi Magyar Újság, 1920.máj.4. 5. A fonyódi gyilkosságok

⁹⁵ SML Kaposvári Törvényszék Fogolytörzskönyv. 1919/687., 688., 694. sz.

⁹⁶ Somogyi Hírlap, 1946. július 19. 2.; Somogyvármegye, 1946. július 20. 4. Így csinálták 1919-ben a fehérterroristák

⁹⁷ Varga József (1912-2003) fonyódi lakos közlése, aki gyermekként az akasztáson is jelen volt, azonban a felnőttek elzavarták a helyszínről: A szekér szénát szállított, Boglár felől jött Fonyódra és a kocsiról a lovak közé esett, a lovak és a kocsi kerekei taposták agyon.

⁹⁸ Budapest Főváros Levéltára. Budapesti Királyi Ítéltőábla peres iratai. 5437/1922.

⁹⁹ Új Nemzedék 1919. okt. 7. 6. Serényi Gusztáv: A mártír.

¹⁰⁰ Budapesti Hírlap. 1919.okt.7. 5. dr. Rákosi Endre: Biermann István a rendőrségen.

¹⁰¹ Új Nemzedék, 1920.ápr.30.

¹⁰² Budapest Főváros Levéltára. Budapesti Királyi Ítéltőábla peres iratai. 5437/1922. 19.p.

¹⁰³ Budapest Főváros Levéltára. Budapesti Királyi Ítéltőábla peres iratai. 5437/1922. p. 22-23.

¹⁰⁴ A Sirály 1905-ben épült Fittler Kamil építész tervei alapján. Zichy Béla életében uradalmi kezelésében állt, majd később Schaller Alajos bérelte. „25 szoba, tenispálya, nagy park és gyönyörű kilátás a Balatonra” - állt a vendégcsalogató reklám szövegében. Ezen kívül posta- és távirtda-hivatallal is büszkélkedhettek, valamint a béltelepi strandon saját fürdőkabinokkal. A Vasúti Szálloda mellett a Sirály is helyet adott a korabeli Anna-báloknak.

¹⁰⁵ Lajos-lak. Bartók Béla u. Építtette Velics Antal (1855-1915) orientalista 1913-ban panzió céljára. A szálló nevét fiáról, Lajosról kapta. A panzió-rendszerű emeletes épület zöldre festett, deszkából készített körerkélyeivel harmonikusan illeszkedett az akkor divatos nyaralóépületek sorába. Az erkélyt 1956 őszén bontották le, az épületet megnagyobbították és ma a GE-Hungary Tungsram üdülője, oktatási központja. A Lajos-lak 30 szobával, teljes felszereléssel, fürdővel állt a vendégek szolgálatára - ahogy a korabeli hirdetésből kiderül. Az eredeti épület Kreis János lengyeltóti, az ebédlő Herberth József fonyódi építész munkája.

¹⁰⁶ gróf Jankovich-Bésán Endre (1884-1936) féle vadászlak, korábban Molnár Endre építész nyaralója, az 1910-es években adta el. Gróf Jankovich Bésán Endre öreglaki földbirtokos autót, motorhajót, sőt hydroplánt is tartott a Balaton mellett. Ma Kővilla panzió. Jankovich-Bésán egyébként a Prónay-különítmény egyik szakaszának, a baloldali sajtó szerint „véreskező” parancsnoka volt. J-B. E.-ről bővebben: Somogyi Újság, 1936. dec. 16. 2.p. Csütörtökön délben temetik el Öreglakon...; Bécsi Magyar Újság 1920. nov. 7. 3.p. A gróf Jankovich-különítmény rablásai, zsarolásai és kínzásai; Jövő (Bécs) 1921. máj. 31. 2.p. A Jankovich-különítmény fogdaparancsnoka. — A hydroplánról: 1923 áprilisának budapesti

szenzációja a Junkers hydroplánok megjelenése volt a Gellért szálló előtti Duna szakaszon. A zárt utasterű, tiszta alumínium gépek 5 utasülésesek voltak, korabeli híradások szerint feketéllett a Műegyetem előtt rakpart az érdeklődőktől, néhányan sétarepülésre ki is próbálták a hydroplánokat. Gróf Jankovich-Bésán Endre legitimista parlamenti képviselő 1922 augusztusában Budapest - Zágráb, Budapest - Prága és Budapest - Bukarest légi útvonalakra kért és kapott 5 évre engedélyt és kizárólagossági jogot. A gróf az engedély birtokában tárgyalásokat folytatott Junkers professzor vállalatával, amely elsőként épített tiszta alumíniumból repülőgépeket, és létrehozták az Aeroexpress Részvénytársaságot. A gróf kilobbizta a kormánynál, hogy a vonalengedélyeket kiterjesztették a Budapest-Balaton útvonalra, és a Balaton melletti helyiségek közötti forgalomra, és egyben hozzájárultak a nem menetrendszerű alkalmi és sétarepülésekhez is. Az engedély kiterjesztésből egyértelművé vált, hogy a gépeket elsősorban vízi úszótalpakkal felszerelve hydroplánokként kívánják üzemeltetni. Sikk lett nyáron a Junkersekkel a Balatonra légitaxizni, illetve megkezdődött a rendszeres balatoni körrepülés a Siófok - Almádi - Füred - Keszthely- Földvár- Siófok útvonalon. Előtte megnyitották a balatoni nyári repülési időnyt, az ünnepség Siófokon táncestéllyel, tombolával zárult. (Tarcsai Miklós írása)

¹⁰⁷ Bartók Béla u. 48.

¹⁰⁸ Bartók B. u. 32.

¹⁰⁹ Tagja volt többek között Szabó Ferenc, Herberth József, Keresztes Gyula, Vas Lajos.

¹¹⁰ Különvonaton proletárgyermekekkel a Balaton mentén : Budapestről Fonyódbélatelepig 600 gyereket helyeztek el üdülés céljából. In: Népszava. 1919.aug.1. 4.p.

¹¹¹ Sonnenschein vallomása a sajtóper tárgyalásakor: „*Engemet is ki akartak végezni. Engem is odaállítottak a fák alá.*”

¹¹² Fonyódi szemtanúk visszaemlékezése szerint bizonyos Gyurákovics néni állt oda Sonnenschein mellé, hogy „*márpedig ezt az embert nem engedjük felakasztani, mert annyi jót tett a fonyódi néppel*”

¹¹³ Bécsi Magyar Újság, 1922.jan.31. 1-2. Tószegi Freund Albert meggyilkolása a budapesti törvényszék előtt

¹¹⁴ Fő utca - Domb utca sarkán, ma is álló épület.

¹¹⁵ Budapesti Hírlap, 1919.okt.7. 5.p. A levél szövege: „*Biermann István elvtársnak. Budapest, városháza. Schürzt Meyer bécsi elvtárstól fontos üzenetet hoztam. Kérem engem 60-12 alá értesíteni, mikor tehetem tiszteletemet. Elvtársi üdvözléssel tószegi Freund Albert.*”

¹¹⁶ Minden bizonnyal dr. tószegi Freund Antalról (1880-1920), a Kőbányai Sörgyár tulajdonosáról, végzett filozófusról van szó, aki Sigmund Freud és Ferenczi Sándor barátja volt és ebből kifolyólag gyakran járt Bécsbe. Freund Antal unokatestvére volt Tószegi Freund Albertnek, apjuk, Ferenc és Vilmos voltak testvérek. — Erzsébet nevű lánya évtizedeken keresztül társa volt Gimes Miklósnak, akit '56-os tevékenysége miatt 1958-ban kivégeztek. - *Freund Antalról*

bővebben: Harmat Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Bethlen Gábor Kvk. 1994. — Ebben a kötetben egyébként a később említésre kerülő Szondi Lipótról is részletesen olvashatunk. — További irodalom: Hidvégi Máté: *Freud Kőbányán: Dr. Tószegi Freund Antal emlékezete*. In: Liget, 1997. 12. szám. 9—19.

- ¹¹⁷ Bécsi Magyar Újság, 1922.jan.31. 1-2. Tószegi Freund Albert meggyilkolása a budapesti törvényszék előtt. „Elnök ezután felolvassa dr. Csupor József székesfehérvári tanácsnok levelét, melyet 1919. augusztus 12-én írt Váry főügyésznek. A levélben megírja, hogy hivatalos helyiségében a diktatúra alatt Biermann István hivataloskodott. Az íróasztalban hivatalának újból való elfoglalása után a következő szövegű levelet találta: Bécsből telefonüzenetem van Hiermeister elvtárstól, 32-67 telefonszám. Mikor tehetem tiszteletem? Freund Antal dr.”
- ¹¹⁸ Fölmentő ítélet a Tószegi Freund-ügyben. In: Népszava, 1923.jan.9. 6.p.; A Tószögi Freund ügy a Kurián. Népszava, 1923.máj.17. 5.p.
- ¹¹⁹ SML Főispáni iratok. 3339/1919. sz.
- ¹²⁰ Lásd az anyakönyvi fejezet 1919-es halálozási bejegyzéseit.
- ¹²¹ Ebben az időszakban Béli telepen villatulajdonos volt a kaposvári Fleiner Samu, aki 1917-ben vette meg a ma Bartók Béla u. 72. sz. alatti volt kollégium épületet, és feltehetőleg az események hatására 1920-ban eladta egy kaposvári századosnak (A 79 éves Fleiner Samuné 1944. május 22-én, a deportálást megelőzően öngyilkos lett Kaposváron. Eddig a napig kellett elfoglalni a kijelölt lakrészt a gettóban). Fleiner Samuról később még szót ejtünk. — A ma Bartók Béla u. 78. sz. alatti épület egykori tulajdonosa volt Hirschsohn Ernő, csáktornyai lakos (ma Cakovec, Horvátország), ő 1918-ban szerezte meg a villát, és 1922-ben adta tovább Krizsanovich Józsefnek.
- ¹²² „[...] A városparancsnok ekkor már egy Papp nevű volt 21. gyalogezredbeli százados, volt vörös politikai megbízott volt. Ennek az útbaigazításai nyomán a tiszt urak megállapították, hogy a béli telepiek között van két zsidó villatulajdonos is. Reggel 10 órakor kiadták a parancsot, hogy a 11 órás vonattal el kell utazniok. El is utaztak, mindenüket bátrahagyva. Rögtön ezután a tiszt urak csendőröket vezényeltek ki a két villához és kidoboltatták, hogy a zsidók vagyona a nép köztulajdonává válik, vigyen mindenki, amit tud. Déli egy órára a két villa teljesen üres volt. Papp százados és a tisztek felváltva inspiciáltak a helyszínen, minden szoba ajtajában csendőrök állottak és a szerencsétlenek egész vagyonát tisztí és csendőrfedezet mellett szállította el az odaszabadított nép. De nem is a tulajdonképpeni parasztság hordta el a holmikat. A Vámos-villa zongoráját és egész élelmiszerkészletét és edényit például a Lajoslak-szálloda tulajdonosa vitte el. Másnap, vasárnap délelőttre pedig Ripka Ferenc ömértósága gyűlésre hívta össze az összes villatulajdonosokat. Nem azért, hogy tiltakozzanak a rablások ellen! Hanem elhatározták a gyűlésen: hogy el kell kobozni a harmadik zsidó villát is, amelynek tulajdonosa egész nyáron át nem is volt ott, valamint mindazok villáját és beren-

dezését, akik a kommunizmussal bármely csekély mértékig is szimpatizáltak.”

In: Bécsi Magyar Újság, 1920.máj.4. 5.p. A fonyódi gyilkosságok

- ¹²³ Az ún. „fehérterror” további tanulmányozásához fellelhető irodalom bőséges, bár legtöbbjük ma már fenntartással kezelendő, néhányuk bibliográfiai adatai: Karsai Elek - Pamlényi Ervin: A fehér terror. Bp., 1951. 53.p.: „A gyilkosok elsőszámú védője maga Horthy volt. A fonyódi »népítélet« tetteseit letartóztatták, az ügyet a rendőrség átadta a vizsgálóbírónak. A vizsgálóbíró megállapította, hogy szó sincs a feldühödött nép haragjáról, minden kétséget kizáróan gyilkosság történt, az áldozatokat bosszúból ölték meg, sőt az is kiderült, hogy az áldozatoknak semmi közük sem volt a proletárdiktatúrához. Horthy mégis addig erősködött, amíg a gyilkosoknak semmi bántódásuk nem történt.” — Magyar pokol: A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. vál. és összeáll. Markovits Györgyi. Bp., 1964. - Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon : 1919-1921. Szerk. és bev. Nemes Dezső. Bp., 1953.
- ¹²⁴ SML XXXII. Gyűjtemények 25. Andrassy Antal főlevéltáros gyűjteménye. - 1848-1989.
- ¹²⁵ A budapesti kir. ügyészségtől Ad. B. 1715/1919. számhoz Jelentés dr. Tószeghy Albert és társai erőszakos halálának megvizsgálása tárgyában kiküldött vegyes bizottság által kihallgatottak vallomásáról.
- ¹²⁶ Erről a találkozásról és a következményekről számol be Huszka Jenőné Arányi Mária: *Szellő szárnyán...* című könyvében. — lásd a 4. sz. mellékletet.
- ¹²⁷ Dr. Bacsinszky Vladimir magyar kir. államvasúti titkár.
- ¹²⁸ Ebben az időben két kaposvári mozi volt: az Apolló és az Uránia. Tulajdonjoguk három embert illetett: *Fleiner Samut*, Kozma Sándort és Spitzer Samut. „1909. december 25-től 1921. június végéig ők irányították Kaposvár moziéletét. E tizenegy és fél év alatt sokat tettek Kaposvár mozikultúrájának fejlesztésért. Erdemeiket el kell ismerni még akkor is, ha sok mindent lehet hibájukul felróni. Munkájukkal hozzájárultak abhoz, hogy Kaposvár időben a mozizás terén a vidékiek között az elsők közt volt.” In: Mautner József, Szántó József, Torma Károly 1978. 9., 30.p. Korábban tettünk arról említést, hogy a bélatelepi villasoron Fleiner Samu tulajdona volt az egyik villa.
- ¹²⁹ „[Bibó] Dezső, szül. 1872. júl. 3. Szunyog pusztán, a magyaróvári gazdasági akadémián szerzett oklevelet. Itt szerette meg és vette nőül 1895. okt. 26-án Negró Helént, N. Gusztáv és Kakas Julianna leányát, Kakas János Esterbázy hg. műszaki tanácsosának unokáját, kivel boldog családi életet él. Dezső előbb Harkán, majd Szunyogon gazdálkodott, utóbb az előbbinek eladása, az utóbbiról való lemondás után 1920-ban Veszprém vármegyében bérbevette gr. Draskovich György Paula-pusztáját, 2142 kat. holdat. Erdemeiért 1931-ben kormányfőtanácsosi címmel tüntette ki a Kormányzó Úr. Dezső is örökölte a Bibók jó humorát s arcvonásaiban igen emlékeztet nagybátyjára, B. Györgyre.” In: Magyar Családtörténeti Szemle. 1943. Mindezek alapján cáfolható a tény, hogy Bibó apja 1919-ben meghalt volna.

- ¹³⁰ „Dezső egyetlen lánya Zsófia 1899. aug. 2-án született Harka pusztán. Először 1919. ápr. 9-én ment férjhez Martens Cézárhoz, kitől elvált. Ezután rövid időre felsőtarpai Tarpay Györgynek lett a felesége, de tőle is elvált s azóta magános életet él.” In: Magyar Családtörténeti Szemle. 1943. Bibónak húga volt Zsófia, nem nővére.
- ¹³¹ Prónay későbbi tevékenységéről: 1921: „Nyugat-Magyarországot Ausztriának ítélte a gonosz és ostoba Entente. Csakhogy az átadása nem ment simán; Prónay és Ostenburg szabad csapatokat alakítottak és gerilla-harcot kezdettek az osztrák csendőrökkel. Meg is rakták őket szabályszerűen. Erre aztán az olaszok és csehek békitó közbelépése népszavazást biztosított Sopronban és környékén. Ez a rész tebát a mienk marad.” In: Oláh Gábor: Naplók. szerk., a jegyzeteket és az utószót írta Lakner Lajos. Debrecen, 2002.
- ¹³² Héjjas Iván testvére.
- ¹³³ A grófról: A jószívű Salm gróf. In: Egyenlőség, 1926.márc.131-132.p. 45. évf. 11. sz.
- ¹³⁴ „Bibó Dénes (Harka-puszta [Pest vm.] 1896. júl. 3. - ?) Katonai pályára lépett. Huszárórnagy a honvédelmi minisztériumban: rádió- és gépkocsiszakértő. A világháborúban vakmerő bátorságával, ritka testi erejével kiváló érdemeket szerzett az orosz fronton, amiért nagyezüst, majd nagyarany vitézségi éremmel jutalmazták. 1916-ban IV. Károly király aranysarkantyús vitézzé avatta. Az ellenforradalomban tevékenyen részt vett. Felesége Dobozy Klára (Halas, 1903.) Dr. Dobozy István Halas város főorvosának és Schandl Amáliának leánya, kinek rk. vallását követik megegyezéssel. Esküvő 1923. jún. 10. Budán. Gyermekük: Dezső (Bp., 1924. márc. 12.) a Ludovika akadémia hallgatója volt és István (Bp., 1929. ápr. 17.) az Árpád Gimnázium hallgatója volt.” In: Péter család : a nemes kíséri Péter család Kiskunhalason. szerk. Szakál Aurél Kiskunhalas, 2000. 168. p. (ugyanez a szövegrész található meg a Magyar Családtörténeti Szemle 1943-as anyagában is, lásd. 76. sz. jegyzetben).
- ¹³⁵ Politikatörténeti Intézet Levéltára. Fond és csoportszám: 973. 2. I. rész. I-III. köt. Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918-1921. tótprónai és blatniczai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei az 1918-1921. évi forradalom-kommün és ellenforradalom idejéből. — A Naplóról: Andrassy Antal: A hóhér tollat fogott : Prónay visszaemlékezése az 1919-es somogyi fehérterrorra. In: Somogyi Néplap, 1963.okt.27. 4.
- ¹³⁶ Uo. 204.p.
- ¹³⁷ Jankovich-Bésán Endréről szól Nagy Lajos regénye A tanítvány. Bp., 1945.
- ¹³⁸ báró Liphay Antal (1895-1987) a Prónay különítmény 2. tiszti szakaszának tagja. Bátyjának, Bélának a fia - aki szintén az Antal nevet viselte -, vette feleségül a Fonyódon nyaralóval rendelkező Velics Lajos államtitkár leányát. Velics Antal orientalista tudós, Lajos apja építtette a ma múzeumi gyűjteménynek helyt adó villát, amelyet 1916-1917 nyarán Szinyei Merse Pál festőművész és családja bérelt, s itt alkotta 9 balatoni festményét. — Prónay visszaemlékezésében több helyütt is említést tesz Liphayról.

- ¹³⁹ Politikatörténeti Intézet Levéltára. Fond és csoportszám: 973. 2. I. rész. I-III. köt. Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918-1921. tótprónai és blatniczai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei az 1918-1921. évi forradalom-kommün és ellenforradalom idejéből. 207-208.
- ¹⁴⁰ Uo. 209-210.
- ¹⁴¹ Uo. 276.p.
- ¹⁴² 1. kiadás: A kívülálló. Bp., Szépirodalmi Kvk., 1968.; 2. kiadás: A kívülálló; Vizsgálati fogság. Bp., Szépirodalmi Kvk., 1983.
- ¹⁴³ Huszka Jenőné Arányi Mária: *Szellő szárnyán...* 1977. *Tószeghyék* 174-176.
- ¹⁴⁴ Prónay Pál, mint tiszt harcolt az I. világháborúban. A Saint-Germain-i béke Nyugat-Magyarországot, az ún. burgenlandi részt Ausztriának ítélte oda. A trianoni béke Magyarországot Burgenland átadására kötelezte. Ennek megakadályozására azonban magyar tiszti különítmények, öntudatos, nemzeti érzésű tisztek és lelkes, fiatal önkéntesek érkeztek a vitatott területre Prónay Pál vezetésével. Az antant erélyes követelésére a magyar kormány kivonta a reguláris alakulatokat, a tiszti különítmények azonban ott maradtak és október 4-én Felsőőrön (ma Oberwart) Prónay Pál vezetésével kimondták az ún. független Lajta-bánság megalakulását. Ezt azonban sem az antant, sem Ausztria, sem Magyarország nem ismerte el. Bethlen István és a magyar kormány ugyan formálisan elhatárolta magát az akciótól, gyakorlatilag azonban felhasználta őket a nagyhatalmakkal folytatott tárgyalások idején. 1921. október 11-13 között az antant beleegyezésével, Olaszország közvetítésével osztrák-magyar tárgyalásokra került sor a Lajta-bánság (Burgenland) végleges rendezése céljából. Az ún. velencei jegyzőkönyvben a magyar kormány kötelezte magát, hogy eltávolítja a felkelőket Nyugat-Magyarországról, Sopron és környéke (nyolc község) kivételével, melynek sorsáról népszavazás döntött. Az 1921. december 14-16. között megtartott népszavazás eredményeként Sopron és környéke Magyarország területének része maradt. Ezért lett Sopron a Hűség Városa.
- ¹⁴⁵ Bár fenntartásokkal kezelendő (lásd Szakály Sándor recenzióját a Hadtörténelmi Közlemények 1984. 2. számában, 396-398.), idézzük Shvoy Kálmán naplóját: 1919. július 13. (Horthy Miklós fővezér lett, és hadparancssal vette át a főparancsnokságot.) „... A fővezérség és főleg Horthy személyes őrizetére Prónay Pál százados vezetésével egy tisztiszázad lett felállítva. Miután sok tiszt és tartalékos tiszt érkezett Nyugatról, akiket mind el kellett helyezni, a tisztiszázadok rendszerét vezettük be. 100-150 tiszt lett egy századba egyesítve, egy-egy konviktusban vagy iskolában elhelyezve, élmezőnyben. 5 vagy 6 ilyen század volt. Prónay-, Madary, Ostenburg, Vén- stb. század. Ezek mindegyike fegyverrel tisztességes alakulat volt, csak a Prónay-századdal volt sok baj. Prónay teljesen hatalmába kerítette Hortyt, nem engedelmességet senkinek, állam volt az államban, és rengeteg bajt csinált, sok szegényt bozított a honvédség nevére. Századában sok rovott múltú, tiszti mivoltát igazolni nem tudó alak volt, akik minden aljasságra képesek voltak. Ennek a századnak, mely később a Prónay-különítmény nevet vette fel, volt a műve, hogy Szegeden emberek

tűntek el, akiket megölve, megdrótozva dobtak a Tiszába. Ezt mindenki tudta, de ellene nem tett senki semmit. De hogy is lehetett volna ellene tenni, mikor Horthy nap-nap után vagy a Csónakázó Egylet regattabázában vagy a Kass Szálló különtermében reggelig tartó orgiákat rendezett a köréje sereglett huszártisztek és a szép Sívári főhadnagyné társaságában. Itt hangzott az Erger-Berger stb. Ott volt Prónay, a »Pali«, aki dicsőítve lett elkövetett bűneiért. Mi, a hadsereg-parancsnokság - mint állomásparancsnokság - lépéseket tettünk ezen kibágások megtorlása és megszüntetése érdekében, de le lettünk intve, s Prónay és különítménye közvetlen a »fővezérnek« rendeltetett alá. Ez az intézkedés szülte azután a sok, Prónay-különítmény által elkövetett atrocitásokat.” In: Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Budapest, 1983.

¹⁴⁶ Hiób-hír: rossz, lesújtó hír, a bibliai Jób nevééről.

¹⁴⁷ Barcza Elemérről szól teljes egészében Noszlopy Aba Tihamér egyik írása, amely az 1919-es Tanácsköztársaság idején történt fonyód-bélatelepi eseményeket idézi fel, ebből közlünk néhány sort, megjegyezve, hogy roppant érdekes az egész írás. „Nagyalásonyi Barcza Elemér az igazi, vérbeli, régivágású magyar urak fajtájához tartozott. Olyan jellemtulajdonságok egyesültek úri lényében, amilyenekre a mai időkben csak nagyritkán akadnak. [...] Sem jó, sem rossz szakásaikat, sem példatmutató, sem kárboztatásraméltó tulajdonságaikat, magyar lelkiségük különös megnyilatkozásait nem szabad a jelen idő szemüvegén keresztül megfigyelni és boncolgatni, mert akkor történelmi arckép helyett értéktelen giccset mázolunk. Barcza Elemér a magyar férfiszépség prototipusa. Olyan szép férfi, aki batározottan csúnya [...] Kemény, tatár koponya, vastag, erős, tömött szemöldök, nemesen hajlott orr, vörös színben pompázó, barnapiros archőr, puba bajusz, egyenes, batározott fellépés, katonás megjelenés, finomritmusú járás. Kéken erezett kézfej formás kis lábak. Barcza Elemér szerette a földet, de nem volt rabja a földnek s ha kellett, fájdalommal bár, de lemondott a magáéről és elment dolgozni a más földjére — gazdatiszt lett a lengyeltóti gróf Zichy Béla bélatelepi birtokán.” In: Noszlopy Aba Tihamér 1943b. Az írást közli teljes egészében: „A fonyódi öreg fűzfák...” : Multidéző lapozgatás régvolt újságokban, könyvekben. Összeáll. Csutorás László, Varga István. Fonyód, 2000.

¹⁴⁸ Zhoray Miklós ügyvéd: „1866. augusztus 30-án született Gyulafehérváron. Középiskolai tanulmányait Aradon és szülővárosában végezte, jogot Budapesten és Kolozsváron hallgatott s jogtudorrá lett. Hét éven át Polónyi Géza ügyvédi irodájának vezetője volt, majd Olasz-, Francia- és Németországban tett tanulmányutat. 1895 óta budapesti ügyvéd. Tartalékos főhadnagy. 1901-ben lett első ízben országgyűlési képviselő néppárti programmal a somogy megyei marcali kerület megbízásából. Több ízben intézett éles támadást a kormányok, különösen a Tisza-kormány ellen....” In: Sturm-féle Országgyűlési almanach az 1906-1911. évi országgyűlésről.

¹⁴⁹ Váry Albert (1875-1953) ügyvéd, politikus. Rövid ideig ügyvéd, 1904-től vidéki bíró, 1908-tól bp.-i kir. ügyész. 1914-től sajtóügyész, az I. világháború idején

sajtócenzor. 1919-ben főügyészhelyettesé nevezték ki. 1918. ápr.-tól a bp.-i ügyészség vezetésével bízták meg, a Tanácsköztársaság bukása után, 1919. szept.-ben főügyész lett. A kommunisták ellen 1919 után folytatott perekben a jelentősebb vezetőkkel szemben ő képviselte a vádat, s az általa képviselt vád alapján több halálos ítéletet hoztak. 1920. okt.-tól az igazságügymin.-ban teljesített szolgálatot, 1921-től koronaügyész-helyettes. 1926 — 1939 között bp.-i ügyvéd és egységes párti oggy.-i képviselő volt. Váry Albert 1922-ben jelentette meg adatgyűjteményét *A vörös uralom áldozatai Magyarországon. Hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján írta és kiadja Dr. Váry Albert koronaügyész-helyettes*, 1922. Utánnymás: Szegedi Nyomda, 1993.

¹⁵⁰ Az ügy részleteit lásd még külön a 6. sz. mellékletben.

¹⁵¹ Lásd a halálozási anyakönyvi adatoknál az 1919-es esztendő.

¹⁵² Magyarország tisztí cím- és névtára. XXXVII. évf. 1918. Bp., 1918. 608.p.: Aranysarkantyús vitézek 1916: Bibó Dénes. — Bibó Dénes az 1920-as évek elején apja Enying melletti birtokára, Szúnyogpusztára ment. Ma Felcsút külterületi része.

¹⁵³ Budapest Főváros Levéltára. 9581/1927. sz. Bogyay Pál és tsa. kontra özv. Sulyok Ignécé pere. Ezúton is köszönöm a levéltár önzetlen segítségét.

¹⁵⁴ Pusztakovácsi, Bogyay (Márffy) kastély: „Az épület a Bogyai család birtokában volt az államosításig. A család leszármazottai Ausztráliában élnek, olykor-olykor hazalátogatnak, sőt több alkalommal Pusztakovácsiban is megfordultak. Az idős nemesi sarjak ifjúkorukban még a kastélyban éltek, így jól emlékeztek a belső terek elosztására, a berendezésre, a falak színeire. A kastély felújítása idején önzetlenül segítették rajzokkal, visszaemlékezésekkel a munkát. A falu másik jellegzetes épülete, a kúria is a Bogyai család birtokában volt, és azt is államosították. A 300 négyzetméter alapterületű kúria 59 éven át művelődési bázisként működött. Állaga folyamatosan romlott, mostanra azonban a mesteremberek keze alatt megváltozott. — A kúria felújítása sem most kezdődött — mondja a polgármester. — A külső felújítás és a festés csak az utolsó lépés volt. Három éven át fokozatosan dolgoztunk rajta, alakítottuk, de a festés annyira feltűnővé tette, hogy aki csak hozzánk érkezik, mindenki azt mondja, nagyon jól sikerült, nagyon szép lett. Ezért arra gondoltunk, hogy hamarosan a nagy kastélyt is átfestetjük.” In: Népszabadság, 2004.jan.15. Szabó Eszter: Pusztakovácsi kastélyorsók. Megújultak az egykori nemesi épületek.

¹⁵⁵ SML Lengyeltóti közgyűlési jegyzőkönyv. Panaszz jegyzőkönyv. Mely folyó 872-ik évi Január 17-én Lengyeltóti alólírt községi előjáróság által felvétel. 61.p.

¹⁵⁶ Sonnenschein

¹⁵⁷ após

¹⁵⁸ SML Lengyeltóti közgyűlési jegyzőkönyv. Felvétel. Lengyeltóti 1893. szeptember hó 13-án. 19. kgy. sz.

¹⁵⁹ SML Lengyeltóti közgyűlési jegyzőkönyv. Felvétel. Lengyeltóti 1893. november 9-én. 24. kgy. sz.

¹⁶⁰ Az amerikai kivándorlásról készült monográfiák közül a téma további tanul-

mányozásához ajánljuk: Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1940. Budapest, 1982.; Albert Tezla: „Valahol túl, meseországban...” Az amerikai magyarok 1895-1920. 1-2. Budapest, 1987.; Fejős Zoltán: A chicagói magyarok két nemzedéke 1890-1940. Budapest, 1993.; Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Budapest, 2000.; Albert Tezla (szerk.): „Egy szívvel két hazában” : Az amerikai magyarok 1895-1920. Bp., 2005.

- ¹⁶¹ Bizonytalan volt, miért húzták át a Sonnenschein családnevet, s javították Baschra. Aztán az anyakönyvek választ adtak a kérdésre, ui. rátaláltunk egy gyermek születésére a szőlősgyöröki anyakönyvben, akinek az apja Basch Zsigmond volt, az anyja pedig Sonnenschein Lujza, pontos adataikat az anyakönyvi résznél közöljük.
- ¹⁶² Sajnos semmiféle formában nem találtuk nyomát a korábban kivándoroltak között az Ellis Island adatbázisában. Sonnenschein Géza születési adatait nem ismerjük, de Arankának és Lujzának valóban volt Géza nevű testvérük, aki Amerikában fogadta őket, így övele együtt a családból négy testvér választotta új hazájának Amerikát.
- ¹⁶³ Nérasolymos: (azelőtt: Szokolovác), kisközség Krassó-Szörény vm. újmoldovai járásában 1995 szerb és magyar lak. In: Révai lexikona. — Ma Socol, Románia.
- ¹⁶⁴ Ezen a new york-i címen ma Állatklinika működik.
- ¹⁶⁵ Sonnenschein Lipót üzletének kölcsön-naplójában is találkozunk a nevével.
- ¹⁶⁶ Egyik utolsó levelében említést tesz lányának haláláról.
- ¹⁶⁷ Eredetileg a Sonnenschein Lipót nevet viselte Szondi Lipót (1893-1986) ideg-orvos, pszichiáter, a sorsanalízis, a Szondi-teszt megalkotója is.
- ¹⁶⁸ Rosseb = rossz seb. Jellegzetes somogyi szó. Egyik jelentése szifilisz, vérbaj, a másik: indulatos, bosszús beszédben, főleg szitkozódásban, pl. Hogy a rosseb egye meg! — Bővebben lásd: A magyar nyelv értelmező szótára. Ötödik kötet. Mo-S. Bp., 1961. 1078.; Új magyar tájszótár. Negyedik kötet. N-S. Bp., 2002. 761. — Továbbá: „[...] Hasonlóan jelenik meg az átkozódásban a rosseb. Ezt az elnevezést, ami tulajdonképpen fekélyes betegség volt, használták a szifiliszre is. A szó szétbontható: rossz seb, vagyis rosszak — boszorkányok — által okozott seb. Elmérgeedett, rosszá váló, halálos. Így nevezték a börrákot is: a rosseb megrágja az embert.” In: Tudósközelben : Galgóczi László egyetemi tanár, tanszékvezető. Interpress Magazin. 2005. 7-8. sz. július-augusztus. 34.p.
- ¹⁶⁹ A ma is álló, a 44. gyalogezrednek (a rosseb-bakáknak) emléket állító szobrot, Jális Ernő alkotását 1932-ben leplezték le. A vasútállomással szemközt, a Színház parkban áll.
- ¹⁷⁰ Kurtz Géza - Kristófy Géza 1937.; további irodalom a témában: A 44-esek frontján... : Somogy-Tolnai Hadi Almanach. szerk. Róbert Oszkár. Bp., 1916.
- ¹⁷¹ Bauer Gyula (1862-1924) tábornok. Kiss József költő veje, világháborús hős. Bársonykötésű nemesi oklevelének szövege: „Mi, Első Károly, Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyarország e néven Negyedik apostoli királya... az ezerkilencszáztizenhetedik évi Pünkösöd havának harminczadik napján kelt elhatározásunk értelmében, Magyarországunk és társországai valóságos, igaz,

régi és kétségtelen NEMESEI közé és sorába, a KRUPIECI előnév használhatásának engedélyezése mellett felveendőnek tartjuk...” Károly király aláírásával és gróf Zichy Aladár ellenjegyzésével, a királyi könyvbe beiktatva, 1917. nov. 14-én. A Magyar Zsidó Lexikon a „nemesek” címszónál tévesen ezredesként említi. Sírja a Farkasréti zsidó temető I. világháborús hősi parcellájában található.

- ¹⁷² Bilek: járási székhely Moszta hercegovinai kerületben, a Várdártól a Trebincsica forrásáig terjedő 480 méter magas fensíkon, a montenegrói határon, (1885) 419 lak., egy csinos mecsett; délmagyarországi kis városokra emlékeztető külsővel; fontos határállomás, a magaslatok körülötte mind meg vannak erősítve. Az új Bilek Gálóczy tábornok alkotása. In: A Pallas nagy lexikona.
- ¹⁷³ In: Kurtz Géza - Kristófy Géza 1937. 434.
- ¹⁷⁴ Sonnenschein Lipót az 1910-es évek végén, '20-as évek elején fonyódi témájú képeslapok tucatját adta ki. Két sorozat ismert előttünk, sajnos évszám egyiken sem szerepel, az itt-ott olvasható postai bélyegzőkből tudunk következtetni a hozzávetőleges kiadási évekre. Az egyik sorozat első ismert nyomdai száma 5157, az utolsó 5162, tehát legkevesebb 6 darabot tartalmaz a sorozat, ebből ismert a sándortelepi vasútállomás (egyedi színes lap, nagyon ritka!), a bélatelepi, legendás 103. sz. órház, szintén ritkaságszámba menő szép lap, a bélatelepi strand és sándortelepi kikötő épülete. A másik sorozat első ismert tagja a 1145-ös számot viseli, az utolsó 1159-et, vagyis legalább 13 lap tartozik ide. Ismerjük a katolikus templomot, a kálváriát, a kikötőt, egy panoráma képet, egy tévnyomatot, és az akkori községi strandról készült ábrázolást. Az összes képeslapról elmondható, hogy kitűnnek igényes, szép külalakjukkal, az ábrázolt téma kidolgozottságával az elsők között említhetjük őket. Sonnenschein képeslap-kiadói munkássága dicséretes, a település képi ábrázolásának megőrzéséhez nyújtott érdemei eléggé nem értékelhetők.
- ¹⁷⁵ Az ügy kényes volta kétségtelen, azonban korábban jelent már meg újságcikkben erről rövid beszámoló, ezért nem látjuk akadályát annak, hogy részletekbe menően foglalkozzunk vele. A főszereplők kivételével - akikről tudott volt, hogy részesei az ügynek illetve akkoriban közérdekű feladatokat láttak el -, az előforduló neveket anonimizáltuk.
- ¹⁷⁶ SML Fonyód község képviselőtestületének jegyzőkönyvei. *Felvételzett Fonyódon 1921. évi márczius hó 29-én megtartott képviselőtestületi rendkívüli közgyűlésről.* 45. kgv. 262-263.
- ¹⁷⁷ SML Fonyód község képviselőtestületének jegyzőkönyvei. *Felvételzett Fonyódon 1921. évi július hó 30-án megtartott képviselőtestületi rendkívüli közgyűlésről.* 40. kgv. 267-268.
- ¹⁷⁸ SML Fonyód község képviselőtestületének jegyzőkönyvei. *Felvételzett Fonyódon 1921. évi szeptember hó 29-én megtartott képviselőtestületi rendes közgyűlésről.* 56. kgv. 273-276.
- ¹⁷⁹ SML Somogy megye tisztii főügyészének 1921. I. 59. átirata
- ¹⁸⁰ SML Somogy megye tisztii főügyészének 1921. I. 59./A átirata
- ¹⁸¹ „Aznapi délután [1919. augusztus 6.] 4-5 óra tájban, utcai ruhában csomag

nélkül, Latinca és Györffy külön-külön, az akkor Tüskevári vasútállomáson jegyet váltott Fonyódra. Az állomáson az egyik helybéli ügyvédbe botlottak, aki a vonat indulása után telefonon értesítette fonyódi elubarátaait [Varga Péter kaposvári fogtechnikust és Szauner Ágoston volt katonatisztek, akik ebben az időben a fonyódi vasútállomáson és a postahivatalban a legújabb hírekről értesültek]. Fonyódra érkezve néhány óra múlva a csendőrökkel letartóztatták őket, miközben néhányan a tettleges inzultálásukra készültek. A szolgáltatást pontosan végző csendőrőrmesternek köszönhető, hogy nem bántalmazhatták őket. Még az éjjel Latincát elfogott társaival együtt a Drexler szállodából a vasúti-resti bezárt helyiségebe, illetve innen a lengyeltóti járásbírószóra kísérték.” In: Andrassy Antal 1986. 370. — Lásd még: „Ezen közben Latincáék Fonyódra érve Simon László tanítónál kaptak szállást, ahol már várta őket Tóth Lajos és Szalma István. Elhatározásuk szerint a lehető legrövidebb időn belül, az első közlekedő vonattal szerettek volna továbbmenni. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mivel a kaposvári burzsoázia ott fürdőző tagjai felismerték őket, és ismeretlen tettesek (valószínűleg Varga Péter kaposvári fogász és Szentendrei százados, akit mint fasiszta tábornokot újvidéki »szerepléséért« a második világháború után a jugoszláv hatóságok végeztek ki) rájuk vitték a csendőröket, ezek pedig aug. 6-án este 8-9 óra körül Simon László lakásán letartóztatták őket. Rövidesen csődület támadt, Szentendrei és Varga a foglyok meglincselésére bősitették az egybegyűlt tömeget. Már-már fenyegetőre fordult a hangulat, végül a járőr parancsnoka fegyverrel törve utat, a vasúti vendéglőbe vitte őket, és nem engedett be senkit. Még az éjszaka folyamán Fonyódról Lengyeltóti bázisra, majd másnap Kaposvárra kísérték a foglyokat.” In: Kávassy Sándor 1973. 151. — Lásd még: „...aznap este [1919. augusztus 6.] 8-9 óra között, amikor már mindnyájan a szobában voltunk, a csendőröket a szállásra vezették [Varga Péterék]. A szobában tartózkodó Latinca, Szalma, Tóth és Györffy elvtársakat őrizetbe vették. A csendőrök elkísérni akarták az elvtársakat, azonban az udvaron összegyűlt tömeg fenyegető magatartása miatt a csendőrrjárőr parancsnoka látva a tömeg fenyegető magatartását — fegyverével utat nyitott, és a közelben lévő vasúti vendéglőbe vitte be az elvtársakat, az ajtót lezárta és nem engedett be senki idegent.” — Simon László tanító visszaemlékezése. In: Andrassy Antal: *Latinca Sándor elfogatása és mártírhalála (1919. augusztus 6. — szept. 17.)*. Somogyi Szemle. 1967. 1. sz. 38-39.

¹⁸² Berzsényi Sándor — a későbbi Sándortelep névadója - telekvétele jelentős volt Fonyód szempontjából, mert ő volt az első, aki nyaralóépítési szándékkal vásárolt szőlőt. Az 1800-as évek végén fehér holló volt még a „nyaraló közönség” Fonyód e részén, villatulajdonos pedig a „Réti fogás”-ban csak összesen négy volt, egy gróf, egy pesti üzletember, egy uradalmi intéző és egy gyárigazgató. A gróf, Jankovich-Bésán Géza volt Öreglakból. A pesti üzletembert Sternfeld Ignácnak hívták és ingatlanügynök volt. A mai Sándor utca elején vett meg egy szűk hold területű szőlő parcellát, Berzsényi második szomszédjában, 1898-ban. A szőlő ezt

megelőzőleg már két év óta Hoffmann Géza és Schwartzenberg Miksa lengyeltóti kereskedők tulajdona volt. Sternfeld tíz éven át volt Fonyódon villatulajdonos. 1908-ban villáját Ehrlich (később Éber) Ernő olajgyári igazgatónak és feleségének Bloch Zsófiának adta el, akik a szomszédos telek egy részének hozzácsatolásával, ezt a második világháborúban is bírták. A nyaraló a mai Hegyhát utcában állt, az 1990-es évek végén bontották el. In: Móricz Béla 1956. — Somogyi József állomásfőnök.

¹⁸³ SML Somogy megye tisztii főügyésének 1921. I. 59./8. átirata

¹⁸⁴ Az esemény fonyódi illetőségű szónoka felső Vass Lajos volt

¹⁸⁵ fehér pénz: 1918. októberében szükségpénzként kibocsátott 200 és 25 koronás címletű papírpénzek elnevezése. A fehér pénzt a Károlyi-kormány és a Magyar Tanácsköztársaság idején is nyomták és 1925. szeptember 30-ig forgalomban volt. A fehér pénzeket az Osztrák-Magyar Bank által kibocsátott bankjegyek nyomólemezeivel készítették, hátoldalukon azonban nincs színes nyomás, innen az elnevezés, megkülönböztetésül az addig használatos pénztől. — In: Magyar Nagylexikon. Hetedik kötet. Ed-Fe. Bp., 1998. 743.p.

¹⁸⁶ A fehér pénz fonyódi vonatkozásához tartozik még egy adalék, amelyet az 1919. július 3-án tett feljelentés tartalmaz. E szerint „*folyó hó 2-án megjelentem Fonyódon Dreschler Nándor vendéglős és szállodás éttermében és a következőket állapítottam meg: Dreschler Nándor fehér pénzért az éttermében nem ad ennilót senkinek csakis kék pénzért, többen a fentnevezettet figyelmeztették, hogy a fehér pénzt, mint törvényest el kell, hogy fogadja, amire Dreschler kijelentette, ha valakinek nem tetszik, hát jelentse fel. Továbbá megállapítottam, hogy a kékpénz üzérkedés a fonyódi munkástanács tudtával történik, amit a munkástanács elnöke és alelnöke nem is tagad. Kérném az ügyben a példás döntést megbozni, mert Fonyód és környékén oly züllöttek az állapotok, amely sürgős orvoslást kíván. [...] Ezek után Dreschler Nándor étterem tulajdonost Kaposvárra előállítottam, és előzetes őrizetbe helyeztem. Csoportvezető, detektív.*” In: SML Andrássy Antal gyűjteménye.

¹⁸⁷ Az I. világháború zsidó résztvevőit bemutató album nyilvántart egy Sonnenschein Lipót nevű kocsmárost, de budapestinek írja, aki 1916. áprilisában vonult be, s 1918. októberében szerelt le az 1. gyalogezredből, 1896-os millenniumi emlékérmé is volt az őrmesternek. In: A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma. Az 1914-1918-as Világ-háború emlékére. Bp., 1940. 450.

¹⁸⁸ Sonnenschein Lipót I. világháborús tevékenységéről lásd külön fejezetünket!

¹⁸⁹ SML Somogy megye tisztii főügyésének 1921. I. 59./13. átirata. P. 274/1922-5.

¹⁹⁰ Ezúton köszönöm Sonnenschein Gizella leszármazottainak, hogy lehetővé tették a fotók és a visszaemlékezés közlését.

¹⁹¹ Prósza: jellegzetes nyugad-dunántúli étel, elkészítési módja: A meghámozott és lereszelt burgonyához (miután a levét kinyomkodtuk, lecsurgattuk) szitáljunk (kukorica)lisztet, s keverjük annyi aludtejet, hogy sűrű tésztát kapjunk. Sózzuk, és borsozzuk meg. Vöröshagymát vágjunk kis kockákra és nagyon kevés olajon pirítsuk aranyárgára, majd adjuk a krumplis keverékhez. A masszát pihentessük

10-15 percig. Palacsintasütőbe öntsünk kevés olajat, s abba terítsük a tésztát 4-5 mm vastagon. Így süssük meg mindkét oldalát. (Mivel nehezen sül át, lassú tűzön tartsuk). A prósa dúsítható a tésztájába kevert reszelt sajttal is. A prószt szokták bő olajban is sütni. Ekkor egy kanálnyi masszát lepénnyé formálnak, s azt merítik a forró olajba.

¹⁹² Butella (butykos, butélia; *francia bouteille 'üvegpalack'*): Üvegformát utánzó ólomház, hordozható cserépedény. Legfeljebb 25 cm magas, pálinka tartására szolgál. Alakja változatos. Lehet ovális, lapos vagy domborodó oldallal és lappal: henger alakú; hasáb alakú, kerekített vagy széles vállal, esetleg lefelé keskenyedő alakú. Ha viszonylag nagyobb, a kulacséhoz hasonló fület kap, hogy szíjra lehessen fűzni. Mindegyik formának felül kis kerek szája van. In: Magyar néprajzi lexikon.

¹⁹³ Dr. Nagy László türjei polgármester szíves tájékoztatása szerint Türjén régóta éltek a népes Politzer család tagjai, a zsidó temető ma is őrzi sírköveiket, pl. Politzer Mihályét, aki bőr-, faipari és egyéb kereskedéssel foglalkozott. — Sonnenschein Gizella nagyanyja, Politzer Lujza volt.

¹⁹⁴ <http://www.jewishroots.hu>

¹⁹⁵ SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek. 1724-1895. A Balatonboglári Izr. Anyakönyvi kerület Születési anyakönyv 1768 — 1884.

¹⁹⁶ SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek. 1724-1895. A Lengyeltóti Izr. Anyakönyv Másodpéldányok. Születés, Házasság, Halálozás. 1851-1895.

¹⁹⁷ A Kommün ideje alatti bejegyzés az anyakönyvben: A lengyeltóti körjegyzőséghez tartozott Fonyód község nagyközséggé alakulván az 1919. évi június hó 1-től kezdve ezen anyakönyvi kerületből kivált. Lengyeltóti, 1919. augusztus 8. — A magyar belügyminiszter 80.033/1919. sz. nevezett belügyi népbiztos 63.227/1919. rendeletét visszavonta. Tehát Fonyód — 1928-ig — maradt a tóti anyakönyvi kerületben.

¹⁹⁸ A település neve, bár több alkalommal előfordul az anyakönyvben, nehezen olvasható. Felmerült (Balaton)Rendes neve, azonban valószínűbbnek látszik Csabrendek: „*Rendek, vagy mai nevén Csabrendek, Zala vármegyében a Bakony hegység nyugati lejtőjén a sümeg-devecseri uton fekvő kies község,*” A Pallas lexikon zárójelében Sümeg-Rendeknek is írja, ami magyarázatot adhat a Rendek előtti „S” betűs rövidítésre. A mai Csabrendek három faluból alakult ki: Rendek, Al-Csab és Fel-Csab. Rendek neve fordul elő legkorábban, 1314-ben oklevélen. Türjétől és Diszeltől sincs messze. A faluban nagy számban éltek zsidók. Itteni térfoglalásukat elősegítette, hogy a falu nem egyetlen földesúr birtoka volt, hanem néhány főnemes és számos köznemes család között oszlott meg. A századfordulón a község birtokviszonyaiban is változás történt. Az évszázados ősi birtokot a kastéllyal együtt egymillió koronáért a marhakereskedőből földesúrrá avanzsált Grósz Lajos zsidó vette meg. A falu népessége az 1901. évi összeírás szerint 3431 fő, ebből kb. 1000 zsidó volt.

¹⁹⁹ Tapolca-Diszel (röviden Diszel) Veszprém megyében található. Területe a földtörténeti ókorban alakult ki, a Csobánc hegy tövében. Eredeti nevét a természeti szépségben bővelkedő tájról kapta: Diszel = Díszhely.

- ²⁰⁰ Minden valószínűség szerint arról a Klein Lipótról van szó, aki később Borsod vármegyébe származott (földbirtokáról lásd külön a táblázatot a fejezet végén), s feltételezett fiáról a Magyar Zsidó Lexikon is megemlékezett, ily módon: „*Klein Sándor műgyűjtő, szül. Fonyódon 1875. Gazdasági akadémiát végzett. A baborút mint tartalékos huszárszázados küzdötte végig. Jelenleg kétezer holdas szirmai mintagazdaságát vezeti. Borsod-Gömör vármegye törvényhatósági bizottságának a tagja. Közéleti működésének elismeréseképpen kormányfőtanácsossá nevezték ki. Mindenféle jótékonyági mozgalomban előljár. Egész sor nagyvállalatnak igazgatósági tagja. Ismert műgyűjtő. Rákócziereklivádi és képei régi és új mesterektől felbecsülhetetlen értéket képviselnek.*” In: Újvári Péter (szerk.) 1929. 490.p. — Mint látható, Sándor fonyódi születéséről nincs adatunk, de a család fonyódi jelenléte az adott időszakban bizonyítottan látszik. — Klein Sándor másik életrajza, amelyben születési helyeként más települést jelöltek meg: „*Klein Sándor földbirtokos, kormányfőtanácsos, Miskolc. 1875-ben született Onván* [valószínűleg elírás, vélhetőleg Onga településről van szó, amely Miskolctól 10 km-re keletre található. A szerző megj.]. *Tanulmányait Miskolcon, Budapesten és Bajorországban végezte, okl. gazda. A szirmai 10070 holdas birtokán gazdálkodik 1912 óta, mint a birtok tulajdonosa. A Gazdakör vezetőségi tagja, a szirmai levante egyesület elnöke, törv. hat. biz. tag, 1928 óta m. kir. kormányfőtanácsos. A baború alatt az 5. huszárezredben az orosz fronton barcolt, megsebesült, tart. százados. A Sign. Laud., szolg. kereszt, Kcsk., seb. e. é. és a bab. e. é. tulajdonosa. A szirmai országzászló részére saját birtokán adott helyet és azt ő állíttatta fel. Klein Sándor kormányfőtanácsos gazdasága, Szirma. Kiterjedése 437 kat. hold, fajállatok tenyésztésével és tejgazdasággal foglalkozik. Tébeneivel, birkáival és tejtermékeivel számos díjat és oklevelet nyert különböző kiállításokon. A gazdaság vezetője: Boross Ernő, számtartó: Weisz Sándor.*” In: : Borsod vármegye. szerk. Csíkvári Antal. - Budapest: A Vármegyei Szociográfiák Kiadóhiv., 1939. 229-231. — Klein Sándor 1927-ben lett kormányfőtanácsos. Érdekesség, hogy szirmai és bessenyői Szirmay László tályjai földbirtokosként 1926-tól kezdődően töltötte be ezt a tiszteket. In: Magyarország tiszti cím és névtára. XI. évf. 1929. Bp., 1929. 460.p. - 1927.06.03.-48. Klein Sándor nagybirtokos kormányfőtanácsosi címmel való kitüntetése. In: Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867-1944. 1927.06.03.
- ²⁰¹ A polgári anyakönyvezés bevezetésétől, 1895. október 1-től 1897. március 25-ig a balatonboglári kerülethez tartozott Fonyód. Egyetlen születési adatot találtunk, halálozásról, házasságról nem volt adat.
- ²⁰² Dénésfa Vas megyében. A település első említése 1402-ből, Dienesfalva formában fordult elő.
- ²⁰³ Berger Johanna a Boglári izr. anyakönyv szerint 1860. júl. 22-én született Ordán, Berger Albert és Hirsch Lujza gyermekeként (26. sz. alatt.)
- ²⁰⁴ A híres fonyódi halászbérlő, Rosenberger Mihály fia, aki Muki néven szerepelt apja gyászjelentésében, valószínűleg a *Nepomuki* név becézett formája miatt.
- ²⁰⁵ Rosenberger Mihály unokájáról lehet szó.

- ²⁰⁶ A családnév írásmódja eltérhet, Lengyeltótiiban élt a Hunnenwald család, valószínűleg, ővelük állt rokonságban. 1918. jan. 11-én, du. 5 órakor hunyt el Hanenvald Józsefné sz. Singer Száli 63 évesen, vízkórban. — A holokausztnak Lengyeltótiiból Hunnenwald József, Sándor és felesége esett áldozatul. In: Szili Ferenc (szerk.) 1994. 231.
- ²⁰⁷ Sajnos nem találtuk nyomát az ezred történetét bemutató kötetben.
- ²⁰⁸ A holokauszt áldozata lett, balatonboglárként nyilvántartva. Született 1886-ban, Lengyeltótiiban, anyja Sonnenschein Róza. In: Szili Ferenc (szerk.) 1994. 177. — Jelzett időben és környékén nem találtuk a születését és a szülők esetleges házasságát sem. Ugyanakkor Sonnenschein Róza adatait lásd a születéseknél, 1847. febr. 10.-nél, ill. ebben az időben született egy másik hasonló nevű leány is: 64. oldal 9. sor: 1847. ápr. 4. Sonnenschein Rózsa; apja Sonnenschein József (talán az 1816-ban született), anyja Rosenberg Pepi. lakhelyük Lengyeltóti.. — Itt jegyezzük meg, hogy az anyakönyv nyilvántart több Sonnenschein családnévű egyént is, nem törekedve a teljességre néhányuk adatai: A 17 éves Sonnenschein Johanna (máshol Háni) 1863. máj. 18-án kötött házasságot Weisz Ignác 30 éves gamási bérlővel, gyermekeik közül pl. Izidor 1882. márc. 5-én, Aladár 1884. júl. 19-én született, ekkor már (Somogy)Túron éltek. — Sonnenschein Móritz és Dukász Rózi fia, Jenő 1885. okt. 11-én született, ők gamásiak voltak ebben az időben.
- ²⁰⁹ Máshol Samuként, Sámuelként.
- ²¹⁰ Az eset bővebb leírását lásd következő, külön fejezetünkben.
- ²¹¹ Elírás lehet, amit nem javítottak az anyakönyvben, S. Irmáról van szó. Ez az adat cáfolja azt a közlést (Szili Ferenc (szerk.) 1994. 193-194.), hogy a holokauszt áldozata lett.
- ²¹² Gazdaczimtár 1897. 280-281.
- ²¹³ Szirmay Alfréd gróf életéről bővebben: Magyar Országgyűlési Almanach 1897-1901. szerk. Sturm Albert. Bp., 1897. 106-107. — Leszármazása: Gudenus 1998. IV. köt. Sz —Zs. 56-61.
- ²¹⁴ Szirmabesenyő: Régészeti feltárások szerint a település és környéke már a vaskorban lakott terület volt. Egyes források szerint Zsolt fejedelem a 940-es évektől besenyőket telepített ide. Az 1241-es tatárjárás során a település elpusztult. IV. Béla adományaként 1260-ban a Szirmay család birtoka lett a pusztá. A XIV. században királynői birtokként a diósgyőri várhoz tartozott, a XVI. században a törökök többször is feldúlták. I. Lipót engedélye alapján 1674-ben Szirmay István Sajóbesenyő mellett alapította meg a mai Szirmabesenyőt, felvidéki birtokairól szlovák jobbágyságot telepítve be. 1939-ben egyesült a két település, Szirmabesenyő és Sajóbesenyő. Nevezetes esemény volt a település életében, amikor 1857-ben I. Ferenc József császár látogatást tett a faluban a grófi családnál. Az 1870-es években itt alkotott Szinyei Merse Pál festőművész, akinek emlékének ma is híven ápolják a helyiek.
- ²¹⁵ Varga István 2004.
- ²¹⁶ Pogányvár az 558 lakosú Dióskál településrésze, amely 1256-ban Kaal, 1796-ban

Diós Kál alakban szerepelt, ami személynévre vezethető vissza. Keszthelytől 23 km-re nyugatra a Kis-Balaton mellett található. Látnivalója a Pogányvár. Gyönyörű panoráma, sportolási és szórakozási lehetőségek, műemlék jellegű épületek várják az ide látogatókat. Pogányvár kilátójából rálátni a Balaton medencéjére és a Zalai-dombságra egyaránt.

²¹⁷ Azok az uradalmi parcellázások, amelyek Fonyód nyaralóhellyé fejlődését az 1890-es években elindították, nem csak a hegy területére szorítkoztak, hanem kiterjedtek a fonyódi pusztá Balaton parti területére is, ahol a Keresztúr felé eső határreszen Máriatelep néven, 1890-ben egyébként is szőlőtelepítés vette már kezdetét. A Máriatelep elnevezés alatt létesült település új fejlődés kezdetét jelentette Fonyód történetében. E névvel a keresztúri határ mentén fekvő Nyírest nevezték, parcellázása és szőlőteleppé alakítása alkalmával. Az 1906-ban történt parcellázás „Máriatelepi ingatlanok” néven indult és több száz telekre osztotta a területet. Voltak, akik üzleti lehetőségeket szimatolva a fejlődő balatoni életből, nagy összefüggő partrészeket vásároltak össze. Ezek közt volt 1920-24-ben - a parcellázás céljából több helyen is telket vásároló - Stadler Izidor szombathelyi ügyvéd és felesége Weiss Teréz. Az 1906-os Inkey-Zichy féle parcellázásokból vett telkek közül - korábbi tulajdonosaiktól - hat holdat 1920-22-ben Stadler Izidor vásárolt meg. In: Móricz Béla 1956. — Stadler Izidor rövid életrajza: „Földbirtokosok: dr. Stadler Izidor ügyvéd, Szombathely. Erzsébet királyné út 17. Szombathelyen született 1873-ban. működését — mint gyakorló ügyvéd — Szombathelyen kezdte, hol jelenleg is működik. A szombathelyi zenei élet vezetője. Helybeli gazdasága 220 kb. Birtokán terül el a Balatoni haszon- és fajbaromfi-telep. A háború alatt 3 éven át teljesített szolgálatot, mint szds. szerelt le.” In: Somogyvármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és adattára az 1932. évre. Kaposvár, 1932. 195-197. - Stadler Izidor és Weisz Teréz fiát, Istvánt is szoros szálak fűzték Fonyóddhoz, lásd könyvünk Vészkorszakkal foglalkozó fejezetét.

²¹⁸ Felsőrajk Zala megyei kistelepülés a Principális csatorna völgyében, a Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Keszthely háromszög közepén, mindegyik várostól kb. 25-30 kilométerre található. A község az egykori Kanizsa vizének nevezett mocsaras, ingoványos területre épült, amely a Principális csatorna megépítésével vált teljesen lakhatóvá. A Felsőrajk keleti részén lévő dombvonulat — az Öreghegy — kiválóan alkalmas növénytermesztésre, valamint szőlőtermelésre. A természet érintetlensége (a környező hegyek, dombok, lankák természeti csodái) sok, még ki nem használt lehetőséget nyújt az itt élőknek, többek között a természetjárás, túrázás, kirándulás örömeinek is hódolhatnak.

²¹⁹ Láber Artúr 1879. április 20-án született Székesfehérváron, anyja Koppendorfer Gizella, apja Láber József. Nyugdíjazása 1935-ben történt meg. In. MÁV fonyódi állomásának irattára.

²²⁰ Az október elejei zsidó ünnepek 1929-ben: **1929. okt. 4.**, péntek: Erev Ros hásáná; **1929. okt. 5.** szombat Ros hásáná (Tisri 1. 5690.) A zsidó újév Tisri hónap elsőjén kezdődik, mely szeptember/október hónapjaira esik. Kétnapos ünnep, melynek

során a hagyomány szerint az Örökkévaló megítéli minden egyes teremtet lény sorsát a Földön. Ros Hásáná első napjának délutánján - ha Sábátra esik, akkor másnap - van a Táslich szertartás, melyet többnyire folyóparton végeznek. Szimbolikusan a vízbe vetik bűneiket, hogy ezáltal tisztán kezdhessék meg az új esztendőt. Az ezt követő napokat hívják egészen Jom Kipurig a „bűnbánó napok”-nak; **1929. okt. 6.** vasárnap Ros hásáná 2. napja (Tisri 2.); **1929. okt. 7.** hétfő Gedáljá böjtje (Tisri 3.) Tisri 3-án, a Ros hásánát követő napon van Gedáljá böjtje. Gedálját, akit Nabukodonozor nevezett ki a zsidók kormányzójává, ezen a napon gyilkolták meg. Ez adta a végső lökést az Első Állam pusztulásához. In: Zsidó naptár 1929-930-as évre. kiad. Budapest-Lipótvárosi Imaházegyesület és V. templomkörzet.

²²¹ dr. Móró Lajos sírja a lengyeltóti temetőben: „1891-ben született. Orvosi diplomáját Budapesten szerezte. 1915. december 1-jétől 1920. július 1-jéig a Kaposvári Megyei Kórházban dolgozott, ahol belgyógyász, sebész és gyermekgyógyász képesítést szerzett. Sikeresen elvégezte az első tisztiorvosi tanfolyamot. 1920. december 27-én kinevezést nyert Lengyeltótiiban, mint járási tisztiorvos. Tagja lett a község képviselő-testületének. 1936-ban elindította Lengyeltótiiban a zöldkeresztes mozgalmat. Javaslatára a képviselő-testület Zöldkeresztes Egészségvédelmi Intézetet állított fel. Ő végezte eme intézmény orvosi teendőit is. A Somogy megyei anya-és csecsemővédelemnek egyik úttörője volt, érdemei elévülhetetlenek a csecsemőhalálozás visszaszorításában. 1946-ban betegsége miatt nyugállományba vonult. 1947-ben megbízták a Kaposvári járás főorvosi teendőivel. 1955-ben hunyt el.” In: Puskás Béla 2001.

²²² Horovitz József rabbi, szül. Ágon (Bars vm.) 1880. febr. 5. 1894-1906-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1905-ben avatták bölcsészdoktorrá Budapesten, 1907. pedig rabbivá. Négy évig Karánsebes rabbija volt, 1911 óta pedig szombathelyi főrabbi. Munkája: Jusuf al basszir al Kitáb al Muchtavi (Bp., 1905); Igazi szeretet jubileumi emlék a szombathelyi Chevra Kadisa 100 éves fennállása alkalmával ... tartott ünnepségekről (Szombathely, Chevra Kadisa, 1928.); Gerő Manó. Ünnepnep. Horovitz József szombathelyi főrabbi beiktatása. Szombathely, 1911. Vasvármegyei ny. 48 l. In: Újvári Péter 1929. 379.

²²³ A SML-ban nincsenek meg az iratok, így sajnos nem tudjuk az ügyet levéltári forrásokkal bemutatni.

²²⁴ SML. A kaposvári izr. hitközség és anyakönyvkerülete születési anyakönyvének II-od példányai az 1861. évről. 147. lap 16. sorszám. 1861. április 6. Schwarcz Gyula. apja Schwarcz Lipót (sz. 1835), anyja Kohn Katarina. körülmetélő: Pilczér Ignác. Jegyzet: 1881-ben Fekete névre lett átváltoztatva. — Házasság: 117. sorszám. 1860. június 27. Kaposvár. Schwarcz Lipót 26 éves, Kohn Katalin 18 éves [Balatonfő]Kajár, apja Kohn Simon. — Apja, Schwarz Lipót 1881-ben kérvényezte azt, hogy a család neve *Fekete* legyen: „*Fekete (Schwarz) Lipót, gyermek. Gyula, Imre, Viktor, Ernő, Erzsébet, Ödön, Ilona, földművelő Kaposvár. BM 20677-81.*” In: Századunk névváltoztatásai 1895. 74.

²²⁵ A kaposvári államgymnasium értesítvénye az 1874-75-iki tanévre. Kaposvárrott, 1875. 29.p.

- ²²⁶ Pontos bibliográfiai adatai: Zsidókérdés. Magyarországon. Röpirat, melyben megbizonyittatik, hogy a művelt zsidóknak áttérése valamelyik protestáns vallásra, erkölcsileg igazolt és nagy politikai érdekek által sürgetett eljárás. Irta egy szabadelvű. 31 l. Budapest, 1882. Kókai L. ny.
- ²²⁷ Röpirat az izraelita ügyben és kikeresztelkedések. In: Somogy, 1882. nov. 21. 3.p.
- ²²⁸ Sajtó alatt van... In: Somogy, 1882. nov. 28. 1.p.; Röpirat. 1882. dec. 5. 2.p.
- ²²⁹ Nyílt tér. In: Somogy, 1882. dec. 19. 3.p.
- ²³⁰ Noszlopy Aba Tihamér 1943a.
- ²³¹ SML Fonyód község képviselőtestületének jegyzőkönyvei. *Felvételzett Fonyódon 1917. évi június hó 15-én megtartott képviselőtestületi rendes közgyűlés lefolyásáról.* 20. kg. p. 174-175.
- ²³² A kaposvári áll. s. községi „Zrínyi Ilona” Polgári Leányiskola jubileumi értesítője az 1931-32. évi tanévről. Ötvenedik évfolyam. Kaposvár, 1932. 31.p.
- ²³³ Fekete Gyula 1929. 69-82.
- ²³⁴ Fekete Gyula 1929. 69-82.
- ²³⁵ A cikk a következő évben megjelent: Fonyód-fürdőtelep. írta dr. Fekete Gyula. Balaton. 1942.júl. (XXXV. évf. 7. sz.) 25-26.
- ²³⁶ SML Fonyód nagyközség iratai 1940. 2064.
- ²³⁷ Uo. „*Alispán Úr utasítására a f. hó 20-án megtartandó képviselőtestületi gyűlés 3. pontja, zsidókról elnevezett utcák nevének megváltoztatása, a sorrendről leveendő, amennyiben az dr. Fekete Gyulára vonatkozik. A Fekete Gyula ugyanis a törvény értelmében nemzsidónak tekintendő. Telefonon leadta dr. Csorba Ede vm. szolgabíró. vette: Lukács János jegyző*”
- ²³⁸ Ma Gyöngy utca. Azért lett Árvaház u., mert az Erzsébet Leányárvaház ennek az utcának a sarkán áll.
- ²³⁹ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 2065.
- ²⁴⁰ SML Fonyód nagyközség iratai. 1944. 1495.
- ²⁴¹ SML Lengyeltóti járás főszolgab. 1940. 3051.
- ²⁴² A kérdéses rész a mai Ady Endre u. és Hunyadi János u. között, a Delta étterem és a Spar területe. Az 1929-es térképen nem Arany János utca szerepel, hanem a mai állapotoknak megfelelően Hunyadi János u. Az Arany János u. már akkor is a mai utcát jelölte.
- ²⁴³ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 1754.
- ²⁴⁴ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 3458.
- ²⁴⁵ A híressé vált Kunffy család tagja. Kunffy Adolf (1838-1934) Garibaldi mellett harcolt, 96 évesen halt meg. Fia. Lajos (1869-1961) elismert festőművész volt. A Somogy 1868. máj. 12-én arról írt, hogy a kaposvári Kohn Simon és fia családnevét Kunfira változtatta, erről hivatalos forrás is tanúskodik: „*Kunfi (Kohn) Simon és fia. Kaposvár. BM. 7561-68.*” In: Századunk névváltoztatásai 1895. 143. - Kunffy Adolf somogytúri előnévvel nemességet kapott Ferenc Józseftől (1912. jan. 25. In: Magyar zsidó lexikon. 1929. 645.), és a nevének két f-es, y-os használatát. — Az 1842 környékén született Kunffy (Kohn) Katalin Adolf testvére lehetett, annál is inkább, mert mind a ketten Balatonfőkajáron születtek. — Haláláról az alábbi

újságcikk jelent meg: *Megtört szívvel jelentjük, hogy felejtetetlen leányom, illetve drága jó anyánk és öreganyánk özv. Fekete Lipótné szül. Kunfy Katalin hosszas súlyos szenvedés után, áldásos élete 59. évében f. hó 21-én esti 7 órakor örök nyugalomra tért. Drága halottunkat folyó hó 23-án délelőtt fél 10 órakor fogjuk a Berzsenyi utca 34. sz. a. gyászházból örök nyughelyére kísérni. Áldás és béke kísérje felejtetetlen emlékét! Kaposvár, 1901. január 22-én özv. Kunfy Simonné szül. Spitzer Júlia gyászoló anyja, dr. Fekete Gyula, Fekete Imre és neje Deutsch Lina, Fekete Ernő és neje Cobner Irma, Fekete Izabella és férje dr. Löwentritt Ödön, Fekete Ödön, Fekete Ilona és férje dr. Pikler Gyula gyászoló gyermekei. Löwentritt Margit, Zsuzsi és Juci, Fekete Sári és Laci, Fekete Lajos, Pikler Jani, gyászoló unokái.* In: Somogyi Újság, 1901. jan. 29. 2.p.

²⁴⁶ Szili Ferenc (szerk.) 1994. 204.

²⁴⁷ A személyes adatok védelmében a korábban megjelent munkákban még nem publikált neveket nem írjuk ki. A *Fonyód története* (Fonyód, 1985.), a Szili Ferenc által szerkesztett *Somogy megye a II. világháborúban és a Zsidósors a Délkelet-Dunántúlon a XVIII. századtól a holocaustig* című kötetekben (megjelentek Kaposvárott 1995-ben, illetve 1994-ben a SML kiadásában) bőséges fonyódi névanyagot találhat az olvasó, ezért e neveket fölöslegesnek láttuk anonimizálni, hiszen bárki utána nézhet. — Itt jegyezzük meg, hogy a SML-ban végzett kutatásunk során átnézve a lengyeltóti járás főszolgabíró iratainak mutatóját, később sok esetben az iratot nem találtuk a helyén, így több érdekes, értékes adalékkal szegényebb dolgozatunk, hiszen az idők folyamán több levéltári irat is eltűnhetett, máshová sorolhatták be.

²⁴⁸ SML Fonyód nagyközség iratai 1939. 4050.

²⁴⁹ Egyedül Vagyunk: nemzetpolitikai, irodalmi, kritikai folyóirat 1938 és 1944 között megjelenő erősen jobboldali lap, Imrédy Béla alapította, szerkesztője Oláh György volt.

²⁵⁰ SML Andrássy Antal gyűjteménye.

²⁵¹ SML Fonyód nagyközség iratai. 1941. 55. (Dukesz Zoltán); Uo. 1941. 54. (Sonnenschein Lipót); Uo. 1941. 185. (Vadász Mihályné)

²⁵² A magyar ügetőversenyzés krónikája: „1937-ben a színvonal tovább emelkedett, a versenyeiket zsúfolt lelátók — hétköznapi is — előtt futották [...] Idebaza ősszel, a háromévesek klasszikus versenyét (Gr. Szapáry Pál, Gr. Dessewffy Alajos, Tószegi Ferenc Emlékverseny) a pusztaberényi Ufa (Feiser) nyerte.”

²⁵³ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1943. 6656.

²⁵⁴ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1943. 6655.

²⁵⁵ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3227.

²⁵⁶ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 4390.

²⁵⁷ SML Fonyód nagyközség i. 1941. 4866.

²⁵⁸ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1943. 227.

²⁵⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2911.

²⁶⁰ SML Lengyeltóti j. fszb. iratai. 1941. 5023.

²⁶¹ SML Lengyeltóti járás főszolgabíró iratai. 1942. 849.

- ²⁶² Tíz évvel korábban az alábbiak voltak Fonyódon hentesek és mészárosok: Koller János, Oláh János, Skerlecz György, Sonnenschein Lipót, Vida Pál. In: Somogyvármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és adattára az 1932. évre. - Kaposvár, 1932. 195-197
- ²⁶³ SML Lengyeltóti járás főszolgabíró iratai. 1942. 3230.
- ²⁶⁴ Ebben az időben Somogy vármegye főispánja Széchényi Endre, alispánja Stephaisch Pál volt. A XIX-XX. században többször is változtattak a tisztség tartalmán, de fő funkciói megmaradtak: a főispán az állam képviselője volt a törvényhatósági közigazgatásban, akit ekkor már a belügyminiszter előterjesztésére az uralkodó nevezett ki, és a törvényhatósági közigazgatásban a főispán volt a törvényhatósági közgyűlések elnöke. A tisztséget 1950-ben megszüntették. A 16. század közepétől az alispán volt a vármegyei közigazgatás feje, aki mint a vármegye közönsége által hat évre választott legfőbb tisztviselő már nem volt a főispánnak alárendelve, hanem önállóan intézte a megyei közigazgatást. Bár a 19. század második felétől a 20. század közepéig terjedő időszakban a vármegyei hivatalok jelentősége csökkent, az alispánok a közigazgatás fejeiként komoly hatással voltak a megyék közéletére, és az alispánok sokoldalú tevékenysége és lokálpatriotizmusa meghatározta a megye arculatát, fejlődését.
- ²⁶⁵ SML Lengyeltóti járás főszolgabíró iratai. 1942. 3230.
- ²⁶⁶ 1932-es adat szerint Sonnenschein a következő iparendélyek birtokában volt: fakereskedő, fűszer- és vegyeskereskedő, gépkereskedő, hentes és mészáros, kocsmáros. In: Somogyvármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és adattára az 1932. évre. - Kaposvár, 1932. 195-197.
- ²⁶⁷ SML Lengyeltóti járás főszolgabíró iratai. 1942. 3230
- ²⁶⁸ Sajnos az iratanyagban nem találtuk a választ.
- ²⁶⁹ SML Lengyeltóti járás főszolgabíró iratai. 1942. 3230
- ²⁷⁰ Sajnálatos módon Sonnenschein panasza sem volt elérhető számunkra.
- ²⁷¹ SML Lengyeltóti járás főszolgabíró iratai. 1942. 3230
- ²⁷² Uo.
- ²⁷³ Magyar lósport 1943. 441-442.
- ²⁷⁴ SML Fonyód nagyközség iratai. 1942. 162.
- ²⁷⁵ SML Lengyeltóti járás főszolgabíró iratai. 1942. 821.
- ²⁷⁶ SML Fonyód nagyközség iratai. 1942. 200.
- ²⁷⁷ SML Fonyód nagyközség iratai. 1943. 1797.
- ²⁷⁸ SML Fonyód nagyközség iratai. 1944. 563.
- ²⁷⁹ SML Lengyeltóti j. fszb. iratai. 1941. 58.
- ²⁸⁰ SML Fonyód község képviselőtestületének 28/1942. határozata.
- ²⁸¹ Hasonló témáról számolt be az 1920-as évek közepén az egyik zsidó újság: „Zsidót nem fogadhatok be a penziómba!” : Különös történetek a Balaton mellől. In: Egyenlőség, 1927. aug. 27 5. p. Részlet a cikkből: „*A penziós megkérdezte az érdeklődőt, hogy milyen vallású. Mikor megtudta, hogy zsidó, így válaszolt: - Nagyon sajnálom, zsidót a penziómba nem fogadhatok be.*” A cikkből nem derül ki, melyik balatoni településen fordult az eset elő.

²⁸² SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 3117.

²⁸³ Ün. harmadik zsidótörvény (1941: XV. tc.) — fajvédelmi törvény néven vonult be a magyar történelembe — 9. §-a a következőket mondja: „[...] A jelen § alkalmazásában zsidó az, akinek legalább két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született, úgyszintén — tekintet nélkül származására — az, aki az izraelita hitfelekezet tagja.”

²⁸⁴ Fonyód község képviselőtestületének 31/1942. határozata.

²⁸⁵ „Az, akinek két nagyszülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt.”

²⁸⁶ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 3117.

²⁸⁷ SML Somogy vármegye alispánja iratai Cs. 22.638/1-1942.

²⁸⁸ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 1780.

²⁸⁹ Lásd az anyakönyvi fejezetet.

²⁹⁰ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2960.

²⁹¹ „15. §. Vétséget követ el és három évig terjedhető fogbázzal, bivatalvesztéssel és politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő az a zsidó, aki magyar honos tisztességes nemzsidó nővel házasságon kívül nemileg közösül, vagy aki magyar honos tisztességes nemzsidó nőt házasságon kívüli nemi közösülés céljára a maga vagy más zsidó részére megszerez, vagy megszerezni törekszik.”

²⁹² SML Fonyód nagyközség i. 1942. 205.

²⁹³ SML Fonyód nagyközség i. 1942. 205.

²⁹⁴ SML Fonyód nagyközség i. 1943. 506.

²⁹⁵ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2565.

²⁹⁶ SML Lengyeltóti járási főszolgabíró 1944. 2959.

²⁹⁷ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3208.

²⁹⁸ SML Tábí j. fszbíró. i. 1944. 6004.

²⁹⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 1795.

³⁰⁰ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2716.

³⁰¹ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 2631.

³⁰² SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 3002.

³⁰³ „1939. évi II. tc. a honvédelemről. 97. § (1.) Mindennemű szárazföldi gépjármű birtokosa kötelezhető, hogy járművét menetképesre felszerelve ideiglenes használatra átengedje. (4.) Bármely kerékpár birtokosa kötelezhető, hogy kerékpárját teljes felszereléssel ideiglenes használatra vagy véglegesen átengedje.”

³⁰⁴ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 3428.

³⁰⁵ Uo. 1944. 3707.

³⁰⁶ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 3111.

³⁰⁷ SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 1562.

³⁰⁸ Uo. 1944. 1577.

³⁰⁹ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. (kihágás) 1944. 325/1. és 2397.

- ³¹⁰ Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2178.
- ³¹¹ Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3260.
- ³¹² Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2178.
- ³¹³ Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3541.
- ³¹⁴ Fonyód nagyon sokat köszönhet a villatulajdonosoknak, mivel a községet is segítették.
- ³¹⁵ V. Istvánné K. Mária. Az üzlet a Bartók Béla utca 6. sz. alatt, a mai fazekasműhely helyén volt. Ugyanő 1944. június 19-én kérvényezte, hogy textiláruk forgalmazására adják meg részére az engedélyt, de kérését a főszolgabíró és az alispán is elutasította. (SML Lengyeltóti járási főszolgabíró 1944. 4418.)
- ³¹⁶ Fonyód nagyközség iratai. 1944. 2046.
- ³¹⁷ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. (kihallgatás) 1944. 346/1.
- ³¹⁸ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2564.
- ³¹⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1941. 4500.
- ³²⁰ SML Fonyód nagyközség i. 1943. 3539.
- ³²¹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 1704.
- ³²² SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3188.
- ³²³ A fonyódi német hadikórház részére a Horovitz házat utalta ki a légoltalmi kiürítési kormánybiztos Szirmai Lajos 1944. augusztus 19-én. SML Fonyód nagyközség iratai 1944. 2739.
- ³²⁴ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3188.
- ³²⁵ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3011.
- ³²⁶ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 5727.
- ³²⁷ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2225. (1944. ápr. 5.)
- ³²⁸ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3823.
- ³²⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 3450.
- ³³⁰ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2146.
- ³³¹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 3319.
- ³³² SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2500.
- ³³³ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2104.
- ³³⁴ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 1699.
- ³³⁵ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2030.
- ³³⁶ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 1537.
- ³³⁷ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3791.
- ³³⁸ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 4326.
- ³³⁹ Guttmann Hermann Budapesten az Alsó Vaspálya u. 3. sz. alatt lakott, s kőszénkereskedő volt. In: Budapesti lakcímejegyzék 1900. — Egy, „*a Szent István utca mellett fekvő telket Guttmann Herman kőbányai lakos és felesége Unger Margit vették meg 1908-ban, akiktől azt fiuk Rezső örökölte. Guttmann vagyonos kereskedő ember volt. Újvidéken fakeskeredése, Kőbányán téglagyára, a Dunán hajói, Pesten saját háza volt. Fonyódi villája, mely ma dr. Máthé Sándor községi orvos lakása, 385 négyszögöles telken épült.*” In: Mórincz Béla 1956.
- ³⁴⁰ SML Lengyeltóti járási főszolgabíró iratai. 1944. 3305.

- ³⁴¹ Rákóczi-villa Szent István u. 17. Vajda Endre (1861-1933) pékmester építette a 2 szobás villát 1907-ben. Vajda 1899-ben telepedett le Fonyódon, ebben az évben Márta nevű gyermeke már itt született. Szorgalmas munkájának köszönhetően szépen gyarapodott, tekintélyes vagyona tett szert. Nyaranta a bélatelepi jó módú, igényes nyaralóközönségnek minden reggel friss péksüteményt szállított, ahogy abban az időben írták: „*kenyér és süteményfélék minden nap frisset szállít a pék*”. A nyaraló melletti, Sipos hegyre felkapaszkodó mai Vasas utcát korábban Vajda utcának hívták, egy 1945-ös képviselőtestületi határozat döntött a Magyarország Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének kérésére, akiknek ott volt az üdülőtelepük, hogy Vajda helyett Vasas utcának hívják. — Átnézve a később olvasható, Sonnenschein Magdolna visszaemlékezésében említett Sonnenschein Lipót-féle naplót, amelybe feljegyezte a később fizető vásárlók nevét, Vajda Endre majdnem minden oldalon szerepel.
- ³⁴² SML Fonyód nagyközség i. 1944. 3327., 3414.
- ³⁴³ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 565.
- ³⁴⁴ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3337
- ³⁴⁵ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3341.
- ³⁴⁶ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 4761.
- ³⁴⁷ Uo. 1944. 3386.
- ³⁴⁸ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 1307. és Somogy vármegye alispánja i. 1944. (Zsidóüldözés. 2.). Lengyeltóti járási névsor.
- ³⁴⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1946. 954.
- ³⁵⁰ Uo. 1944. 2045.
- ³⁵¹ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 6590.
- ³⁵² SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 7128.
- ³⁵³ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1941. 6388.
- ³⁵⁴ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1942. 1802.
- ³⁵⁵ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2042.
- ³⁵⁶ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2239.
- ³⁵⁷ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2288.
- ³⁵⁸ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2481.
- ³⁵⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2556.
- ³⁶⁰ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2600.
- ³⁶¹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 3006.
- ³⁶² Ma Ady Endre u.
- ³⁶³ SML Fonyód nagyközség i. 1944.
- ³⁶⁴ Pórász Lipót Dezső (sz. 1887 Kaposvár), Pórász Lipót Dezsőné Krausz Ilona (sz. 1893 Kaposvár), Pórász Hedvig (sz. 1916 Kaposvár), Pórász Zsuzsanna (sz. 1921 Kaposvár), Pórász Vera Mária (sz. 1929 Kaposvár). In: Szili Ferenc (szerk.) 1994. 217.
- ³⁶⁵ 1942:XV. tc. a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól. „III. 3.§ (1) Zsidót összes mező- vagy erdőgazdasági ingatlanának (használati illetőségének) ezek alkotórészeinek és tartozékainak tulajdonul átengedésére kell kötelezni.”

- ³⁶⁶ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 3335.
- ³⁶⁷ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 6172.
- ³⁶⁸ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 2887.
- ³⁶⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2911.
- ³⁷⁰ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 5977.
- ³⁷¹ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2825.
- ³⁷² SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3059.
- ³⁷³ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 3489.
- ³⁷⁴ SML Lengyeltóti j. fszbíró. i. 1944. 3489.
- ³⁷⁵ SML Fonyód nagyközség i. 1945. 76.
- ³⁷⁶ SML Fonyód nagyközség i. 1944. 2778.
- ³⁷⁷ SML Fonyód nagyközség i. 1945. 472.
- ³⁷⁸ SML Fonyód nagyközség i. 1945. 438.
- ³⁷⁹ SML Fonyód nagyközség i. 1945. 438.
- ³⁸⁰ SML Fonyód nagyközség i. 1945. 438.
- ³⁸¹ SML Fonyód nagyközség i. 1945. 438.
- ³⁸² SML Fonyód nagyközség i. 1945. 202.
- ³⁸³ Szili Ferenc (szerk.) 1994. 193-194.
- ³⁸⁴ Észrevételünket lásd az anyakönyvi fejezetben.
- ³⁸⁵ Ezúton is köszönöm Sonnenschein Magdolnának, hogy a családi fotóalbumból több képet e kötet rendelkezésére bocsátott.
- ³⁸⁶ A Fő utca felől nézve jobb oldalon lévő.
- ³⁸⁷ Balatonbogláron a holokauszt áldozata lett Bráver Áron (*1885), Bráver Áronné (*1899) és Bráver Lenke (*1923). In: Szili Ferenc 1994. 175.
- ³⁸⁸ SML Nagyatádi polgári anyakönyv. Házasság helye Nagyatád, ideje 1910.ápr.17. Vőlegény Sonenstein Lipót izr. vegyeskereskedő, született 1885.febr.11. lakhelye Fonyód, szülei Sonenstein Ignác, Müller Mári; menyasszony Dukesz Malvina izr., született 1883.dec.24. lakhelye Nagyatád, szülei Dukesz Sámuel, Szlovák Livia. Tanúk: Babai János, Platschek Sándor Nagyatád.
- ³⁸⁹ A Fő utca — Domb utca sarkán a Fő utca felől nézve a bal oldali épület.
- ³⁹⁰ A halottas ház északi oldalának keleti sarkánál lévő sírköveken s feliratot sajnos nem lehet elolvasni. Az egyikről láthatólag egy csavarokkal rögzített tábla hiányzik, a másíkról pedig lecsiszolták a bevésített feliratot.
- ³⁹¹ A korábban már említett Sonnenschein-Szondi Lipót egyik testvére, Zsigmond is Eszéken él.
- ³⁹² Dukesz Márta is a fonyódi polgári iskolába járt. Az 1940-41. tanévben volt IV. osztályos, érdemjegyei átlagosan jónak mondhatók, egyedül történelemből és számtanból volt közepes, a többi jó és jeles. Egy tanévre 60 pengő tandíjat fizetett magántanulónaként. In: A Miasszonyunkról nevezett szegény iskolánövérék fonyódi Szent István Polgári Iskolájának Évkönyve az 1939-40., 1940-41., 1941-42., iskolai évről. Az iskola fennállásának 3. esztendeje. szerk. Dusa Mária Evangélista igazgató. Kaposvár, 1942. 33.
- ³⁹³ „*Tabon július 1-én, a Kaposvárra elburcolás előtt két család követett el öngyil-*

kosságot. Dr. Révész Ferenc (1907) marcali orvos, felesége (1924) és kislányuk, Ágnes (1938), özv. Révész Sándorné (1885), valamint Wirkmann Árpád gyógyszerész (1911) és neje Harsányi Ágnes (1921), kislányuk, Zsuzsa (1938) cián és dolauton méreggel végeztek magukkal. A szemtanú és üldözött sorstárs, Major Józsefné a következőket látta: Sorban ültek a gyógyszerész, mellette a felesége, az orvosné, az orvos, mellette a 70 éves nagynyja és a két kislány. Az orvos görcsösen fogott a kezében egy injekciótűt. A két gyerek halott volt, az orvosné halott, a gyógyszerészné halott és a gyógyszerész is halott volt... Az öngyilkosságuk abból adódott, hogy a gyógyszerészek már tudták, mi vár rájuk. És tőlük mi is persze.” In: Andrassy Antal 1994. 140-141.

³⁹⁴ A mai Balaton Áruház.

³⁹⁵ 1944. augusztus 2-án számolták fel a húszezer fősnél is népesebb auschwitz-birkenai cigánytábor. Az európai romák ezért ezen a napon emlékeznek a roma holokauszt áldozataira, hiszen a tábor felszámolása egyet jelentett a foglyok kivégzésével. Egy egykori táborlakó így emlékszik vissza az eseményekre: „Egyik éjjel a férfiak tábora több ezer ember kiabálására ébredt. Amint kiléptünk a barakkokból, láttuk, mi történt. A cigányok táborát fényszórók világították meg, a cigány férfiakat, nőket és gyerekeket az SS-ek sorba állították ötösével, hogy a krematóriumba vigyék őket. A szerencsétlenek minden erejükkel ellenálltak, olyan hangosan kiabáltak, hogy egész Birkenauban hallatszott. A dulakodás egész éjjel tartott, de reggelre a cigányok tábora már üres volt.”

³⁹⁶ Magyar megfelelője: őrmester.

³⁹⁷ Bergen-Belsen Németországban van, a koncentrációs tábor 1945. április 15-én szabadult fel.

Irodalom

Andrássy Antal 1979

Katonai terror Somogyban 1919 őszén. In: Somogy megye múltjából. 10. Kaposvár. 307-353.

Andrássy Antal 1985

Fonyód története (1848-1944). In: Fonyód története. szerk. Kanyar József. Fonyód

Andrássy Antal 1986

Aradtól Kaposvárig : Száz éve született Latinca Sándor, Somogy megye kormányzótanácsi biztosa. In: Somogy megye múltjából. 17. Kaposvár.

Andrássy Antal 1987

Fejezetek Somogy megye munkásmozgalmából (1919-1945). In: Fejezetek Somogy megye történetéből (1919. VIII. 1. - 1944. XII. 1.). Kaposvár

Andrássy Antal 1994

Zsidóüldözlés Somogyban : (1944 március- július). In: Zsidósors a Délkelet Dunántúlon a XVIII. századtól a holocaustig. Kaposvár. 123-150.

Budapesti lakcímjegyzék 1901

Budapesti cím- és lakjegyzék. XII. évf. 1900. május - 1901. április. Budapest:

Csorba József 1857

Somogy vármegye ismertetése. Pest.

Fekete Gyula 1929

Fonyód, Kaposvár külvárosa. In: Az ötven év előtti Kaposvár és Fonyód. Kaposvár,

Gazdaczimtár 1897

A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. : Második kötet. : Gazdaczimtár / szerk. és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest : Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság.

Gudenus János József 1992-1999

A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. Budapest 1992 I. kötet (A-J). 1993 II. kötet (K-O). 1998 III. kötet (P-S). 1998 IV. kötet (SZ — ZS). 1999 V. kötet (Kiegészítések, pótlások, névmutató, A-ZS).

Herman Ottó 1887

A magyar halászat könyve. Bp.

Huszka Jenőné Arányi Mária 1977

Tószeghyék. In: Szellő szárnyán... : Huszka Jenő életének regénye. p. 174-176. Bp.

Kávássy Sándor 1973

Latinca Sándor. Bp.

Kempelen Béla 1911-1932

Magyar nemes családok. I-XI. kötet. Bp.

Kempelen Béla 1937-1939

Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok. Bp.

Koppány Tibor, Péczely Piroska, Sági Károly 1962

Keszthely. Bp.

Kurtz Géza - Kristófy Géza 1937

A Cs. és Kir. „Albrecht főherceg” 44. Gyalogezred és a Cs. és Kir. 105. Gyalogezred története. Budapest.

Lóczy Lajos 1920

A Balaton. Bp.

Magyar lósport 1943

Magyar lósport és lótenyésztés. szerk. Borsányi-Havas Rezső és gr. Markovits István. Budapest.

Magyarország tiszti cím- és névtára. 1918

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal kiadása, XXXVII. évf. Bp.

Mautner József, Szántó József, Torma Károly 1978

Somogyi mozik. Kaposvár.

Móricz Béla 1956

Fonyód. Gépirat.

Nagy Iván 1862

Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest.

Noszlopy Aba Tihamér 1943a

Lencsi kisasszony. In: *Somogyország lantosai.* Kaposvár.

Noszlopy Aba Tihamér 1943b

Szesztilalom Bélatelepen. In: *Somogyország lantosai.* Kaposvár. 164—167.

Puskás Béla 2001

Temetők üzenete. Kaposvár.

Romsics Ignác (szerk.) 2000

Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999. Bp.

Századunk névváltoztatásai 1895

Századunk névváltoztatásai : Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800-1893. / eredeti okmányok alapján összeállította a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság egyik igazgató-választmányi tagja

Szilágyi Miklós 2002

A fonyódi vizek halászati bérlete az 1840-es években. In: Halászó parasz-
tok — halászati vállalkozók. Budapest. 142-157.

Szili Ferenc (szerk.) 1994

Somogy megye II. világháborús zsidó áldozatainak községsoros név-
jegyzéke és főbb adatai. In: Zsidósors a Délkelet Dunántúlon a XVIII.
századtól a holocaustig. Kaposvár.

Ujvári Péter (szerk.) 1929

Magyar Zsidó Lexikon. Bp.

Varga István 2004

Fonyód-fürdőtelep múltja képes levelező-lapokon. Veszprém.

* * *

A szerzőről:**Varga István** (Nagykőrös, 1971)

A kötet szerzője könyvtáros (JGYTF, Szeged-1997), könyvtári informatikus (JATE, Szeged-1999) oklevelet szerzett, 1990-től kezdődően könyvtárosként dolgozik, 2000 óta Fonyódon.

Érdeklődését a helytörténeti kutatások keltették fel; foglalkozik genealógiával, történeti demográfiával, gróf Zichy Béla és családja valamint Fonyód-Bélatelep történetével, Fonyód és a Balaton térképi ábrázolásaival illetve egyéb helytörténeti témákkal (bibliográfia, földrajzi- és ragadvány nevek, stb.).

Több írása helyismereti folyóiratokban látott napvilágot, eddig önállóan megjelent munkái:

Nagykőrösi ki kicsoda (1997);

„A fonyódi öreg fűzfák...” : *múltidéző lapozgatás régvolt könyvekben, újságokban* (összeáll. Csutorás Lászlóval, 2000);

Somogyi könyvtáros ki kicsoda (szerk. Varga Róberttel, 2001);

Fonyód-fürdőtelep múltja képes levelező-lapokon (2004).

Varga István
ZSIDÓK FONYÓDON

A TERVEZETT ÚJ KIADÁS TARTALOMJEGYZÉKE
[kék színnel a 2005-ös kiadás óta írt teljesen új fejezetek, részek](#)

BEVEZETÉS

1. BEKK SALAMON ÉS FIA TÉLI HALÁSZATA – 1843-1846

- 1.1. A fonyódi halászat kezdetei a 18. század végén
- 1.2. Szerződés
- 1.3. Az uradalom tanúinak kihallgatása – 1846
- 1.4. Bekk Salamon és fia halászati haszonbérlok tanúinak kihallgatása – 1846
- 1.5. Kollár Pálnak és Dobosy Ignácznak a haszonbérlok javára tett írásos nyilatkozata – 1846

2. WODIANER RUDOLF FÖLDBIRTOKOS

- [2.1. Wodianer Rudolf élete](#)

3. BASCH-CSALÁD

4. SÍR AZ EGYKORI BASCH-ERDŐ TERÜLETÉN

5. A ROSENBERGER-CSALÁD

- 5.1. Rosenberger Mihály (1811 k.-1899)
- 5.2. A két Rosenberger ingatlanszerzeményei
- [5.3. Rosenberger Mihály és fia hajózási vállalkozása](#)

6. TÓSZEGI-FREUND CSALÁD

- 6.1. Freund Ferenc és a Badacsonyi Bazaltbánya Rt.; Pusztaberényi, fonyódi birtok
- 6.2. Freund Ferenc építési vállalkozó birtoka Lengyeltótiban

7. A „FEHÉRTERROR” FONYÓDI ESEMÉNYEI

- 7.1. Sajtóper
- 7.2. 1. sz. melléklet: Kihallgatási jegyzőkönyvek
 - 7.2.1. Kihallgatási jegyzőkönyvek – 1919.
 - 7.2.2. A kaposvári népműgyógyásztól 1946.NÜ.166/15.szám. Jegyzőkönyv
- 7.3. 2. sz. melléklet: Prónay Pál naplójegyzetei
- 7.4. 3. sz. melléklet. Sükösd Mihály: A kívülálló
- 7.5. 4. sz. melléklet Huszka Jenőné Arányi Mária: *Szellő szárnyán... Huszka Jenő életének regénye című könyvében* Tószeghyék
- 7.6. 5. sz. melléklet: Újságcikkek a fonyódi „fehérterror” eseményeiről
 - 7.6.1. Pesti Élet, 1919. szeptember 13. 1.p.
 - 7.6.2. Budapesti Hírlap, 1919. október 7. 1.p.
 - 7.6.3. Uj-Somogy, 1919. október 16. 3-4.p.
 - 7.6.4. Bécsi Magyar Újság, 1920. május 5. 1.p.
 - 7.6.5. Bécsi Magyar Újság, 1920. május 7. 3.p.
 - 7.6.6. Bécsi Magyar Újság, 1920. május 8. 3.p.
 - 7.6.7. Bécsi Magyar Újság, 1920. május 9. 3.p.
 - 7.6.8. Bécsi Magyar Újság, 1920. május 11. 5. p.

- 7.6.9. Népszava, 1922. január 31. 5.p.
- 7.6.10. Bécsi Magyar Ujság, 1922. január 31. 1-2.p.
- 7.6.11. Népszava, 1923. január 9. 6.p.
- 7.6.12. Népszava, 1923. május 17. 5.p.
- 7.6.13. Népszava, 1925. február 26. 7.p.
- 7.6.14. Népszava, 1925. július 18. 5.p.
- 7.6.15. Somogyvármegye, 1946. március 23. 3.p.
- 7.6.16. Somogyvármegye, 1946. július 20. 4.p.
- 7.6.17. Somogyvármegye, 1946. december 11. 2.p.
- 7.7. 6. sz. melléklet. A Bogyay testvérek kontra özv. Sulyok Ignácné peres ügye
- 7.8. 7. sz. melléklet OSZK Kézirattár - Analekta, 46. Tisz-Török. – 6242. Tószeghy Albert és Graner Albert kivégzése - Budapest 1919. augusztus 31.
- 7.9. 8. sz. melléklet. Bor Pál festőművész visszaemlékezése

8. A TÓSZEGHY – FREUND CSALÁDTAGOK HAGYATÉKI ÜGYEI

- 8.1. Dr. Tószeghy Albert és Tószeghy Albertné dr. özv. Sonnenberg Ilona hagyatéki ügye
- 8.2. tószegi Freund Ferencné szül. Österreicher Paulina hagyatéki ügye
- 8.3. tószegi Freund Ferenc és tószegi Tószeghy Erzsébet hagyatéki ügye

9. A SONNENSCHNEIN CSALÁD

10. „VALAHOL TÚL, MESEORSZÁGBAN...” : A SONNENSCHNEIN CSALÁD TAGJAINAK AMERIKÁBA VÁNDORLÁSA

11. SONNENSCHNEIN LIPÓT AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

12. SONNENSCHNEIN LIPÓT ÉS A KÖZSÉG PERES ÜGYE

- 12.1. A Sonnenschein Lipót által aláírt kötelezvény
- 12.2. Barkóczy Klopsch Béla levele
- 12.3. Barkóczy-Klopsch Béla nyilatkozata
- 12.4. Felső Vass Lajos jegyzőkönyvbe vett nyilatkozata
- 12.5. Sonnenschein Lipót nyilatkozata
- 12.6. A lefolyt per ítélete

13. SONNENSCHNEIN GIZELLA VISSZAEMLEKEZÉSE

14. AMIRŐL AZ IZRAELITA ANYAKÖNYVEK MESÉLNEK

15. A FONYÓDI SZÜLETÉSŰ KLEIN SÁNDOR

16. HOFFMANN HENRIK FONYÓDI KÉPESLAPJAI

17. WOLF FERENC FONYÓDI TRAGÉDIÁJA

- 17.1. Zalai Közlöny, 1929. október 5. szombat. 69. évf. 226. sz. 1.p.
- 17.2. Új Somogy, 1929. október 5. 1.p.
- 17.3. Zalai Közlöny, 1929. október 6. 3.p.
- 17.4. Új Somogy, 1929. október 6. 1.p.
- 17.5. Zalai Közlöny, 1929. október 8. 3.p.
- 17.6. Új Somogy, 1929. október 8. 3.p.
- 17.7. Zalai Közlöny, 1929. október 9. 3.p.

- 17.8. Zalai Közlöny, 1929. október 10. csütörtök. 230. sz. 1.p.
- 17.9. Új Somogy, 1929. október 10. 1.p.
- 17.10. Zalai Közlöny, 1929. október 11. 3.p.
- 17.11. Zalai Közlöny, 1929. november 1. 3.p.

18. SZENES HANNA FONYÓDON

19. ZSIDÓK A BÉLATELEPI VILLASORON

20. FEKETE GYULA KAPOSVÁRI ÜGYVÉD, FONYÓDI NYARALÓTULAJDONOS

21. AZ IRODALMÁR NEUBAUER PÁL FONYÓDON

22. A VÉSZKORSZAK FONYÓDI ESEMÉNYEI

- 22.1. A háború elején
- 22.2. Mezőgazdasági ingatlanok
- 22.3. Virilisták Fonyódon
- 22.4. Dukesz Zoltánné és a nőiszabóság
- 22.5. Sonnenschein Lipót és a sertésvételi jegyek
- 22.6. Gárdonyék és a lovak
- 22.7. Virányi Egon adománya a községnek
- 22.8. Zsidóknak fürödni tilos!
- 22.9. Dukesz Zoltán, az árdrágító
- 22.10. Bleier Pál és Kerekes Aurél, a „fajgyalázók”
- 22.11. Zsidó tulajdonú ingatlanok sorsa
- 22.12. Winkler Ignác
- 22.13. Weiler Dezső szidalmazása
- 22.14. Wéber Bertalanné
- 22.15. Horovitz család
- 22.16. Rádiók, kerékpárok, lemezjátszók
- 22.17. Löbl Leóné csomagjai
- 22.18. Zsidó holmik rejtegetése
- 22.19. Sonnenschein Tibor és családja
- 22.20. Kelendő ingatlanok
- 22.21. Üzletek, zsidók
- 22.22. Horovitz szikvízgyár
- 22.23. Üzletek, ingatlanok igénylése
- 22.24. A tabi gettó felé
- 22.25. Akik itt maradtak
- 22.26. Az élet (és az igénylés) megy tovább
- 22.27. Vége a háborúnak

23. SONNENSCHNEIN MAGDOLNA VISSZAEMLEKEZÉSE

IRODALOM